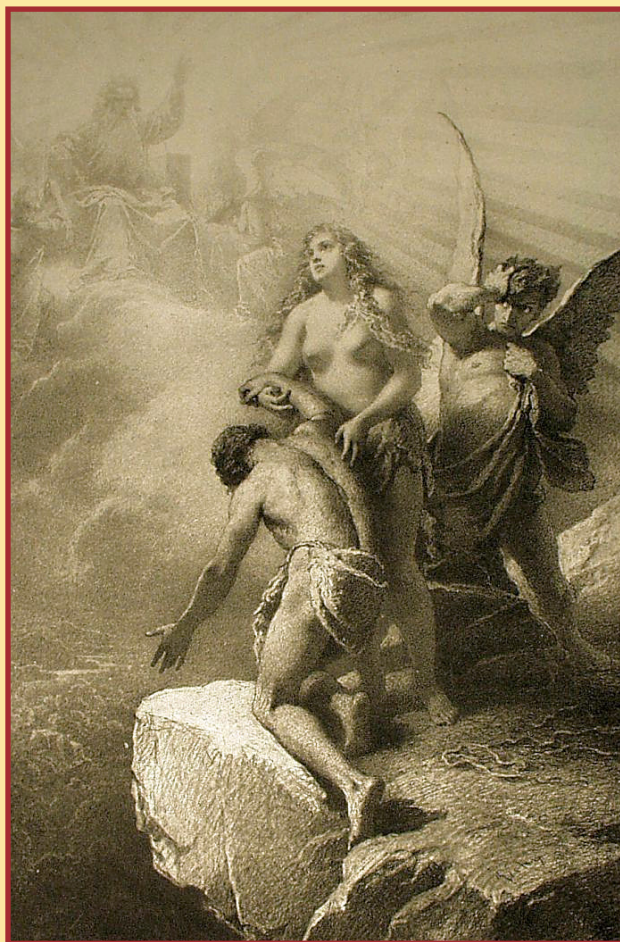

Vadas Gyula – Veress Albert

AZ ÖRDÖG CIMBORÁJA

Vadas Gyula – Veress Albert

Az ördög cimborája

Vadas Gyula – Veress Albert

AZ ÖRDÖG CIMBORÁJA

A felcsíki öngyilkosságokon túl...

Státus Kiadó
Csíkszereda, 2012

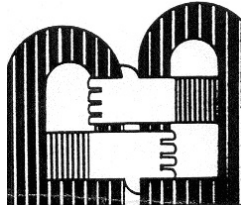
A könyv megjelenését
Hargita Megye Tanácsa,
a Hargita Megyei Kulturális Központ,
a csíkszeredai *Cry for Help Alapítvány* és
a pécsi *Sétatér Alapítvány*
támogatta.

Hargita Megye Tanácsa

Hargita Megyei Kulturális Központ

Cry for Help Alapítvány

SÉTATÉR
Alapítvány

A kultúrtörténeti fejezeteket lektorálta
Zonda Tamás dr.

Az előlső borítón Zichy Mihály: *A paradicsomon kívül* illusztrációja látható,
amit Madách Imre: *Az ember tragédiája* XV. színéhez készített.

Minden jog fenntartva!

© Vadas Gyula dr. – Veress Albert dr., 2012

ISBN 978-606-8052-58-8

TARTALOM

Előszó	9
Valaki esment felakasztotta magát... ..	23
A felcsíki öngyilkosságokról	33
Adatgyűjtési tapasztalatok	36
Néhány vizsgálatunk ismertetése	38
A felcsíki öngyilkosságok okai	41
Korreszpondencia analízis	44
Az öngyilkos temetése Felcsíkban	51
Csíki gimnazisták az öngyilkosságról	60
A csíki gimnazisták válaszainak összesítése	66
Megállapításaink	69
Javaslataink	70
Öngyilkosság a kis- és nagycsaládos vármegyékben	71
Néhány nyugat-európai tanú	83
Angolok	85
Franciák	103
Németek	115
Adalékok a magyar öngyilkossági jelenséghez	131
Régebbi öngyilkossági statisztikáink	193
A többnemzedékes nagycsalád, avagy a nemzeti bajok megelőzése	213
Kiábrándulás az irodalom, a bölcselem, a művészetek világában	232
A halódó kiscsalád	241
Összefoglaló táblázatok	275
Mi sem vagyunk öngyilkos nemzet... ..	281

Ezernyi fajta népbetegség,
szapora csecsemőhalál,
árvaság, korai öregség,
elmebaj, egyke és sivár

bűn, öngyilkosság, lelki restség,
mely, hitetlen, csodára vár,
nem elegendő, hogy kitessék:
föl kéne szabadulni már!

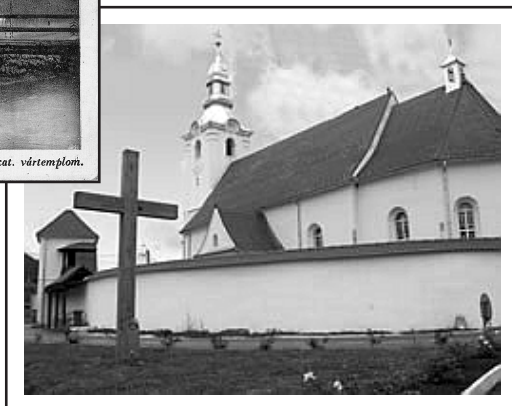
S a hozzáértő dolgozó
nép gyülekezetében
hányni-vetni meg száz bajunk.

Az erőszak bűvöletében
mint bánja sor törvényhozó,
hogyan mint pusztul el szép fajunk!

József Attila: *Hazám* (1937, részlet)

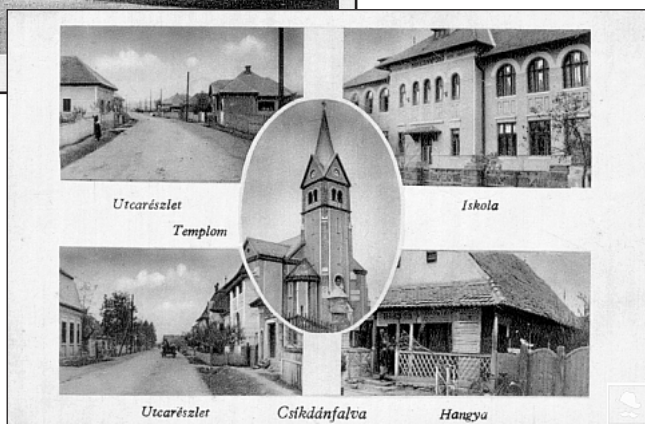
Karcfalva

A csíkszentdomokosi templom
és a Millennium tiszteletére állított kereszt

Madaras

Dánfalva

ELŐSZÓ

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Berzsenyi Dániel: *A magyarokhoz* (1810)

Jó két évtizeddel ezelőtt, 1990 júliusának a közepén találkoztunk először egymással a Nógrád vármegyei Szirákon.¹ A számos szakmai gondunk megbeszélése után határoztuk el, hogy az erdélyi Hargita megyében is megindítjuk az öngyilkosság kutatását. Tervünk végrehajtásához a Hargita Megyei Egészségügyi Igazgatóság akkori vezérigazgatója, *dr. Papp Árpád* és a Pécsi Orvostudományi Egyetem Pszichiátriai Klinikájának korábbi igazgatója, *dr. Ozsváth Károly* (a 2011-es kiadású *Pszichiátriai lexikon* kitűnő szerkesztője) nyújtottak erkölcsi támogatást. Igen hálásak vagyunk az óriási tudású *dr. Buda Béla* orvosprofesszornak, számos kitűnő könyv és remek tanulmány szerzőjének, a Nemzeti Egészségvédelmi Intézet korábbi főigazgatójának a tanácsaiért és mecénási nagylelkűségéért. Külön köszönettel tartozunk a már eltávozott *dr. Kóczán György* egyetemi docensnek a kutatás első esztendeje alatt nyújtott önzetlen szakmai segítségéért.

A Hargita megyei öngyilkosságok kutatását 1990 őszén készítettük elő, és 2012 elejéig végeztük. 1991 és 1996 között, az első hat év alatt mintegy 1500 öngyilkossági kísérletet és halált jegyeztünk fel népes kutatási asszisztencia bevonásával.

¹ Az V. Nemzetközi Pszichofiziológiai Kongresszusnak (1990. július 9–13.) a sziráki Kastély Szállóban megtartott szatellita szimpóziumán.

Számunkra az volt a legfontosabb cél a kutatásunk megkezdésekor, hogy egyéni vélekedések helyett átfogó és tárgyilagos képet kapjunk a hargitai öngyilkossági jelenség akkor még előttünk sem tudott tér- és időbeli, valamint egyéb viszonyairól. S hogy feltárjuk e szomorú jelenség összetevőinek más térségekkel való hasonlóságait és különbségeit; valamint hogy felhívjuk a figyelmet az öngyilkos magatartásra, a család védő-óvó szerepének régóta tartó lanyhulására, az öngyilkosság megelőzésének a szükségességére, szemléletváltást kezdeményezzünk, önkormányzati támogatást keressünk a különféle megyei mentálhigiénés szolgálatok megszervezéséhez. Orvos- és kultúrtörténeti értelemben véve az 1991-es Hargita megyei volt az első öngyilkosság-kutatás Erdélyben. E vizsgálatunk a legelső között volt, amely a mai Romániában a pszichiátria és az orvosi szociológia történetében nyilvánosságot kapott.

Erdélyben az öngyilkosság kutatását 1990 előtt politikai okokból nem lehetett megszervezni. A gyér igazságügyi statisztikai adatokat Romániában titkosan kezelte a kommunista pártállam. Öngyilkosság-megelőzési mentálhigiénés szolgálat, az egészségügyi személyzet szemléletének korszerűsítése és laikus segítők képzése szóba sem kerülhetett. A Hargita megyei öngyilkossági jelenségről is oly keveset tudtunk, hogy még gyenge hipotéziseket sem fogalmazhattunk meg róla.

A Csíkszeredai Megyei Kórház pszichiátriai osztályán is komoly gondokat okoz az öngyilkosság megelőzése és az öngyilkosságot megkísérelt személyek kezelése. Románia akkori politikai elszigeteltsége és társadalmi-gazdasági elmaradottsága lehetetlenné tette, hogy az öngyilkosok ellátásába olyan elsődleges megelőzési és kezelési módszereket vezessünk be, amelyeket Nyugat-Európában régóta alkalmaznak a szakemberek az öngyilkosságok számának a mérséklésére. Az öngyilkosság megelőzésének a mentálhigiénés háttere abban az időben jóformán teljesen hiányzott.

Mivel a Hargita megyei öngyilkossági jelenségről 1990-ben még a szakembereknek sem álltak rendelkezésre a leglényegesebb egészségügyi statisztikai adatok, ezért alapkutatást kellett szerveznünk; mélyinterjú- vagy sajtóelemzés, szépirodalmi és művészeti, valamint népköltészeti alkotások stb. tárgykörbe vágó feldolgozása 22 évvel ezelőtt fel sem vetődhetett. Első kutatásunk célja tehát a hargitai öngyilkossági jelenség tapasztalati leírása, a megfelelő adatállomány felépítése, statisztikai elemzése és közzététele volt.

A hargitai öngyilkossági adatok megszerzésére kérdőívet használtunk, és a szokásos, a leginkább használatos adatokat gyűjtöttük össze: nem, település-fajta, életkor, iskolai végzettség, foglalkozás, elkövetési módszer, elmeorvosi diagnózis, korábbi és jelenlegi családi és egyéb konfliktusok, következmény, kezelés stb. A szakorvosokat felkértük arra, hogy ha öngyilkossági cselekmény miatt beavatkozást végeznek, töltsék ki a kérdőívet, és küldjék vissza a Csíkszeredai Megyei Kórház pszichiátriai osztályára. A szakorvosokat és az egészségügyi személyzetet is felkészítettük az öngyilkossági adatok gyűjtésére, amit – a kutatási pénzek hiánya miatt – eleinte szívességből végeztek. Az adatgyűjtés Hargita megye egészére terjedt ki. Ebbe belevontuk a körzeti orvosokat, az intézetek és a mentőszolgálat orvosait.

A kérdőíveket és mélyinterjúkat SPSS-programmal² dolgoztuk fel, a főbb statisztikai eljárások: kereszttábla-elemzés, eloszlások vizsgálata, paraméteres és nem paraméteres eljárások és az adatok grafikus megjelenítése voltak. Munkatársainknak a kutatásra való „szocializáltsága” hiányos volt, hisz az öngyilkossággal kutatás statisztikai és orvosi szociológiai módszereinek a megtanulása tulajdonképpen akkoriban kezdődött el. E járatlanság némi pontatlanságot okozott az 1991-es kérdőívek kitöltésében.

Minthogy a Hargitai megyei öngyilkosságokról a megyei pszichiátereknek és szakorvosoknak is pusztán elképzeléseik voltak, ezért a legkézenfekvőbb kérdésekre kellett az első kutatásban választ keresnünk. Azokra, amik a jobb mentálhigiénés szolgáltatásokkal bíró nyugat-európai országokban szakmai körökben már régóta ismertek. Az öngyilkosság az erdélyi magyarság körében is komoly gondokat és ellátási nehézségeket okoz. A jelenségről tisztességes gyűjtésen alapuló statisztikai adatok nem voltak. Ezeket Romániában politikai okokból nem gyűjthették a szakemberek, vagy nem lehetett hozzájuk férni 1989. december 22-e előtt³, s mind a mai napig nehéz feladat.

Az öngyilkosság előidéző okára, okaira számos magyarázatot adtak és adnak kutatók: statisztikusok, szociológusok, pszichiáterek, pszichológusok. Még sincs az öngyilkosságnak legalább nagyjából egységes elmélete. E magatartás a családi-közösségi viselkedési fajták szélsőséges megnyilvánulása. A pszicho-

² SPSS: Statistical Package for Social Sciences = társadalomtudományi statisztikai csomag

³ A román kommunisták diktatúrája bukásának a napja. Közvetlen előzménye az erdélyi magyarság elnyomása ellen tiltakozó *Tőkés László* református lelkész megnyilvánulásához kapcsolódik.

patológia nyelve sok olyan fogalommal rendelkezik, amelyek érzékletesen írják le az öngyilkosság háttérében megbúvó családi és egyéni lelki folyamatokat; és vannak olyan leírások is, amelyek az öngyilkosság előtti beszűkült tudatállapot pszichofiziológiai történéseit tárják fel. Az öngyilkosság korszerű szemléletének a kialakítására szolgáló, világszerte végzett, sokrétű kutatások ismeretében még sincs az öngyilkosságnak hatékony megelőzése.

A több mint két évtizedes öngyilkossággutatói tapasztalatunk (a mély-interjúkból, anamnézisekből, heteroanamnézisekből, kérdőíves felmérésekből származó adataink és a kollégáinkkal folytatott sok-sok beszélgetésünk) alapján – Németh Lászlóval, a gyászos XX. század egyik legragyogóbb, legkiválóbb szellemével és egyik legnagyobb írójával egyetemben – egyértelműen és felelősséggel kijelenthetjük: *az öngyilkosságot elkövetők nem akarnak meghalni.*⁴ És hozzáfűzzük: *inkább másképpen szeretnének élni.* Csakhogy nem alkalmazzák, vagy nem ismerik az addigi életük megváltoztatásához szükséges eszközöket és lehetőségeket – *sem az öngyilkosságot elkövetők, sem pedig* (és ez sokkal lényegesebb!) *ama családok, amelyeknek a kötelékében öngyilkosság történik.*

Az egyén ugyanis – mint társas, eredendően közösségi lény – sokszorosan rá van utalva a családra, a családtagokra, a közösségekre, a többi emberre. Fokozottan érvényes e megállapítás az öngyilkosságot elkövetőkre. Tudniillik ama közösségek, amelyekben az életünket éljük; amelyekben a mindennapjainkat töltjük... olyan előnyöket kínálnak a számunkra, amelyek létfontosságúak; más esetekben viszont a család, a közösség hátrányait is érezzük. Minden egyes emberi közösség legalapvetőbb mintája a *család*, amely az első és bizonyos értelemben a leglényegesebb társas tapasztalatok megszerzésének a helye. A család tagjainak közös érdekei vannak, közös tevékenységeket folytatnak, hűségesek egymáshoz; és mindegyiküknek megvan az a képessége, hogy a család érdekeit és a sajátjaikat egyeztessék, vagy akár kölcsönösen el is utasítsák azokat.

A család működési képessége a családtagok közötti viszonytól, közlekedési lehetőségektől és a családot körülvevő tágabb közösségnek a családra való hatásaitól, ill. társadalmi hatásoktól függ. Ha ezek kedvezőtlenek, a család hétköznapijai egyenetlenek lesznek. Lendülete és rugalmassága helyébe rideg és rontó viselkedési minták, megmerevedett szerepviszonyok, beszűkült célok, ellenségeskedés lépnek. Egy jól működő családban viszont sokoldalú fejlődési lehetőségek

⁴ Németh László az *Égető Eszter* c. regényében (1948) írta le ezt. (Budapest, 1982, Magvető Könyvkiadó, 149.)

ségei és kellemes mindennapjai vannak a családtagoknak. Eme értelemben állítható és meg is figyelhető az, hogy a leggyakoribb közlekedési dugók, viszályokkal, ütközésekkel, veszekedésekkel terhelt kapcsolatok a családban vannak. Mivel a családtagok érdekei, szükségletei, kívánságai, vágyai, elvárásai és gondolatai szélesebb társas mezőt érintenek, mintha csak két egyén közötti viszonyról lenne szó, mindenképpen indokolt, hogy a kedvezőtlen családi ügyek kialakulásának a megelőzésében és a megoldásában – akár például az öngyilkosság kockázatának a mérséklésben – a család egészének a működéséhez nyúljunk vissza, azt vegyük górcső alá. Vagyis az egész családot be kell vonnunk a gondjaiknak a megoldásába. Mert hiszen az elbizonytalanodás, a bizonytalanságban való kényszerű és tartós létezés, a mindennapos félelmek még jobban tönkreteszik a már egyébként is halódó kiscsaládokat, az egyének immun- és kapcsolati rendszerét, s ezeknek szinte egyenes következménye a sok pszichoszomatikus kórkép, a viselkedési zavarok, az öngyilkosság, az alkoholizmus, a szellemi elszikenedés, a teljesítmény csökkenése, a családot megtartó hagyományok, éltető szokások eltűnése; majd az erkölcsi fertő és a nemzet tragikus fogyása.

Az öngyilkosság megelőzésében és az öngyilkosságot megkísérelt személyek kezelésében gyökeres fordulatra, paradigmaváltásra van sürgősen szüksége a nemzetnek és a mentálhigiénés szakmának is. Azaz gondolkodás-, szemlélet- és cselekvési módot kell váltanunk, ami meglehetősen lassú és akár fájdalmas folyamat is lehet. Az öngyilkosság kérdéskörének sok-sok évtizede érvényes, de már elavult, összességében, társadalmi méreteiben jobbára csak eredménytelenséget hozó szakmai paradigmáját óhatatlanul felül kell mindannyiunknak vizsgálnunk! Mert hiszen *a mentálhigiéné az öngyilkossági problémakörnek csak része, de nem a megoldása.*

A paradigmaváltást mi már megtettük, s ezt javasoljuk jó szívvel minden kollégának. S ez – bár a kivitelezése ábrándnak tűnik – *a mai halódó kiscsaládoknál rendszerint jóval biztonságosabban működő többnemzedékes nagycsaládoknak a haladéktalan visszaszervezése, visszavezetése a nemzet, a társadalom életébe.* Nyilván évtizedeken át tartó, nemzetstratégiai jelentőségű társadalmi-közösségi folyamatról lesz szó, ám abban tökéletesen biztosak vagyunk, hogy az öngyilkossági kísérletek és a halálos kimenetelű öngyilkosságok száma, akárcsak a lelki eredetű kórképeké, vagy az alkoholistáké, a különféle testi, értelmi és nemi fogyatékoságoké, a pszichopatáké jelentősen csökkenni fog a régi-új család- és életszervezésnek köszönhetően.

Első kutatásunk terve tehát 1990 júliusában, Szirákon fogant. Ama esztendő hátralévő részében a kutatási előkészületekkel voltunk elfoglalva, majd 1991. január 1-jével megkezdtük az adatgyűjtést, amit 1996. december 31-én zártunk le. Hat éven keresztül folyamatosan figyeltük az öngyilkosság alakulását Hargita megyében, és igen érdekes adatokhoz és következtetésekhez jutottunk, amiket természetesen felhasználtunk a mindennapi munkánkban.

A nyíltan diktatórikus társadalmi rendszer megváltozása előtti Magyarországon, az 1980-as években, *dr. Ozsváth Károly* és *dr. Kóczán György* évek óta foglalkoztak az öngyilkosságok összehasonlító vizsgálatával a *társadalmi beilleszkedési zavarok* (TBZ) kutatási programban, ezért hát kézenfekvő volt, hogy a Hargita megyei öngyilkosságok kutatásában is a Baranyában szervezett kutatás jól megszerkesztett és bevált adatgyűjtő lapjait alkalmazzuk, amit a csíki viszonyoknak megfelelően átalakítottunk. A TBZ-kutatások megindítása a kommunisták erőszakkal fenntartott, ám a kezdetétől kehes, kóros diktatúrájában még a velük szembenálló kutatók körében is egyetértéssel találkozott, jóllehet a schizofrén rendszer korifeusai önmaguk legitimációját igyekeztek erősíteni vele. Ám ez is fordítva sült el: azt ismerhettük meg – adatokkal igazolva (!) – e sok területre vonatkozó kutatás révén, amit addig is igen jól tudtunk. Jelesül azt, hogy a „létező szocializmus” tömegével sodorja devianciába az embereket. Tabuk dőltek meg, a „szocialista társadalom” csődje fényesen bebizonyosodott, s így a TBZ-kutatások is hozzájárultak a kommunisták lelki gulágjának a felszámolásához.

A hatéves, első kiterjedt adatgyűjtésbe bevontuk a csíkszeredai, maroshévízi, gyergyótölgyesi, balánbányai, székelyudvarhelyi, szentkeresztbányai, székelykeresztúri, tusnádi és gyergyószentmiklósi kórházakat, ill. rendelőintézeteket, valamint a megyei mentőszolgálatot. Az 1991. évi adatgyűjtés nem volt a legpontosabb, mivel a körzeti orvosokat nem sikerült maradéktalanul beszervezni a kutatásba.

Ám az 1992-es esztendőben kiiktattuk a pontatlanságokat az adatgyűjtés általánossá tételével. Elértük azt, hogy a Hargita megye területén lévő körorvosi rendelőkből, de még a börtönorvosi és a katonai parancsnokság keretében működő orvosi rendelőkből is beküldték az adatlapokat az esetben, ha a kísérletezőket valamilyen okból kifolyólag nem utalhatták be a csíkszeredai elmeosztályra.

Ismeretes, hogy az öngyilkosság kutatásának egyik kulcskérdése az esemény szabatos rögzítése, a mintavétel pontossága, az eljárás torzítása (amit elég

nehéz még becsülni is), a felvétel megbízhatósága és a fogalmak mérhetővé tétele. Biztosan mintavételi hibával kell számolnunk például ama baleseteknél, amelyeknek a háttérében esetleg öngyilkosság húzódhat meg; és ama kísérleteknél, ahol az elkövető nem kerül szakorvoshoz. A halálos kimenetelűeknél a minta lefedte az alapsokaságot. A rejtettek visszapillantó vizsgálatának érdekében még a rendőrségi nyilvántartásokból is ki kellett szűrni ama halálos kimenetelű baleseteket, amelyeknek a háttérében esetlegesen öngyilkossági készlet húzódhatott meg. Ugyanezen célból át kellett nézni a biztosító társaság nyilvántartásában levő haláleseteket is. E területeken és ott, ahol a családban megmentik az öngyilkosságot elkövetőt, és az nem kerül körzeti orvoshoz vagy pszichiáterhez, mintavételi hibával kellett számolnunk, aminek a nagyságát a kutatás első szakaszában nem tudtuk becsülni.

1992 elején kísérleteket tettünk a romániai Országos Kórbonctani Intézet igazgatójának a meggyőzésére: bocsássa rendelkezésünkre a halálos kimenetelű öngyilkosságok statisztikai adatait. Az igazgató tétova ígérgetéseket megkockáztatott, ám végül is nem teljesítette kérésünket. Emiatt nem sikerült adatainkat beágyazni a romániai öngyilkossági összképbe. 1991 októberében és 1992 márciusában a marosvásárhelyi Elmegyógyászati Klinika tudományos ülészakán két dolgozatot mutattunk be kutatásunk részterületeiről, valamint a *Csikvidéki Krónikában* és a *Romániai Magyar Szóban* is beszámoltunk a jelenségről és az eredményeinkről.

Az erdélyi orvosi szociológiai kutatások akkoriban, az 1990-es években, még gyerekcipőben jártak. Nem volt kiképzett kutatói személyzet, nem voltak módszerek és a pénz, valamint az eszközök is hiányoztak; meg az olyan leíró kutatások is, amelyek az egészségügyi jelenségek tapasztalati megközelítését célozták meg, s amelyek kiterjedt kutatómunkán alapultak.

Amíg a nyugati orvosi szociológiában a II. világháború után hatalmas fejlődés volt tapasztalható mind a kutatási módszerekben, mind pedig a kutatási tárgykör megválasztásában, ill. a társadalmi problémákat megoldani kívánó kutatásokban, addig Romániában az adatgyűjtő szervezetek elégtelen működése is sok gondot okozott, az adatállományok hiányoztak, vagy nem voltak elérhetőek. A kutatásra fordítható összegek csekélyek voltak, az adatgyűjtési költségek pedig növekedtek. A legújabb statisztikai módszerek és eljárások (optimális skálázás, korrespondencia analízis, loglineáris elemzés stb.) a kutatással mellékesen foglalkozók körében nem terjedtek el, az adatfeldolgozás lehetőségei be-

határoltak voltak. A romániai kommunista diktatúra bukása után – a demokratikus társadalom lassú erősödésével – szükségszerűen be kellett következnie egy kutatómódszertani és episztemiológiai fordulatnak, s csak remélhető, hogy ehhez az anyagiak is megteremtődnek. Ma is még számos ok, közöttük ideológiaiak is, hátráltatják az orvosi szociológiai kutatások fellendülését.

A hargitai öngyilkosságok kutatásának megkezdésével az volt a célunk, hogy vázlatos képet kapjunk magáról a jelenségről, és megismerjük ama társadalmi változókat, amelyek az elkövetőkre jellemzőek. A kutatás következő szakaszában, miközben a megkezdett adatfelvételeket a csíkszeredai elmeosztály folytatta, az öngyilkosság megelőzésének szervezeti, szemléleti, szakmai feltételeit kellett kimunkálni, továbbá az öngyilkosságot elkövetőket, a kísérletezőket ellátó egészségügyi intézmények szakdolgozóinak az öngyilkossággal kapcsolatos beállítódását alakítani.

Manapság az öngyilkosságot már nem lehet, amint régebben ez megtörténhetett, eltitkolni. Romániában az előírások értelmében mindig a kezelőorvosnak kell kiállítania a halotti bizonyítványt, feltüntetve a halál okát, annak természetes vagy erőszakos voltát. Minden erőszakos vagy annak vélt halál esetében el kell végezni a törvényszéki boncolást, és a patológus által megállapított halálokot rá kell vezetni a halotti bizonyítványra. A kezelőorvost szabálytalanul kitöltött bizonyítvány esetében oly nagyarányú büntetéssel sújtánák, hogy nem engedheti meg magának – a hozzátartozók esetleges, az öngyilkosság elfedésére irányuló kérésének engedve –, hogy ne jelezze az öngyilkosságot.

Különleges szokások voltak és vannak érvényben Erdélyben az öngyilkosságot elkövetők végső nyugalomba helyezése körül: a temetőkert melletti árokba vagy a család halottaitól külön sírhelyre földelték, ill. földelik el őket. Csíkban is megvannak e szokások, s mások is, szép számban. A temetkezés vallási szokásainak a betarthatósága végett az egyházfiak néha inkább elküldik az önkészű halállal eltávozott hozzátartozóit, hogy elmeorvostól igazolást kérjenek, miszerint az öngyilkosságot elkövető személy a tettét megelőzően elmeorvosi kezelést alatti állott. Ezen igazolás felmutatása az egyháznak rendszerint elegendő a hagyományos felekezeti ceremóniával történő temetéshez.

A vallásos embereknél is szemléletváltozás következett be az öngyilkosságok megítélésében. Nem ragasztanak már az elkövetőkre annyi erkölcsi címkét, mint régebben; inkább felmentést keresnek valamilyen gyógyíthatatlan betegséget, megoldhatatlan társkapcsolati, családi-közösségi viszályt sejtve-sejtetve

az önkezü halál hátterében. Talán a közvélekedés effajta változására válaszoltak az egyházak is, amikor mintegy hallgatólagosan elfogadják a rokonok által felmutatott elmeorvosi bizonylatot, és a szokásoknak megfelelően temetik el az öngyilkost is.

Komoly gondot jelent azoknak az orvosi segítségre szorulóknak a hatékony és gondos ellátása, akik az utóbbi évtizedekben a családok társadalmi és belső környezetében bekövetkezett kedvezőtlen változások és kapcsolati zavarok kezelhetetlensége miatt egyre nagyobb számban kerülnek az egészségügyi intézményekbe. E kedvezőtlen társadalmi folyamatokat még súlyosbítja is az erdélyi magyarság etnikai összetételének előnytelen alakulása, ami fokozott és nyomasztó lelki terhelést jelent a számára.

Székelyföldön a magyarság egy néptömbben él, közel egy millióan, részaránya az 1968-ban megszüntetett *Maros Magyar Autonóm Tartomány* DK-i területéből szervezett Hargita megyében 84% feletti. Ugyan a jelenlegi román államalakulatban kisebbségben van, viszont a Székelyföldön meg döntő többségben a környező románokkal szemben. A létező és ráadásul egyes román politikusok által még mesterségesen is szított etnikai feszültség, a román állam trianon utáni 92 esztendejének túlhajszolt elrománosítási törekvései az erdélyi magyarságot is megalázó helyzetbe sodorták, rákényszerítve őt az e léttel együtt járó sorsrontó következmények elviselésére. A devianciáról vallott felfogások viszonylagossága, transzkulturális megközelítése a magyarság sajátos erdélyi társadalmi helyzetében kiemelkedően fontos, mert egy – a mostani román állam által is – erősen korlátozott kisebbségi létezésben, kulturális és lelki megnyomorításban kaphat maga az öngyilkosság is egyfajta, de nem kizárólagosan értelmezhető szerepet.⁵

Dr. Csedő Csaba orvosnak, Csíkszereda volt polgármesterének egy 1996-os értékelése⁶ jól jellemzi a mai helyzetet is: „A legnagyobb gondunk az infrastruktúra fejlesztése volt [...] nyolcvanéves (!) vezetékeket kellett kicserélni. [...] Régi város a mienk, ahol a Ceaușescu-rendszerben a fél várost lebontották; a Kossuth Lajos utca csodálatos polgári házait felrobbantották. Itt van most

⁵ Lásd például az egyik, 1992-ből való, a bukaresti parlamentben elhangzó kizólást, miszerint a magyar öngyilkos nép, mert történelmi bűntudata van a trianonizálás előtti Magyarország területén élt szláv kisebbségekkel szemben.

⁶ Lőrincz Sándor: A kézfogó haszna. Interjú dr. Csedő Csaba Istvánnal, Csíkszereda polgármesterével. *Somogyi Néplap*, 1996. december 15.

a város modern negyede. Mivel nem illik bele abba a környezetbe, mindenkinek idegen. Szerencsére megmaradt a Petőfi utca, amit sétálóutcává alakítunk. [...] Az önkormányzat nem működik még nálunk, habár Románia alkotmánya és a helyhatósági törvény ezt tételesen, az autonómia szót kiírva használja. [...] Az Erdélyben rekedt kétmilliós magyarságnak nem közömbös, hogy román részről miként kezelik a jogait. [...] Sokan elhagyják szülőföldjüket. Hargita megyéből a közelmúltban hatvannyolc orvos ment el. Többségük Magyarországra települt, néhányan pedig Nyugatra.”

Az egészségügyi szolgáltatásokra rászorulóknak emelkedő száma a Hargita megyei mentál egészségügyben dolgozókat is arra szólítja fel, hogy olyan új módszereket, eljárásokat és eszközöket kutassanak fel és vezessenek be a lelki egészségvédelmi és gondozói munkába, amelyekkel hatékonyabban és gazdaságosabban láthatják el a lelki és orvosi segítségre szorulókat. A csíkszeredai elmeosztály éves betegforgalma akkora, hogy a hagyományos mentálhigiénés módszerekkel egyre nehezebben lehet a segítségre szorulókat ellátni. A pszichiáterek és a klinikai szakpszichológusok létszámát – elsősorban szakemberhiány miatt – nem lehet bővíteni. Csíkszereda és közvetlen környékének, valamint Hargita megyének a pszichiátriai gondozottaira ma már egyre kevesebb időt lehet fordítani.

Tapasztalataink szerint a körorvoshoz fordulók nagy része – hagyományos értelemben véve – nem beteg. E páciensek, miután megjárják az egészségügy labirintusát, belgyógyászati, laboratóriumi és egyéb eszközös vizsgálatok sokaságán esnek át, végül is pszichiáterhez kerülnek. A lelki egészségvédelem és gondozás segítségére szorulóknak kisebb-nagyobb viselkedési problémával küszködnek, a családjuk belső helyzete és a saját pszichés helyzetük vagy a külső társas mező miatt szenvednek. A medicinális kerülőút oka az, hogy a hagyományos orvoslás a testi tüneteket kezeli, és nem figyel az egész emberre. S ha netán fel is fedezi a panaszok mögött a lelki eredetű okokat, akkor is csupán a konfliktusok formájával és nem azok tartalmával foglalkozik. Megfigyelhető, hogy az orvosok egymást is alig értik meg, ha a páciensnél lelki problémák állnak a tünetek hátterében. Általában elmondható, hogy az orvosok a lelki természetű konfliktusok összefüggései iránt kevésbé érdeklődnek. Feltételezésünk szerint ennek az oka nem az érdektelenség, hanem az a fajta bizonytalanság, ami a pszichológiai, a pszichoterápiás és közösség-szervezési módszerek hiányos ismeretéből fakad. Egyébként is megállapítható, hogy a közösségi mentálhigiéné

a mai Romániában, akárcsak a mai Magyarországon, eléggé elmaradott. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a gyermekek és fiatalok, valamint az idősek mentálhigiénés ellátását végző szervezetek tevékenysége meglehetősen hatástalan.

A széteső, vergődő, halódó kiscsaládok viselkedési problémával küszködő tagjai nemcsak a saját lelki problémáik miatt szenvednek, hanem ama reménytelenség miatt is, amit a társas környezet megbélyegző viselkedése közvetít számukra. E tény kulturális megalapozottságú. Csak az által lehet kiküszöbölni, ha az emberi képességek és közlekedési zavarok leírásában nem csupán egyetlen képletből indulunk ki, hanem más gondolkodási, orvoslási mintákra is támaszkodunk. Ilyeneket más emberek viselkedéséből, más elméleti vonatkozású rendszerekből, más kultúrákból vezethetünk le. Mivel az orvos kollégák is sok magatartási fajtát, szokást, beállítódást, családi működési zavart különbözőképpen értékelnek, ezért nehezen jutnak dűlőre egymással. Persze nem arról van szó, hogy az egyik szemléleti képlet jobb lenne, mint a másik; hanem hogy a különféle értékrendszereknek van mondanivalójuk egymás számára, és egymást esetleg kölcsönösen ki is egészíthetik.

A lelki nehézségekhez, problémákhoz, köztük az öngyilkossághoz való egyéni vagy közösségi viszony a különböző kultúrákban és az azonos kultúrák történelmi idejében is más és más. Emiatt vannak különbségek a devianciák, a nehezen nevelhetőség vagy az öngyilkosság családi, közösségi és intézményi értékelésében is. A kulturális keretektől függően a család, az egészségügy vagy a társadalom is másképpen viselkedik az öngyilkosságot megkísérelővel. Romániában még egyébként is erőteljesen érvényesül a hagyományos pszichiátria ma már túlhaladottnak tekinthető regionális emberképe, amely a pszichopatológiából származik: ennek tárgya maga a betegség. Ezáltal a személyiséget a lelki bajok, betegségek megismerésének a kerülőútja felől értelmezi. A betegséget ugyan meggyógyíthatjuk, de azzal még korántsem állítottuk helyre az „egész”-séget. Egy efféle ellátási rendben a páciens először is azt tanulhatja meg, hogy akkor fordulhat segítségért orvosához, ha beteg (a lelki segítségre, támogatásra szorulókról nem is beszélhetünk e vonatkozásban). Így a betegség áll az egészségügy homlokterében, és beszűkül a kezelési lehetőség. A gyógyítás és a családi élet, ill. a személyiség újjászervezésének célját csak hosszú kezelés után érhetik el e szemlélettel. A tünettani eljárással és a régi pszichoterápiával ellentétben a megelőző ellátásnak szükségképpen az ember egészét kell figyelembe vennie, és a beteg személyiségterületek mellett a családban, a közösségben és az egyén-

ben lakozó azon képességekre is alapoznia kell a kezelés alatt, amelyek lehetővé teszik a betegség legyőzését, a gondokkal-bajokkal való szembenézést, a családi-közösségi segítséget.

Már az első mélyinterjúink elemzése alapján is megállapíthattuk, hogy az öngyilkosok körülményeiben gyakran felismerhetőek olyan utalások, amelyek családi-közösségi kapcsolataik megoldatlanságát érintik. Ez is azt mutatja, hogy a megelőző ellátásnak – pontosan az ilyen tartós gondok-bajok elkerülése, ill. az öngyilkosságok számának a jelentős csökkentése végett – milyen fontos szerepe lehetne, ha meglennének hozzá a megfelelő szervezetek Hargita megyében. A következő években – e kutatás eredményeit is felhasználva – szerettük volna elérni azt, hogy a lelki válsághelyzetek megoldásának segítésére Hargita megyében kiépüljenek a megfelelő egészségügyi és társadalmi szervezeti keretek, hivatásos és önkéntes segítő hálózatok. Ehhez a megyei és a városi önkormányzati politikusok és államigazgatási szakemberek támogatását részben meg is kapta a megyei elmeosztály. A lelki betegségek kialakulásának megelőzésében fontos szerepe lehetne a *többnemzedékes nagycsaládoknak*, a szakmai szervezeteknek, intézményeknek, ezek azonban még nincsenek felkészülve e feladatra.

Örvendetes esemény volt Hargita megyében az is, hogy 1993. július 25-én Csíkszeredában megalakult a *Romániai Bálint Társaság*. Az orvosok, papok, tanárok, egyetemi hallgatók képzése mellett a tagok mentálhigiénés megelőzési tevékenységet is folytatnak. A megyei egészségügyi igazgatóság támogatásával a társaság elérte, hogy a lelki válságok megoldásának a segítésére megkezdje az egészségügyi és a közösségi feltételek megteremtését, hivatásos és önkéntes segítő hálózatokat hozzon létre (lelkisegély-telefon, családsegítő központ, válságkezelés, mentálhigiénés alapismeretek oktatása, konferenciák, kongresszusok szervezése). Céljaik elérése érdekében jelentős lépéseket tettek a társaság tagjai, tárgyaltak megyei és városi önkormányzati politikusokkal, államigazgatási szakemberekkel, parlamenti képviselőkkel.

Az elért szerény eredmények ellenére mi mégis úgy látjuk, hogy a legalapvetőbb feladat a *többnemzedékes nagycsaládoknak a nemzet életébe, a társadalomba való visszaszervezése, visszavezetése* lenne, hiszen ez oldaná meg a mentálhigiénés és az egyéb társadalmi-közösségi s a gazdasági gondok döntő részét, így az öngyilkosságok számának a csökkentését.

A hargitai öngyilkosságok kutatásának 22 esztendeje alatt keresztül-kasul bejártuk e gyönyörű vidéket, rengeteg emberrel találkoztunk és beszélgettünk;

mintegy 50 kisebb-nagyobb tanulmányt jelentettünk meg, számos konferencián, kongresszuson mutattuk be kutatásunk eredményeit – itthon és külföldön. A dolgozatokat többnyire ketten, ill. munkatársainkkal együtt adtuk közre.

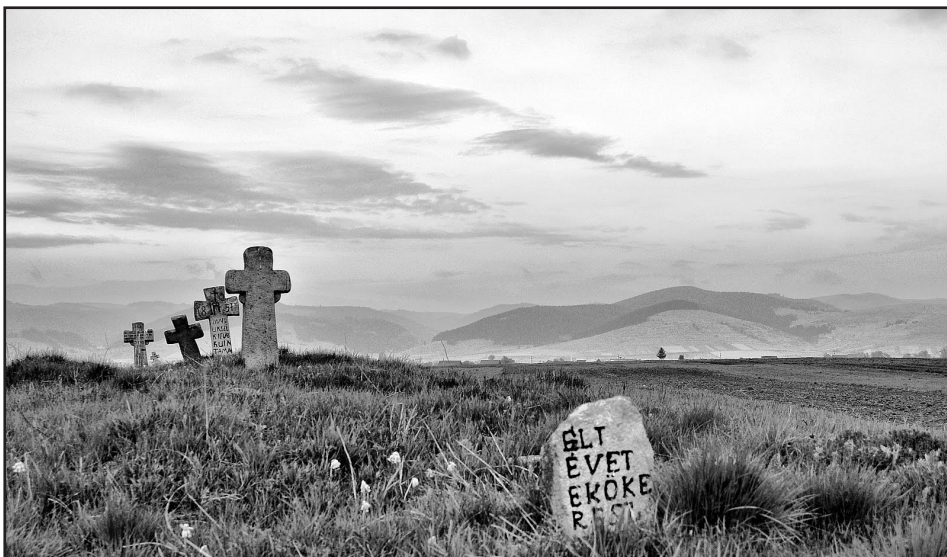
Köszönetünket fejezzük ki munkájukért ehelyütt is *Bara Tünde, György Zita, Rus Mária, dr. Puskás Albert, dr. Rédei Géza, dr. Rémán István és dr. Veress Réka* kollégáknak.

A felcsíki Szentdomokos ezerszínű hagyomány- és szokásvilágának a közvetítéséért pedig *dr. Balázs Lajos* jeles néprajztudósunknak, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanárának vagyunk igen hálásak, aki a *Menj ki én lelkem a testből...* című, a csíkszeredai Pallas–Akadémia Kiadónál 1995-ben megjelent csodálatos, megrendítően szép és a székely-magyar ember közösségi lelkét mélyen megindító alkotásában – ami egyben *a magyar néprajz fényes egének tündöklő csillaga* – az erdélyi paraszti kultúrának az elmúlással kapcsolatos szokásait elsőként és rendesen tárgyalta, benne az öngyilkosság szentdomokosiak általi megítélését is.

Végül *dr. Zonda Tamás* lélekgyógyásznak meg azért tartozunk köszönettel, mert szerteágazó szakmai és nagyszerű művelődéstörténeti munkásságával bizonyította: *nem vagyunk öngyilkos nép*. E fölöttébb jelentős megállapítását mi e könyvünkben is csak megerősíteni tudjuk.

Pécsett és Csíkszeredában, 2012. április 25-én,
a *Húsvéti Alaptörvény* elfogadásának első évfordulóján

Vadas Gyula dr. – Veress Albert dr.

A valamikori öngyilkosok temetője Csíkszentsimon és Csatószeg között

VALAKI ESMENT FELAKASZTOTTA MAGÁT...

...az ördög segíti az öngyilkosokat. Mert ha arra ő
az eszt reatette s azt kísérel, az ördög akkor segíti,
hogya na, csináld meg, met én segíték.

Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testből...*

Valaki esment felakasztotta magát – mondták régebb a paraszti kultúrában az emberek, ha hirtelen szélvihar kerekedett, s netán még a határt is elverte a jég. Olyankor az ördög vitte az önelveszejtő lelkét a pokolba; attól támadt a vihar. „Lám, ez az átkozott szél is azért fúj most ilyen nagyon!” – állította az egyik vasvillás ember a társainak, akik az 1865-ben írt Jókai-regényben a falut vigyázzák, nehogy az öngyilkos tetemét átvigyük rajta a rokonok a temetés helyére.¹ Hiszen ha megtennék, akkor a közösséget nagy szerencsétlenségek érnék. E nagy mesemondónknak számos, egykoron szélesebb körben olvasott regényében megjelenik valamiképpen az öngyilkosság, ami az idő tájt – a XIX. század második felétől – már gyakoribbá válik a magyar társadalom felsőbb rétegeiben, ám nem a parasztság körében, ahol jóval később kezd hatni a német kultúrából beszivárgó rossz példa, s terjed, mint a népballada vagy egy-egy népi gyógyító mód. S más hiedelmek is szépen sorjáznak Jókai műveiben.²

De lánglelkű költőnk, Petőfi Sándor is említi egy 1845-ös versében a ronda idő és az önelveszejtés kapcsolatát: „Megölte valaki magát, / Az hozta ezt a rút időt. / Fúj a szél, táncol a tányér / A borbélyműhelyek előtt.”³ S egy másik jeles költőnk – Vajda János – sem marad ki e hiedelem említéséből. Egy

¹ Jókai Mór: *Mire megvénülünk*. Budapest, 1909, Franklin-Társulat, 21.

² Lásd Szendrey Zsigmond: Népbabonák Jókai műveiben. *Ethnographia*, XXX. évf., 1919, 115–127.

³ Petőfi Sándor: *Téli világ*

1860-as verséből: „Fúj, nyargal a szél hegyen, völgyön át. / A bérci tölgy vesz köntöst, koronát. / Sikolt az ablak, bömböl a völgy / Megölte benne valaki magát.”⁴ A másik kedves mesélőnk – a nagy palóc, a bölcs Mikszáth Kálmán – ugyancsak ismeri, még 1895-ben is, e népbabonát: „Vihar lesz az éjjel, mert egy akasztott ember lóg az út mellett egy fán.”⁵

A rossz idő megjelenésének többféle magyarázata ismert a paraszti hitvilágban: viaskodik két táltos például; a garabonciás sárkány hátán viszi az öngyilkos lelkét a pokolba; vagy jégesőt küld bosszúból, ha nem teljesítik a kívánságát. A jégverés azért keletkezik, mert a faluközösség vagy annak egy tagja megsértett bizonyos viselkedési előírásokat, s emiatt a büntetés. Jégverés lesz, ha más közösségből való halottat visznek át a falu határán.

Az öngyilkosok (és a kereszteletlenek) lelke vihar, forgószeél alakban jelenik meg. Ők vonulnak a felhőkben, hozzák a vihart, a jégesőt. Az öngyilkost a faluközösség kirekeszti, lelke kárhozott lesz, s e nyughatatlan lelkek járnak a viharos szélben. Ama elképzelés, miszerint a forgószeélben gonosz lények, el-kárhozott, rossz lelkek, boszorkány, szépasszony vagy garabonciás jár, Kárpát-medencei nyelvterületünkön mindenütt elterjedt volt.⁶

„Közismert az akasztott halála, temetése és a szokatlanul erős szélvihar egybeesése, melyet szintén ok-okozati jelenségként értelmeznek. Az akasztásos öngyilkosság és a szélvihar között olyannyira erős az összefüggés hiedelme, hogy egy szélvihar mindenkor jelnek bizonyul, amennyiben feltételezi az öngyilkosság létét vagy bekövetkeztét.”⁷ Még korábbról is tudott a kapcsolat: viharos szél, szélvész „vétetik a’ hirtelen el-következő nyomorúságért, üldöztetésekért, a’ melly a’ Földet meg-púsztitja” – írja Kolozsvárott Bod Péter, a jeles prédikátor, lexikonkészítő és irodalomtörténész, 1746-ban.⁸ És „igen érdekes... az a szentdomokosi szemlélet, mely szerint a »komonista halottat«, aki »Istent nem ismert«... az öngyilkosok kategóriájába sorolja. Az ilyenek temetése ide-

⁴ Vajda János: *A gyilkos*

⁵ Mikszáth Kálmán: *Szent Péter esernyője*. Budapest, 2005, Mercator Stúdió, 99.

⁶ Lásd *vihar, égháború, jégeső*. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. V. köt. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó.

⁷ Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testből...* Csíkszereda, 1995, Pallas–Akadémia Kiadó, 251.

⁸ Bod Péter: *Szent írás értelmére vezérlő leksikon...* Kolozsvár, 1746, 141.

Megjegyezzük, hogy nemzetünk régi könyveiből vett idézeteink szolgálai követik az eredetit, ezért az olvasó ne tekintse hibásnak, rosszul tördeltnek a szöveget. Ezeknek az olvasása figyelmet és türelmet igényel.

jén, többek emlékezete szerint, éppen olyan szélvihar volt, mint az öngyilkosokén.”⁹ Az efféle halottat azért sorolja a közösség az öngyilkosok közé, mert ő is, akárcsak azok, vétett a falu erkölcsi értékrendje ellen: kiszakadt a közösségből, megtagadta annak értékrendjét, elpártolt tőle.

A vihart, mivel fenyegette a termést, a faluközösségnek el kellett hárítania. A legelterjedtebb volt a vihar elé harangozás, a keresztvetés a felhőkre (gyakran ráolvasás mellett), aztán szentelt barka vagy jégdarabkák tűzbe dobása. Általános volt még a kenyérsütő lapát és a szénvonó udvarra hajítása, vagy az élével felfelé fordított balta kitétele. Az öngyilkosnak – aki vétett Isten és a falu erkölcsi rendje ellen s emiatt nem részesülhetett egyházi temetésben – nem is harangoztak a faluban (nem „szaggattak” neki), mivel a felszentelt harang elveszítette volna az erejét, nem használt volna többé a vihar ellen.¹⁰

A természetfeletti erővel bíró lények befolyása és hatalma a reformáció terjedésével, főleg a XVII. századtól, fokozatosan az ördögre ruházódik, ő kerül előtérbe a néphitben.¹¹ Az ördög kísérti az embereket, s ha egyet uralma alá hajt, öngyilkosságra csábítja, hogy így nyerjen egy elkárhozó lelket, aki a halála után is az övé.¹² Természeti csapásként is megjelenik ekkor már az ördög: lehet forgószél, jégverés, tűzvész, dögghalál. Bornemisza Péter, a kitűnő író és nevezetes felvidéki prédikátor az *Ördögi kísértetek* című, rendkívül érdekes XVI. századi társadalomrajzában egy ilyet is megemlít: „Sempten forgo szel tamada szent Iacob napian, Predikatio után: 1577. Egy nihany ház előtt keményképpen forgolodot, es az port el fel vitte az egre, végre iöue az en hazam eleibe es midön az WR neuuel titkon magamba el küldenem, rut бүдös kön küues szagot szerze, es el muléc. De az vtan tizen ketten dögösültec meg hazam nepebe, hata meg holt, negy gyermekim, ket szolgam, hata meg élede.”¹³

S hogy az ördög miképpen buzdítja a kolozsmonostori asszonyt a maga megölésére, vagyis hogy legyen öngyilkos, arra álljon itt egy 1584-ből, Kolozs-

⁹ Balázs Lajos: i. m. 251.

¹⁰ Lásd Bodán Zsolt: A magyar parasztság és az öngyilkosság. In Gecse Annabella et al. (szerk.): *Tisicum: a Jász-Nagykún-Szolnok megyei múzeumok évkönyve, XVIII.* Szolnok, 2009, Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 321–329.

¹¹ Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia.* Pest, 1854, Heckenast Gusztáv kiadása, 417.

¹² E vonatkozásban mindig akasztásos öngyilkosságról volt szó. Lásd Pócs Éva: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Budapest, 2002, L' Harmattan Kiadó. (digitális kiadás)

¹³ Bornemisza Péter: *Ördögi kísértetek.* Budapest, 1955, Akadémiai Kiadó, 130–131.

várról származó levél: „Egy asszony, mikor az erdő felé eső kertjébe kilépett, szembetalálkozott két ördöggel, akik karcsú természetűek voltak, s arcukra és öltözetük után tanuló deákoknak néztek ki. Arra biztatták az asszonyt, hogy éjszaka zárja ki a házból a férjét, hogy annál szabadabban szólhassanak ők egyedül az asszonnyal valamiről. Az asszony visszatért a házba, estefelé a férje távollétében bezárta az ajtót, majd e két gonosz lélek ifjak képében megjelent a házban, s egy kötelet adtak az asszonynak, biztatva, hogy kösse föl rá magát. Míg az asszony ellenkezett, megérkezett a férje, s verte az ajtót; a felesége oda-futott, ajtót nyitott, és elmondta, hogy két ifjú volt nála, akik kötelet adtak neki, és buzdították, hogy kösse fel magát. A férj elrémült, és nem tudta, hová kapjon; azt gondolta, hogy a felesége vagy eszelős, vagy valamilyen iszonyú álmot látott.”¹⁴

Nem csak embereket, állatokat is megkerült az ördög. A tehén tejét is ő apasztotta el. Csík vármegyében, Kászonaltízben, olyankor „vízvetéssel” gyógyították a megrontott tehenet: keresztet vetettek a tűzhelyre és a vízzel teli csészére, s a vízbe három szem parazsat dobtak, s ezt a ráolvasást mondták: „Kék szem látta, / barna szem látta, / mindenféle szem látta. / Boldogságos Szűz Mária, jöjj el vigasztalásul. / Vedd ki ezen ígizeteket, / és mindenféle szellemet, ördögöt, / ezen tehén fejéből, / testéből, / minden íze, csontjai közül. / Vidd el a magas hegyekre, / fáknak ága-bogaira, / taszítsd az örök kárhozatra. / Dicsőség az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek.” Majd a vízzel megmosták a tehenet, s a kialudt parazsat visszadobták a tűzbe.¹⁵

Sok helyütt – keresztúton, temetőben, erdőben, sötétben stb. – nem általában a rontástól és nem a boszorkánytól féltek az emberek, hanem az ördögtől. A keresztetlen gyereket a meghatározatlan rossz vagy a boszorkány helyett az ördög is kicserélhette. A sokfelé már elhomályosult Luca helyett is az ördög büntette a keddi vagy a Luca-napon fonó asszonyokat. A forgószelelben már nem a garabonciás, hanem az ördög jelent meg. Népi történetekben az akasztott ember lelke kutyává, sőt fekete kutyává változik, ami tkp. maga az ördög.

¹⁴ Ismeretlen magyar jezsuita levele egy ismeretlen embernek 1584. február közepén, Kolozsvárott In Hargittay Emil (szerk.): *Régi magyar levelestár. XVI–XVII. század. I–II. köt.* Budapest, 1981, Magvető Könyvkiadó. (digitális kiadás: Budapest, 2002, Neumann Kht.)

¹⁵ Pócs Éva (szerk.): *Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások.* Budapest, 2000, Neumann Kht. (digitális kiadás) Ráolvasásainkban több ördögöset is találhatunk.

Széles e hazában – kies Kárpát-medencei szállásterületünkön – a paraszti kultúrában (de az európai népi hitvilágban is) úgy tartották az emberek, hogy az ördög a rontás képességével felruházott lény, akinek megjelenése, cselekvése mindig ártó szándékú. Az öngyilkosság előkészítésében és véghezvitelében játszott gyászos szerepét hazánk egész területén megjeljük. Az öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelmekben az ördög bujtja fel az embert önmaga elveszejtésére, s az önpusztítás végrehajtásában tevékenyen segíti őt.¹⁶

Az ördög az Istennel együtt vesz részt a teremtésben, tőle származnak az embereknek kellemetlenséget okozó lények és növények (pl. légy, tetű, bolha, mérgesgombák, tüskék). Lakhelye a pokol, ami a föld mélyén van, az csak az ő birodalma. „Pokolnak hívjuk azt a helyet, az holott a gonosz Angyalok, és Istentelen gonosz Emberek örökké kínoztatnak” – tudatja velünk Bod Péter.¹⁷ Oda kerül az öngyilkos elkárhozott lelke is. Az öngyilkosnak az ördöggel kötött szövetsége „nem csak szóval történik de írással is; a benevolum kérdésére, hogy »írás szerént-e vagy szóval vagion azon szövetséged?« a vallomás: »szóval de kezeírását is adta magárúl az ördöghnek...«”¹⁸

A jó Mikszáth Kálmán az 1882-es *Galandáné asszonyom* című elbeszélésében az ördöggel kötött szerződés beteljesülését is elmeséli.

„– Már aláírtam a kontraktust az ördögnek – lihegé, és a fogai vacogtak.

– Bolondokat beszél kend, Palyus – szoltam én közbe. – Már hogy írta volna kend alá, mikor írni sem tud?

– Kezem keresztvonását adtam a véremmel – mondá keserűen, s felgyűrve durva ingeujját, egy kis léket mutatott a bal karján, melyen akkor is domborodott egy sötétpiros vércsöpp. – Innen buggyantotta a vért a sátán. [...] Eladtam magamat... Csak egyetlen esztendőre engedett. [...]

Hiába volt az imádság, nem lett semmi foganatja! Esztendő fordulóján, egy viharos reggel, mikor fölébredtünk, ott himbálta a szél a kamraajtón, mert ott akasztotta föl magát a felső pántra: nagy bagariabőr csizmáinak izmos két sarka össze-összeütődött, mintha a bokázót csinálná a szegény Palyus.

¹⁶ Számos, igen jeles néprajzi tanulmányban és könyvben foglalkoznak kitűnő néprajzos tudósaink e jelenséggel.

¹⁷ Bod Péter: i. m. 120.

¹⁸ Ipolyi Arnold: i. m. 419.

Most aztán egyszerre mindenki visszaemlékezett az ördöggel kötött kontraktusra, amit oly becsülettudóan beváltott.”¹⁹

Az öngyilkos az ördögöt választja, nem az Istent – mondja egyik felcsíki adatközlőnk. Meg aztán: az ördöggel paktálnak; kísérti az ördög; ha már valaki elkezd gondolkozni rajta, akkor az ördög rá is viszi, nem tud szabadulni a gondolattól; az ördög vesz erőt rajtuk – így a többi. *Az öngyilkos az ördög cimborája* – vélik még manapság is egyes vidékeinken az idősebb, vallásos emberek. „Ha valaki arra készül, hogy ő elpusztítsa magát, a Gonosz úgy környékezi, hogy nem hagy békit, muszáj megtegye. Erre vigyázzon mindenki.”²⁰ – „...az ördögök viszik. Az öngyilkost. Vaj még ő számítana arra, hogy még utolsó percben is meggondolná, hogy nem kéne megtegyem, de akkor már nem tudja, mer már az ördögök körülvették, s azok már nem engedik, hogy lemondjon...”²¹

Habár az ördög fogalma régóta él a nemzet hitvilágában, mégsem volt nagyjából egységes ördöghiedelem köre a magyarságnak. Noha a késő középkorban kialakult ördög fogalom Európa-szerte nagyjából hasonló vonásokat mutat, számos eltérés is van a helyi hiedelemvilág más-más elemei és az egyházi hagyományok tér- és időbeli különbségei, változásai miatt. Az ördög fogalom sokrétűsége az ördögnek a mondákban, mesékben, a szólásokban, közmondásokban meg a népi színjátszásban kapott kiemelkedő szerepében is megmutatkozik. Az ördög alakja, különféle megjelenése a magyar népi hitvilágban minden vidékünkön közismert volt. „Sokszor mondják azt a gyermekeknek, kik hegyes kést tartanak szemeik elé, vagy magas hídról néznek le a vízbe »Vigyázz, mert az ördög megtaszít«...”²²

A keresztény vallás egyetlen rontó lénye az ördög, aki több népi természetfeletti lény kedvezőtlen vonásait olvasztotta magába, s nem csak a magyarságéban, de minden keresztény nép világképében szerepe van. A keresztény papság is hitt az ördögben, harcolt ellene, jellegzetes ismertetőjegyekkel – szarv, pata, vassvilla, szúrós tekintet – ábrázolta. A szarv az erő és a hatalom jelképe. Minden rosszaság, gonoszság, rontás az ördög műve. *Az öngyilkosság is.*

¹⁹ Mikszáth Kálmán: Galandáné asszonyom. In uő: *A jó palócok*. Szentendre, 2005, Mercator Stúdió, 36–37.

²⁰ Balázs Lajos: „Az öngyilkos az ördög cimborája.” *Az öngyilkosság mint feltételezett archetipikus cselekvés. Székelyföld*, 2007/2. sz., 104–114.

²¹ Bódán Zsolt: A gyimesi csángók öngyilkosságához kapcsolódó hiedelmeinek vázlata. *Ethnica*, V. évf., 2003/2. sz., 121–125.

²² Jókai Mór: i. m. 16.

A középkori egyház kettős világképe isteni és ördögi végletbe rendezte a hiedelemalakok kapcsolatait: a rontó lényt ördögnek (ördöginek) minősítette, aki az Istennel, az istenivel, a szentekkel áll szemben. A késő középkor és barokk kor satanisztikus ideológiáját a prédikációk, hitvitairatok és boszorkányperek vádjai egyaránt terjesztették. Az ördöggel szövetséző boszorkányokon kívül minden, amit az egyház babonának minősített, az ördög műve volt, a néphitben élő természetfeletti lények pedig az ördög szövetségeseivé váltak. A paraszti hitvilágban az eleinte személytelen ártó lényhez kapcsolódó rontások a XVI. századtól az ördöghöz kapcsolódtak; és bizonyos, régen széles körben ismert rosszindulatú lények a hitvilágból való kihalás folyamán ördögre cserélődtek. (Ám ezen hiedelembéli alakoknak semmiféle kapcsolatuk nincs a keresztény egyház ördögével.) Az ördögök „azok a tisztátalan Lelkek, a kik az ISTENTől elszakadtak, és a kárhozatra vettettek.” Az ördöngös meg az, „a kit el-foglalt a tisztátalan Lélek, hogy azt gyötörje...”²³ Kígyónak is nevezetik az ördög, meg sárkánynak. Ismét Bod Péter „leksikonjából” idézünk: „KIGYO. Ravasz oktan állat, melynek marása halált hozó, mérges. Így nevezetik I. Ördög.” – „SÁRKÁNY. Kígyó. Így nevezetik I. Az Ördög, a ki a KRISTUS ellen vitézkedik szüntelen: ez a nevezet pedig ragadott az Ördögre, mert Kígyót vett volt fel magának a kísértésre, eszközül.”²⁴

Számos szerepkörben állandósult az ördög elnevezés. A lidérc (lúdvérc, lüdvérc) néhol Lucifer vagy ördög néven jelenik meg. Ismeretes az ördög mint kincsőrző szellem, mint segítő szellem (tudós kocsis) és mint törpe is. A boszorkányhit ördögre utaló elemei (szövetségekötés az ördöggel, közösülés az ördöggel, az ördög pecsétje stb.) szintén az ördög alakjához járultak. E vonások Nyugat-Európából kerültek a boszorkányperekkel hozzánk, de nem honosodtak meg a mi csodálatos paraszti hitvilágunkban.

Bár a hiedelmek alakjait nem egyképpen jellemezték a paraszti kultúrában a különféle vidékeinken, valóságos lényeknek vélték őket, akik az ördög szolgálatában állnak, vagy az ördög szemfényvesztésének tartották megjelenésüket. A XVI. századtól ismert a garabonciás, de ritkábban említik, mint a táltost vagy a bűbájost. Az 1700-as évek közepétől azonban a garabonciásnak nagyobb jelentősége lesz a néphitben. Különleges magyar jelenség a lidérc és a szépasszony

²³ Bod Péter: i. m. 111.

²⁴ Uo. 75. és 128.

sűrű emlegetése, míg óriásokról, törpékről, házi szellemekről, vámpírokról szinte nincsenek adataink. A bányaszellemek meg szakállas törpék, ritkán állat alakúak vagy óriások. Egy részük segítette, figyelmeztette a bányászokat; a többi megbüntette, megtréfálta őket, vagy ártott nekik.²⁵

Más a kísértet. A népi hitvilágban a megbékéletlen holtak lelke. A lélek a halál után tovább él, s a közösség és az isteni rend ellen vétkezőnek le kell vezetnie bűnét a halála után. *Az öngyilkosból is kísértet lesz.* Vezeklése, szenvedése – mármint az, hogy a lelke nem nyugodhat békében – általában kötött időre szól: például addig, amíg a kísértésben újabb öngyilkos fel nem váltja.

Gárdonyi Géza, az örökbecsű *Egri csillagok* szerzője tud még az 1910-es években az öngyilkos lelkének a szenvedéséről. Felkeresi házában a novaji tudós asszonyt (nem az író képzeletének a szülötte, valóságos személy volt!), aki közli vele: „Azt mondják [a rokonok lelkei], hogy nagyon megijedtek, mikor maga egyszer öngyilkos akart lenni, mert aki öngyilkos, az szenved legtöbbit a másvilágon.”²⁶

Az öngyilkos kísértet alakja, viselkedése, megjelenési helye és ideje megint csak a hiedelmekben szokásos képlethez igazodik, és vidékenként változó. Megjelenhet emberalakon kívül állat (ló, kutya, tyúk, disznó...) vagy tűz alakban (pl. sírokon fellobbanó lángnyelvek, tüzes kerék, tüzes szekér); lehet emberi alakját félig-meddig elvesztett homályos lény (pl. imbolygó fehér lepedős alak). Sokszor nem látható, csak hallható (a padláson zajt keltő hajingáló kísértet; dübörgő lópaták, szekérsörgés...). Megjelenhet többedmagával is, mint amilyen a kísértetek vonulása. A Hernád környéki néphitben²⁷ ismert volt még a félig ember, félig farkas virkolák (vagy varkolák) is, amelyik késő éjszakákon kóborol elhagyott utakon és embervérre szomjazik. Ábrázolja rút, de az emberéhez hasonlóan hal meg, hanem *öngyilkos lesz.*

A kísértet, akárcsak az ördög vagy a boszorkány, bizonytalanságot csökkentő, a faluközösséget ért csapásokat magyarázó fogalmak a hiedelmekben

²⁵ Jung Károly: Bányadémon és bergmandl. Ismeretlen fel- és délvidéki adatok a bányaszellemek kérdéséhez. *Néprajzi Látóhatár*, 1998/3–4. sz., 80–83.

²⁶ Gárdonyi Géza: A novaji asszony. In uő.: *Krisztus bankója*. 2. kiad., Budapest, 1927, Dante Kiadás.

²⁷ Sziklay János – Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest, 2004, Arcanum Adatbázis Kft. (digitális kiadás, eredeti: Budapest, 1896, Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.)

(valaminek az ismeretlen eredetére, valami félelmet keltő jelenségre). Használatukban ama törekvés nyilvánul meg, hogy egyes természeti tünetmények (pl. mocsárgáz) vagy éjszaka látott homályos foltok, fények, szokatlan zajok, vagy akár éjjel az utcán váratlanul előbukkanó állat megjelenését a falu népe értelmezni legyen képes,²⁸ illetve fontos szerepet töltöttek be a viszályok, nézeteltérések kezelésében a közösségek mindennapi életében. E rendszer a baj okainak a megkeresésével, a rontó megnevezésével és a rontás helyrehozatalával a közösségi rend visszaállítását szolgálta.²⁹ A természetfeletti lények és erők, a különleges tulajdonságok és kapcsolatok feltételezésével a hiedelem megszünteti a világ bizonytalanságait, és értelmet ad a történeteknek, az emberi létezésnek és cselekvéseknek, a közösség és a környező világ viszonyának.³⁰

* * *

Az öngyilkosok végül is „csúf” halállal távoznak a földi létből, a közösségből, ellentétben azokkal, akik „szép” halállal mennek el. Tettüket, ami a faluközösség és Isten ellen való, hatalmas közép-európai szállásterületünk különböző vidékein lényegében hasonlóan ítélte meg a paraszti kultúra. S amint azt minden nép világgképében és vallásában megfigyelhetjük, a halálhoz és az elhunythoz való viszony erőst összefonódott és összefonódik a faluközösségek erkölcsi szabályaival. Ezt tapasztaltuk felcsíki falvainkban is.

²⁸ Lásd *kísértet*. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon. IV. köt.*, Budapest, 1977–1982, Akadémiai Kiadó.

²⁹ Pócs Éva: Boszorkányság és boszorkányok Közép-Kelet-Európában. *Korunk*, 2005/5.

³⁰ Keszeg Vilmos: A piritisták. A hiedelmek fejlődésének egy esete. In Zakariás Erzsébet – Keszeg Vilmos (szerk.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve, 2.* Kolozsvár, 1994, [Krizsa János Néprajzi Társaság]. (digitális kiadás)

A felcsíki járás egy része 1910-ben (Elekes Tibor nyomán)

A FELCSÍKI ÖNGYILKOSSÁGOKRÓL

E vidék, melyhez nagy várakozással
méltán közelítünk, nem más,
mint a haza véghatárán fekvő *Csíkszék*.

Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*
II. kötet. *Csík-szék*

„Alig van ország, mely több természeti, történelmi és népeleti kincscsel birna, mint a Kárpátok által körülölelt magyar haza; alig van ország, mely az ész-
lelve vizsgálódónak több érdeket nyujtana, mint hazánk, s mégis alig van
a civilisatio körvonalába foglalt, sőt még azon kívül eső terület is, mely oly
kevésbé lenne ismerve és méltányolva, mint éppen hazánk” – ekképpen kezdé
a legnagyobb székely – Orbán Balázs – az egyik legértékesebb és leggyönyörűbb
könyvet, a *Székelyföld leírását*, amelyik a XIX. századi magyar tudományosság
terebélyesedő fájának egyik legerősebb, örökzöld lombú ága.

Ama négy elragadó falu, ahol a kutatást végeztük – délről észak felé
haladva –, a következő: Csíkmadaras, Csíkdánfalva, Csíkkarcfalva és Csík-
szentdomokos. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak e legutóbbi, 2010/11-es
kutatásunkban, hogy a lakosság számarányához képest miért van oly sok öngyilkossági
eset Karcfalván, és miért oly kevés Madarason.

E fálvak régebben Csíkszék kebelében voltak, ami egyike volt a székely
székeknek, a Székelyföld közigazgatási egységeinek. Csíkszék a Csíki-medencé-
ben, az Olt felvölgyében, a Keleti-Kárpátok és a Hargita közrezártságában fe-
szik, s két, jól elkülönülő tájra oszlik: Alcsíkra és Felcsíkra. Utóbbi a Csíki-
medence Csíkszeredától É-ra eső része. Ám a helyi székelyek saját tájbeosztása
szerint a Szereda É-i feléhez közelebbi terület neve Középcsík, elkülönítve ezt

az Olt felső folyása mentén fekvő és a vizsgált falvainkat is magában foglaló Felcsíktól. Emennek a déli határa a Csíkzsögödi-szoros, az északi pedig a Balán-havasok. A Felcsíki-medence tektonikus eredetű. Északon a kristályos kőzetekből álló Marosfői-tönk és a Gyergyói-havasok; keleten a Nagybagmási-Terkő-Naskalat kristályos-mezozoos öve és a Csíki-havasok kárpáti homokkő összlete; délen a zsögödi Olt-szoros és a Harom-Somlyó vulkáni kúpjai; nyugaton pedig a Közép- és Észak-Hargita fenséges tömbje határolja.¹

„Csík három részre oszlik, u. m. Csík-, Gyergyó- és Kászon székekre. Ezen hármas felosztás nem csak politikai értelemben és elnevezésileg, hanem földrajzilag is létezik, a mennyiben a természetes határookra talán sehol kiválóbb figyelem fordítva nem volt, mint éppen Csíkban, mert annak említett három része teljesen elkülönített három folyam-vidékhez tartozik; és pedig Csík az Oltéhoz, Gyergyó a Maroséhoz, végre Kászon a Fekete ügybe ömlő Kászon vize folyamvidékéhez. [...] A tulajdonképi Csíkot elnevezésileg s kormányzatilag is két részre, Fel- és Al-Csíkra osztották, és ezen felosztályt természeti határvonalok jelölték, mert Csík-Szeredán alól, hol Felcsík végződik, az Oltnak addig tágas tere újból elszorul, a két oldali havasokból kifutványok nyulván le, melyek az Oltot ismét szűk völgybe ágyalják. Ezen szorulat a zsögödi szoros, mely Fel-Csíkot Al-Csíktól különíti el.”²

Csík vármegye 1876-ban alakult meg Csík-, Gyergyó- és Kászonszék összevonásával (Felcsík Csíkszék fiúszéke volt), a járások száma és elnevezése néhányszor változott. A vármegye falvai zömében hegylábi települések, és *tizes településrendszerben* alakultak. A *nagycsaládok* hajdanában egymástól akképpen telepedtek le, hogy az állatállományuk számára biztosítsák a legelőt. A tizes névvel megnevezett nagyobb falurész (szeg, szer, út, utca, piac, kert, tér, sikátor, lok, alja, tizes vagy röviden tíz) majd minden csíkszéki községben felfedezhető. A tizes a csíki székelység legkisebb szervezési egysége. A falvak belsősége és határa mindmáig különböző nagyságú tizesekre oszlik, bár szerepük az idők során módosult, vagy elhomályosult. A falutizesek természetesen további falu-

¹ Jánosi Csaba – Péter Éva – Berszán József – Jánosi Kincső: A Felcsíki-medence és Gyimes ásványvizei és gázömlései. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, 2007–2008. Humán és természettudományok*. Csíkszereda, 2008, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Kiadó. (digitális kiadás)

² Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból. II. köt., Csík-szék*. Budapest, 1986, Helikon Könyvkiadó, 1–2 (5–6). (használt kiadás)

részekre oszlottak. Több száz efféle megnevezés ismeretes.³ A régi tizesvagyonok, amelyek a rendes megélhetést biztosító, a hagyományokat megtartó és a közösségeket összetartó erővel bírtak, sajnos már nem léteznek.

Vizsgált falvaink közül *Csikmadaras* négy tizesből állt: Újfalva, Felszeg, Egervára, Köves utca. *Csikdánfalva* tizesei: Főút, Oltfalva, Város, Középszeg, Felszeg. Botár István szerint⁴ legalább három, jól elhatárolódó halmazosodott rész vehető ki, melyeknek saját neveik vannak: Dánfalva, Oltfalva, Város. *Csik-karcfalva* Felszeg, Alszeg és a tatárok által 1694-ben elpusztított Tószeg, valamint Ábránfalva tizesekből állott. Karcfalva összeépült Jenőfalvával. *Csikszentdomokos* tizesei: Szed loka, Garados alja, Sólyom-szeg, Rezalja – Endes Miklós szerint⁵; Alszeg, Középtíz, Felszeg, Sáros út – Vámszer Géza szerint⁶. Szentdomokos összenőtt Csíkszenttamás községgel.

Kutatott településeink lakossága túlnyomóan római katolikus vallású. Fő megélhetési forrásuk egészen a legutóbbi időkig, a szűkös földművelési lehetőségek mellett, a havasi állattartás, fafeldolgozás és az erdélyi, valamint a moldvai mezőgazdasági idénymunka volt. Jóllehet Csík jellegzetes kultúrájú és pompás népművészetéről, fazekasságáról híres, a kevésbé ismert magyar néprajzi tájak közé tartozik.

* * *

³ Vámszer Géza: *Csik vármegye településtörténete*. Szeged, 2008, „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár. Eredeti megjelenés: Csíkszereda, 2007, Pallas–Akadémia Kiadó.

⁴ Botár István: Falvak, szegek, tízesek. Megjegyzések Csík középkori településtörténetének kérdésköréhez. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, VII.* Csíkszereda, 2011, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Könyvkiadó, 11–26.

⁵ Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1937, a szerző kiadása. (Az Akadémiai Kiadó 1994-ben hasonmás kiadásban megjelentette.)

⁶ Vámszer Géza: i. m. Csíkszentdomokos fejezet.

ADATGYŰJTÉSI TAPASZTALATOK

Csikkarcfalva, Csikjenőfalva, Csikmadaras
Bara Tünde

A települések között megfigyelhető a nagyfokú életminőség/életszínvonal eltérés, Csikmadaras irányából haladva Jenőfalva fele. Csikmadarason többnyire kedvező tapasztalatom volt, úgy az emberek részéről történő fogadtatás, mint a kérdésekre való válaszadás nyitottsága szempontjából. Megfigyelhető volt Madarason a tisztaság, rendezettség a településen, udvarokon, házakban. Az emberek behívtak házaikba, helyet biztosítottak a kérdőív kitöltéséhez, vendégszerető magatartást tanúsítottak irányomba. Mindez fokozatosan csökkent vagy egyáltalán nem volt tapasztalható Jenőfalva fele haladva. Habár egymáshoz közel eső települések (például Karcfalva utolsó házszáma és Jenőfalva első házszáma egymás tözsomszédságában található, és Dánfalva Karcfalvától körülbelül 150-200 m távolságra van).

Karcfalván, de főleg Jenőfalván tapasztaltam azt, hogy az emberek szegényebb körülmények között élnek, nem tulajdonítanak jelentőséget a gazdaságaik, lakásuk, környezetük tisztán tartására. Jenőfalván több olyan házhoz kerültem, ahol egyedül élő idős személyek vagy „vénlegények” laktak, és megfigyelhető volt, hogy az elhanyagolt, rendetlen lakásban csak a mának élnek. A szűkös anyagiak mellett az italozás nagy szerepet játszik életükben. Két lakásnál is előfordult, hogy italozás közben érkeztem, ahol napközben nők és férfiak egyaránt fogyasztották az alkoholt.

Határozott visszautasításban Karcfalván volt részem, egy idősebb bácsinál, ahol – miután elmondtam, hogy milyen céllal és honnan érkeztem – az idős bácsi kitört, hogy még mit akarnak az emberből kiszedni, mit mind zaklatják, még otthonaikban sem hagyják nyugton az embereket, csak folyamatosan valatják, mindent meg akarnak tudni, rabló banda; nyugodtan kérdezősködjek, mert ő egy kérdésre sem fog válaszolni.

Egy jenőfalvi, a többi lakáshoz viszonyítva rendezettebb lakásnál nem volt határozott visszautasítás, de mogorván jelezte a nő, hogy neki sok dolga van, és nem hajlandó válaszolni, tegyem fel a kérdéseimet a szomszédban, mert ők ráérnek, ők nem dolgoznak, csak töltik a napot. Jenőfalván fordult elő többször is az, hogy nem is hívtak be az emberek lakásaikba, hanem az udvaron

vagy az ajtó előtt válaszoltak kérdéseimre. A válaszadásnál is azt tapasztaltam, hogy sokkal nehezebben tudják megválaszolni a kérdéseket, mint például Madarason; sokkal zárkózottabbak, szűkszavúbbak, és nehezen értették meg a kérdések értelmét.

Csíkszentdomokos

György Zita

Csíkszentdomokos – mint gyerekkori vakációim helyszíne – nagyon közel áll a szívemhez. Ezért is vállaltam szeretettel ezt a megbízást. Sok ismerős házhoz kellett bekopogtatnom, s ez nagy könnyebbséget jelentett. Összességében véve jól fogadtak. Ez messzemenően egyszerűbb és gördülékenyebb adatgyűjtés volt, mint amit más kérdőívezés alatt tapasztaltam. Már maga a tény is, hogy a kérdőívek magyar nyelvűek voltak, és hogy ez Magyarországon lesz összesítve, varázsszóként hatott rám.

A falu széle bizonyult (mint minden más kérdőívezés alkalmával) a legnehezebb résznek, a falu központja felé közeledve mintha egyenes arányban nőne az iskolázottság szintje és a közreműködés. A tavaly év végi disznóvágások, a szilveszteri készülődések kellős közepébe csöppenve is szíves-örömet segítettek a falubeliek. Az újévben már, mintha lehangoltabbak lettek volna az emberek, nehezebben lehetett rábírní őket a válaszadásra. Nagy általánosságban véve kilátástalannak látják a jövőt, így attól is tartanak, hogy gyakoribb lesz a faluban a harangszó nélküli temetés. Amit nagyon hiányolnak, az egy pszichológus, aki segíteni tudna a kétségbeesett embereken.

Azoknál a családoknál, ahol történt már öngyilkosság, megrázó emlékeket karvart fel a kérdőív. Ez lehangoló volt, nehéz ennyi tragikusan megcsonkult családot látni. Kellemetlen élményben nem volt részem, talán néhány, a közösség által is megvetett családnál kaptam merő visszautasítást, mondván, ha nem segíték rajtuk anyagilag, akkor ne is érdeklődjek.

A válaszok nem sokkal különböznek egymástól véleményem szerint, valószínűleg abból is adódik ez, hogy csupán Csíkszentdomokoson kutattam, valamint hogy – elképzelésem szerint – melyik csoportba sorolják magukat a megkérdezettek: 1. részt vettek-e ilyen temetésen; vagy 2. csak hallották, hogy mi a szokás.

Megoszlanak a válaszok az első csoportban attól függően, hogy a faluban szolgálatot teljesítő papok közül éppen melyikük végezte a szertartást. Az idősebb pap az, aki csak a háznál mond nagyon rövid és „száraz” beszédet, aki megszégyeníti a családot, a hozzátartozókat, aki szerint nincs bocsánat... Vele szemben ott van a fiatal tiszteletes: együttérző, elkíséri az elhunytat a temetőbe is, van egy-két lelket simogató szava a gyászoló családnak; akire felnéznek a falubeliek, aki embernek titulálja az öngyilkost is. Talán ebből a különbségből adódott az együttérzés vagy éppen annak a hiánya a megkérdezettek körében. Az idősebb korosztály igenis elítéli az önnön kezével életének véget vető elhunytat, míg a 30–35 éves korosztály megoldást lát ebben.

Talán a metóduson változtatnák, ami alapján kiválasztódnak az alanyok, a házak, a korcsoportok: egy utcában több, de egymáshoz közelebb fekvő háztartást vennék célba, pl. minden 3. házszám; háztartáson belül, pedig aki a leg hamarabb ünnepli a születését. Nagyon sok időt vesz így fel a nagy távok megtétele (minden 17-18. ház), és egy akkora községben, mint Csíkszentdomokos, ez sokszor kilométereket jelent, és az idő- és útviszonyok nagyon sok esetben magukért beszélnek. Így, téli időszakban, mindnyájan tudjuk, milyen hamar sötétedik, amikor már faluviszonylatban kapuzárás van.

Rácsodálkozni, elgondolkodni, tapasztalni, megdöbbenni... talán ezek a legtalálóbb szavak, amik ezt a munkát számomra jelentették. Öröm és megtiszteltetés volt hozzájárulni, ha csak egy nagyon kevéssel is, ehhez a statisztikához, ehhez a kutatáshoz.

NÉHÁNY VIZSGÁLATUNK ISMERTETÉSE

Egyszerű, jól megválaszolható kérdőívet szerkesztettünk annak a megtudakolására, hogy a felcsíki falvak lakóinak mi a véleménye a Felcsíkban történt öngyilkosságokról. A szokásos változókon túl (település, nem, életkor, családi állapot, a válaszadó gyermekeinek száma, a közös háztartásban élők száma) megkérdeztük: volt-e öngyilkosság az adatközlő családjában, rokonságában vagy ismeretségi körében. Továbbá: szerinte *milyen okok* vezetnek *e településen* az öngyilkossághoz; miért nem keresnek más megoldást az öngyilkosok a prob-

lé máik megoldásához? Meg hogy milyen megoldást látna jobbnak a válaszoló az öngyilkosság helyett? Aztán: elítéli-e az egyház az öngyilkosságot a településen? S végül: maga szerint miért van Madarason kevés és Karcfalván oly sok öngyilkosság?

A gyakorisági adatokat összesítettük, a többit tartalomelemzésnek vetettük alá. A válaszadók: 279 véletlenszerűen kiválasztott háztartásból egy-egy fő. Megoszlásuk: 46% szentdomokosi, 21% karcfalvi, 18% dánfalvi és 15% madarasi lakos, 33%-uk férfi, 67%-uk nő. A válaszadók életkori átlaga: 53 év. Családi állapot szerint 10% nőtlen/hajadon, 70% házas/együtt élő, 3% elvált, 17% özvegy. Az átlagos háztartásnagyság 3 fő, az átlagos gyermekszám 2,12 fő. A válaszadók 40%-ának a családjában, rokonságában vagy ismeretségi körében *volt már legalább egy öngyilkosság.*

Öngyilkosság a válaszadók környezetében település szerint

A vizsgálat feltevése. Azt vártuk, hogy a négy közül valamelyik faluban (jelesül Karcfalván!) a válaszadók több öngyilkosságot vagy kísérletet említenek a családi, rokonsági, ismeretségi környezetükből.

A statisztikai kérdés. Van-e statisztikai értelemben különbség a válaszadók környezetében történt öngyilkosságok és a válaszadók lakhelye között?

A vizsgálat. Kvalitatív változók gyakorisági eloszlása, jelesül tapasztalati és elméleti gyakorisági eloszlás összehasonlítása kettőnél több osztállyal (a homogenitás vizsgálata). Azt ellenőriztük, hogy a két minta azonos gyakorisági eloszlásból származik-e. A vizsgálathoz nem kell ismerni az alapsokaság valódi vagy elméleti eloszlását.

A mérés. A 2010/2011. évi kérdőív megfelelő kérdései.

Változók: 1. öngyilkosság; 2. a válaszadók lakhelye.

A változók fajtája: 1. kétosztályos, diszkrét; 2. négyosztályos, diszkrét.

Mérési szint: nominális skála mindkét változónál.

Az 1. táblázatból látható, hogy a csíkszentdomokosiak említették a legtöbb, környezetükben megtörtént öngyilkosságot. Ez nyilvánvaló, hiszen ők majd kétszer annyian vannak a válaszadók között, mint a többiek együttlve. χ^2 -próbával ellenőriztük azt a feltevést, hogy függetlenek-e a kereszttáblázat soraiban és oszlopaiban lévő változók egymástól. A független változó (a telepü-

lés) minden osztályában összehasonlítjuk a tapasztalati és az elméleti (várható) gyakoriságokat annak az ellendöntésére, hogy az osztályok az értékek megadott arányát tartalmazzák-e.

TELEPÜLÉS	ÖNGYILKOSSÁG		Együtt
	már volt	nem volt	
Szentdomokos	52	76	128
Karcfalva	22	37	59
Dánfalva	21	28	49
Madaras	15	28	43
Együtt	110	169	279

1. táblázat. A válaszadók környezetében történt öngyilkosságok eloszlása

Megjegyzés. Minden statisztikai próbának szigorú feltételei vannak. A χ^2 -próbánál: ha a cellák több mint 20%-ában kisebb a várható gyakoriság, mint 5, a próba-függvény eloszlása nem tekinthető χ^2 -fajtájúnak, a számított χ^2 -érték nem használható. A χ^2 -próba csak akkor alkalmazható biztonsággal, ha a) minden cellában legalább 10 a tapasztalati gyakoriság; b) a várható meg minden cellában nagyobb 5-nél (vagy a cellák kevesebb, mint 20%-ában kisebb a várható gyakoriság, mint 5; c) a várható gyakoriságok egyike sem lehet 1-nél kisebb. A nem paraméteres próbáknál, mint amilyen a homogenitás vizsgálata, nem kell az eloszlás alakját ismerni.

Próbahipotézis: $H_0 : f_e = f_t$; vagyis az elméleti és a tapasztalati gyakorisági eloszlás között nincs különbség, az eltérés csak a véletlen következménye.

Az eloszlás paraméterei: $\chi^2 = 0,803$; $szf = 3$; $p = 0,849$; $\alpha = 0,05$

Szignifikancia. Mivel $p > \alpha$, a χ^2 -próba nem szignifikáns, a próbahipotézist elfogadjuk. A két eloszlás azonos (homogén), statisztikailag nem különbözik egymástól. Kijelenthető, hogy az egyes falvak lakosságából véletlenszerűen kiválasztott, 2%-os mintánk válaszadói ama kérdésekre, hogy volt-e már öngyilkosság a családjukban, a rokonságukban és/vagy az ismeretségi körükben, egyik faluban sem volt a válaszadók arányánál magasabb arányban előforduló gyakoriság. Vagyis az a feltevésünk, hogy a négy közül valamelyik településen – a várakozásunk szerint Karcfalván – a válaszadók több megtörtént öngyilkosságot említenek a környezetükből, nem teljesült. Vajon miért? Nem válaszoltak őszintén a karcfalviak? Egyes családokban szégyellik, hogy volt már náluk akár több öngyilkosság is?

A felcsíki öngyilkosságok okai

A sokféle említett okból – azok hasonlósága, lényegi vonása alapján – tartalomelemzéssel nyolc csoportot képeztünk.

1. A válaszokban az ital, italozás, mértéktelen italozás, részegség, alkohol, alkoholizmus, mértéktelen alkoholfogyasztás stb. említések a *mértéktelen italozás* változó alá soroltattak be.

2. A leszegényedés, elszegényedés, szegénység, nincstelenség, adósság, nehéz anyagi helyzet, nélkülözés, kilátástalan élet, kilátástalan helyzet, megélhetési problémák, anyagi gondok, pénzhiány, pénznélküliség, pénztelenség, rossz életkörülmények, nyomor, nyomorúság, mindennapi gondok, nehézségek, rossz szociális háttér stb. a *szegénység* alá.

3. A családi konfliktusok, családi nehézségek, családi perpatvar, családi problémák, családi veszekedések, rossz családi viszonyok, családjával nem jól él, családi békétlenség, rendetlen családi viszony stb. a *családi viszályok* alá.

4. Az elkeseredés, depresszió, bizonytalanság, egyedüllét, magány, elégedetlenség, féltékenység, lelki bánat, bánat, stressz, szerelmi csalódás, csalódottság, elmagányosodás, elkeseredettség, félelem, erős elkeseredés, lelki problémák, válság, agresszivitás, meggondolatlanság, gyengébb idegzet, tudathasadás, pillanatnyi tévedés stb. a *lelki bajok* alá soroltatott.

5. A *munkanélküliség* mint új jelenség megmaradt önállóan.

6. A komoly betegség, súlyos betegség, gyógyíthatatlan betegség, elmebetegség, elmebaj, elmezavar, idegbetegség, rokkantság, fogyatékoság stb. a *betegség* osztályba került.

7. A nem kell különösebb ok; örökletes dolgok is lehetnek; etnikai vonatkozás; környezeti minta; birtokok jogtalan elvétele; az élete nem úgy sikerül, ahogy kell; hitetlenség; mindenki maga tudja; butaság; öröklődés stb. az *egyéb* ok alá.

8. A „nem tudom” válasz a *nem tudom* csoportot alkotja.

A 279 véletlenszerűen kiválasztott háztartásban a megkérdezettek nulla és négy közötti okot említettek az öngyilkosság előidézőjének. 238-an neveztek meg egynél több előidéző okot.

Nem paraméteres χ^2 -próbával kimutattuk, hogy a mértéktelen italozás mint öngyilkosságot kiváltó ok eloszlása a falvak megkérdezettjei között nem

különbözik szignifikánsan egymástól, a kiválasztási arányukhoz képest mind-egyik faluban az öngyilkosság leggyakoribb kiváltó okának a mértéktelen italo-
zást jelölték meg a válaszadók.

OK	EMLÍTÉS (db)	AZ ÖSSZES EMLÍTÉS %-ÁBAN	AZ ÖSSZES VÁLASZADÓ %-ÁBAN
Mértéktelen italozás	200	21,63	71,68
Szegénység	146	21,63	52,33
Családi viszályok	123	18,22	44,09
Lelki bajok	94	13,93	33,69
Munkanélküliség	45	6,67	16,13
Betegség	41	6,07	14,70
Nem tudom	14	2,07	5,02
Egyéb	12	1,78	4,30
Összes	675	100,00	

2. táblázat. Az öngyilkosság említett okainak megoszlása, nagyságrendben

Tehát kétszáz fő, a válaszadók 71,68%-a említette a mértéktelen italo-
zást az öngyilkosság egyik kiváltó okának. Holott az következmény, az egyén
bizonytalanságából fakadó, ami viszont azokban az elégtelenül, hibásan tevé-
kenykedő közösségekben – elsősorban a családokban – alakul ki, amelyekben
a mértéktelenül italo-
zó egyén él. A túlzott italo-
zás – mint deviáns jelenség – jól
szembetűnik, jól megnevezhető, a mértéktelenül italo-
zó egyén bűnbaknak ki-
kiáltható; öngyilkosságáért maga a felelős és nem a jobbára elégtelenül működő,
halódó kiscsalád, nem a széteső tágabb család, a valamilyen kedvezőtlen termé-
szeti és társadalmi hatások miatt szétforgácsolódott közösség és nem a beteg
társadalom, amiben él. A családtagok huzamos ideig vagy élethossziglan tartó
bizonytalanságát elsősorban az elégtelenül működő család idézi elő, az a deviáns
viselkedés, a pszichoszomatikus kórképek, a lelki betegségek, a nemi fogyatékos-
ságok stb. kiváltója; a családok rendes tevékenységét meg főképpen a kilátástal-
anság, a reményvesztettség, a méltatlanság, a súlyos és tartós megélhetési gon-
dok, a munkanélküliség stb. ingatja meg. A kisebb-nagyobb vagy akár súlyos
mindennapos megélhetési gondok, az adósság, a nincstelenség, a jövőtlenség

által előidézett bizonytalanság miatt kialakuló kedvezőtlen családi és társadalmi jelenségek nyilván összefüggenek egymással és egymás hatását erősítik.

Ismeretes, hogy a sok-sok megélhetési nehézség ellenére csupán egyesek lesznek öngyilkosok, a többség derekasan viseli nehéz sorsát. Ám nem kérdeztünk rá a többség tagjainak esetleges lelki eredetű betegségeire, deviáns viselkedésfajtáira, a közösség mindennapjaiban játszott szerepére. S arra sem, hogy miképpen vannak megszervezve a falvak hétköz- és ünnepnapjai, milyen hagyományokat, szokásokat tartanak; kik, hányan és milyen eredménnyel dolgoznak „hivatalosan” vagy önként a faluközösségért. Másrészt azt sem ismerjük, hogy ha a mértéktelen ivók le tudnának szokni az alkoholoról – miáltal akkor a válaszadók nagy része szerint nem lennének öngyilkosok –, akkor miféle pszichoszomatikus tünetekkel, tünetváltásokkal jelentkeznének a település körzeti orvosánál, miféle más betegségekkel kellene együtt élniük.

A 279 véletlenszerűen kiválasztott megkérdezettből tehát 200 fő, 71,68% vélte úgy, hogy az öngyilkosság legfőbb oka a faluban a mértéktelen italozás. A megoszlási viszonzyszám nem szignifikáns. A 71,68%-os szignifikáns eredményhez $p = 5\%$ -os valószínűségi szint és $pk = 5\%$ -os pontossági követelmény mellett 608 személyt kellett volna a mintába választani, ám ekkor a felvétel kétszer több időbe tellett volna, és még több pénzbe került volna.

Megjegyzés. Szignifikáns, azaz a vizsgált felcsíki települések felnőtt lakosságának egészére általánosítható a megoszlási viszonzyszám, ha a mintánk adatai alapján kapott megbízhatósági tartomány (Δ_p) kisebb, mint a pontossági követelmény ($pk_{5\%}$). A gyakorisági arány (a vizsgált %-érték, a megoszlási viszonzyszám) megbízhatósági tartománya a megoszlási viszonzyszám szórását (ingadozását) mutató standard hiba (s_p) és a Student-féle t -érték (itt: 1,96) szorzata, $\Delta_p = \pm 5,28\%$. Ez azt jelenti, hogy ha százszor megismételnénk a vizsgálatot, 95 esetben, vagyis 95%-os biztonsággal 66,4% és 77% közé eső értéket kapnánk. Ez túl széles megbízhatósági tartománynak tűnik. A 71,68% pontossági követelménye még $pk = 6\%$ esetén csak $\pm 4,3\%$, s ez lényegesen alacsonyabb, mint a számított $\Delta_p = \pm 5,28\%$ -os megbízhatósági tartomány. Ama következtetés tehát, hogy a vizsgált falvakban a felnőttek 71,68%-a véli úgy, hogy az öngyilkosság egyik oka a mértéktelen italozás, nem szignifikáns, azaz a vizsgált települések felnőtt lakosságának egészére a 71,68%-os gyakorisági eloszlás nem általánosítható. Legfeljebb annyit mondhatunk, hogy a felnőtt lakosság nagy része az öngyilkosság egyik fő kiváltó okának a mértéktelen italozást tartja. A valószínűségi statisztikában egy eredményről csak azt jelenthetjük ki, hogy szignifikáns (azaz jelentős, fontos, nem a véletlen játékán múltott a kapott eredmény); azt viszont nem mondhatjuk

róla, hogy tökéletesen bizonyos. A méréssel nyert adatainkból levont általánosított, vagyis az alapsokaságra (itt mind a négy település felnőtt lakosságára) vonatkozó következtetés pusztán csak valószínű kijelentés, nem biztos következtetés. Ám a bizonytalanság mértékét ki lehet számítani. Ha egy eredményről azt állítjuk, hogy $p = 5\%$ -os tévedési valószínűség mellett szignifikáns (vagyis a népesség egészére is érvényes, általában is igaz, nem csak a mintánkra), az többet mond róla, mint a nem bizonyítható „magabiztos” megállapítás.

Természetesen úgy véljük, hogy az öngyilkosság előidéző okai egymással összefüggenek; van, amelyik erősebb kiváltó ok lehet; van, amelyik gyöngébb. Hogy éppen melyik képes jobban érvényesülni, az a társadalmi-gazdasági környezettől (megélhetési lehetőségek, munkanélküliség, eladósodás, elszegényedés), a társas közegetől (faluközösség, atyafiság, család) és az elkövető személyiségétől, hajlamaitól függ.

Korrespondencia analízis

Megvizsgáltuk, hogy az öngyilkosság okainak az említése és a települések között milyen összefüggést találunk. Ezen eljárással a két nominális változó és az ők osztályai közötti kapcsolatot ábrázolhatjuk kétdimenziós térben, ugyanakkor a két változó osztályai közötti kapcsolatot is elemezhetjük. Kilógó értékeik miatt az *egyéb* és *nem tudom* válaszosztályokat kivettük az elemzésből, mivel nagyon rontják az adatoknak a modellhez való illeszkedését. Az eljárás célja a korrespondencia táblázat sor- és oszlopváltozói közötti viszony feltárása.

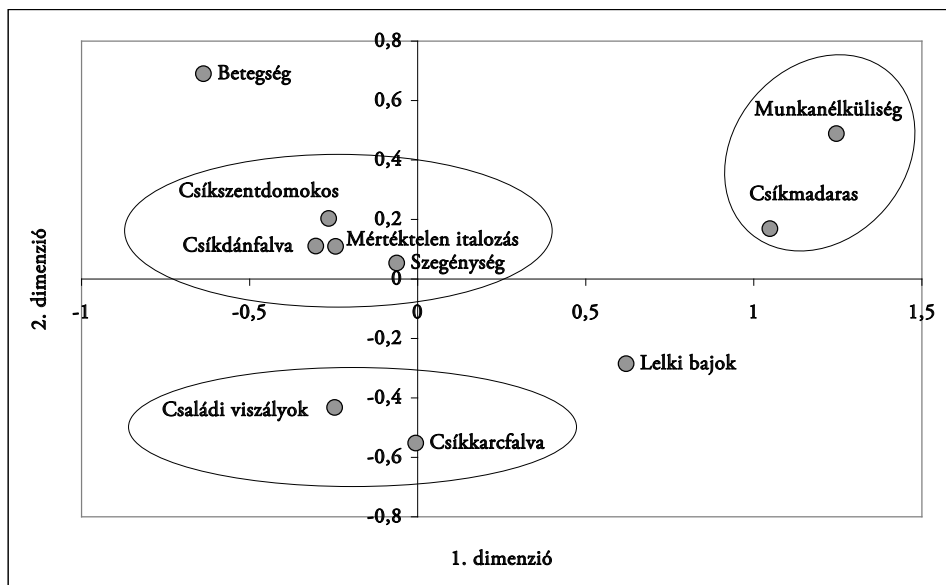
A korrespondencia táblázat az öngyilkosság említett okainak az eloszlását a települések függvényében mutatja. (3. táblázat) A sorok szegélyösszegeiből megtudhatjuk például azt, hogy a betegségnek mint öngyilkosságot előidéző oknak az említésénél majdnem ötször jelentősebb a felcsíkiak szerint a mértéktelen italozásnak a szerepe az öngyilkolás kiváltásában. Az oszlopok szegélyösszegéből pedig azt, hogy a csíkdánfalvi és a csíkmadarasi válaszadók említései szinte azonos gyakorisággal szerepelnek. A kérdésünk most már ez: van-e valami közös jellemző a településekben, és ha igen, mi? Valamint: milyen kapcsolat áll fenn az öngyilkosság megnevezett okai és a települések között?

OKOK	TELEPÜLÉS				Szegély- összeg
	Szentdomokos	Karcfalva	Dánfalva	Madaras	
Mértéktelen italozás	98	46	32	24	200
Szegénység	63	34	27	22	146
Családi viszályok	53	37	20	13	132
Lelki bajok	30	26	14	24	94
Munkanélküliség	16	8	4	17	45
Betegség	22	6	10	3	41
<i>Szegélyösszeg</i>	282	157	107	103	649

3. táblázat. A korrespondencia táblázat

A mértéktelen italozás említésében nincs szignifikáns különbség Szentdomokos (76,5%) és Karcfalva (78%) között. Viszont van Szentdomokos és Dánfalva, Szentdomokos és Madaras, valamint Karcfalva és Dánfalva, Karcfalva és Madaras között. Ami azt jelenti, hogy Szentdomokoson és Karcfalván többet kárhoztatják a mértéktelen italozást, mint a másik két faluban. Talán azokban kisebb probléma az italozás? Aligha hisszük. Továbbá szignifikáns különbség van még Dánfalva és Madaras között is a mértéktelen italozás említésében, bár közöttük ennek a százaléka is kisebb, mint Szentdomokos és Karcfalva esetében.

E módszerrel a települések és az öngyilkosság említett okai közötti összefüggést vizsgálhatjuk. (1. ábra a következő oldalon) Ama pontok az ábrán, amelyek egymás közelében vannak, hasonlóbba egymáshoz, mint azok, amelyek egymástól távol fekszenek. Karcfalván a családi viszályok mutatkoznak jelentősnek, Madarason a munkanélküliség jelent gondot, a szentdomokosi és a dánfalvi válaszadók a mértéktelen italozást és a szegénységet hozták fel gyakrabban. A lelki bajok és a betegségek említése nem kötődik szorosabban egyik településhez sem.

1. ábra. A falvak és az öngyilkosság okainak korrespondencia diagramja

*Maga szerint miért nem keresnek más megoldást
az öngyilkosok a problémáik megoldására?*

A meglehetősen sokféle válasz tartalomelemzésével először 19 csoportot képeztünk, majd további szűkítéssel 7-re csökkentettük azok számát. Ezek:

1. a viselkedés szabályozásának családi-közösségi elégtelenségére utaló okok: nem látnak más kiutat; nincs kitől segítséget kérjenek; nem kapnak és nem kérnek segítséget; nem gondolkodnak tisztán; nem beszélgetnek gondjaikról; ezt látják a legjobb megoldásnak; ezt tartják a legkönnyebbnek;
2. az ital hatása miatt;
3. betegség miatt (gyógyíthatatlan és lelki eredetű betegség);
4. vallási ok (nem bíznak Istenben; hitetlenek; az ördög kísérti őket);
5. egyéb ok (ösztön vezeti, gyámolatlanok, gyávák stb.);
6. nem tudom,
7. nincs válasz.

Egyértelmű volt a válaszokból, hogy a mai faluközösség már nem az, amelyik jól és hathatósan képes segíteni a tagjainak. Akár még a régi közösségi tagolódás – a tizes – visszaszervezése is egy megoldás lenne a jó közösségek helyreállításához. Hiszen a jól szervezett közösség, a jól működő családok a devianciákat jelentősen képesek csökkenteni, így az öngyilkosságok számát is. Ám a kedvezőtlen élet- és társadalmi körülmények, a megélhetési nehézségek, a szegénység, a munkanélküliség, a lelki terhek stb. nyomasztóan hatnak a családokra és a falu egész társadalmára, a közösséget összetartó évszázados hagyományok, a családokat egyben tartó szokások fokozatosan eltűnnek, eltűntek. Hát még akkor, ha azokat egy diktatórikus hatalom erőszakkal elfojtja, mint pl. a Szent János-napi angyalozást: „...nem szabadott csinálni. A komonisták bétiltották... s aztán úgy sokan meg es feledkeztek róla.”⁷

Igen jellemző az egyik jeles csíkszeredai kutatócsoport leírása a székelyföldi elszegényedésről: „A több tucatnyi helyszínen készített, hosszabb-rövidebb videofilm részletek egymásutánja meghökkentő képet ad... mindent leltárba vesz: a sok évtizedes bútorokat, a már el sem simított rojtos ágytakarót, a repedt tükröt, a fóliadarabbal egybetaposott szőnyeget, a teljes életteret jelentő szoba egymáshoz már nem kötődő tárgyait. Környezet, amelynek minden darabja arra ítéltetett, hogy úgyahogy kitaratson még egy darabig... Ennek a környezetnek nincs már kifelé fordított arca, nem tudja már magát a falusi társadalomra jellemző norma szerint fölmutatni... A drótozott léckapu, a vakolatlan házfal kívülről ugyanilyen hangulatot áraszt. Az üzenet egyértelmű: ez az életút megszűnt kifelé fordulni, ami kitölti, az nem más, mint az önnön fenntartására irányuló állandó és sikertelen igyekezet. Amikor ezen a vidéken az idegen jöttére nem változik meg az arckifejezés és a tekintet, nem módosul a testtartás és a kézmozdulat, bár átmenetileg nem változik meg a fontos tárgyak helye, akkor feltételezhető, hogy az egyén számára létfontosságú mentális/szimbolikus rendben valamilyen nagy változás történt. Ez a változás arra utal, hogy a szóban forgó személy fizikailag továbbra is a faluban él, de *tulajdonképpen már kiszakadt belőle, nem tartozik a falu társadalmához.*”⁸ (Kiemelés: V. Gy. – V. A.)

⁷ Balázs Lajos: Szent János-napi angyalozás Csíkszentdomokoson. *Néprajzi Látóhatár*, 1993/1–2. sz., 1–27.

⁸ Biró A. Zoltán – Biró Albin: Elszegényesedési folyamatok a Csíki-medencében. In Bodó Julianna – Oláh Sándor (szerk.): *Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön*. Csíkszereda, 1997, KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó. (digitális változat)

Maga milyen megoldást látna jobbnak az öngyilkosság helyett?

Egy-egy válaszadó több megoldást is szóba hozott. A válaszok egyötöde arra vonatkozott, hogy a súlyos és tartós életvezetési nehézségek felmerülése esetén szakemberhez (körorvoshoz, pszichológushoz, paphoz) kellene fordulnia az egyénnek. Valamivel kevesebben, de hasonló arányban azt ajánlanák, hogy a családhoz vagy a valláshoz forduljon. Sokkal kevesebben említették az ismeretségi vagy a baráti kört. És elhangzott „az ivást abbahagyni” tanács is. A válaszok mintegy hatoda az egyéb csoportba került.

Miért van Madarason kevés és Karcfalván sok öngyilkosság?

E kérdésre 191 fő (78%) a *nem tudom* választ adta. Vagyis csak 88 főtől kaptunk értékelhető véleményt. A számukhoz képest a legtöbben a madarasiak (44%) és a karcfalviak (39%) mondták el vélekedésüket, a dánfalviaknak 37 és a domokosiaknak pedig 22%-a válaszolt.

Először a domokosi, dánfalvi és madarasi válaszolóknak a *karcfalviakról* alkotott véleményét mutatjuk be, majd a karcfalvi válaszolók *önmagukról* mondott jellemzését.

A domokosiak, dánfalviak és madarasiak a KARCFALVIAKRÓL

- nagyobb település, többen vannak, szegények;
- másabb emberek, önzőbbek, zárkózottabbak, ingerültebbek, idegesebbek, agresszívak, szőrszálhasogatók;
- a közösséget nem tartják fontosnak, jobban elhidegülnek egymástól, nincs idejük egymásra; több a gyáva ember;
- anyagiásabbak, nagyigényűek, nagyravágyóak, jobban hajtanak a pénz után, pénzéhesek, irigyek, büszkébbek, nem viselik el a szegénységet, a megaláztatást, nehezebben viszik a keresztjüket, nehezebben élik meg a szegénységet, jobban félnek a szegénységtől, nem tudják feldolgozni a lecsúszást, több a gondjuk;
- nagyobb az irigység és a versengés;
- sok az italozás, többet isznak; vérengzőek, bicskás, verekedős emberek;
- AZ ÖNGYILKOSSÁG CSALÁDI HAGYOMÁNY.

A karcfalviak ÖNMAGUKRÓL

- nagyobb a szegénység, több a szegény ember, több a viszály;
- önzőbb nép volt mindig, irigyebbek, nincs segítőkészség, büszkék, nem barátságosak, komor emberek;
- mindenki nagyokos, nem beszél ki a bajaikat, jobban lenézik egymást;
- rosszindulatúak, nincs lelkiismeretesség bennük;
- veszekednek, verekednek, indulatosabbak, agresszívebbek;
- több az italozás, az iszákos;
- AZ ÖNGYILKOSSÁG CSALÁDI ÖRÖKSÉG.

A karcfalviak sem adnak magukról hízelgő jellemzést: több a viszály, önzőbb nép volt mindig, irigyebbek, nincs segítőkészség, barátságtalan, büszke, komor emberek, mindenki nagyokos, nem beszél ki a bajaikat, jobban lenézik egymást, rosszindulatúak, nincs lelkiismeretesség bennük, veszekednek, verekednek, indulatosabbak, agresszívebbek, iszákosak.

Ha ezen indulati elemek érvényesülnek a karcfalviak cselekedeteiben, akkor a meggondolatlan, az ital hatása alatt, hirtelenül elkövetett öngyilkosság nem állhat távol tőlük. A másik három falu szerint egészen más a karcfalviak mentalitása (gondolkodási és cselekvési módja), mint a madarasi embereké.

Most pedig először a domokosiak, dánfalviak, karcfalviak *madarasiakról* alkotott véleményét láttatjuk, majd a madarasiak *önmagukról* adott megítélését soroljuk fel.

A domokosiak, dánfalviak, karcfalviak a MADARASIAKRÓL

- nyugodtabb a település, anyagilag is jobban állnak, jobb a megélhetés, jobb az életük, gazdagabbak;
- civilizáltabbak az emberek, jobb neveltetésben részesültek;
- szerényebbek, közlékenyebbek;
- felvilágosultabbak, az emberek mentalitása, hozzáállása az élethez sokkal jobb, egymással jobban törődnek;
- elégedettek, jobb a közösség, összetartanak rokonokkal, szomszédokkal;
- támogatják, segítik egymást, nem árulkodnak egymásról;
- nyíltabbak, felszabadultabbak;
- kevésbé volt előtérben a pénz;
- vallásosabbak.

A madarasiak ÖNMAGUKRÓL

- a közösség jobban össze van kapcsolódva, a közösséget többre értékeli, összetart a nép, segítenek egymásnak;
- más a gondolkodásmód, találnak megoldást a nehézségekre, jobban odafigyelnek egymásra;
- összetartóbbak a családok, kevesebb a válás, jobb nevelést kaptak, derűlátóbbak, csendesebbek, elégedettebbek, nem kapzsik, kevésbé önzőek,
- kevesebbet isznak;
- vallásosabbak, jobban hisznek, a pap összetartja a népet.

A madarasiakról úgy tartják a többiek, hogy civilizáltabbak, jobb nevelésben részesültek, szerényebbek, a kommunikáció jobb, felvilágosultabbak, az emberek mentalitása, hozzáállása az élethez sokkal jobb, egymással jobban törődnek, elégedettek, jobb a közösség, összetartanak rokonokkal, szomszédokkal, támogatják, segítik egymást, nyíltabbak, felszabadultabbak, vallásosabbak. A madarasiak önmagukról hasonlóan kedvezően vélekednek. A madarasiak mentalitása ellentéte a karcfalviakénak, ennél fogva meggondoltabbak, nehézségeik megoldásáról képesek közösen gondoskodni, feltehetőleg ezért is lehet kevesebb az öngyilkosság a faluban.

A Nagyalföldön is megfigyelhető, hogy egymáshoz közeli járásokban is egészen eltérő az öngyilkosságok aránya; van, ahol 2-3-szor nagyobb az egyikben, mint a másikban. E furcsa kulturális jelenség főbb okaira keresztábra elemzéssel vagy hierarchikus logisztikus lineáris vizsgálattal aligha válaszolhatunk.⁹ Hogy tehát miért van egymáshoz alig pár száz méterre lévő falvak, faluközösségek, tizedek között többszörös különbség az öngyilkosságok arányában, arra tisztességes feleletet akkor adhat a kutató, ha személyesen is jól ismeri a tájat, az ott élő embereket, szokásaikat, hagyományaikat; bé kell költöznie egy-egy faluba, ott kell élnie-laknia, és sok-sok beszélgetést kell folytatnia az ott élő székely emberekkel.

⁹ Lásd pl. Zonda Tamás – Veres Előd – Juhász Judit: Az öngyilkosság mint a társadalmi anomia területi konzekvenciái. *A falu*, 2010/4. sz., 57–69.

AZ ÖNGYILKOS TEMETÉSE FELCSÍKBAN

Szentdomokosi, karcfalvi, dánfalvi és madarasi adatközlőink mind említették, idősebbek és fiatalabbak egyaránt, hogy náluk *más az öngyilkos temetése, mint a rendes halállal elhunytaké*. S ekképpen volt ez mindenhol hazánkban, s maradt meg e szokás még néhány vidékünkön.

Az öregkori elhalálózást a faluközösségek és az atyafiságok természetes folyamatnak tartják, s ami ugyancsak természetes: együtt élnek a halál tudásával. Ha valaki netán fiatalon vagy nem természetes körülmények között hal meg (öngyilkos lesz), akkor sem adják át magukat a kétségbeesésnek. Az életbe vetett tántoríthatatlan hitüket, derűlátásukat a temetés körüli teendők megszokott, évszázados rendjével, a ravatal elkészítésekor a családban használatos szövek színével és mintázatával is kifejezésre juttatják, s közlik: az életbe vetett bizalmuk nem rendült meg.¹⁰

A falu közösségi-atyafisági szervezete az elhantolási szokásokban is leképeződik, a nagycsalád nyoma is megtalálható bennük. A honfoglaló magyarság temetőiben László Gyula mutatta ki e szép szokást. Ugyanis a család a más világon ugyanabban a szerkezetben él tovább, mint a falujában: „...a sírhely fekvése a rokon szálakat tükrözi. Külön csak az öngyilkosokat temetik.”¹¹ Adatközlőink elmondták, hogy az egyház az öngyilkosságot Isten elleni bűnnek tartja, ezért tiltja. Az öngyilkos lényegében ki van zárva az egyházból. Egyszerűbb a temetési szertartása, nincs érte mise, s „hivatalosan” eltemetni sem szabadott. A pap a legnagyobb bűnnek tartja, hogy az Isten adta életet eldobja magától az ember.

Felcsíkból lényegében még ma is az 1917-es *Codex iuris canonici* (CIC [1917]) idevonatkozó kánonjainak a szelleme lengi körül az öngyilkos temetését (XII. cím, 1203–1242. kánonok), jóllehet a II. Vatikáni Zsinat (1962–65) után a katolikus egyház nem tagadja meg a temetést az öngyilkosoktól. A ma érvényes kánonjog¹² nem sorolja többé az öngyilkosokat azok közé, akiket tilos

¹⁰ Lásd pl. Vasas Samu: Ősi elemek a kalotaszegi temetkezésben. *Néprajzi Látóhatár*, 1993/4. sz., 87–90.

¹¹ Balázs Lajos: Az egybetartozó család képe a csíkszentdomokosi temetőben. *Néprajzi Látóhatár*, 1997/1–4. sz., 580–583.

¹² Az új *Egyházi Törvénykönyv* 1983. XI. 27-én lépett hatályba.

az egyházi szertartás szerint temetni. Az 1184. kánon így szabályoz: „1. §. Ha csak haláluk előtt a bűnbánat valamilyen jelét nem adták, nem részesíthetők egyházi temetésben: 1. a köztudottan hitehagyók, eretnekek és szakadárok; 2. akik testük elhamvasztását a keresztény hittel ellenkező okból választották; 3. más nyilvánvaló bűnösök, akiket nem lehet egyházi temetésben részesíteni anélkül, hogy a hívek körében közbotrány ne támadna.” A katolikusok temetési szertartásának ki kell fejeznie a keresztény ember halálának húsvéti jellegét, s alkalmazkodni kell az egyes területek adottságaihoz és hagyományaihoz.¹³

A katolikus erkölcstan az öngyilkosságot szigorúan elítéli. Mai, érvényes tanítását az öngyilkosságról a katekizmus tartalmazza, íme:

„2280 Mindenki felelős a saját életéért Isten előtt, aki azt neki adta. Ő az élet szuverén Ura. A mi feladatunk, hogy hálával elfogadjuk és megőrizzük az Ő dicsőségére és lelkünk üdvösségére. Az Isten által ránk bízott élet kezelői, de nem birtokosai vagyunk. Nem rendelkezünk vele.

2281 Az öngyilkosság ellenkezik az emberi lénynek azzal a természetes törekvéssel, hogy megőrizze és továbbadja az életet. Súlyosan ellenkezik a helyes önszeretettel is. Ugyanakkor sérti a felebaráti szeretetet is, mert jogtalanul megszakítja a szolidaritás kapcsolatát a családi, nemzeti és emberi közösségekkel, melyekkel szemben kötelességeink vannak. Az öngyilkosság ellenkezik az élő Isten szeretetével.

2282 Ha azzal a céllal követik el, hogy példaként szolgáljon, mégpedig az ifjúság számára, az öngyilkosság a botránkoztatással súlyosbodik. Az öngyilkosságban való önkéntes együttműködés ellenkezik az erkölcsi törvénnyel.

Súlyos pszichés zavarok, a megpróbáltatástól, szenvedéstől vagy kínzástól való súlyos szorongás vagy félelem csökkenthetik az öngyilkos erkölcsi felelősségét.

2283 Nem kell elveszítenünk a reményt az öngyilkosok örök üdvösségének kérdésében. Isten olyan utakon, melyeket csak Ő ismer, alkalmat adhat nekik az üdvösséges bűnbánatra. Az Egyház imádkozik azokért, akik öngyilkosságot követtek el.”¹⁴

¹³ A II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról. III. fejezet. A többi szentség és a szentelmények. A temetés.

¹⁴ *A katolikus egyház katekizmusa. A Római Katolikus Egyház tanításának összefoglalása.* A hivatalos latin szöveg 1997. VIII. 15-én jelent meg.

Az egyház az öngyilkos eltemetését is megtagadta. E súlyos büntetést legelőször a II. orléans-i zsinat rendelte el 533-ban, s még azt is megtiltotta, hogy a szerencsétlenekről nyilvános imában a hívek megemlékezzenek. Az I. bragai zsinat (562) kimondta, hogy aki megöli magát, elveszíti az igényt az egyházi temetésre. Az egy évvel későbbi, a II. bragai s az 578-as auxerre-i zsinat az öngyilkosok eme büntetését újfent elrendelte. Ám mivel az öngyilkosságok száma még e komoly fenyegetések hatására sem csökkent a középkorban tőlünk nyugatabbra, a XVI. toledói zsinat (693) már az öngyilkossági kísérletet is kéthavi kiközösítéssel sújtotta.¹⁵ Minálunk először csak az 1858. évi esztergomi tartományi zsinat sürgette az öngyilkosokra szabott büntetések végrehajtását (mert ekkoriban már mifelénk is érezhető társadalmi és egyházi gond az öngyilkosságok némi szaporodása), s kivételt csak azoknál tett a zsinat, ahol a beszámíthatatlan elmeállapot kétségtelenül igazolható volt. Budapesten 1874-ben már külön parcellát kellett nyisson a gondnokság a Kerepesi úti temetőben az öngyilkosoknak, akik nem részesülhettek egyházi temetésben.¹⁶ A zsinatok által hirdetett idevágó elveket természetesen a korábbi egyházi törvénykönyv (CIC[1917]) is befogadta.

Mindezek mellett és mindezekén túl „a [II. Vatikáni] Zsinat újra és újra megerősíti az ember iránti tiszteletet: mindenkinek úgy kell tekinteni a felebarátra – kivétel nélkül –, mint önmagára, elsősorban azért, hogy életéről és a hozzá szükséges eszközökről gondoskodik... Napjainkban különösen sürgető kötelességünk, hogy felebarátnak tekintsünk megkülönböztetés nélkül minden embert, és ha ránk szorul, siessünk is a szolgálatára; legyen szó akár egy mindenkitől elhagyott öregről, egy igazságtalanul lenézett vendégmunkásról, egy menekültről, egy házasságon kívül született gyermekről, aki érdemtelenül szenved olyan bűnért, melyet nem ő követett el; vagy egy éhezőről, aki megszólítja a lelkiismeretünket, eszünkbe juttatva az Úr szavát: »Amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek« (Mt 25,40). Ezenfelül minden, ami az élet ellen irányul: az emberölés bármely formája, a népirtás, az abortusz, az eutanázia és a szándékos öngyilkosság; minden, ami az emberi személy épségét sérti: a csonkítások, a testi vagy lelki kínzás, a lelki kényszer alkalmazása;

¹⁵ Lásd az *öngyilkosság* szócikket. *Révai nagy lexikona*. XV. köt. Budapest, 1922, Révai Testvérek Irodalmi Rt., 22–23.

¹⁶ Tóth Vilmos: A kerepesi úti temető. I. rész. *Budapesti Negyed*, VII. évf., 1999/2. sz. (digitális változat) A 68-as parcella ma már nem létezik.

minden, ami az emberi méltóságot sérti: az embertelen életkörülmények, az önkényes bebörtönzések, deportálások, rabszolgaság, prostitúció, leány- és fiúkereskedelem, a lealacsonyító munkakörülmények, melyek a munkásokat a haszonszerzés puszta eszközévé teszik, s nem szabad és felelős személyeknek tekintik – mindezek és hozzájuk hasonlók kétségtelenül szégyenletes gaztettek, s miközben tönkreteszik az emberi civilizációt, inkább az elkövetőiket szennyezik be, mint azokat, akik elszenvedik a jogtalanságot, és a legnagyobb mértékben ellenkeznek a Teremtő tiszteletével.”¹⁷

Nem volt olyan adatközlőnk, aki ne mondott volna valamit az öngyilkos egyházi temetési szokásaira. Ezek egymáshoz nagyjából hasonló észrevételek voltak. Néhány jellegzetes megszólalást ismertetünk.

A pap más ruhát vesz, más szertartásban részesíti az öngyilkosokat, másként beszél róluk, másképp temeti, mise nélkül. – Soha nem mondanak érte misét, csak a közös halottakért, sokszor ki sem kíséri a pap a temetőbe. – Nem azt a misét mondja, nem azt a ruhát veszi fel, mint máskor. Hátrább temetik. – Nem gyújt a pap gyertyát, nem imádkoznak értük, nem kapják meg azt a kegyeletet. – Nem kíséri el a pap a temetőbe, csak a háznál mond egy rövid búcsúztatót. – Sokszor nem a pap temeti el, ki vannak közösítve az egyházból, kiközösíti a temetőben is, ezzel elkeserítik a hozzátartozót, hogy nem egy sírba temetik. – Nem pap búcsúztatja, nem szabad eltemesse, legfennebb csak fekete ruhában megjelenik. Nem szenteli bele a sírba, nem tart szentmisét. – Nem temetheti el a pap, nem temetik el hagyományos módon, nem vesz fehér inget, más szertartást mond. – A pap még eltemeti, de más szertartással. Nem tartja hívőnek. – A pap öltözete más. Ha elmegy is, nem úgy öltözik, mint más halottnál. – A plébános csak ritkán kíséri el a temetőig, fekete ruhát vesz csak, háznál prédikál. – A pap bácsi nem tart szertartást, csak fekete reverendába kíséri. – Nem harangoznak neki, nem szabad harangozni, csak „csángálnak”. – Déli harangszókor viszik ki a temetőbe. Kisharang szól csak, amikor viszik. – Megalázó a temetése, a szertartás egyszerűbb, eltér, a temetés másképpen van elvégezve, mint más halotté. Megszenteletlen helyre teszik. Mint a kutyát, úgy temetik el. Szégyen a családnak. – Évfordulós misét nem mond az öngyilkosnak, csak a közös halottakért mond misét, az öngyilkosért nem. – A prédikációban

¹⁷ A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzól a mai világban. II. fejezet. Az emberek közössége. 27. Tisztelet az emberi személy iránt.

a pap kitér arra, hogy az öngyilkosság bűn, az öngyilkos az ördögöt választotta, nem az Istent. Elítéli, Isten elleni cselekedet, bűn elvetni az életet, az öngyilkosság a legnagyobb bűn, ne kövessék el az emberek. Mindig a szeretetet prédikálja, s hogy a Jóisten felé kell fordulni. – Szóbeli fenyegetést kap a rokonság, szóvá teszi a pap, hogy nem segített senki nekik, a hozzátartozókat is elítéli, hibáztatja, a közösségnek példát mond. – A pap a családra haragszik, hogy miért nem hallgatják meg egymást, miért nem figyelnek egymásra, felhívja a figyelmet, hogy miért nem szabad elítélni. – Fenyvegeti a népet, fenyíti, hogy ne legyenek öngyilkosok, figyelmezteti az embereket, nem helyesli az önzőséget. – Nem istenhívő, aki öngyilkos. Kipredikálja a pap, szégyen a családnak, hogy nem segítették. Lebeszéli az egyházközösséget, hogy ilyet tegyenek, megerősíteni próbálja a népet, megpróbálja megmutatni, hogy van jobb is, mint öngyilkosság, jó útra próbál téríteni. – Megszégyeníti a családot, hogy miért nem segítették, megbélyegzi, misén kitér rá, hogy bűn. Hirdeti, nem veszítsük el a reményt. – Csak ritkán nem szégyenítik meg a családot. Ha ital végett van, vagy nem állt a család oda az elhunyt mellé, csúnyán kipredikálja. Isten akarata elleni cselekedet, prédikál róla, hogy a többiek ilyent ne csináljanak, próbálják magyarázni, hogy más megoldást kell keresni/kapni, nem az öngyilkosságot. – Próbálják megfélemlíteni, megfélemezni őket, ne merüljenek annyira bele az italozásba, mert az rossz irányba vezet. Nem érezteti, de misén kitér rá, hogy ez nagy bűn. – Régebben az egyház nagyon elítélte az öngyilkosságot, sokkal szigorúbb volt. A pap nem temette el, nem is kísért el, nem ment ki a temetésére, nem is öltözött be, nem mondott misét az öngyilkosért, a misén a nevét sem említette. – Mostanában az egyház kevésbé ítéli el az öngyilkosságot, engedékenyebb, nincs olyan nagy szigorúság. Engedtek belőle. – Ma már misét is mondanak érte és a nevét is említik; sok függ az orvos által kiállított papírtól is, mert ha megállapítják, hogy az öngyilkos agyával baj volt, akkor eltemeti az egyház. – A papok közül az öregebb pap szigorúbb, nem temeti el, nem kíséri el, nem búcsúztatja el. A fiatalat küldi. A fiatalabb már megértőbb, nem ítélkezik annyira, mint az öreg, különösebben nem nyilvánítja ki az elítélést, szépen búcsúztatja el az öngyilkost. – Egy ideig nem temette el a pap, most már igen, de nem öltözik be. – Ugyanúgy temeti, csak máshová, egy elkülönített helyre. – Paptól függ, milyen az öngyilkos temetése.

Erdélyben is enyhített a katolikus egyház az öngyilkosok temetési szokásán. A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség 2007 szeptemberében az ön-

gyilkosok temetésével kapcsolatos szertartásról adott ki rendelkezést.¹⁸ „A kérdésben kikértük a Papi Szenátus véleményét, és valamennyi főesperesi kerület is véleményt nyilvánított a kiküldött kérdőívre. Sajnos, a vélemények nagyon eltérőek. Ennek ellenére próbáltuk körvonalazni álláspontunkat” – olvasható a Jakubinyi György érsek által aláírt körlevélben. Ez tudatja, az egyházi törvénykönyv nem tartalmaz semmilyen megkötést az öngyilkosok temetéséről. „Fontosnak tartjuk, hogy ebben a kritikus esetben különös szeretettel és megértéssel keresse meg a lelkipásztor az érintett családot. A vigasztalás és jóság útján közeledjen az amúgy is fájdalommal sújtott hozzátartozókhoz” – áll az érseki iratban. „Az egyház mindeddig elítélte az öngyilkosságot, hiszen Isten adja az életet, és Ő is veheti el” – választa a lap érdeklődésére Boros Károly felcsíki főesperes. Az öngyilkosnak nem harangozhattak, a pap nem kísérté el a halottat a temetőbe, nem végzett gyászmisét az elhunyt emlékére. Másnap tartottak misét, amelyet az érintett család közös halottaiért ajánlottak fel. „Az orvostudomány fejlődésével megállapították, hogy az elkövetők olyan lelki, esetleg tudathasadásos állapotban vannak, amiből kiutat csak az öngyilkosság által látnak. Ennélfogva az egyház enyhített a magatartásán”. Tehát a pap részt vehet az öngyilkos temetési szertartásán, gyászmisét is tarthat. „Régebb mostoha volt az egyház hozzáállása... A család lesújtottságához még ez is hozzátett egy keveset. Remélem, hogy ezzel az intézkedéssel némileg enyhíteni tudunk a hozzátartozók fájdalmán.” Eddig a temető egy szegletébe, külön területre temették el az elhunytat. Az új előírás szabadságot ad a helyi plébánosoknak a temetkezési hely megválasztásában.

Szerfőlött érdemes még a Balázs Lajos csíkszeredai professzor úr egyik kitűnő szentdomokosi néprajzos könyvéből¹⁹ is idéznünk az idevágó részt, aki az öngyilkosok temetésének szokásait, a szentdomokosiak véleményét gyűjtötte össze mintegy két évtizeddel ezelőtt: „Az öngyilkost megvetik, me nem gyónt meg, nem vallásoson halt meg. Azét van kivétel a temetésben. – Egy felakasztott embernek nem szabad harangozni. S nem szabad annak misét mondani. – Régebb a pap nem ment egyáltalán az ilyen temetésire. Most má 4-5 eszten-deje eljő. Addig a kántor végezte a temetést. Ő csak imádkoztatott. Keresztet nem visznek, a pap miseruhát nem veszen fel. Elvégzi a szertartást, de csak

¹⁸ Rédai Botond: Öngyilkosok temetése: enyhített a katolikus egyház. *Székelyhon* internetes portál, 2007. november 1.

¹⁹ Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testből...* Csíkszereda, 1995, Pallas-Akadémia, 197–199.

feketébe. – Csak fekete reverendába jő oda a pap, nem szenteli meg a koporsót, ha kikíséri es a temetőbe, nem tart szertartást. Mi úgy asszonyokul elimádkozjuk. – A pap elmegy, de nem öltözik fel és nem a halottért imádkozik, hanem példabeszédeket mond a tömegnek, hogy ne forduljanak ilyenek elé. S azért próbálja védeni es, hogy ne ítéljék erőst el, met nincs jogunk elítélni senkit. De csak fekete ruhában van... – Amikor a pap kezdett menni, csak egy magyarázatot tartott, s avval ő ment es haza. Nem kísérte ki a temetőbe. Csak az udvaron elmondta, hogy ez nem helyes, ezt nem szabad csinálni. – Most má eltemeti a pap, csak nem fehérbe, hanem úgy, ahogy jár. Az udvarba es sokat imádkozik, s a sír martján es. Met ez nagy vétek. Elkíséri. Úgy néz ki, mintha ő es csak résztvenne má a temetésen. Ott menyen a koporsó előtt. – Az öngyilkos temetése csúnya. Egy szép temetés, egy szép díszes temetés, pappal, az más. De ezt (ti. az öngyilkos koporsóját) reateszik egy szekérre, rendes, paraszt fahozó szekérre, s a hozzatarozó menyen utána... – A szentmise áldozatot nem lehet érte bémutatni, met nem fogadja a pap, csak a közös halottakért. Érte külön nem mondnak misét. S ez milyen borzasztó! S ez annyira bántsza azt a hátramaradottat, hogy »mét tudtad tenni?!« Hát nem tudott vóna megérni ő es egy szép temetést, hogy pap temesse el?! – Hátnál a sarokba temetik. Nem es ott viszik ki a temetőbe, ahol a rendes halottakat, hanem megkerülik a temetőt, s hátnál van egy kapu, s ott viszik bé a sarokba. Külön van nekik szakasz. Nem harangoznak. A pap mond egy beszédet a sír partyán, de nem olyant, mint másnak. – Az akasztottakat külön helyre temetik. Nem is viszik a temetőn keresztül az ilyeneket, hanem a temető mellett kikerülnek, s a hátsó kapun viszik bé. De annyi mostanába a felakasztott! – Külön temetik. Most má nálunk olyan sokan vannak, hogy minnyá essze vannak érve. Egy szekérút válajsza el a többitől. – Nem elől viszik bé, a felszentelt kapun, hanem hátnál. A harangok nem szólnak, s a pap nem szenteli meg. Eljő, de nem szenteli meg. Régebb el se ment. – Az egész temető szentelt föld. Az öngyilkosokat, s akik gyónás nélkül haltak meg, mint a komonisták, nem szabad a szentelt földön kivinni. A temető mellett van egy kicsi út, s ott egy megszenteletlen rész, ahova temetik azokat. Ott határ van. A szentelt földre bé nem léphetnek. Jaj, Istenem, Istenem, öröjz meg mindenkit attól. Az egyház nem mond érte semmit, se harmincnapos mise nincs. Mondatnak ugyan harmincnapos misét, de a háztól elhunyt lelkekért, ő név szerint nincs beléfoglalva. Nem es harangozhatnak érte.”

A Felcsíkhöz kelet felé közel eső, népi kultúrájában vele rokon, ámbátor már csángó vidéken is másképpen temetik az öngyilkosokat, mint a szokásos körülmények között elhunytakat.²⁰ S ekképpen van az ország egyéb részeiben is, de már a II. Vatikáni Zsinat és az új egyházi törvénykönyv szelleme is hat. Pár példa az ország különböző részeiből.

A Duna menti Bölcskén „az egyház nem tagadja meg tőlük a megszentelt föld nyugalma, de nem stórával temetik, a pap is csak karingben, palást nélkül halad a menet élén. A század elejéig az öngyilkosokat, a vízbefúltakat és egyéb, nem természetes halállal elhunytakat, valamint azokat, akiket a közösség rossz erkölcsük miatt kivetett magából, a gugatemetőben földelték el. A gugatemető az egyik faluszéli halmon volt, jól elkülönítve a másik háromtól, a helyére máig emlékeznek a bölcskeiek, de hogy kit temettek oda utoljára, már senki nem tudja megmondani.”²¹

Az Ipoly-menti katolikus falvakban a XX. század első évtizedeiben az öngyilkosság igen ritka jelenség volt (a vidék nagycsaládos még akkoriban!), ahol „régén az öngyilkost csak beszentelték. Hova temették, nem emlékszem, mer nálunk nem akasztotta föl magát senki. Most már akasztotta magát két ember. Ezeket betették a sorba. Pap is eltemette. – Vót itt egy, aki fölakasztotta magát, katolikus. A katolikus pap nem gyött el, és akkor a református temette el. – Az öngyilkos embert csak a temető sáncába szokták temetni, a legszélire a temetőnek. A pap csak akkor vett részt, ha az orvosi bizonyítványt úgy állították ki, hogy nem volt épelméjű vagy elmezavara vót... Most már eltemeti a pap, de csak olyan szolid szertartással.”²²

A délvidéki Tobán „a meghívott halál nem gyakori, jóllehet a falu beletartozik abba az észak-jugoszláviai, illetve dél-magyarországi sávba, ahol az öngyilkosok száma a legmagasabbak közé tartozik a világon. Az elmúlt tíz évben [1978–1988 között], a helyi anyakönyvvezető adatai szerint, a 202 elhunyt

²⁰ Lásd Bódán Zsolt: „Nem szabad a szentelt földbe bétenni.” Az öngyilkossághoz kapcsolódó attitűd viselkedésben megnyilvánuló elemei Gyimesközéplekon. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, 2007–2008*. Humán és természettudományok. Csíkszereda, 2008, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Kiadó. (digitális kiadás)

²¹ Ö. Bartha Júlia: A temetkezés rendje Bölcskén. In Szabó Géza: *Múlt és jelen Bölcskén*. Bölske, 1994, Bölske Községi Önkormányzat Képviselő-testülete. (digitális kiadás)

²² Csáky Károly: Az egyházi anyakönyvek halállal kapcsolatos feljegyzései az Ipoly mentén. *Néprajzi Látóhatár*, 1998/3–4. sz., 145–157.

közül 5-en vetettek önként véget életüknek. Mindegyik sorsa egy-egy tragédia, leginkább az alkohol vagy valamilyen más betegség az okozó... Az öngyilkosokat ma már a családi sírboltokba temetik, egyházi áldással, s nem a temető árkan kívül, mint valamikor.”²³

„A faluban [Rudnán] a század folyamán történt ugyan néhány öngyilkosság, ám egyik adatközlőm sem tudott visszaemlékezni olyan esetre, amikor az ilyen körülmények között elhalálozottat másképp temették volna el, mint a többi, természetes halállal elhunytat. Arról viszont tudnak, hogy »régebb« az öngyilkosokat a temető szélére temették, és sírjukat sem jelölték meg.”²⁴

A felvidéki Nagytárányban „az öngyilkosokat ugyanúgy temették el, mint a természetes halál útján eltávozottakat, s adatközlőim arra sem emlékeznek, hogy valamelyik öngyilkost a temetőn kívülre vagy pedig a temető egy félreesőbb részébe temették volna. Egyik idősebb adatközlőmnek a nagyapja még emlékezett arra, hogy a XIX. század végén s a XX. század első 1-2 évtizedében még nem temette el a pap az öngyilkosokat, és nem is földelhették el oda, ahová a többi elhunytat.”²⁵

²³ Kalapis Zoltán: A változó életmóddal kivesző szokásokról és hiedelmekről Tóban. *Létünk*, 1989/5–6. sz., 639–683.

²⁴ L. Juhász Ilona: *Rudna, I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Dunaszerdahely–Komárom, 2002, Fórum Társadalomtudományi Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.

²⁵ L. Juhász Ilona: A halállal, a halottakkal kapcsolatos hiedelmek és temetkezési szokások. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárány, I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, 2006, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 431–476.

CSÍKI GIMNAZISTÁK AZ ÖNGYILKOSSÁGRÓL

S miképpen vélekednek a fiatalok az öngyilkosságról? A szeredai Márton Áron Gimnázium egykori végzős diákjait kérdeztük meg erről, 1997-ben. Több mint 100 tanuló adott választ a kérdéseinkre. Az itt bemutatott mintába egy negyedikes osztály tanulói közül választottunk, véletlenszerűen.

Három kérdést adtunk a diákoknak: 1. Szerinted mi az öngyilkosság oka? 2. Mi a véleményed azokról, akik öngyilkosságot követnek el? 3. Mit tennél, ha az övékéhez hasonló helyzetbe kerülnél?

I. leány válaszoló

1. *a)* Nem lát semmi értelmet az életében, hiábavaló számára minden; *b)* nagyon súlyos lelki probléma gyötri, amit nem tud megoldani és nem akarja mások tudtára adni; *c)* függ a gondolkodásmódtól, a felfogástól: miképpen értelmezem azt a jelenséget. Az öngyilkosság gondolata hirtelen fut át az agyadon, és aki megteszi, meggondolatlan, mert minden problémát, ha bár esetleg nehéz is, át lehet vészelní.
2. Meggondolatlanok, nem gondolkodnak el mélyen a dolgokon, pesszimisták, mindenben csak a rosszat látják, nem tudnak kievezni a kínzó gondolatok tömegéből. Ha tudnának változtatni gondolkodásmódjukon, lehetne számukra kiút.
3. Nekem is voltak az életemben annyira rossz és nehéz helyzetek, hogy közben átfutott az agyamon az öngyilkosság gondolata. De mindezt én tudom, hogy csak akkor van ilyen érzésem. Minden ember gondol néha erre. Ha tényleg olyan súlyos helyzetben lennék, hogy már nem látnám a kiutat, akkor is próbálnék lazítani, nyugtatni magam, aludni egyet, és lehet, hogy másnap már másképp látom a dolgot.

II. leány válaszoló

1. Nagy elkeseredés, menekülés valami elől; nincs, aki megmagyarázza az élet értelmét; régóta fontolgatja, de nem szól senkinek (az ilyen nem is valóban vallásos). Ha az emberek nem volnának olyan közömbösek, idegenek egymásnak, nem történne meg, mert csak lenne valaki, aki megmagyarázna ennek az embernek egypár dolgot.

2. Sajnálom őket, hogy ennyire szűk az értelmük, és nem tudják elviselni az élet töviseit. Azért soha nem a hozzávalóit okolják, hanem a tettetést.
3. Nem tennék ilyet, előbb elmennék valakihez, és megkérném, hallgassa meg a panaszom, ezzel csak megkönnyebbülnék, még ha az úton találkozom össze egy emberrel, annak is. A vallásom is tiltja ezt, arra gondolnék, hogy a másvilágon hátha még ennél is rosszabb sorom lesz.

III. leány válaszoló

1. Az öngyilkosságok oka legtöbbször az, hogy az ember olyan helyzetbe kerül, ami gyakorlatilag megoldhatatlan. A gondolat nem egy pillanat alatt születik meg, sok minden hozzájárul, hogy véglegesen eldöntse az illető, hogy öngyilkos lesz. Tehát az oka a helyzetek megoldhatatlansága, a kilátástalan jövő és jelen, a reménytelenség, az élettel való elégedetlenség, és az is lehet, hogy nem tudja elfogadni önmagát. A túlterhelés, a mindennapi robot és sietés, az elégedetlenség önmagaddal és másokkal az élet elutasításához vezethet. Sok idő kell, míg összegyűlik az az erő, amely a végső cselekedethez szükséges. Az öngyilkos csak egy „körben” gondolkodik, és éppen ezért nem talál kiutat.
2. Nem ítélem el és nem hülyézem le őket. Az öngyilkosnak, feltéve ha túléli, nem arra van szüksége, hogy tudomására hozzák, hogy gyáva, hülye és teljesen elment az esze. Valahol meg kell próbálni, hogy megértsük őt. Biztos olyan oka volt rá, amire szerinte más megoldás nem volt. Mindenki nem egyforma, és mindenki számára nem ugyanaz a dolog a fontos. Ugyanakkor felelős is az ember, mert nem vettük észre, hogy mit akart, vakok voltunk.
3. Még nem tudom. Még nem kerültem olyan helyzetbe, hogy megtegyem. Megpróbálnék legalább minden reményt és minden kiutat megkeresni, mert tudom, nincs annyi erőm, hogy megtegyem. Nem vagyok az az ember, aki bármikor hátat fordítok az életnek, viszont nehezen bocsájtok meg úgy önmagamnak, mint másoknak. Tehát 90%-ban nem tenném meg, de fennáll az a 10%, hogy lesz erőm megtenni.

IV. leány válaszoló

1. Legtöbb esetben, ha gyerekről van szó, okozhatja a szülők elégedetlensége a gyerek viselkedésével, eredményeivel szemben. Lehet, hogy az illetőt mélyen megbántották, és nehéz lelki problémákkal küszködik, és nincs támpontja, akivel mindezt megbeszélhetné. Vagy elveszti a bizalmát mások

íránt, pl. egy nagyon jó barát vagy barátnő íránt, vagy a legsúlyosabb esetben az önbizalmát is. Ezek mind olyan tényezők, amelyek nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy egy illető öngyilkosságra adja fejét.

2. Nagyon rosszul cselekednek, de én nem ítélem el ezeket a személyeket. Biztosan megvan rá az okuk, és ezt nem egyik pillanatról a másikra döntenek el, hiszen ehhez kell egy bizonyos idő, míg végül elszánja magát erre a tetterre. Több mód van rá. Én láttam akasztottat is. Nagyon elszomorítóak ezek a helyzetek. Sajnos, azt hiszem, aki rávette magát erre, azt nagy megpróbáltatás lebeszélni akaratairól. A mai nap nagyon sok öngyilkosságot követnek el, függetlenül a kortól. Én sajnálom ezeket a személyeket, de ugyanakkor nem tudom elítélni.
3. Nem voltam ilyen helyzetben, és nem is akarnék ilyenbe kerülni, habár nekem is, mint mindenkinek, voltak válságos perceim, de így utólag visszagondolva, nem lettem volna képes ilyen tetterre. Nagy elhatározás, erős elszántság szükséges ehhez a lépéshez. Az én helyzetemben viszont próbáltam megoldani problémáimat, ha nem is egyedül, de anyukám vagy a barátom segítségével. Az ilyen gondolatok engem messziről elkerülnek.

V. leány válaszoló

1. Az emberek nagy része lelkiileg kikészült. Egyesek nagyon elkeserednek, és az öngyilkossághoz folyamodnak. Az ilyen ember lelkiileg sérült, ill. „beteg”, mert egy egészen tisztán és normálisan gondolkodó ember ezt nem meri megtenni. Az illető fel kell legyen az öngyilkosságra készülve, nagy bátorsága kell legyen.
2. Lelekiileg nagyon felkészültnek és erősnek kell legyen az illető, viszont ugyanakkor „beteg” is. Nagy része azért folyamodik ehhez, mert egy lelki meg rázkódtatás meg hasonló dolgok érték, és úgy érzi, hogy nincs megoldás.
3. Ha már úgy érezném, hogy az utóbbi időszakban eléggé súlyos problémák történnek velem, pszichológushoz fordulnék, vagy ha már ő sem tudna segíteni, akkor egy pszichiáterhez. Először is, azt hiszem, a szüleimhez fordulnék, és úgy érzem, megpróbálnának segíteni. De ilyesmin szerencsére még nem gondolkodtam, és nem is szeretnék.

VI. fiú válaszoló

1. Végső elkeseredés, kiábrándul mindenből. Nem jön össze semmi neki, vagy éppen alkoholista, és nem tud mit kezdeni az élettel. Talán az is lehet, hogy nem tud beilleszkedni egy társadalomba. Vagy valami elől menekül (valamilyen hibát követ el, pl. csődbe juttat egy vállalatot, és nem bírja megfizetni a kártérítést; vagy éppen véletlenül az ő hibájából hal meg valaki).
2. Nagyon sajnálom őket. Az ilyen ember nagyon gyenge. Nem szabadna feladnia. Valamilyen kiút mindig kerül.
3. Remélem, hogy olyan helyzetbe nem kerülök. Nem tudom, mit tennék, de az biztos, hogy az életet nem dobnam el magamtól.

VII. fiú válaszoló

1. Az is ok az öngyilkosságra, ha az ember körülnéz a világban. Az öngyilkosok többsége tudatlanságból, egyszerű családi, társadalmi okból lesz öngyilkos. Kevesebb részük azonban nagyon erős belső elhatározottságból teszi azt, végső elkeseredésében, amikor semmi kiutat nem talál a bajaiból, problémáiból. Ha az emberek nem félnének annyira a gondolattól, nem irtóznának, nem félnének ettől a halálmódtól, egyre többen lennének öngyilkosok, sokkal inkább megtennék.
2. Nagyrészt megvetem, de akiről tudom, hogy nyomós oka volt rá, jól meggondolta, és nem talált más kiutat, azzal egyetérték, de sajnálom őt.
3. Ha semmilyen megoldást nem kapnék, senkit, akivel megbeszélhetném a problémámat, akkor én is megtenném, de annak nagyon nyomós oka kellene hogy legyen.

VIII. leány válaszoló

1. Elsősorban a stressz miatt, a lelki betegek fordulnak ehhez a cselekedethez, akik már nem látnak semmilyen kiutat a helyzetükből. Sajnos manapság az emberek azt hiszik, hogy ez megoldás. Nem, ez a megoldás a remény feladásának jele.
2. Ahányan megteszik, annyiféle okból teszik. Könnyelmű cselekedet, meggondolatlanságból, a dolgok mérlegelésének hiányából is indul. A negatív gondolkodás a legfőbb ok.
3. Hát nem igaz, hogy nem gondoltam én is már rá, de szégyellem, már azt is, hogy rágondoltam. A legnagyobb butaság, amit lehet tenni. Az élet a leg-

szebb ajándék, de ha már teher kezd lenni, akkor is végig kell vinni ezt a terhet, mert Jézus is az egész emberiségért, világért halt meg (a mi bűneinket, terheinket hordta).

IX. leány válaszoló

1. Az öngyilkosságok oka főleg az életuntság, mikor már az ember nem kap más kiutat, úgy érzi, hogy az élete értelmetlenné vált, sikertelen, sorozatos kudarcai vannak, és ami legfontosabb, nincsenek céljai, amelyek eléréséért küzdeni tud. Meg az állandó félelem a jövő miatt.
2. Nagyon helytelen dolog, mert akárhogy el is van keseredve az ember, meg kell találni a rosszban is a kevés jót.
3. Én, ha olyan helyzetben lennék, hogy már nem találnék semmi kiutat, akkor is megpróbálnék mindent annak érdekében, hogy az életem jobb legyen. Istenhez fordulnék inkább, és biztos megtalálnám az Utat.

X. leány válaszoló

1. Oka lehet: a rossz életkörülmények, családi helyzet, szerelmi csalódás. Aki ilyen helyzetbe kerül, úgy érzi, hogy nincs kiút a problémáiból, és ezért választja ezt.
2. Sokan mondták már, hogy milyen hülye volt a másik, hogy megölte magát, és ők is azt tették. Nem tudom elképzelni, hogy mi játszódhat le olyankor abban, aki elköveti, de megoldhatatlan problémák nincsenek, mindig van valaki, aki segíthet, aki tanácsot adhat, mert az életnél értékesebb dolog nincs, és ezért nem szabad eldobni.
3. A problémáimat elmondanám valakinek, szüleimnek vagy barátnőmnek, és biztos, hogy valaki tudna segíteni. Az öngyilkosságot nem választanám gondjaim megoldására.

XI. leány válaszoló

1. Oka elsősorban a rossz családi körülmények, egyáltalán a rossz életkörülmények. Lehetnek okok olyan kényszerítő körülmények is, amelyekből az illető nem talál kiutat, és megoldásul az öngyilkosságot választja. Fiatalkorban szerelmi csalódás is lehet ok, öregkorban a magány vagy a kitaszítottság érzése.

2. Az öngyilkosokat nem tudom megérteni, és el sem tudom képzelni, mi járhat a fejükben, amikor ilyesmire szánják el magukat. Véleményem az, hogy mindenből van kiút.
3. Még nem voltam ilyen helyzetben. Úgy érzem, hogy bármilyen nehéz is lenne az életem, az öngyilkosságot nem választanám. Vagy ki tudja? Különben is félek a haláltól.

XII. fiú válaszoló

1. Sokféle okból történik: kilátástalannak találjuk jövőnket, vagyis környezetünk túl sokat követel tőlünk (nem tudjuk teljesíteni), vagy mi kívánunk túl sokat másoktól, és a betöltetlen hiány miatt szenvedünk. Sajnos a céltalan élet is öngyilkossághoz vezet (ital, kábítószer).
2. Megvetem az öngyilkosságot követőket, de a már meghaltakat sem tudom sajnálni. Kivonni magad az Életből, egyenlő az önzéssel.
3. Ha életem válság elé kerülne, én akkor is „végigcsinálnám”, hogy okuljanak belőle, akik még okulhatnak (AIDS stb.). Hiszek a halál utáni létben, de ezt nem sietek elérni. A rossz gyerekkor is gyerekkor, az elsietett házasság sem vezet mindig jóra. Hogy mi a közös a háromban? Egyiket se lehet visszacsinálni.

XIII. leány válaszoló

1. Az öngyilkosságok oka az, hogy az illető kilátástalannak érzi a helyzetét, bár néha csupán bosszúból is képes valaki öngyilkos lenni „majd megmutatom én” mottóval. Igaz az is, hogy a mai társadalom gazdasági helyzetét ismerve nagyon nehéz optimistának lenni. Sajnos az emberek sokszor akkor sem látják a kiutat, ha az megtalálható lenne, feltéve hogy az ember foggal-körömmel ragaszkodik az életéhez.
2. Nem ítélem el őket, úgy érzem, nincs miért. Inkább sajnálatot érzek irántuk azért, mert nem volt már erejük tovább élni, megpróbálni megoldani a problémát, hanem inkább felrúgtak mindent. Tudom, hogy az egyház nagyon szigorúan kezeli a kérdést, és én meg is értem a hozzáállását, de aki nem vallásos ember, az nem nagyon nézi ilyen szempontból a dolgokat. Ha valaki öngyilkos lesz, akkor legalább tiszteletben kellene tartani ezt a választást, és nem elítélni őt azért, mert már nem látta az élet értelmét. Egy nagyon jó orvostól hallottam, hogy „az az ember, amelyik felakasztja magát, gyenge,

mert nem bírt tovább élni. Éppen ellenkezőleg: ahhoz, hogy valaki megkösse a bogot a kötélre, és rögzítse valahol, a nyakába akassza, és kirúgja maga alól a széket, nagyon bátornak kell lenni”. Ezt a véleményt én is osztom. Nem igaz, hogy gyengék, hanem éppen hogy erősek.

3. Nem egészen tudom, bár bizonyos helyzetekben én is azt tenném, amit ők. Ha látnék egy kis reményt, akkor biztosan megpróbálnám megoldani a problémát.

XIV. fiú válaszoló

1. Sikertelenség, félelem, megoldhatatlannak tűnő problémák, társadalmi visszautasítottság.
2. Pessimisták, depressziós emberek, akik embertársaik segítségére vannak utalva.
3. Optimista jellegem miatt mindig egy kiutat látok, annak ellenére, hogy ez egyes esetekben nagyon nehezemre esik. Az embernek egyetlen élete van, nem szabad annak véget vetni.

A csíki gimnazisták válaszainak összesítése

A bizionika négy B-s rendje szerint csoportosítottuk a kapott válaszokat.²⁶ Az öngyilkosság előidéző okait a négy B-s rend fő fogalmai, az ún. alapképességek alá soroltuk be: *biztonság* (test/érzékelés), *bizalom* (kapcsolat/viselkedés/szokások), *bizonyosság* (hit/világnézet/jövő) és *bizonyítás* (munka/teljesítmény/értelem). Megfigyelhető, hogy ha konfliktusok keletkeznek, az egyének sajátos megoldási módokat részesítenek előnyben. A konfliktusok megoldatlansága, tartós fennállása esetén egyeseknél testi tünetek (pl. pszichoszomatikus kórképek) jelentkeznek, vagy a testi örömhöz menekülnek (pl. italozás, kábítószer-

²⁶ Az öngyilkosság bizionikai képletét az I. Közép- és Kelet-Európai Szuicidológiai Kongresszuson ismertettük, majd a képletet kiterjesztettük a depriváció egészére. Lásd Veress Albert – Vadas Gyula: *Hargita megyei öngyilkosság 3 év tükrében*. Előadás. I. Közép- és Kelet-Európai Szuicidológiai Kongresszus, Szeged, 1994. X. 14–16.

Vadas Gyula – Veress Albert: Deprivația și modelul „bizionic” al relației medic-bolnav. *Buletinul Asociației Balint*, Vol. 9., Nr. 33, Martie 2007, 7–10.

Veress, Albert – Vadas, Gyula: Burnout in Doctor’s Consulting-Room. *Buletinul Asociației Balint*, Vol. 11, Nr. 36, decembrie, 2007.

élvezet); mások kivonják magukat a társas kapcsolatokból (pl. elmagányosodnak), vagy felületes emberi kapcsolatokat létesítenek; sokan a képzelet világába (pl. meddő gondolatok a jelenről és a jövőről) vagy a felejtésbe menekülnek; megint mások a munkában élik ki, vagy tétlenségre kárhozzatják magukat. Ez négy ellentétes hajlam. A négy B-s rend kiegyensúlyozatlan, aránytalan, ha a konfliktus „megoldása” menekülés, ha az egyén nem szembesül vele és nem igyekszik megoldani azt. (4. táblázat)

NÉGY B-S REND	KONFLIKTUSMEGOLDÁSI MÓDOK	
	<i>Nem megfelelő</i>	<i>Megfelelő</i>
Biztonság (B ₁) (test/érzékelés)	menekülés a betegségbe vagy a testi örömök hajsolásába	szembenezés a konfliktusokkal és azok megoldása
Bizalom (B ₂) (viselkedés/szokások)	menekülés a magányba vagy a felületes kapcsolatokba	
Bizonyosság (B ₃) (hit/világnezet)	menekülés a felejtésbe vagy a terméketlen álmodozásba	
Bizonyítás (B ₄) (teljesítmény/értelem)	menekülés a tétlenségbe vagy a munka túlhajszolásába	

4. táblázat. Konfliktusmegoldási módok az egyén négy B-s rendjében²⁷

1. Az öngyilkosság okai a csíki gimnazisták szerint a négy B-s rend alapján

B₁-es tényezőket nem említettek.

B₂-es tényezők: nagyon súlyos lelki probléma gyötri; nagy elkeseredés, mély megbántottság; nehéz lelki problémákkal való küszködés, lelkileg kikészült, lelkileg sérült, beteg; félelem, végső elkeseredés, bosszú: „majd megmutatom én”; megoldhatatlannak tűnő problémák, nem tudja elfogadni önmagát, elégedetlenség önmagával és másokkal; valami elől menekül, kiábrándul mindenből, nem tud beilleszkedni egy társadalomba, társadalmi visszautasítottság; elveszti a bizalmát mások iránt; szerelmi csalódás, alkohol, kábítószer; szülők elégedetlensége a viselkedésével, eredményeivel; rossz családi körülmények, rossz családi helyzet; az emberek közömbösek, idegenek egymásnak.

²⁷ Erről lásd Peseschkian, Nossrat: *Positive Psychotherapie. Theorie und Praxis einer neuen Methode*. Frankfurt am Main, 1977, Fischer Verlag.

B₃-as tényezők: céltalan, értelmetlen élet; nincsenek céljai, amelyek eléréséért küzdeni tud; állandó félelem a jövő miatt; nem tud mit kezdeni az élettel, nem lát semmi értelmet az életében; kilátástalan jövő és jelen, nem lát semmilyen kiutat a helyzetéből, bajaiból; reménytelenség, életuntság; öregkorban a magány vagy a kitaszítottság érzése; a mai társadalom gazdasági helyzetét ismerve nagyon nehéz optimistának lenni.

B₄-es tényezők: stressz, túlterhelés, mindennapi robot és sietés; nem képes helyzeteket megoldani, tudatlanság; sikertelen, sorozatos kudarcai vannak; hiábavaló számára minden, nem jön össze semmi neki; valamilyen hibát követ el, és nem bírja jóvátenni; rossz, kényszerítő életkörülmények.

2. A gimnazisták véleménye azokról, akik öngyilkosságot követnek el

Három jellegzetes csoport különíthető el a 2. kérdésre adott válaszokban: *a)* azoknak a véleménye, akik az öngyilkosokat elítélik (megvetem őket, a már meghaltakat sem tudom sajnálni; hülyék; nagyon helytelen dolgot tesznek; könnyelmű cselekedet, meggondolatlanság); *b)* azoké, akik sajnálatot éreznek irántuk (tisztetben kell tartani a választását; nem gyengék, hanem erősek; lelkiileg nagyon felkészült és erős az illető, viszont „beteg” is; megoldhatatlan problémák nincsenek, mindig van valaki, aki segíthet, aki tanácsot adhat, mert az életnél értékesebb dolog nincs, és ezért nem szabad eldobni; meg kell érteni őket) és *c)* akik a megítélésben bizonytalanok (nagyrészt megvetem, de akiről tudom, hogy nyomós oka volt rá, jól meggondolta, és nem talált más kiutat, azzal egyetértek, de sajnálom őt).

3. Mit tennének a gimnazisták, ha az övékéhez hasonló helyzetbe kerülnének?

Elkerülnék az olyan helyzetet; elmondanák a problémáikat, megkeresnék a kiutat; a szülő vagy a barát segítene; szakemberhez (pszichológushoz, pszichiáterhez) fordulnának; a vallásosok Isten segítségét kérnék.

Az öngyilkosságnak a felcsíki falvak lakói és a szeredai gimnazisták által említett okai összevetésekor azt láthatjuk, hogy a gimnazisták – és ez az életkor és az élethelyzet miatti különbségből fakad – nem említik a mértéktelen italozást, a munkanélküliséget, a szegénységet, a gyógyíthatatlan betegséget, a családi viszályokat; viszont a különféle lelki bajokat egyaránt felhossa mindkét csoport az okok között.

MEGÁLLAPÍTÁSAINK

A felcsíki falvakban – s ez szerfelett öröndetes – élnek még a szép faluközségi hagyományok és szokások, bár ezek fellazulása – sajnos! – tetten érhető. A hiedelmek is tartják még magukat, az idősebbek körében legalábbis. Azonban a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági körülmények meglehetősen bizonytalanságot okoznak a falvakban, az atyafiságban, a családokban és a családtagoknak (megélhetési, életvezetési nehézségek, munkanélküliség, adósság, elszegényedés, csökkenő gyermekszám, halódó kiscsaládok, kicsi családháztartások). A régóta, legalább 100 esztendeje tartó, nagymérvű társadalmi bizonytalanságnak a következménye a rossz közérzet, a hagyományok és a szokások megrendülése, a családi viszályok felerősödése és megoldatlansága, a mértéktelen italozás, az elégedetlenség és békétlenség. A bizonytalanság következménye a devianciák, köztük az öngyilkosság szaporodása is.

Az öngyilkosságot mindegyik faluközségben helytelenítik az emberek. *Az öngyilkos az ördög cimborája* – tartják a vallásos idősebbek. Az öngyilkosságot az egyház is elítéli. Más az öngyilkos temetési szertartása, nem harangoznak neki, a temetőben külön helyre temetik, szentmisét nem mond érte a pap stb. Ám néhány szigorú szokásából már engedett az egyház. A helyi papoktól is függ, miképpen adják meg az öngyilkosnak a végtisztességet.

Ámbátor a falvak között sok mindenben nagy a hasonlóság a mindennapi életet illetően, komoly mentalitásbeli különbségek is akadnak a gondok-bajok, nehézségek öngyilkolással való „megoldásának” megtörténésében, a rossz példa követésében.

A jelenlegi társadalmi-gazdasági körülmények között, a nagyrészt halódó kiscsaládok közegeben az öngyilkosság megelőzése a különféle jó szándékú szakmai törekvések ellenére is sikertelen. Az öngyilkossági arányok csökkenése nem az egészségügyi ellátás javulásának köszönhető, amint hogy az arány növekedése sem az egészségügyi ellátás romlásának a következménye. A mentálhigiéné és a klinikai pszichológia maga is az öngyilkossági problematika része, ezért nem lehetnek eredményesek annak a megelőzésében. Amíg az öngyilkosságot az egészségügy gondjának véljük, és az egészségügy logikájával akarjuk megelőzni, nem fogunk előbbre jutni.

JAVASLATAINK

Azonnali szemléleti és cselekvési fordulatra van szükség az öngyilkosságok számának a gyökeres csökkentésére és a megelőzésére: az öngyilkosság családpolitikai ügy, ennél fogva azt (és az egyéb devianciák jó részét is) családpolitikai módszerekkel kell megelőzni és kezelni. *Az egyik legfontosabb és legsürgetőbb, hosszú távú családpolitikai tennivalónk a többnemzedékes nagycsaládoknak a visszaszervezése, visszavezetése a nemzetnek az életébe.* Gyakorisági számadatokkal bizonyítható, hogy a II. világháború előtti azon vármegyékben, amelyekben jócskán többségben voltak a nagycsaládok, sokkal kevesebb volt az öngyilkosság, mint a kiscsaládos vármegyékben. (Lásd a következő fejezetet.)

Újjá kell éleszteni minél hamarabb a hagyományos és hatékony, régi faluközségi és városrészi szervezeteket (negyedmesterség, utcakapitányság, tizes). Jó és követendő példák: a mai egri negyedmesterség vagy a kolozsvári tizes szervezet a múlt század negyvenes éveinek az elején.

Többnemzedékes nagycsalád (Lövéte)

ÖNGYILKOSSÁG A KIS- ÉS NAGYCSALÁDOS VÁRMEGYÉKBEN AZ 1923/25. ÉVEKBEN ÉS 1936-BAN

...a helyi, mikroszociális miliő tradíciói, tehát a lokális kultúra az, ami hat, tanítva az ott felnövő nemzedékeket, s e hatás még oly kis egységekre nézve is igazolhatónak látszik, mint amilyen egy-egy kis falu.

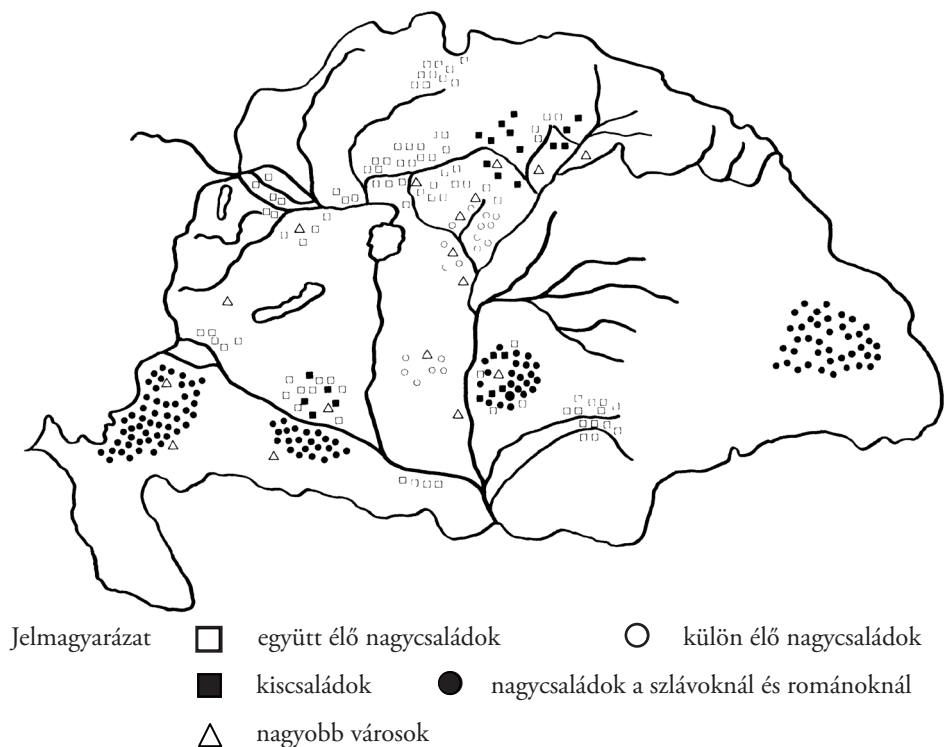
Zonda Tamás: *Öngyilkos nép-e a magyar?*

Arra voltunk kíváncsiak, hogy a hajdanvolt nagycsaládos vármegyékben ugyanakkora-e az öngyilkosságok aránya, mint a kiscsaládosokban. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a többnemzedékes nagycsalád nemcsak az öngyilkosság, hanem egyéb deviáns magatartásfajták ellen is hatékonyabban védi a családtagot, mint a kiscsalád közege, illetve a mai halódó kiscsalád.

Néprajzi vizsgálódások alapján megállapítható volt, hogy a II. József idegen király által elrendelt első népszámlálásunk (1784–1787) utáni néhány évtizedben számos északi vármegyénkben a családok 40-50%-a nagycsaládos szerkezetű volt. Baranya vármegyében például a családok 21%-a. A XVIII–XIX. században a paraszti nagycsaládok részaránya 12-15%-ot tett ki az összes családok között, s ebbe nincs beleszámolva a külön, tehát nem közös háztartásban élő nagycsaládok aránya. Megbecsülhető, hány személy élt együtt akkoriban közös háztartásban. A Magyar Királyságban – Horvátország és Szlavónia kivételével – átlagosan mintegy 5-6 fő, Szlavóniában és Horvátországban átlagosan 10 ember élt egy kenyéren.¹

Az első térképen a családfajták elterjedtsége látható Magyarországon a XVIII–XIX. századokban. (1. ábra)

¹ Széman, Zsuzsa: Die Herausbildung und Auflösung der Großfamilie in Ungarn. *Zeitschrift für Soziologie*, Jg. 10, Heft 1, Januar 1981, 98–108.

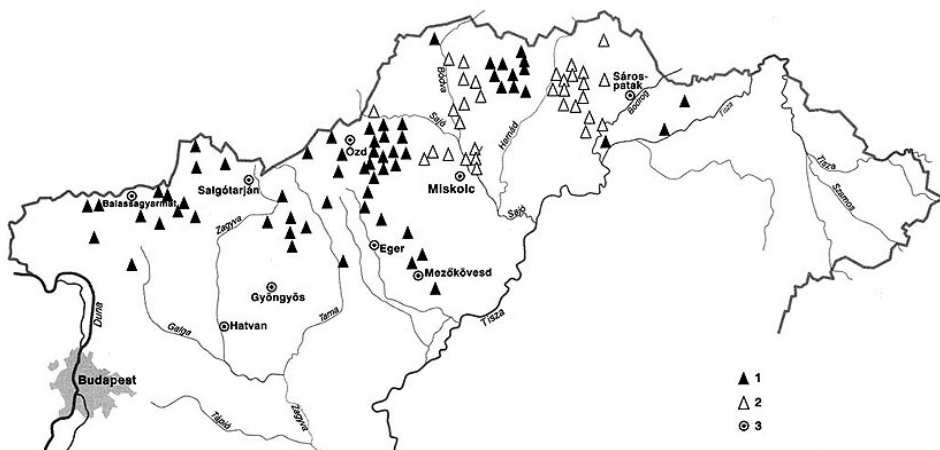

1. ábra. Családfajták a XVIII. és a XIX. században hazánkban²

A következő térkép (2. ábra) a nagycsalád és a kiscsalád területi elrendeződését mutatja a XIX. század végén, a mai Magyarország egy részére, az Északi-középhegység területére vetítve.³ A 2. ábrán látható jobbára nagycsaládos vidékek vármegyék szerint: Hont, Nógrád, Heves, Gömör és Kishont, Borsod, Abaúj-Torna, Zemplén.

² Széman, Zsuzsa: i. m. 101.

³ Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar néprajz*. VIII. köt. Budapest, 2000, Akadémiai Kiadó, 456. – Az Északi-középhegység a trianonizált Magyarország ÉK-i részén lévő hegység. Elnevezése a kommunizmus diktatúrájának elején keletkezett, amikor a magyar–csehszlovák államhatár egyben földrajzi választóvonalnak is tekintett. Tkp. az Északi-Kárpátok belső pereméhez tartozik. Fő részei nyugatról kelet felé haladva: Börzsöny, Cserhát, Mátra, Bükk, Cserhát és Zempléni-hegység. Geológiailag azonban még a Visegrádi- és a Szalánci-hegység is hozzátartoznak.

Jelmagyarázat: 1 = nagycsalád, 2 = kicsi család, 3 = nagyobb város

2. ábra. Családfajták az Északi-középhegység térségében a XIX. század végén

A legtöbb falusi család *átlagos* háztartásnagysága a XVIII–XIX. században – becslések szerint – 4, 5-6, 7 fő körüli, túlnyomó részük a 3-6 fő közötti tartományba esik.⁴ A *falusi háztartások szerkezete egészen az 1940-es évekig lassan és keveset változott*. A két fő irány az egyszemélyes és a kis létszámú (rendszerint 2-3 fős) *nem családháztartások* szaporodása, ill. a nagyobb létszámú, bonyolultabb szerkezetű, több családot magukban foglaló háztartások szétesése. A háztartások nagyságára vonatkozó korábbi adatok elemzése alapján az valószínűsíthető, hogy a falusi háztartások kb. egynegyed részében még az 1940-es évek elején is egy vagy több rokon élhetett, és kb. minden 10-12. háztartásban két vagy több család együttesen tevékenykedett. Az orosz megszállás kezdetekor (1944 végén) megint felélesztett és erőre kapott terrorkommunisták II. véres diktatúrájában a falusi háztartások szerkezete – a nemzet nagyszerencsétlenségére és romlására – gyökeresen átalakult. A falusi háztartások napjainkra, szerkezetüket tekintve is, „városiasodtak”, vagyis meglehetősen kicsi lett a különbség a városi és falusi háztartások összetétele között – sajnos.

A *család* (és a háztartás) a nemzet elsődleges társadalmi-közösségi csoportja, ám e két fajta nem mindig azonos egymással. Ha a háztartás egyetlen család-

⁴ A család és a háztartás rövid morfológiáját a *Magyar néprajz VIII. kötete* alapján írjuk le. Lásd Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar néprajz*. VIII. köt. Budapest, 2000, Akadémiai Kiadó, 455–462.

ból áll, a család és a háztartás lényegében azonos, a háztartás egycsaládos. Ez a családtól abban különbözik, hogy a családdal együtt élő rokon vagy nem rokon személyeket a családtagok száma nem, a háztartás tagjainak száma ellenben tartalmazza. Ha több család vezet közös háztartást, azt többcsaládos háztartásnak nevezzük. A két vagy több családból álló háztartások tagjainak száma – az egycsaládos háztartásokéhoz hasonlóan – a háztartást alkotó családok tagjainak számán kívül magába foglalja a családokkal élő, de külön családot nem alkotó személyek számát is. Az egy vagy több családot magába foglaló háztartás a családháztartás.

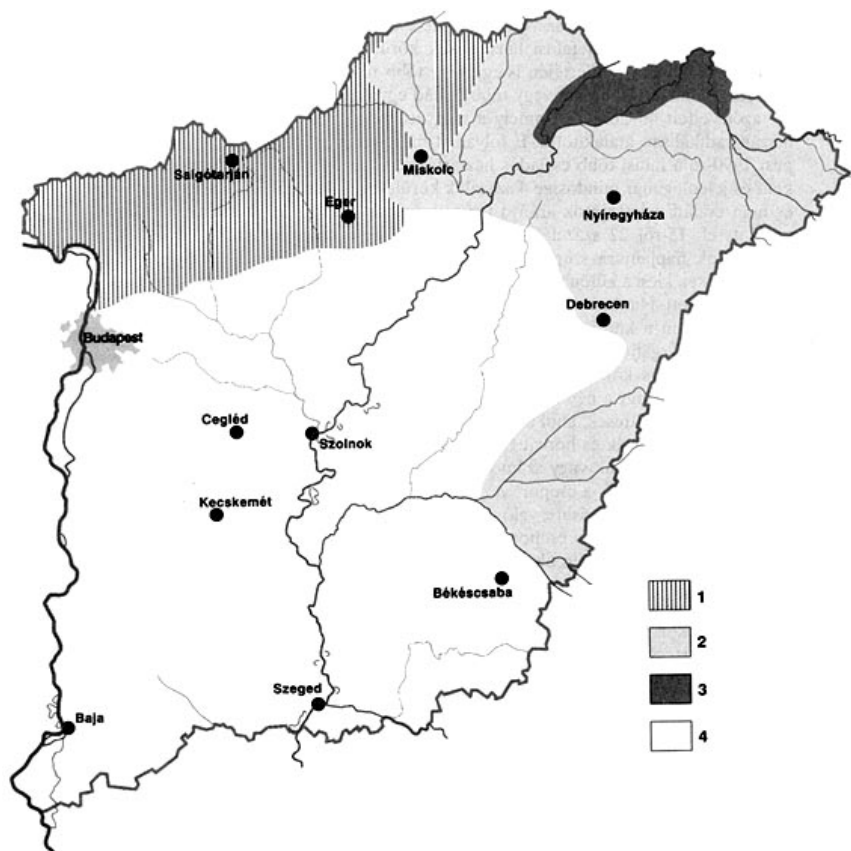
Azt a háztartást, ahol nem alakul ki család, nem családháztartásnak nevezzük. A magyar Központi Statisztikai Hivatal (KSH) népszámlálási fogalomtára szerint ezek a következők: egyszemélyes háztartás (a háztartást egyetlen személy alkotja); egyéb összetételű háztartás (csak családot nem képező személyek élnek benne, úm. *a*) együtt élő, de családot nem alkotó, rokon személyek [testvérek, csak házas és/vagy volt házas gyermekével egyedül élő apa vagy anya, az egyik nagyszülő bármilyen családi állapotú unokájával stb.], *b*) nem rokon személyek háztartása [pl. barátok], *c*) családot nem alkotó rokon személyekből és a velük élő nem rokon személyekből álló háztartás [pl. két testvér a barátjukkal]).

A család társadalmilag elismert nemi kapcsolatban élő felnőttek és a velük élő leszármazottaik, valamint azok házastársainak csoportja lehet. Tagjai egymással közösségi és rokoni szerepeket töltenek be és együttes feladatokat látnak el. Ezek közül a nemzet számára az egyik legfontosabb az új nemzedékek létrehozása. A család tagjait az együvé tartozás, az egymás iránti kölcsönös felelősség, az életmód, a hagyományok és a szokások is összekötik.

A háztartás szervezete, tevékenységi rendszere eltérhet a családétól. Tagjait az együttlakás, valamiféle rokoni kapcsolat, jogi viszony és az együttműködés fűzi össze. Magja általában – de nem szükségszerűen – egy család. A háztartást nagysága és a benne élő nemzedékek száma szerint a legegyszerűbb vizsgálni.

A harmadik térkép a trianoni északi, keleti és déli határaink között mutatja a családfajták elterjedtségét a XIX. század végén, de már a Nagyalföld egy része is látszik.⁵ (3. ábra) A nagyalföldi vármegyék: Bereg, Szabolcs, Szatmár, Hajdú, Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés, Arad, Csongrád, Csanád, Torontál, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog.

⁵ Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar néprajz*. VIII. kötet. Budapest, 2000, Akadémiai Kiadó, 461.

Jelmagyarázat: 1 = hegyvidéki nagycsaládos terület, 2 = északkeleti kiscsaládos terület,
3 = bodrogházi nagycsaládos terület, 4 = alföldi kiscsaládos terület

3. ábra. Családfajták hagyományos területei a XIX. század végén

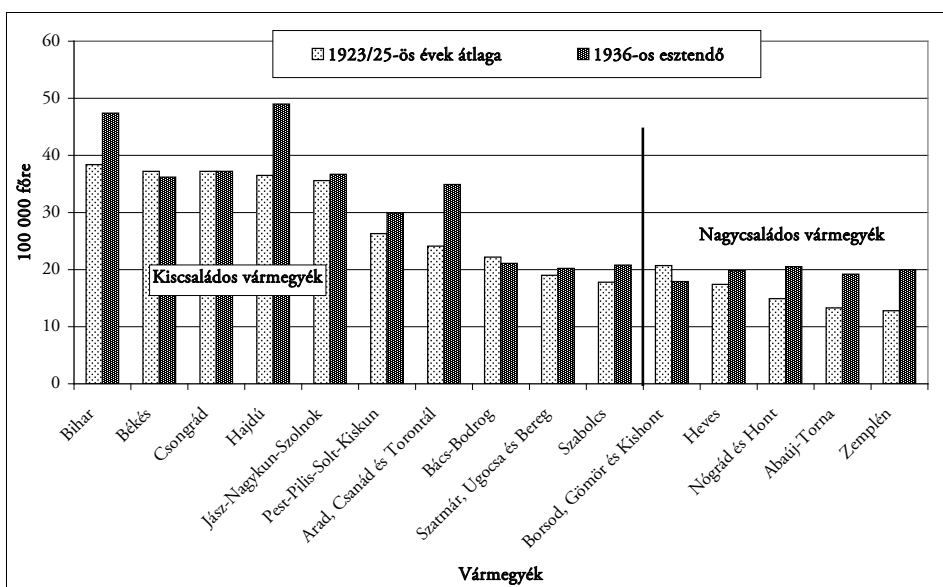
Az 1. táblázatból kiolvasható, hogy a nagycsaládos vármegyékben kisebb az öngyilkosság, mint a kiscsaládosokban. Bár az öngyilkossági halálozás és kísérlet 1936-ra a nagycsaládosokban is emelkedett, amint általában a csonka országban is, a kis- és a nagycsaládos vármegyék közti sorrend ugyanaz maradt. A 4. ábrán szemmel láthatóak a különbségek.^{6,7}

⁶ Szél Tivadar: Az öngyilkosok demográfiája, I–II. rész. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1928/7. sz., 715–734.; 8. sz., 847–868.

⁷ Szél Tivadar: Öngyilkosság és gazdasági válság. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1937/12. sz., 1039–1055.

SOR-SZÁM	VÁRMEGYE	100 000 FŐRE		IRÁNYULTSÁG	CSALÁDFAJTA SZERINT
		1923/25	1936		
1.	Bihar	38,4	47,4	emelkedés	kiscsaládos
2.	Csongrád	37,2	37,2	ugyanannyi	kiscsaládos
3.	Békés	37,2	36,2	csökkenés	kiscsaládos
4.	Hajdú	36,5	49,0	emelkedés	kiscsaládos
5.	Jász-Nagykun-Szolnok	35,6	36,7	emelkedés	kiscsaládos
6.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	26,3	29,9	emelkedés	kiscsaládos
7.	Arad, Csanád és Torontál	24,1	34,9	emelkedés	kiscsaládos
8.	Bács-Bodrog	22,2	21,1	csökkenés	kiscsaládos
9.	Borsod, Gömör és Kishont	20,7	17,9	csökkenés	nagycsaládos
10.	Szatmár, Ugocsa és Bereg	19,0	20,2	emelkedés	kiscsaládos
11.	Szabolcs	17,8	20,8	emelkedés	kiscsaládos
12.	Heves	17,4	19,8	emelkedés	nagycsaládos
13.	Nógrád és Hont	14,9	20,5	emelkedés	nagycsaládos
14.	Abaúj-Torna	13,3	19,2	emelkedés	nagycsaládos
15.	Zemplén	12,8	20,0	emelkedés	nagycsaládos

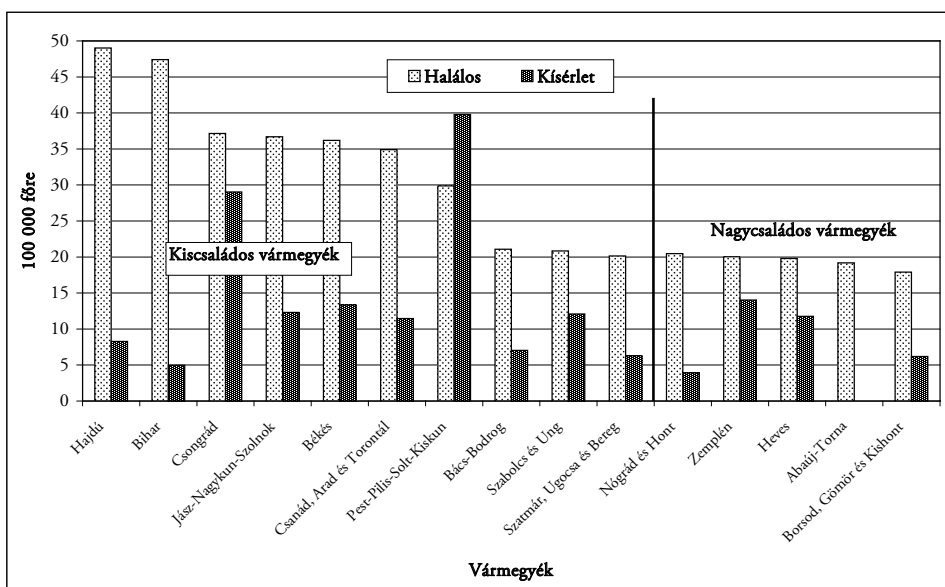
1. táblázat. Öngyilkosságok a kis- és nagycsaládos vármegyékben az 1923/25. évek átlagában és 1936-ban

4. ábra. Öngyilkosságok a kis- és a nagycsaládos vármegyékben az 1923/25. évek átlagában és 1936-ban

SOR-SZÁM	VÁRMEGYE	100 000 főre			CSALÁDFAJTA SZERINT
		halál	kísérlet	összes	
1.	Hajdú	49,02	8,27	57,29	kiscsaládos
2.	Bihar	47,41	4,96	52,37	kiscsaládos
3.	Csongrád	37,15	29,02	66,17	kiscsaládos
4.	Jász-Nagykun-Szolnok	36,70	12,31	49,01	kiscsaládos
5.	Békés	36,20	13,35	49,55	kiscsaládos
6.	Csanád, Arad és Torontál	34,90	11,45	46,35	kiscsaládos
7.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	29,87	39,78	69,65	kiscsaládos
8.	Bács-Bodrog	21,09	7,03	28,12	kiscsaládos
9.	Szabolcs és Ung	20,84	12,08	32,92	kiscsaládos
10.	Szatmár, Ugocsa és Bereg	20,15	6,29	26,44	kiscsaládos
11.	Nógrád és Hont	20,46	3,92	24,38	nagycsaládos
12.	Zemplén	20,04	14,03	34,07	nagycsaládos
13.	Heves	19,79	11,75	31,54	nagycsaládos
14.	Abaúj-Torna	19,18	0,00	19,18	nagycsaládos
15.	Borsod, Gömör és Kishont	17,89	6,19	24,08	nagycsaládos

2. táblázat. Öngyilkosságok a kis- és nagycsaládos vármegyékben 1936-ban

5. ábra. Öngyilkossági halálozás és kísérlet a kis- és a nagycsaládos vármegyékben 1936-ban

A 2. táblázat az 1936-os esztendő öngyilkossági halálozását és a kísérleteket mutatja a kis- és a nagycsaládos vármegyék szétválasztásával. Az 5. ábrán pedig ugyanez grafikusan látható.

Statisztikai értelemben is szignifikáns különbséget sejtünk a két vármegye-fajta között, azaz igen nagy valószínűséggel kimondhatjuk az általános érvényű következtetést: a nagycsaládos vidékeken jelentősen kisebb az öngyilkosságok száma, mint a kiscsaládos vidékeken. Ám hogy e sejtésünket egy 95%-os biztonságu kijelentéssé változtathassuk, ahhoz szabatos valószínűségi statisztikai vizsgálatokat kell elvégeznünk.

A vizsgálat feltételezése. Azt várjuk előzetes ismereteink alapján, hogy a nagycsaládos vármegyékben lényegesen kevesebb az öngyilkosság, mint a kiscsaládosokban, mert úgy véljük, hogy a nagycsalád sokkal jobban védi a tagjait a kedvezőtlen társadalmi és környezeti hatásoktól.

A vizsgálat kérdése. Van-e különbség az öngyilkosság 100 000 főre jutó számában a nagycsaládos és a kiscsaládos vármegyék között, és ha igen, az mekkora?

Vizsgálat. A feltett kérdést a Student-féle t -próbával válaszoljuk meg.

Mérés: az 1923/25. évek öngyilkossága és az 1936-os évek öngyilkossági halálozása és kísérletei.

Adatok: öngyilkosságok száma (halálos és kísérlet) 100 000 főre vetítve.

Változók: 1. vármegye-fajta; 2. az öngyilkosságok számtani középértéke.

A változók fajtája: 1. kétértékű, diszkrét; 2. mennyiségi, folytonos.

Mérési szint: nominális és arányskála.

A próba feltételei. 1. A függő változó (az öngyilkosságok számtani középértéke) arányskálán legyen mérve. 2. A függő változó eloszlása feleljen meg a normális eloszlású alapsokaságénak. 3. Az alapsokaságok varianciája, amelyekből a két csoport származik, legyen azonos. 4. A két minta egymástól független legyen.

Az egyenlő varianciájú t -próbánál az adatok függetlenek és ugyanolyan alapsokasági szórással bíró, normális eloszlású véletlen minták kell legyenek; a nem egyenlő varianciájúnál az adatok függetlenek és normális eloszlású véletlen minták kell legyenek. A kétmintás t -próba meglehetősen érzékeny a normalitástól való eltérésre, ezért a statisztikai feltételeket okvetlenül be kell tartani.

Két sokaságot vizsgálunk tehát ugyanazon mennyiségi tulajdonság szempontjából, és a változók számtani középértékét (átlagát) hasonlítjuk össze. Azt akarjuk meg tudni, hogy a két sokaság számtani középértéke statisztikailag különböző-e; s ha igen, mekkora e különbség. A két sokaságot jellemző adatok száma a mi eseteinkben nem azonos. Ilyenkor két lehetőséget különböztetünk meg: *a)* a két sokaság szórása azonosnak tekinthető; *b)* a két sokaság szórása lényegesen különbözők.

Próbahipotézis: $H_0 : \bar{x}_1 = \bar{x}_2$; vagyis a nagycsaládos és kiscsaládos vármegyék öngyilkossági átlaga között statisztikai szempontból nincs különbség.

Normalitás vizsgálat: a Kolmogorov–Szmirnov-próba elvégzése, ami összehasonlítja az elméleti normális eloszlást a minta eloszlásával. Mivel sok statisztikai próba az adatok normális eloszlására épül, érdemes ellenőrizni az eloszlás alakját, mielőtt további elemzésekbe fognánk, nehogy azok elvégzésének a szigorú feltételeit megsértjük.

Az első lépés tehát az, hogy ellenőrizzük, az adataink normális eloszlásúak-e. A statisztikai vizsgálatok döntően nagy részében a legtöbb eloszlás egyáltalán nem felel meg a normális eloszlásnak. Ez persze mindaddig nem baj, amíg feltételezhetjük, hogy a normális eloszlástól való eltérés véletlenül, és nem valaminek a hatására jön létre. Sok próbastatisztika van, amelyekkel megnézhetjük, hogy a feltevésünk helyes-e, vagy sem. A próbastatisztikával megállapítjuk, hogy a tapasztalati eloszlás normális eloszlásból származik-e, és annak mekkora a tévedési valószínűsége. Minden esetben ellenőriznünk kell, hogy mekkora ténylegesen az adatainknak a normalitástól való eltérése. Ha az ellenőrző próbastatisztikával kedvezőtlen választ kapunk, a további statisztikai eljárások alkalmazásának a feltételei sérülnének. Ilyenkor három lehetőségünk van: 1. beletörődünk a normalitás megsértésébe, 2. lemondunk az adott eljárás alkalmazásáról vagy 3. olyan transzformációt hajtunk végre az adatainkon, amelynek révén azokat legalábbis egy szimmetrikus eloszláshoz közelítjük.

A normális eloszlás meglétére vonatkozó próba a mintabeli értéket a standard normális eloszlás ($M = 0$; $S = 1$) várható értékével párosítja. Hogy az öngyilkosság vármegyéenkénti (mintabeli vagy tapasztalati) eloszlása követi-e a normális eloszlást, annak a megállapítására a Kolmogorov–Szmirnov-próbát használjuk. Ha követi, akkor elvégezhetjük a paraméteres t -próbát annak a kimondására, hogy az öngyilkosságok kis- és nagycsaládok szerinti és vármegyéenkénti átlaga valóban, azaz statisztikailag különbözik. Megvizsgáljuk tehát, megfelelnek-e az öngyilkossági adataink a normális eloszlásnak. Vagyis a próbastatisztikával megtudhatjuk, hogy az adatainknak az azonos számtani középértékű és azonos varianciájú normális eloszlástól való eltérése milyen. Tehát a *II. próbahipotézis:* $H_0 : M = \bar{x}$, azaz a normális eloszlás és a minta eloszlása azonos, közöttük statisztikai szempontból különbség nincs.

Ha az összes változó ugyanabban a mértékegységben van mérve, vizsgálatuk irányultságokat, mintázatokat fedhet fel az adatokban. A 4. táblázatból az látható, hogy egy évtized elteltével az öngyilkosságok átlaga megemelkedett. Ha a szórás – az eloszlás egyik szóródási mérőszáma – értékei nem hasonlóak, a nem paraméteres elemzések részesítendőek előnyben ama eljárásoknál, amelyek egyenlő varianciákat feltételeznek. A százalékosztályok az eloszlás alakját számszerűen jelenítik meg. Például az 1936. év 25. és az 50. százalékosztályának és a 75. meg az 50. osztályának az abszolút különbsége jelentősen eltérnek egymástól. Következésképpen az eloszlás nem szimmetrikus, ferdesége pozitív. Azon elemzések, amik

normális eloszlást feltételeznek, feltehetőleg nem alkalmazhatóak az 1936-os esztendő vármegyei öngyilkosságának az eloszlására. Ám ha a ferdeség értéke 1-nél kisebb, amint azt egy itt nem részletezett számításból tudjuk, mégis nagyjából szimmetrikus eloszlásra gondolhatunk. (3. táblázat)

VÁRMEGYEFAJTA	STATISZTIKÁK	1923/25. ÉVEK	1936. ÉV
Kiscsalados	Átlag	29,430	33,340
	n	10	10
	Szórás	8,3252	10,3885
	Ferdeség	- 0,245	0,078
Nagycsalados	Átlag	15,820	19,480
	n	5	5
	Szórás	3,2645	0,9985
	Ferdeség	0,908	- 1,143
Együtt	Átlag	24,893	28,720
	n	15	15
	Szórás	9,5762	10,7425
	Ferdeség	0,336	0,732

3. táblázat. Leíró statisztika az eloszlás alakjához

Ezek után nézzük az egymintás Kolmogorov–Szmirnov-próba eredményét. (4. táblázat)

		1923/25.	1936.
n		15	15
Paraméterek ^{a, b}	átlag	24,89	28,72
	szórás	9,58	10,74
Legkisebb különbségek	abszolút	0,202	0,294
	pozitív	0,144	0,294
	negatív	- 0,202	- 0,157
Kolmogorov-Szmirnov-féle Z		0,781	1,14
Közelítő szignifikancia (kétszélű)		0,576	0,149

4. táblázat. Az egymintás Kolmogorov-Smirnov-próba eredménye

Annak a valószínűségét, hogy a próbastatisztika eredménye adott szabadsági fok és egy igaznak bizonyuló próbahipotézis mellett véletlenül adódik, a p -vagy szignifikancia érték fejezi ki. Alacsony p -érték (általában kisebb, mint 0,05) arra utal, hogy az adatok eloszlása szignifikánsan különbözik a normális eloszlástól. Ilyenkor vagy transzformáljuk az adatokat, vagy olyan nem parametrikus próbát keresünk, amely nem követeli meg az adatok normális eloszlását. Magasabb szignifikancia érték (általában $p > 0,05$) azt mutatja, hogy a tapasztalati eloszlás megfelel a normális eloszlásnak. Adataink alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az eloszlásunk normális. (4. táblázat) Most már biztonságosan elvégezhetjük a Student-féle t -próbát.

Az 5. táblázat a csoportosító változó – a vármegyefajta – két osztálya szerint mutatja az esetszámot, a szórást és az átlag hibáját. Mivel a két független mintára alkalmazott t -próba a változó két osztályának az átlagát hasonlítja össze, hasznos, ha tudjuk, mik az átlagok, hogy a különbségüket, amiket a 6. táblázat „Az átlag különbsége” oszlopban tüntetünk fel, értékelni tudjuk.

	VÁRMEGYEFAJTA	n	ÁTLAG	SZÓRÁS	AZ ÁTLAG HIBÁJA
1923/25. évek	Kiscsaládos	10	29,43	8,33	2,63
	Nagycsaládos	5	15,82	3,26	1,46
1936. év	Kiscsaládos	10	33,34	10,39	3,28
	Nagycsaládos	5	19,48	1,00	0,45

5. táblázat. A „vármegyefajta” csoportosító változó leíró statisztikája a vizsgálati évek szerint

A 6. táblázat a diszkrét változó – a vármegyefajta – két osztálya (kiscsaládos és nagycsaládos vármegye) szerint mutatja a próba eredményét az 1923/25. és az 1936. évekre.

A két csoport variáciája	A variancia egyenlőségének Levene-próbája		t -próba a számtani középérték egyenlőségére						
	F	p	t	szf	p (2 szélű)	Az átlag különbsége	A különbség standard hibája	A különbség 95%-os megbízhatósági tartománya	
								alsó	felső
egyenlő	8,52	0,012	2,922	13	0,012	13,86	4,74	3,61	24,11
különböző			4,181	9,328	0,002	13,86	3,32	6,40	21,32

6. táblázat. t -próba a kis- és nagycsaládos vármegyék öngyilkosságai 1923/25. évei átlagára

Ha a Levene-próba p értéke 0,05-nél nagyobb, a csoportok egyenlő varianciáját becslő táblázati sort használjuk. Ha alacsony ($p < 0,05$), akkor a különböző szórásnégyzeteket feltételező sort. A Levene-próbával azt ellenőrizzük, hogy a függő változók variáciája megegyezik-e ama csoportoknál, amiket vele képeztünk (homogén-e a variancia). Alacsony p érték (rendszerint 0,05-nél kisebb) azt mutatja, hogy a két csoport szórásnégyzete szignifikánsan különbözik. Mivel sok statisztikai próba a csoportok közötti szórás egyezését kívánja meg, érdemes a szórást is ellenőrizni.

A 7. táblázatban ugyanazokat a próbastatisztikákat szerepeltetjük az 1936-os évre is.

A két csoport varianciája	Levene-próba a variancia egyenlőségére		t -próba a számtani középérték egyenlőségére						
	F	p	t	szf	p (2 szélű)	Az átlag különbsége	A különbség standard hibája	A különbség 95%-os megbízhatósági tartománya	
								alsó	felső
egyenlő	16,96	0,001	3,471	13	0,004	13,61	3,92	5,14	22,08
különböző			1,521	12,687	0,001	13,61	3,01	7,09	20,13

11. táblázat. t -próba a kis- és nagycsaládos vármegyék öngyilkosságai 1936. évi átlagára

Az eloszlások paraméterei:

1923/25. $t = 4,18$; $szf = 9,33$; $p = 0,002$; $\alpha = 0,05$

1936. $t = 1,52$; $szf = 12,69$; $p = 0,001$; $\alpha = 0,05$

Szignifikancia vizsgálat. Mivel $p < \alpha$, a t -próba szignifikáns, mindkét vizsgálatra. Ennélfogva a próbahipotézist – miszerint a nagycsaládos és kiscsaládos vármegyék öngyilkossági arányszámainak az átlaga statisztikailag azonos lenne – elutasítjuk.

Értelmezés. Kijelenthető tehát, hogy a kis- és nagycsaládos vármegyék 100 000 főre számított öngyilkosságainak 1923/25. évi átlaga és az 1936-os év átlaga valóban különböznek egymástól, és nem pusztán véletlen jelenségről, hanem valamiféle törvényszerűségről van szó. A két vármegyeajtát e szempontból valóban különböztethetjük. További vármegyei idősoros adataink sajnos nem voltak. Ám biztosra vesszük, hogy e jelenségnek a hátterében ama törvényszerűség áll, miszerint a nagycsalád – jelesül a többenemzedékes nagycsalád – sokkal jobban védte a család tagjait a kedvezőtlen társadalmi és természeti környezeti hatásoktól, mint a manapság oly „divatos” vált halódó kiscsalád.

Ezért, meg egyéb fölöttébb jótékony hatásai miatt is, erőst javasoljuk a többenemzedékes nagycsaládoknak a nemzet mindennapi életébe való visszaszervezését, visszavezetését.

NÉHÁNY NYUGAT-EURÓPAI TANÚ

...kárt az ember önmagának
erővel és vagyonának tehet még,
s a második helyen hiába bánnak,
kik életüket maguk elvetették:

Dante: *Isteni színjáték. Pokol.*
Tizenegyedik ének (1310 körül)

A Magyar Királyságban a XVI. században öngyilkosságról alig tudunk (hiszen szinte észlelhetetlen a jelenség, az előtte lévő századainkból meg egyáltalában nincs tudomásunk róla), ellenben Angliában e korban már súlyos társadalmi üggyé válik e szomorú jelenség – az angol betegség. Az esetek száma aggasztóan emelkedik, *London az öngyilkosság világfővárosa*. Az öngyilkosságok megszaporodása a szigetországban ez időben kétségtelen, bár a többnyire nehezen elérhető korabeli adatokból az is kihámozható: az öngyilkosság nyugat-európai jelenség is, nem pusztán angol.

Az öngyilkosság világirodalma – a XVI. század elejétől számítva – több ezer kötetre rúg, áttekintésük is lehetetlen. A kiadványok (tanulmányok, könyvek, statisztikák) száma hatványozottan nőtt a magunk mögött hagyott 500 esztendőben, főképpen a XIX. századtól, de különösen az 1950-es évektől. Az öngyilkosság tanulmányozása ma sem lankad, de most már világszerte foglalkoznak vele, nem csupán Európában. A nemzeti könyvtárakban több száz könyvet tárolnak róla. Egy XIX. század végén készült bibliográfia 647 kiadványt sorol fel a XVI. századtól a XIX. végéig, s azok közül 419 mű 1850 után látott napvilágot. Egy svéd tudós 1945-ben úgy becsülte, hogy addig négyezer könyv jelent meg az öngyilkosságról. A Norman Farberow által szerkesztett *Az ön-*

*gyilkosság és az öngyilkosság megelőzésének bibliográfiája, 1897–1957 c. könyv szintén mintegy 3500 címet ismertet.*¹

Az e fejezetben felsorakoztatott néhány nyugat-európai szerzőt mi azért szólaltattuk meg, hogy az olvasó megismerhesse valamelyest az öngyilkosságról szóló egy-két gondolatukat, aggodalmaikat; és hogy megtapasztalja azt, hogy amíg Európa nyugati felében a XVI–XVIII. századokban megoldhatatlanná válik az öngyilkosság társadalmi gondja (ma is az!), addig a Magyar Királyságban elvétve találunk egy-egy esetet, ennél fogva az öngyilkosságról való elmélkedés irodalma sem alakult még ki. A magyarországi öngyilkossági szakirodalom kezdete 1818, amikor is megjelenik Miskolcon Török Damascenus egri minorita barát *Önnön gyilkosságról – észre vételek a józan észnek és a keresztény erkölcsi tudománynak úttyán* című könyve.

Cordelia öngyilkossága

¹ Weaver, John C.: *A sadly troubled history: the meaning of suicide in the modern age.* (Egy sajnálatosan zavaros történet: az öngyilkosság jelentése a modern korban) Québec, 2009, McGill-Queen's University Press, 19.

ANGOLOK

Igen régi, 1216 és 1377 közötti néhány, latin nyelven keletkezett angliai bírósági irat átvizsgálásakor 198 öngyilkossági eset került elő. Az önelveszejtés már akkor is sokkal elterjedtebb volt a férfiak, mint a nők körében. Mind a férfiaknál, mind a nőknél az akasztás állt az első helyen, a vízbefúlás a másodikon. Szúró-vágó eszköz csak a férfiakra volt jellemző. Más módszer alig volt, például mérgezéses öngyilkosság sem.²

A legelső ismert középkori angliai öngyilkosság is egy bírósági tárgyalás iratában volt feljegyezve: az elkövető nő, aki valamikor 1171 decembere után akasztotta fel magát.³ Legendás az utolsó wellsi bárd öngyilkossága 1283 körül, amit Arany János, a mi egyik legnagyobb költőnk énekelt meg. Az 1000 és 1500 között feljegyzett – Angliából, Franciaországból, Németországból és Olaszországból származó – 546 öngyilkosságból 3 : 1-es férfi-nő arány derült ki. Persze több öngyilkosság is történhetett e négy középkori országban, csakhogy azokról nincs tudomásunk; mert vagy nem öngyilkosságnak volt a halál oka megnevezve, vagy a haláleset egyáltalán nem volt feljegyezve. Az erőszakos vagy gyanús halálesetekre vonatkozó legtöbb középkori adat a halottképek nem mindig pontos jelentéseiből származik.

Thomas More, magyarosan Morus Tamás (1478–1535), a kiváló államférfi és bölcselő, a XVI. század elején, 1516-ban kiadott, *De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia* (Az állam legjobb állapotáról és az Utópia nevű új szigetről) c. híres könyvében szót ejt az önpusztításról is. A „seholsincs” szigeten lehetővé teszi a törvény a gyógyíthatatlan betegségben szenvedőknek az élettől való megválást (kegyes halál?), mi több, a közösség igyekszik is rávenni őket erre, hiszen kötelességeiknek eleget tenni már nem tudnak, terhére vannak másoknak és önmaguknak. A súlyos betegek kiéheztetéssel vagy ópiummal távozhatnak el a földi világból; vagy hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a közösség a halálba segítse őket. Viszont aki a papok és a szenátus jóváhagyása nélkül lesz

² Seabourne, Alice – Seabourne, Gwen: Suicide or accident – self-killing in medieval England: series of 198 cases from the Eyre records. (Öngyilkosság vagy baleset – önpusztítás a középkori Angliában) *British Journal of Psychiatry*, 2001/1. sz., 42–47.

³ Callaghan, Caitlin: Seven Shillings and a Penny: Female Suicide in Late Medieval England. (Hét shilling meg egy penny: női öngyilkosság a késő középkori Angliában) *Medieval Feminist Forum*, vol. 43, 2007/1. sz. 88–107.

Morus: *Utópia* (fametszet)
(a Seholsincs-sziget)

öngyilkos ugyanis beszennyezte ama helyet, ahol a tettét elkövette, ezért azt különféle eljárásokkal meg kellett tisztítani; ha ráadásul még szent helyen, pl. kápolnában történt az eset, azt újra kellett szentelni. Tettével az öngyilkos a saját testét is beszennyezte, ezért azt megcsonkították és meggyalázták; az elföldelésének a helyét nem jelölték meg, és az emlékét is megátkozták. A „szennyes” tettről a rokonok s mások sem beszéltek, inkább hallgattak a róla, vagy csupán futólag és óvakodva említették, ha már szóba került. Ugyan a római jog, amire a középkori világi jogalkotás nagy része épült, elismerte azt az elvet, hogy a bűn üldözése az elkövető halálával megszűnik („*crimen extinguitur mortalitate*”), ám ezt nemcsak a fentiekben felsoroltak esetében nem alkalmazták, hanem azokon túl másban sem számított az öngyilkosság bűnének a megvalósulása után: például az öngyilkos tulajdonát is tisztátalannak vélték, ezért megsemmisítették, szétdúlták vagy elkobozták. Az öngyilkos ingó és ingatlan vagyonát a rokonok, a hátramaradottak nem kapták meg, az az állam, illetőleg az egyház tulajdonába került. Az akkori öngyilkos a korabeli megítélés

öngyilkos, de nem gyógyíthatatlan beteg, az rendes temetésben nem részesülhet, testét a mocsárba kell vetni.⁴

Az elmúlt sok évszázadban, aki Angliában öngyilkos lett, nem kaphatott egyházi temetést és rendes sírhelyet sem. Testét végigvonszolták az utcákon, fellógatták, közszemlére tették, elégették, folyóba dobták, vagy a szívébe karót verve útkereszteződésben földelték el. Rokonsága, hacsak tehette, letagadta a tettet, vagy inkább örültnek, súlyos betegnek nyilváníttatta az elhunytat, hogy elkerülhesse a szégyent és a törvényi következményeket. Sok esetben ma sincs ez másként.

A középkorban az öngyilkosság elítélésének az erkölcsi alapjául a *beszennyezés* és *megszentségtelenítés* fogalma szolgált. Az ön-

⁴ Morus Tamás: *Utópia*. (Ford. Kardos Tibor) Budapest, 2002, Szent István Társulat.

szerint súlyosan sértette a jogi és egyházi szabályokat és szokásokat, megfosztotta a királyt a munkaerejétől.⁵

William Shakespeare-nek (1564–1616), a kor egyik legnagyobb írójának a drámaiban több az öngyilkosság, mint a kortárs írókéiben. A „lenni vagy nem lenni” híres monológja a búskomor emberre jellemző beszély. Hamlet eképpen töpreng: „...mért szegezte az Örökkévaló / Az öngyilkosság ellen kánonát?” A melankólia a korszak nevezetes betegsége, s úgy vélték, a „fekete epe túlműködése” okozza, és a kedélyvesztettség, a levertség, a mélabú következménye az öngyilkosság. A dán királyfi is mélakórban szenved, ám a pokoltól való

Az öngyilkos testének végigvonszolása a városon
(középkori metszet)

⁵ Murray, Alexander: *Suicide in the Middle Ages. Vol. II. The Curse on Self-Murder.* (Öngyilkosság a középkorban. Átok az öngyilkosságra) Oxford, 2000, Oxford University Press, 426. skk. Egyesek szerint viszont a középkori angol világi törvényhozás azért tekintette az önpusztítást súlyos bűnnek, hogy a szerencsétlen vagyonára a királyi kincstár – „büntetésül” – rátehesse a kezét.

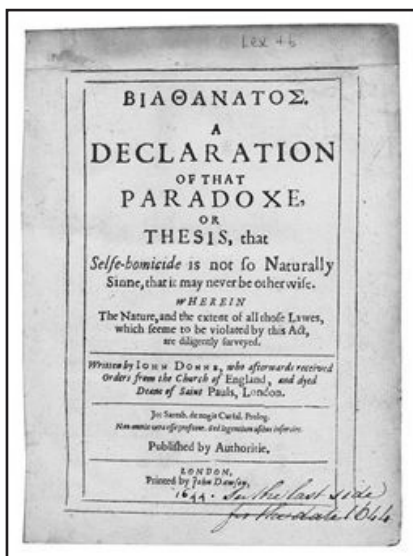
félelmében nem veszejt el önmagát, mint a szerencsétlen Ophelia, aki a rohanó patakba zuhant, ám nem tesz kísérletet önmaga megmentésére; vízbe fulladása öngyilkosságnak tekinthető. Shakespeare drámáiban 13 öngyilkosság történik. A legismertebbek: Rómeó öngyilkossága után Júlia a szerelmese törével döfi le magát; Cleopatra, az egyiptomi görög királynő kígyóméreggel öli meg magát; az ördögi Lady Macbeth is végez magával; akárcsak Goneril, Lear király gonosz leánya; Othello törrel öli meg magát; Brutus a saját kardjába dől...

Az öngyilkos temetése Angliában sem pompával történik; az egyházi előírásoknak megfelelően kirekesztő. Erre utal Shakespeare is a *Hamlet, dán királyfi* c. drámájában: „Kit temetnek / Ily csonka szertartással? Ez jele, / Hogy akit hoznak, öngyilkos kezekkel / Végezte életét...” – kérdezi Horatiótól Hamlet, mikor Ophelia koporsóját kísérik az udvari emberek.

Tagadhatatlan, „gyászos divat” lett Angliában az öngyilkosság. Számosan pusztítják el magukat a gazdasági, a társadalmi és a mindennapi élet fölbolydulása miatt, főképpen Londonban és környékén (állandó háborúk, trónviszályok, vallási összetűzések, szegénység és mérhetetlen nyomor, pazarlás, bekerítések,

a vadkapitalista farkastörvények érvényesülése, tömeges kivándorlás megindulása Észak-Amerikába vallási üldöztetés és gazdasági okok miatt stb.).

Hosszasan értekezett az „önemberölésről” John Donne (1572–1631), a neves költő és egyházi férfiú, Shakespeare kortársa, a londoni Szent Pál székesegyház káptalanjának a dékánja; 1608-ban terjedelmes művet szentelt a jelenségnek. Könyvét jóval az írója halála után fia adta ki. Címe: *Biathanatos*, alapvető és a legelső átfogó munka az öngyilkosságról.⁶ A jeles férfiú az általános felfogással szemben úgy vélte, hogy az „önemberölés” nem bűn. Művének a teljes címe igencsak jellemző az újkori Anglia hivatalosságainak az ön-

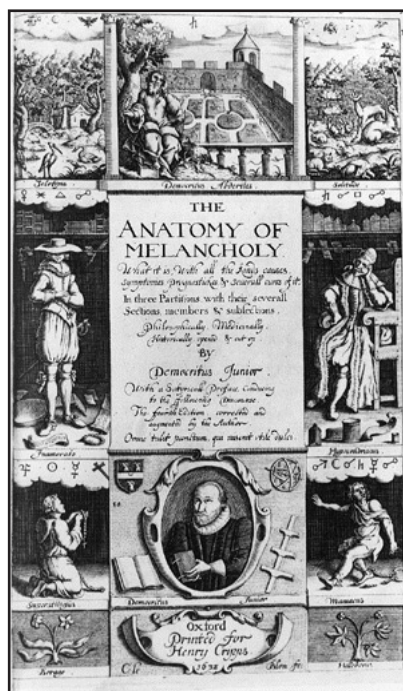

A *Biathanatos* címlapja

⁶ *Erőszakos halál.* *Bia* a görög mitológiában az erőszak megtestesítője. *Pallasz*, a titán és Sztüx istennő leánya, *Niké* testvére. *Thanatosz* a halál megszemélyesítője.

gyilkosságról vallott erkölcsi felfogására: „*A Declaration of that Paradox or Thesis, that Self-Homicide is not so naturally Sin, that it may never be otherwise; wherein the Nature and the Extent of all those Laws which seem to be violated by this Act are diligently surveyed*”, vagyis „ama paradoxonnak vagy tézisnek a ki nyilvánítása, hogy az öngyilkosság természettől fogva nem bűn, hogy soha nem is lehet az; amelyben a jellege és mindazon törvények tartalma gondosan megvizsgáltatik, amiket e cselekedet látszólag megsért”.

Az öngyilkosság előidéző oka a búskomorság – gondolták a kor bölcselei és orvosai. (Akárcsak a mai kor pszichiátereinek döntő része.) Főképpen a borongós, melankóliára hajlamosító angliai éghajlatot tették felelőssé az önpusztítás emelkedéséért. Robert Burton (1577–1640) oxfordi tudós hatalmas művet szerkesztett a melankóriáról. Az első, 1621-es kiadása csaknem 900 oldalas volt, és Democritus Junior álneven jelentette meg.⁷ Könyvét többször átdolgozta, és az első után – az ő életében még – négyszer lett kiadva, néhány száz oldallal megtoldva. A jeles angol tudós maga is melankóriában szenvedett, s főképp azért írta meg rendkívül jól taglalt „melankóliáját”, hogy „az élethossziglani szenvedést kiírja magából”. A melankóri számos okát sorolja, köztük van a lélek természetének a csapongása; és rossz angyalok vagy ördögök is életre hívják. A melankólia következménye az öngyilkosság is, a búskomor embert *az öngyilkosságra az ördög*

Burton „melankóliájának”
oxfordi kiadása

⁷ Teljes címe: *The Anatomy of Melancholy. What it is: with all the kinds, causes, symptomes, prognostics et several cures of it. In three Partitions, with their several Sections, members et subsections. Philosophically, Medicinally, Historically opened et cut up.* (A melankólia anatómiája. Amiképpen van: összes fajtájával, okaival, tüneteivel, prognosztikájával és gyógymódjaival. Három részben, azok számos fejezetével, szakaszával és alfejezetével. Bölcselemileg, orvosilag, történelmileg megvilágítva és ízekre szedve.) Oxford, 1621.

veszi rá. Burton szerint a kór prognózisa: ha súlyos, erőszakos halál is lehet a vége; ám a melankolikus nem felelős e tetteért. „Az ember legnagyobb ellensége – szögezi le – önmaga, aki az ördög ösztönzésére mindig kész arra, hogy gonoszságot kövessen el, a maga hóhéra legyen, farkassá váljon, ördög legyen és egyebek.”⁸ Hírlett, hogy oxfordi szobájában 1640. január 25-én felakasztotta magát. Mások szerint ezt csak a rossz nyelvek terjesztették róla.

Az 1600-as évek végétől az öngyilkosság megítélése enyhül. A bíróságok gyakrabban felmentik az öngyilkosokat, örültnek vagy melankolikusnak nyilvánítva őket. Ez egy 1693-as törvénnyel van összefüggésben: ha nem volt örült, vagyonának az elkobzása, ami azelőtt a korona joga volt, ezentúl a helyi hatalmasságok kezébe került. Az öngyilkosságok vizsgálatával megbízott vidéki esküdtszékek inkább hajlottak a helybéli uraságok felé, úgyhogy ettől fogva sok öngyilkost felmentettek. Bár e felfogás többnyire a műveltebb és felvilágosultabb esküdteknél érvényesült. Különleges, új szervezetek is segítettek az életben maradt öngyilkosoknak a társadalomba való visszailleszkedésben. S hogy a tett újbóli elkövetését meggátolják és a visszaesést megakadályozzák, intézetbe és dologházba is beutalták őket. Mindazonáltal vidéken továbbra is keményen elítélték az alsóbb társadalmi rétegekből származó öngyilkosokat. S azon elítéltekkel és vádlottakkal szemben is szigorúak voltak, akik a büntetéstől öngyilkosság révén akartak mentesülni.

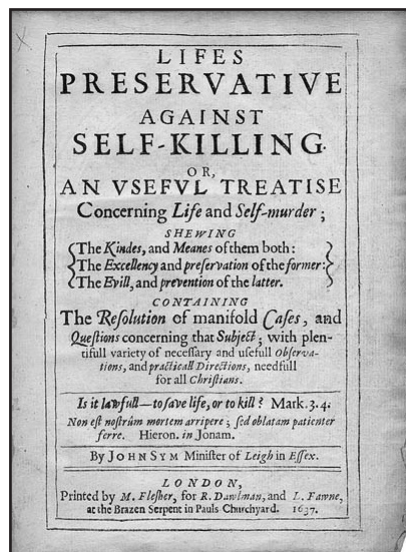
Egyébiránt a parasztság köréből több eset volt feljegyezve, mint az arisztokratákéból. Feltehetőleg a párbaj akkoriban még javában dívó szokása miatt is, hiszen az is egyfajta öngyilkosság; az urak meg a nyilvánvaló öngyilkosságot nagy szégyennek tartották, s eltagadták. De még az egyházfiak között is rejtve maradt az efféle tett; s ha néha ki is derült egy-egy, elmebajosnak minősítették az elkövetőt; a barátoknál meg egyenesen a vallási buzgóság, a megszállottság jelét látták benne.

A XVI. század második felétől jócskán kezd emelkedni az öngyilkosságok száma, Londonban és környékén naponta történik egy-egy. Kent megyében például az évi aránya – bizonytalan adatokra támaszkodó becslés szerint – 10 fő volt 100 000 lakosra vetítve. Ez durván annyi, mint az Egyesült Királyság mai öngyilkossági arányszáma.

A „szakemberek”, akik csak tehetik, foglalkoznak a jelenséggel, értekeznek róla, és gyógy módot is ajánlanak. Az Essexi Leigh-on-Sea városka lelkésze, John

⁸ Burton: i. m. 16. kiad., London, 1883, 84.

Sym (1581–1638), a skót kálvinista, a harcos puritán, itt írta meg egyetlen könyvét, azt is természetesen az öngyilkosságról, és Londonban adta ki 1637-ben. A szigorú lelkész elítéli ugyan a tettet, de némely esetben felmentést is ad, és nem tekinti törvényellenesnek.⁹ Úgy véli, az öngyilkosság nem annyira a tény elleni érvekkel előzhető meg, hanem az okainak a felderítésével, kiküszöbölésével és felszámolásával, mert hisz a betegségeket az okok és nem a tünetek megszüntetésével lehet gyógyítani. *S kárhozzátja is az emberi és a társadalmi közömbösséget az öngyilkosságok előfordulása miatt.*

Sym könyvének címlapja

Hetente nyomtatnak halálozási jegyzéket¹⁰ Londonban, amihez a plébánosok küldik az adatokat. Az 1592-es pestisjárvány kitörésekor kezdték gyűjteni a halálozási adatokat, az 1603-as járványtól pedig hetente vitték azokat a központi hivatalba (1629-től már a halál okának a megjelölésével). Ez a fő forrása a korabeli halálozási statisztikának, amiből az öngyilkosságok számának az emelkedése nagyjából nyomon követhető.

Egyszerű rövidárú-kereskedő volt John Graunt (1620–1674), aki megvizsgálta e halálozási jegyzékeket, és fölöttébb érdekes könyvet adott ki 1662-ben.¹¹ És szerfölött érdekes megállapításokat is tett. Őt tekinti a tudománytörténet a demográfia megalapítójának és a korszerű statisztikai adatgyűjtés és értékelés úttörőjének. Dicséretes munkássága a londoni lakosság számának

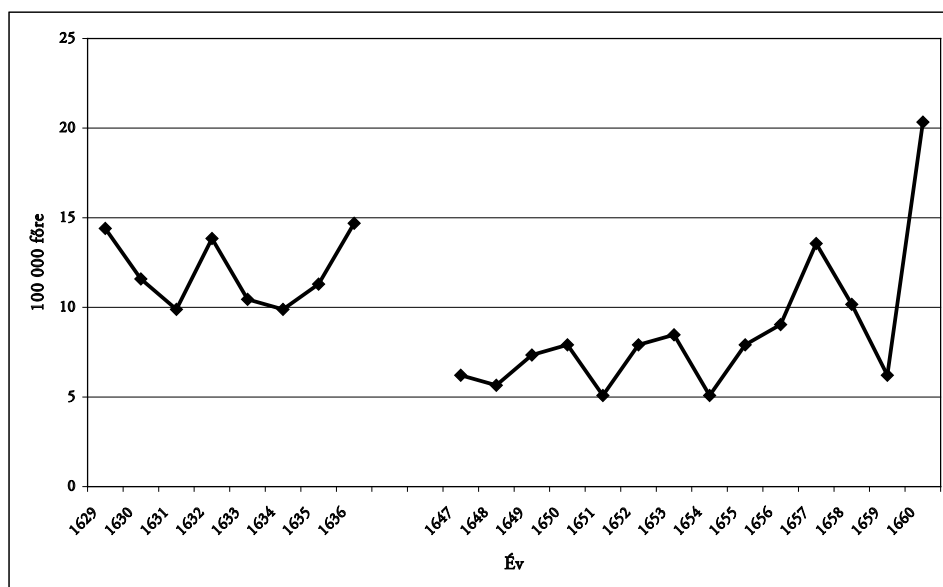
⁹ Sym, John: *Lifes preservative against self-killing. Or, an useful treatise Concerning Life and Self-Murder; shewing the Kindes, and Meanes of them both: the Excellency and preservation of the former: the Evill, and prevention of the latter.* (Az élet öngyilkosság elleni védelme. Avagy hasznos tanulmány az életről és az öngyilkosságról; bemutatva mindkettő fajtáit és ismérveit: az előbbi tökélyét és megóvását: az utóbbi gonosz voltát és elhárítását.)

¹⁰ *The London Bills of Mortality* (Londoni halálozási jegyzékek)

¹¹ Graunt, John: *Natural and Political Observations mentioned in a following Index, and made upon the Bills of Mortality.* (Természetes és igazgatási megfigyelések a következő tárgymutatóban, ami a halálozási jegyzékek alapján készült) London, 1662.

első – statisztikailag megalapozott – becsléséhez vezetett. London lakossága 1662-ben Graunt szerint 384 000 fő volt.¹² Megemlítjük, hogy Pest város népessége még 200 év múlva is 130 000 fő körül volt csupán.¹³

Az öngyilkosságok hozzávetőleges arányszáma pedig – John Graunt adataira támaszkodva, a mi számításunk szerint – az 1. ábrán láthatóan alakulhatott a XVII. század második harmadában Londonban.

1. ábra. A londoni öngyilkosságok hozzávetőleges aránya a XVII. század II. harmadában

Az öngyilkosság okairól és megítéléséről szóló viták továbbra sem csitulnak. A cambridge-i King's College igazgatója, John Adams (1662–1720), az 1700-ban kiadott könyvében arról panaszkodik, hogy az általánosan elterjedt felfogás szerint mindenki, aki megöli magát, beszámíthatatlan, hisz senki sem tenne ilyesmit, hacsak nem lenne örült.¹⁴ Pedig az ő vizsgálódásai, amiket

¹² Graunt, John: i. m. 124.

¹³ Danyi Dezső: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*. Budapest, 1993, Központi Statisztikai Hivatal, 71.

¹⁴ Adams, John: *An Essay Concerning Self-Murther*. (Tanulmány az öngyilkosságról) London, 1700, 120–121.

[illegible]

John Graunt nagyszerű könyve

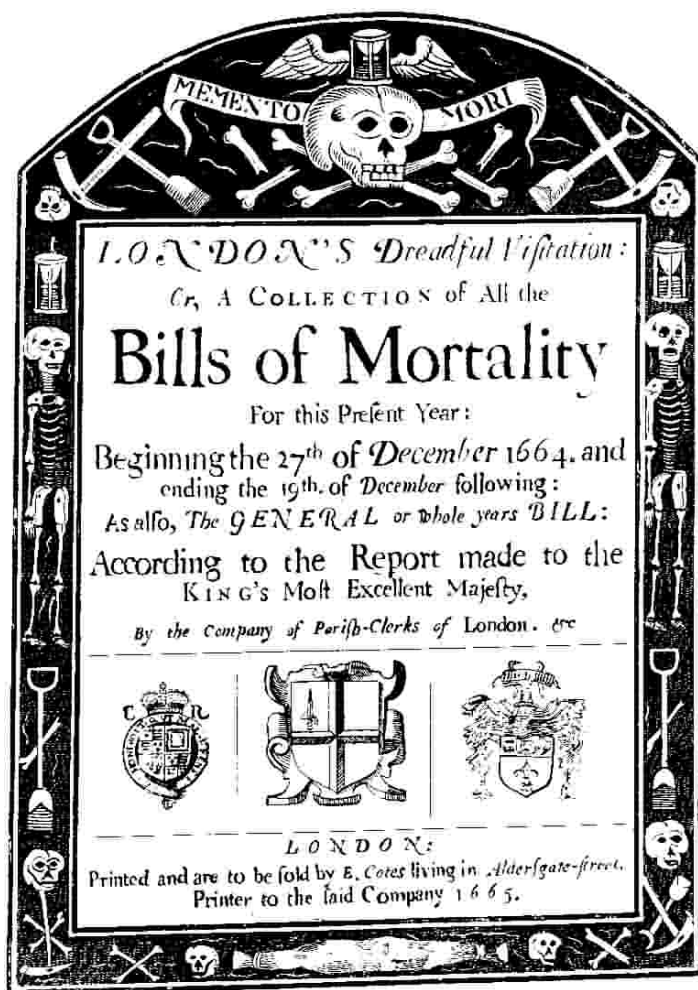
felsorakoztat a könyvében, e felfogásnak ellentmondanak. A Middlesex-beli Northhall városka vikáriusa, John Cockburn (1652–1729), viszont mint „förtelmes bűnről” értekezik az öngyilkosságról.¹⁵

A XVII. század végén még inkább megnövekedő angliai öngyilkosságok a népességszám emelkedésével is összefüggöttek, ám az arányuk a népesség szaporodási arányál magasabb volt, ezért más okok is közrejátszhattak az esetek számának emelkedésében.¹⁶ Például az első angliai pénzügyi válságok és bankcsődök is felelősek lehetnek egynémelyekért. A sok vállalkozó nem készült fel a vadkapitalizmusra olyannyira jellemző, dühöngő kapzsiságra és gazdasági összevisszaságra. Az azelőtt jól működő céhek és kereskedelmi társaságok rend-

¹⁵ *A Discourse of Self-Murder. In which the heinousness of the sin is expos'd.* (Értekezés az öngyilkosságról. Amelyben kifejtetik a förtelmes bűn) London, 1716.

¹⁶ Georges Minois becslése szerint, aki alapos munkát szentelt az öngyilkosság történetének, az Angliában megesett öngyilkosságok száma 1680 és 1730 között a három és félszeresére nőtt! (*Histoire du Suicide. La société occidentale face à la mort volontaire*. [Az öngyilkosság története. A nyugati társadalom szembesülése az önkéntes halállal] Paris, 1995, Edition Fayard.)

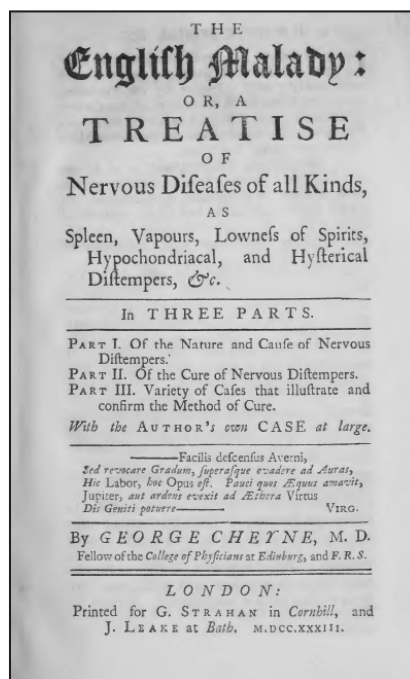
szere eltűnt, a céhek már nem álltak többé a vállalkozók mögött az összeomláskor. A gazdasági megrázkódtatások, a pénzügyi csőd miatt nyomorba süllyedt egyes új vállalkozók számára már csak a halál volt a nyomorból kivezető út. Ráadásul tovább lazultak az erkölcsi és családi kötelékek, amit a városok terebélyesedése és zsúfoltsága még kedvezőtlenebbé tett.

A londoni halálozási jegyzék 1665-ös kiadásának címlapja

A korabeli angol sajtó mohón tudósított mindenféle öngyilkosságról. Az igencsak elszaporodó újságok szenzációs híreket jelentettek meg és statisztikákat is közöltek az esetekről. Az 1732 áprilisában indított, a londoni „gentleman”-eknek kiadott *The London Magazine* c. havilap első évfolyama is, magától értetődő, foglalkozott az öngyilkossággal.

1733-ban jelenik meg Londonban a kiváló és nagyhírű skót orvos, George Cheyne (1671–1743) tollából az „angol betegség”. Műve megírására „a féktelen és furcsa öngyilkosok manapság gyakori volta és napi növekedése” sarkallta, s hogy megkíséreljen egy igazabb és megalapozottabb filozófiát egy olyan kezelési módszerrel összekapcsolni, ami alkalmas orvoslás általában is az esztelenség és örület megállítására.¹⁷ A kor jeles és érdemes orvos-

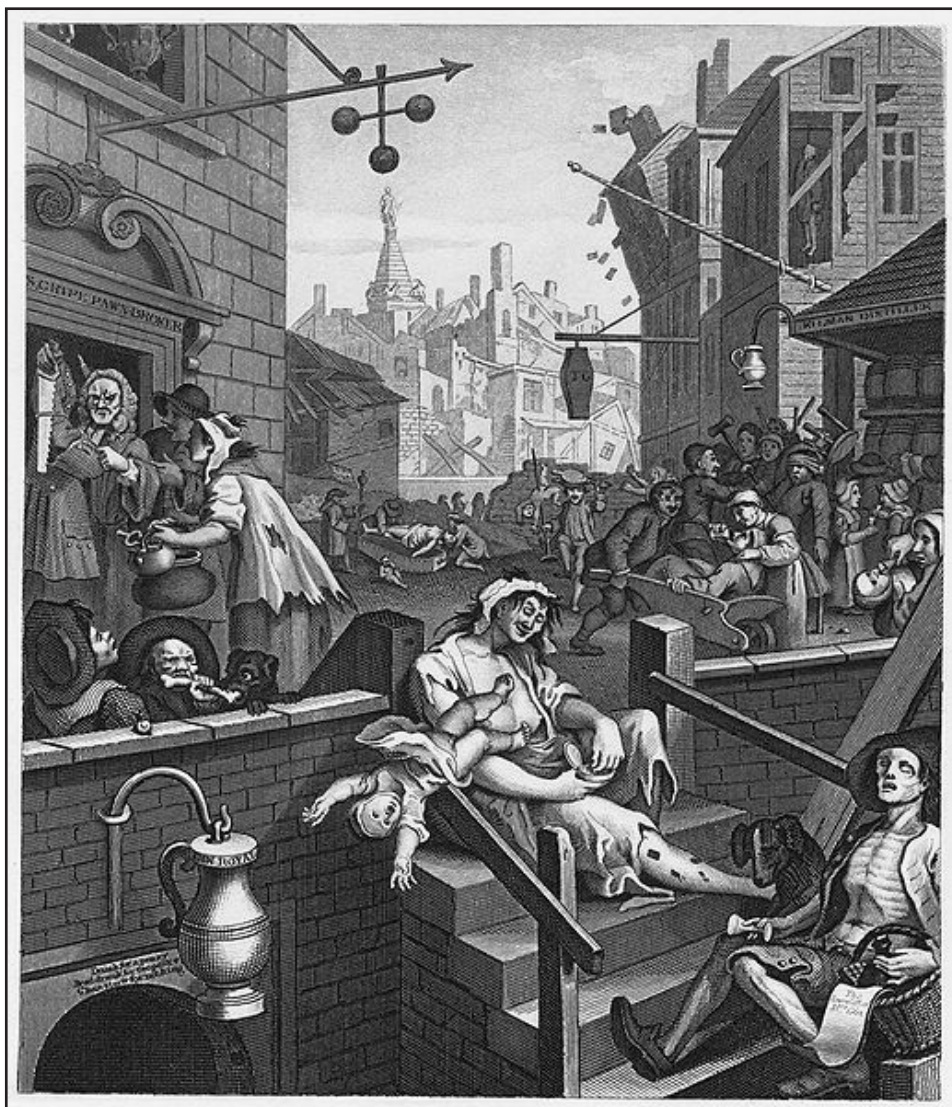
Az „angol betegség” címlapja

tudora szerint az istentagadás gyors terjedése mellett a melankóliára hajlamosító angliai éghajlat a fő felelősök az öngyilkosságok számának az emelkedéséért. Magyarázatát persze nem mindenki fogadta el, ám tkp. senki sem kételkedett a szakemberek közül abban, hogy Európában *Anglia az öngyilkosságok vezető országává vált*. Ám nemcsak az öngyilkosság jelentett óriási gondot: a sör és az égetett szesz mértéktelen fogyasztása, vagyis az alkoholizmus terjedése is.

David Hume, a kiváló és méltán híres skót bölcselel is elmondta véleményét a jelenségről. 1755-ben vetette papírra *Of Suicide* (Az öngyilkosságról) című értekezését, ami csak 1783-ban jelent meg először nyomtatásban. „Azt, hogy az öngyilkosság gyakran összeegyeztethető egyfajta hasznossággal és a magunkkal szembeni kötelességünkkel, senki sem vitathatja, aki elismeri,

¹⁷ *The English Malady: or, a Treatise of Nervous Deseases of all Kinds, as Spleen, Vapours, Lowness of Spirits, Hypochondriacal, and Hysterical Distempers, etc.* (Az angol betegség, avagy értekezés mindenfajta idegi betegségről, úgymint kedélytelenség, levertség, mélabú, hypochondriás és hisztérikus búskomorság stb.) London, 1733, pp. ii–iii.

hogy az életkor, betegség vagy szerencsétlenség az életet terhekké változtathatják, és még a megsemmisülésnél is rosszabbá tehetik. Hiszem, hogy soha senki nem dobta el az életét, amíg érdemes volt megtartania. Természetesen, magától érte-

Az alkohol hatásai. William Hogarth: *Gin Lane* (a szesz sikkasztó, rézmetszet, 1751)

tődően irtózunk a haláltól; jelentéktelen indokok soha nem lesznek képesek megbékíteni minket vele; és jóllehet az ember egészségi állapota és szerencséje nem szolgáltak e megoldásra, mi végül is biztosak lehetünk abban, hogy bárki, aki látható ok nélkül ahhoz folyamodott (ő valamiféle javíthatatlan gonosszággal vagy alkati búskomorsággal volt megverve, mert minden élvezetet meg kell rontania), az ugyanolyan nyomorulttá teszi őt, mintha a legsúlyosabb szerencsétlenséget szenvedte volna el. Ha az öngyilkosságot bűncselekménynek feltételeznénk, arra csupán gyávaság kényszeríthetne bennünket. Ha nem lenne bűncselekmény, mind az elővigyázatosság, mind a bátorság arra kötelezne bennünket, hogy tüstént megszabadítsuk magunkat az élettől, ha az terhessé válik. Ez az egyetlen módja annak, hogy majd hasznosak legyünk a társadalom számára, példát mutassunk, ami – ha utánoztatik – megóvná mindenkiné az esélyét az életben való boldogságra, és tényleg megszabadítana az összes veszélytől és nyomorúságtól.”¹⁸

Hume-nak az öngyilkosságról vallott nézetei a korabeli egyházi körökben túlságosan merészek voltak. Charles Moore (1743–1811) cuxtoni lelkész és prédikátor Hume-ról, az angol „felvilágosodás” e nagy szelleméről azt írta roppant terjedelmű könyvében (amiben felülvizsgálta az ókortól kezdve Goethe Wertherének megjelenéséig, 1774-ig, az öngyilkosságot), hogy aki védi az öngyilkossághoz való jogot, sötét gonosz, „ezért hát ahelyett, hogy Hume-ot »jó« polgárnak véljük, őt – akárcsak egy feslett életű és kiteszított személyt – inkább a társadalom kártékony és ártalmas tagjának kell tekintenünk; hisz az egyes ember példája pusztán részleges, és a saját életére korlátozódik (és undorító életét tán még maga is kárhoztatja), míg mások írásai széthintik halálos mérgeiket a következő nemzedékeken keresztül.”¹⁹

A szakadár lelkész és hitvitázó, Caleb Fleming (1698–1779) sem bölcselkedik oly türelmesen az öngyilkosságról, mint Hume. Engesztelhetetlenül és fáradhatatlanul ostromozta korának angol társadalmi viszonyait: „Az igen nyomorúságos állapot, amibe kerültünk, nagyon megalázó. Léhaság, luxus, istentelenség és temérdek erkölcstelenség a bűnösök, amik előidéztek ama helyzetet, ami ránk hozta e félelmetes gonoszságokat, lásd a hitelek veszedelmes felszapo-

¹⁸ Hume, David: Of Suicide. (Az öngyilkosságról) In *The Philosophical Works of David Hume*. Vol. IV. Edinburgh, 1826, 567.

¹⁹ Moore, Charles: *A full Inquiry into the Subject of Suicide*. Vol. I–II. (Kimerítő vizsgálódás az öngyilkosság tárgyában) London, 1790, II/67.

rodása; a kereskedelem és a fogyasztás ijesztő akadályai; gyárosaink és mesterembereink siralmas foglalkoztatási igényei; a szükséges élelmiszerek árának botrányos emelkedése; a lakosság iparkodó részének kivándorlása, keserves éhezésünk; gazdagjaink és nagyjaink féktelen kicsapongásai és pazarlásai. Szerencsejáték, hazárdjáték, kisajátítás jellemzik a kor kapzsi uralkodó szellemét. A fizetéseképtelen és elégedetlen emberek kíméletlenül erőszakot tesznek magukon, nagy számban!”²⁰ *Akár ma is írhatta volna Fleming e sorokat!*

Angliában nemcsak lelkészek, írók, bölcselek, orvosok, jogászok foglalkoztak írásaikban az öngyilkosság gondjával-bajával a XVI–XVIII. század folyamán, hanem testületek, így egyetemek is. A cambridge-i például 1785-

William Hogarth: *A grófnő öngyilkossága* (1743)

²⁰ Fleming, Caleb: *A Dissertation upon the unnatural Crime of Self-Murder: occasioned by the Many late Instances of Suicide in this City, etc.* (Értekezés az öngyilkosság szörnyű bűnéről, az e városban történt sok utóbbi öngyilkossági eset kapcsán stb.) London, 1773, p. iii.

ben 50 guinea-s díjat tűzött ki egy az öngyilkosságról szóló értekezésre, amit Richard Hey (1745–1835) jogi doktor, esszéista és matematikus nyert meg, s munkáját még ugyanabban az esztendőben ki is adták.²¹

Az öngyilkosok nagy részénél a halottképek jelentései a halál okaként elmebetegséget jeleznek, és ez torzítja az angliai öngyilkosságok valódi arányát. George Burrows (1771–1846), aki orvos és az elmebetegségek specialistája, így ír erről: „A londoni halálozási jegyzék szerint az öngyilkosságok száma évente átlagban negyven. Sokan azonban, akik elpusztítják magukat, a halottkémi vizsgálatban elmebajosként vannak feltüntetve, és a londoni halálozási jegyzékbe a halál oka már mint örökség kerül be, és így tkp. az öngyilkosságok száma a tényleges alá csökken. Megbizonyosodni azok pontos számáról, akik elmezavarosként lettek beszámítva, de a saját kezük által haltak meg, lehetetlen. Ha úgy vennénk, hogy az 1819-es londoni halálozási jegyzéken elmebajosként feltüntetettek fele (120 fő) öngyilkos lett, és hozzáadnánk az ismert és feltételezett öngyilkosságokat (40 fő), és hozzászámítanánk még 40, nem öngyilkosnak bejegyzettet, az összes még csak 200 lenne. [...] Elterjedt az öngyilkosság Franciaországban, és Németországnak vannak olyan részei, ahol még inkább. Kamptz úr²², Berlinből, egy mostani statisztikai munkában, hivatalos jegyzékek alapján közölte az öngyilkossági arányokat, 1817-ben, az alábbi városok lakossága szerint. Ehhez hozzáillesztettem Koppenhága, Párizs és London adatait. [...] (Lásd az 1. táblázatot)

Imigyen, ha az öngyilkosság elterjedtsége tényleg az elmezavar ismérve lenne, itt a bizonyosság, hogy a mentális zavar kevésbé gyakori Angliában, mint számos más országában. [...] Ez a brit jellemnek tudható be, ám a jámbor és a filantróp mégis kevés okot találhat az elismerésre, mert ez csak azt bizonyítja, hogy a nemzetek között mi vagyunk a legkevésbé demoralizáltak: és gyenge vigasz pusztán csak az istentelenség mércéjének legalján lenni. Az öngyilkosság, meg kell vallanunk, még mindig túl gyakori bűn Angliában.”²³

²¹ Hey, Richard: *A Dissertation on Suicide*. (Értekezés az öngyilkosságról) Cambridge, 1785.

²² Karl Albert von Kamptz (1769–1849) a porosz rendőriminisztérium igazgatója.

²³ Burrows, George Man: *An Inquiry into certain Errors relative to Insanity; and their Consequences; phisical, moral, and civil*. (Bizonyos hibák vizsgálata az elmezevar és fizikai, erkölcsi és polgári következményei ügyében) London, 1820, 88–94.

VÁROS	ÖNGYILKOS	LAKOSSÁG	100 000 FŐRE
Reichenbach	56	3 500	1 600 (!)
Merseburg	39	6 000	650 (!)
Potsdam	77	15 426	499 (!)
Leignitz	37	10 000	370 (!)
Frankfurt/Oder	41	12 500	328 (!)
Magdeburg	50	27 869	179 (!)
Düsseldorf	24	15 000	160 (!)
Breslau	58	63 020	92 (!)
Koppenhága	51	84 000	61
Párizs	300	700 000	43
Berlin	57	166 584	34
London	200	1 000 000	20

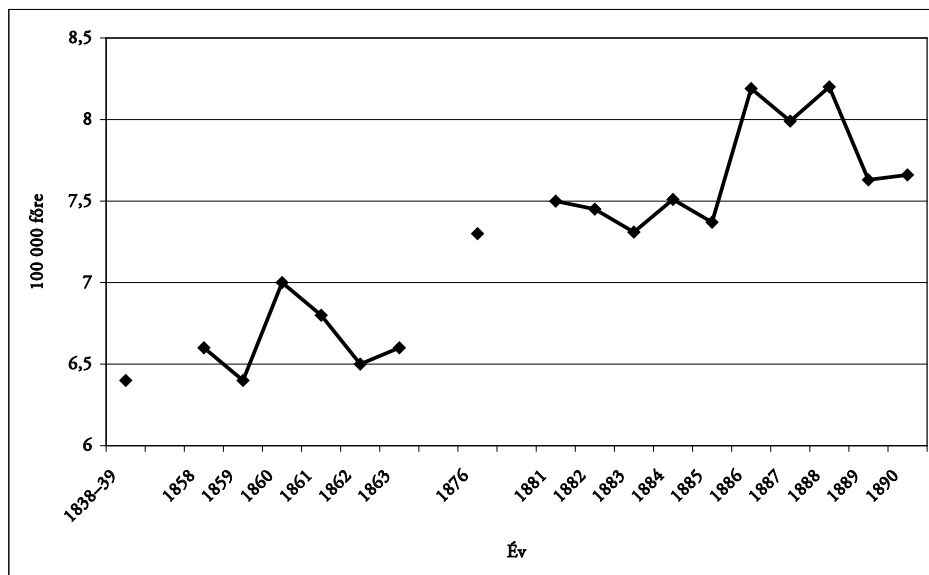
1. táblázat. Az öngyilkosság alakulása néhány európai városban 1817-ben
Kamptz és Burrows szerint

Forbes Winslow (1810–1874), aki korának talán a legvitatottabb elme-orvosa volt, az öngyilkosságot szinte kizárólag az elmezavarnak és különösen a melankóliának tulajdonította. Az öngyilkossági adatok hitelességével komoly baj volt akkoriban, mert a könyvében közölt adatok egynémelyike hibás: pl. 1834-ben Londonban csak 3,7 öngyilkost mutatott ki 100 000 lakosra²⁴, holott Burrows szerint 1817-ben már 20 volt.

Anglia (és Wales) „vezető szerepe” az öngyilkolásban a XVI.–XVIII. században a hiányzó statisztikai adatok ellenére, de egyéb forrásokkal alátámasztva kétségtelenül kimondható, de azt is kijelenthetjük, hogy hasonló társadalmi-gazdasági változások következtében Franciaország és Németország is felzárkózik mögéje. Rendszeres és rögzített módszereket használó statisztikai adatgyűjtés csak a XIX. század második felétől indul meg Angliában, hiszen a Királyi Statisztikai Társaság elődje, a Londoni Statisztikai Társaság még csak 1834-ben alakul meg.²⁵ Az éves öngyilkossági arányszámok hiányosak, számításuk bizony-

²⁴ Winslow, Forbes: *The Anatomy of Suicide*. (Az öngyilkosság anatómiája) London, 1840, 265.

²⁵ A mi országos statisztikai hivatalunkat a roppant nagy tudású Fényes Elek kezdi szervezni 1848-ban, Szemere Bertalan belügyminiszter megbízásából.

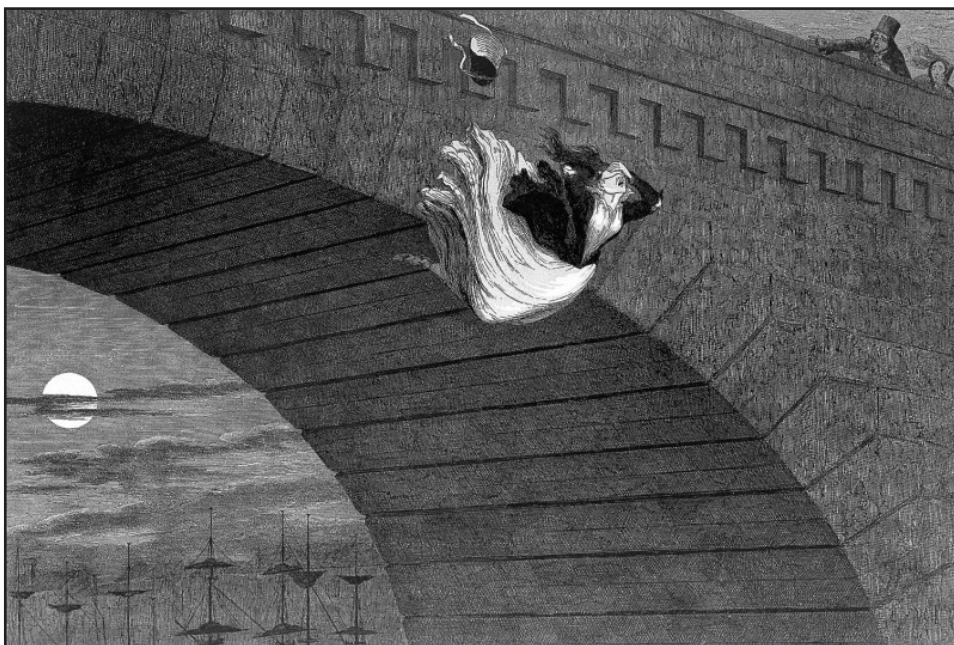
2. ábra. Az öngyilkossági arány alakulása 1838 és 1890 között (Anglia és Wales)

talán adatokon alapszik. A 2. ábra, ami Anglia és Wales öngyilkosságait mutatja a XIX. század első harmadától, éppen a Királyi Statisztikai Társaság folyóiratában megjelent hosszabb-rövidebb tanulmányok és egyéb helyeken megtalált adatok alapján állítottuk össze.²⁶

Amikor egy társadalom különféle rétegei között a vagyoni adottságok, az egyébként is igazságtalan tulajdoni viszonyok megbomlanak és átrendeződnek, s a kapzsiság, a harácsolás, a hatalmi erőszak – a káros erkölcsi állapotok kialakulásának gátat vető törvények és vallási előírások érvényesítése híján – szinte korlátlanul eluralkodhatnak a gazdasági életben és az emberi kapcsolatokban, óhatatlanul súlyos társadalmi bajok alakulnak ki, amelyeknek csupán *az egyik jelzője az öngyilkosságok számának a növekedése*. Elegendő biztonsággal jelent-

²⁶ Lásd például Walford, Cornelius: On the Number of Deaths from Accident, Negligence, Violence, and Misadventure in the United Kingdom and some other Countries. (A baleset, hanyagság, erőszak és szerencsétlenség miatti halálozások száma az Egyesült Királyságban és néhány más országban) *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. XLIV, September 1881, 444–521. és Jones, Hugh: The Perils and Protection of Infant Life. (A gyermeki élet veszélyei és védelme) *Journal of the Royal Statistic Society*, Vol. LVII., March, 1894, 1–98.

hető ki az is, hogy az életkörülmények javulásakor csökken az öngyilkossági hajlandóság, míg romlása, különösen a vagyoni viszonyok hirtelen, váratlan és kedvezőtlen változása a hajlandóságot serkenti. Az angol társadalom mindennapi létezésének az alapjául szolgáló és a természetföldrajzi környezethez és annak törvényszerűségeihez igazodó mezőgazdasági termelésből az ipari tömegtermelésre fokozatosan áttérő és a XVII. századtól a Mammon álnok papjainak az uralma alá kerülő Anglia nemcsak az ipari forradalom, hanem *a tömegesen előforduló öngyilkosságok őshazája is lett.*

George Cruikshank: *A szegény hajléktalan, magányos, elhagyatott, nyomorgó és részeg lány öngyilkosságot követ el* (1848)

FRANCIÁK

A XVI. században közülük először (persze az egyházi zsinatokon és a törvényeken kívül) Michel Eyquem de Montaigne (1533–1592) foglalkozott az öngyilkosság kérdéskörével. Számos tanulmányában értekezett a halálról. A legfontosabb talán a *Coustume de l'Isle de Cea* (A Kea-szigeti szokás²⁷). Egy kiváló asszony, miután számvetést tett a polgárainak arról, hogy miért szándékozik véget vetni az életének, meghívta a saját halálára az Ázsiába utazó és éppen a szigeten tartózkodó Sextus Pompeius római hadvezért, aki azt elfogadta; és hiába próbálta ékesszólásával elterelni az asszonyt szándékától, végül beletrördött annak a döntésébe. E szokás kapcsán tárgyalja Montaigne az életet és a halált, a halál módjait és a halál akarattól való függését. Sztrabón (Kr. e. 64 v. 63–?) számol be arról *Geographika* c. hatalmas munkájában, hogy a Kea-szigeten volt egy mondás, miszerint „senkinek sem kell rosszul élnie, aki nem képes jól élni”. Erre alapozódott a szigeten az a törvény, amely elrendelte: minden hatvan év feletti lakostól bürökkel meg kell vonni az életet, s így a többieknek mindig elegendő élelmiszer juthat.²⁸

Úgy véli Montaigne: a legjobb halál az, amit az ember önként választ, mivel az élet mások akaratától függ, ám a halál csak a mienkétől. Isten ugyan szigorúan tiltja az öngyilkosságot, és a tett büntetve is lesz a másvilágon, mégis összefoglalja az öngyilkosságra vonatkozó legmértányosabb érveket és ama okokat, amik az embert önmaga meggyilkolására ösztönözhetik. Szól a halállal és az öngyilkossággal kapcsolatos különféle kulturális szokásokról is. „...a halál – írja Montaigne – minden rossz ellenszere: a legbiztosabb menedék, többé nem kell már félni, és gyakran törekednek is rá. Mindennek eljön az ideje, az ember vagy véget vet az életének, vagy elviseli azt; vagy megfutamodik időnap előtt, vagy kivár. Bárhonnan is jön [a halál], mindig a sajátja, mindent tartalmaz, vége az élet fonalának. A legönkéntesebb halál a legmértányosabb. Az élet mások akaratától függ, a halál a mienkétől.”²⁹

Két és fél évszázaddal korábban, 1269-ben, már létezett Franciaországban is törvénycikkely, amely kimondta az öngyilkosságról: „ha megtörténne, hogy

²⁷ Kea: a Kükládok szigetcsoport egyik tagja az Égei-szigettengerben.

²⁸ Lásd Sztrabón: *Geographika*, X. könyv, V. fejezet, 6. §.

²⁹ Montaigne, Michel de: *Coustume de l'isle de Cea*. In *Les essais de Montaigne. Réimprimés sur l'édition originale de 1588. Tome deuxième*. Paris, 1873, Librairie des Bibliophiles, 18–19.

egy férfi vagy egy nő felakasztja, vízbe öli vagy bármilyen módon megöli magát, a bútorait a földesúr javára kell átadni.”³⁰ Az 1670-es büntető rendeletek egyik fejezete pedig akképpen intézkedik, hogy az öngyilkos holttestét még vizsgálat alá sem kell vonni.³¹ A kialakult szokás általában az volt egy-egy öngyilkosság esetén, hogy a bíró bűnösnek nyilvánította tettéért az elhunytat, mellébe kardot szúrtak; emlékét örökre megátkozták, testét egy szekéren végigvonszolták a város utcáin, majd egy nyújtófára húzták fel, és egy napra közszemlére tették.³² Nemcsak Angliában volt tehát már meglehetősen társadalmi gond az öngyilkosság, hanem a XVII. századi Franciaországban is. Viszont ebben az időben minálunk, a terjedelmes és gyönyörű Magyar Királyságban, sem egyházi, sem királyi hivatalaink nem jelzik az öngyilkosság gyakori, ismétlődő előfordulását.

A következő jeles francia, aki állást foglalt az öngyilkosságról, ügyvéd, erkölcsbölcse, enciklopédista és a „felvilágosodás” nagy alakja. Ő Charles de Montesquieu (1689–1755), aki a szociológia és a politikatudomány előfutára is. *A törvények szelleméről* (1748) című, máig ható, híres munkájában hitelt adott az északnyugati szigetországból származó kétes magyarázatnak, miszerint az öngyilkosság előidéző oka az ártalmas angliai éghajlat, s miatta van az angol betegség tömeges előfordulása.³³ Ha az éghajlat úgy befolyásolja az embert, hogy undorral viseli az életet, akkor az efféle betegség következtében történő öngyilkosság nem bűnös tett és nem büntethető – véli Montesquieu. „Nem találjuk a történelemben, hogy a rómaiak valaha is ok nélkül megölték volna magukat; ám az angolok ezt minden elképzelhető ok nélkül teszik, még boldogságukban is megölik magukat. A rómaiaknál a nevelés hatása volt ez, ilyen

³⁰ Chapitre LXXXVIII. D’homme ou femme suicide. In *Les Établissements de Saint Louis, roi de France*. Recueil d’ordonnances et règlements publiés par Louis IX en 1269. Paris, 1786, 341. (Szent Lajosnak, Franciaország királyának az intézkedései. A IX. Lajos által kiadott rendeletek és szabályok gyűjteménye 1269-ből)

³¹ Titre XXII, Article 1. De la manière de faire le procès au cadavre ou à la mémoire d’un défunt. (A holttest vizsgálatáról vagy az elhunyt emlékezetéről) In *Ordonnance criminelle du mois d’août 1670* (Az 1670. évi augusztusi büntető rendeletek)

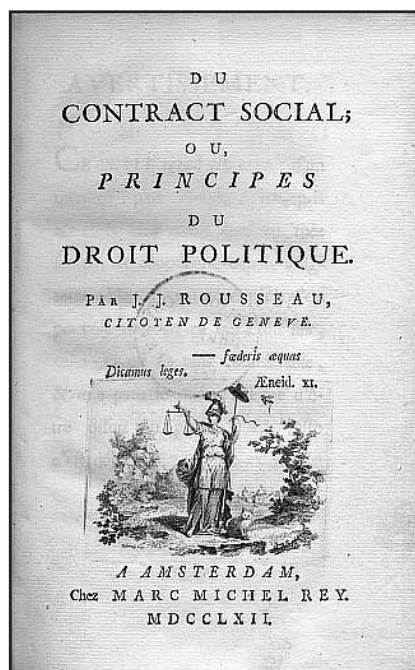
³² Desmazes, Charles: *Les pénalités anciennes*. (Régi büntetések) Paris, 1864, 95–96.

³³ Montesquieu, Charles de: *Esprit des lois*. Paris, 1862, 196. Livre XIV. Des lois dans le rapport qu’elles ont avec la nature du climat. Chapitre XII. Des lois contre ceux qui se tuent eux-mêmes. (A törvények szelleméről. XIV. könyv. Az éghajlat természetével összefüggő törvényekről. XII. fejezet. Az azok elleni törvényekről, akik megölik magukat.)

volt a gondolkodásuk és a szokásuk; az angoloknál ez a betegség hatása, a szervezet fizikai állapota, és független minden más októl.”

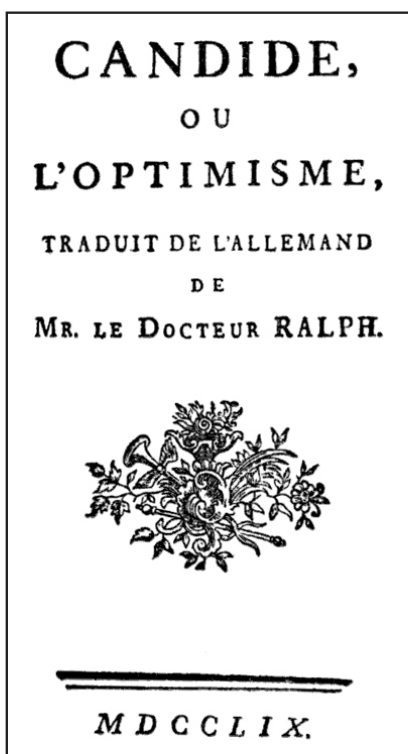
Minthogy az öngyilkosság senkit sem hagy hidegen az erkölcsbölcselek közül e korban Franciaországban sem, természetes, hogy az egyik legkiválóbb, Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) is leírja gondolatait róla több munkájában. E helyütt *A társadalmi szerződésből* idézünk: „Azt kérdik, hogy az egyén, akinek nincs joga saját élete felett rendelkezni, miként ruházhatja át a főhatalomra ezt a jogot, amely nem illeti meg? Minden embernek joga van fenntartásáért saját életét kockára tenni. Vajon öngyilkosnak bélyegeztek-e már valakit, aki kiugrott az ablakon, hogy a tűzvész elől meneküljön? Vagy öngyilkossággal vádolták-e már azt, aki a tengeri viharban elpusztult, mert a behajózáskor számolnia kellett ezzel a veszéllyel? A társadalmi szerződés célja fenntartani azokat, akik a szerződést megkötötték. Aki a célt akarja, az elfogadja az eszközöket is, és ezek nem nélkülözhetnek bizonyos veszélyeket, sőt veszteségeket. Aki életét mások élete árán akarja fenntartani, szükség esetén köteles a saját életét is feláldozni. Az állampolgár ezért nem bírálhatja azt a veszélyt, amellyel a törvény kívánságára dacolnia kell; s ha az uralkodó azt mondja: »halálozz az állam érdekében szükséges«, úgy meg kell halnia, minthogy eddig csak ezen feltétel mellett élt biztonságban és élete már nem kizárólag a természet ajándéka, hanem az állam által feltételesen engedélyezett adomány.”³⁴

„Az öngyilkosságot tiltja a kánonjog nálunk – folytatja Voltaire (1694–1778). – De a dekretáliák, amelyek Európa egy részében a joggyakorlat részei, ismeretlenek voltak Cato, Brutus, Cassius, a szépséges Arria, Ottó császár, Marcus Anto-

A társadalmi szerződés címlapja

³⁴ Rousseau, Jean-Jacques: *Du contrat social, ou principes du droit politique*. (A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jogok elvei) Amsterdam, 1763, 43–44. (Radványi Zsigmond fordítása)

Az 1759-es párizsi kiadás címlapja

nius és az igazi Róma száz hőse előtt, akik inkább az önkéntes halált választották az élet helyett, amit megalázónak tartottak. Mi is megöljük magunkat akkor, ha elvesztettük a pénzünket, vagy egy méltatlan tárgyért érzett vad szenvedély ritka esetében. Ismertem asszonyokat, akik a világ legostobább férfiaért megölték magukat. És néha azért öljük meg magunkat, mert betegek vagyunk, ami gyengeségre vall. Betegség az életundor és az unalom, ami még az öngyilkosságok oka. Az ellenszer egy kis mozgás, zene, vadászat, színdarab, egy aranyos hölgy. Ama férfi, akire rátör a búskomorság, és ma megöli magát, élhetett volna, ha várt volna még egy hetet.”³⁵

Egy üdítő mozgáson és vadászaton, egy a lélekre ható zenén vagy egy elgondolkodtató színdarabon és egy gyönyörű asszony társaságán kívül mi mással tarthatnánk még távol magunkat az öngyilkosságtól? E kérdésre ezt válaszolja 1759-es *Candide*-

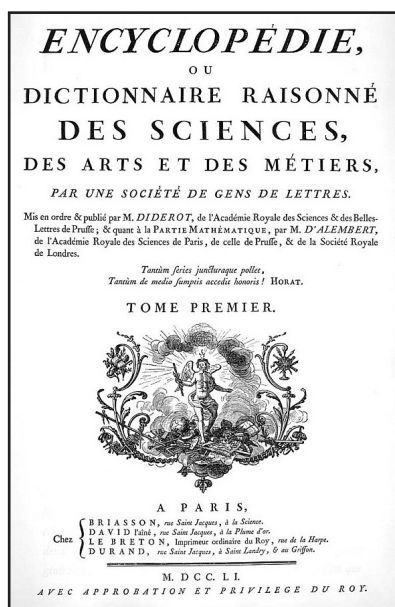
jában Voltaire, hogy munkával. „... a munka pedig arra jó, hogy messze tartson tőlünk három nagy bajt: az unalmat, a bűnt, a szükségét. ...mikor az Úr Ádámot Éden kertjébe helyezte, azért helyezte őt oda, ut operaretur eum, vagyis hogy ott dolgozzék; ez pedig azt bizonyítja, hogy az ember nem pihenésre teremtett. – Dolgozzunk, ne okoskodjunk... ez az egyetlen módja annak, hogy tűrhetővé tegyük az életünket.”³⁶ Vagyis legelőször is a „kert” tisztességes és szorgalmas művelése a legfőbb feladatunk, aztán jöhetnek a lelket másképpen is felvidító tevékenységek, s így elkerülhetjük akár az öngyilkosságot is.

³⁵ Voltaire: De Caton, du Suicide et du livre de l'abbé de Saint-Cyran qui légitime le suicide. (Catóról, az öngyilkosságról és Saint-Cyran apátról, aki törvényesnek ismeri el az öngyilkosságot) In *Oeuvres complètes de Voltaire. Dictionnaire philosophique*. Tome trente-huitième. Paris, 1785, 390–404.

³⁶ Voltaire: *Candide vagy az optimizmus*. Ford. Gyergyai Albert. (digitális kiadás)

Voltaire szerint a városi lét is oka még az öngyilkosságoknak. Azt már a XVII. századi egyházfiak és erkölcsbölcselek is hangoztatták, hogy a városlakók között sokkal nagyobb az öngyilkosság kockázata, mint a vidéki lakosok körében. Ez azért van – írja Voltaire –, mert amíg vidéken a test az, ami szenved, addig a városban a lélek. *A szántóvető parasztnak ugyanis nincs ideje arra, hogy búskomor legyen.* A tétlenség az, ami megöli a városiakat – véli.

És vajon milyen szócikket közöl a „felvilágosodás” kori, híres enciklopédia 1765-ös kötete a jelenségről? Idézzük: „Öngyilkosság, (jogtud.) a rómaiak azok cselekedetére, akik közönséges életundor, vagy bármilyen kár, vagy szerencsétlen esemény miatt az életüket elvetették, úgy tekintettek, mint a bölcsesség és a hősiesség megnyilvánulására, nem volt büntetés, és az utódaik örökölték a javaikat. Azok, akik elveszejtették önmagukat, vagy akik valamilyen elmebetegség miatt tették ezt, semmiképpen sem tekinthetőek bűnösnek, ahogyan ezt a kánonjog és az erkölcsünk tartalmazza. Ha az öngyilkosság büntettet követően történt bűntudatból vagy a büntetéstől való félelemből, és ha a büntett főbenjáró volt, és a büntetés, a meghurcolás elkerülésére szolgált, az öngyilkos javait elkobozták, ami viszont nem esett meg, ha a bűnös bíróság elé került, vagy tetten érték. Ha az öngyilkosság nem történt meg, mert megakadályozták, hogy a bűnös önmagát ítélje el a halállal való büntetéssel, és azért is, mert attól tartottak, hogy ha őt megkímélnék, míg másokat nem, e bűnözőket életben hagyták, de nem kaphattak a haláluk után rendes temetést. Nálunk minden öngyilkosságot, kivéve, amik jól észlelhető elmebetegség hatására történnek, szigorúan büntetnek. A bűnös megfosztatik a temetéstől, s ha az már megvolt, a testét kiássák; a bíróság elrendeli, hogy a holttestet, a lábánál fogva fellógatva, deszkán körülvonszolják, majd az árokba vetik. Ha a test nem található, megátkozzák a halott emlékét. Végül, elkobozzák a javait; ám... az új jogtudomány szerint e büntetés

Az Enciklopédia első, 1751-es kiadása
I. kötetének címlapja

Madame de Staël
(ismeretlen festő; olaj, vászon; 1810 körül)

már nem érvényes.”³⁷ Az előbbiek fényében e szócikkből új ismeretet nem tudtunk meg.

Daniel Jousse (1704–1781) elismert jogászként járult hozzá az öngyilkosság értelmezéséhez. „Az öngyilkosságról, avagy az ember önmaga megöléséről. I. § Az öngyilkosság a megérdemelt büntetéstől való félelem, vagy az élet gyengesége, vagy elviselhetetlen fájdalom okozta türelmetlenség miatt történik. Többféleképpen is megeshet: leugrás magasból vagy folyóba ugrás, önmérgezés, karddal vagy pisztollyal, önakasztással stb. II. §. Az öngyilkosság büntetéséről. Az első szabály, ami lehetséges ez ügyben, hogy az öngyilkosság semmiképpen sem fogadható el. E tilalom nemcsak a polgári és az egyházi törvények miatt van így, hanem még a természettörvény szerint is³⁸; mert az ember nem rendelkezik a saját teste felett. Az effajta emberölés Arisztotelész szerint gyengeség és gyávaság. A sztoikusok azonban, mint Seneca, ellentétes véleményen voltak; és az utikai Cato azért ölte meg magát, hogy ne kerüljön az ellenségei kezébe.”³⁹

Talán Madame de Staël⁴⁰ (1766–1817) a legrokonszenvesebb erkölcsbölcselő és író azok közül, akiket e fejezetben röviden bemutatunk. Természetesen ő is nyilvánított véleményt az öngyilkosságról, akárcsak kora francia gondolkodói. Svédországi tartózkodása alatt magának a koronahercegnek ajánlotta művét. Ebben – többek között – ezt írja: „Az ember erkölcsi méltósága tárgyalásakor erősen hangsúlyozom az öngyilkosság és az önfeláldozás közötti különbséget, azaz a másokért történő önfeláldozást, vagy ami ugyanaz, az erényt; és az élet eldobását, mert az terhessé vált számunkra. Ama bizonyos okok, amelyek feljogosítanak a halálra, teljesen megváltoztatják e cselekedet természetét; mert

³⁷ Suicide. In Diderot, Denis – d’Alembert, Jean Le Rond (ed.): *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. (Enciklopédia, avagy a tudományok, a művészetek s a mesterségek magyarázó szótára) 1ere edition, tome 15. Paris, 1765, 641.

³⁸ A természettörvényre való utalás a „felvilágosodás” századában általános hivatkozási alap a gondolkodók körében. E törvényt nem a bennünket körülvevő természetre vonatkoztatva nevezzük természetesnek, hanem azért, mert az ember az isteni kinyilatkoztatás nélkül is képes helyes erkölcsi belátásra jutni. Az ilyen felismerés pusztán az ember természetéhez tartozó értelemmel is lehetséges. A természet lényege e megközelítésben a világos, ésszerű rend, amelyet egyértelmű természeti törvények határoznak meg.

³⁹ Suicide, ou homicide de soi-même. Titre LI. In Jousse, Daniel: *Traité de la justice criminelle de France*. (Tanulmány a francia büntetőbíráskodásról) Tome quatrième. Paris, 1771, 130.

⁴⁰ Teljes neve: Anne-Louise Germaine Necker, baronne de Staël-Holstein; Mme de Staël néven vált ismertté.

amikor valaki lemond az életről embertársai javára, hogy úgy mondjam, a testét adja értük; míg ha valaki megöli magát a szenvedés elviselhetetlensége miatt, a lelkét adja fel a szenvedéseiért. Mindazonáltal téves az az állítás, hogy az öngyilkosság gyáva cselekedet: ez persze senkit nem győz meg, de különbséget kell tenni ez esetben az elhatározás bátorságában. Ahhoz, hogy valaki megölje magát, szükséges, hogy ne féljen a haláltól; de az állhatatosság hiányzik belőle. Nagyon szenvedélyesnek kell lennie ahhoz, hogy elnyomja magában a megtartó életösztönt, ha az áldozatot nem szentesíti vallásos emelkedettség. A legtöbben, akik sikertelenül próbáltak öngyilkosok lenni, nem kísérelték meg még egyszer, mert az öngyilkosságban, mint minden rendezetlen akarati cselekvésben, van egyfajta elmezavar, ami lecsitul, amikor túl közel ér a céljához. A szerencsétlenség szinte soha nem végzetes dolog, és az emlékeinkkel vagy a reményeinkkel való kapcsolata gyakran túl nagy részt képviselnek, és amikor egyfajta kényszer nagyon erős bennünk, a fájdalomunk miatt a képzeletünkben egy másik nézőpont érvényesül. [...] Létezik egy olyan oka az öngyilkosságnak, ami majdnem minden női szívet érint: ez a szeretet; s biztosan eme érzés bűvölete ama hibák fő oka, amit mi az öngyilkosság megítélésében elkövetünk. Ez azt jelenti, hogy a szeretet az emberi lény legnagyobb hatalmait is legyőzi, semmi sincs a szeretet birodalmán túl.”⁴¹ Kiváló elme volt a négygyermekes Mme de Staël.

Az elsők egyike, aki a franciák közül orvosi és nem erkölcsi szempontból vizsgálta a párizsi és a főváros környéki (az ún. Szajna-körzeti) öngyilkosságokat, Jean Pierre Falret (1794–1870) elmegyógyász. Kimerítően elemezte a jelenség okait (örökölhetőség, vérmérséklet, életkor, nem, nevelés, regények, zene, színdarabok, éghajlat, évszakok, melankólia stb. hatása). Néhány adatot is közöl, a lakosság száma azonban hiányzik a táblázatokból, így a 100 000 főre jutó öngyilkossági arány nem számolható.⁴² (2., 3. és 4. táblázat)

⁴¹ Mme de Staël: *Réflexions sur le suicide*. (Töprengések az öngyilkosságról) In *Oeuvres complètes de Mme la Baronne de Staël*. (Madame de Staël összes művei) Tome III. De l'influence des passions. (A szenvedélyek befolyása) Paris, 1820, 316–318.

⁴² Falret, Jean Pierre: *Essai sur le suicide*. (Tanulmány az öngyilkosságról) In uő: *De l'hypochondrie et du suicide. Considérations sur les causes, sur le siège et le traitement de ces maladies, sur les moyens d'en arrêter les progrès et d'en prévenir le développement*. (A hipochondriáról és az öngyilkosságról. Töprengések az okokról, a jellegről és e betegségek kezeléséről, a folyamat megállításának eszközeiről és a kialakulás megelőzéséről) Paris, 1822, 95–96.

ÖNGYILKOSSÁG	Év	
	1817	1818
Halálos következménnyel	285	241
Halálos következmény nélkül	66	89
Összesen	351	330
Férfiak	235	192
Nők	116	138
Összesen	351	330
Nőtlen/hajadon személyek	165	165
Házasságok	186	165
Összesen	351	330

2. táblázat. Öngyilkossági kísérlet és halál a Szajna-körzetben 1817–18-ban

Eszköz	Év	
	1817	1818
Önagasztás	39	40
Fojtás	36	27
Szűrő-vágó	23	28
Tűzfegyver	46	48
Mérgezés	12	21
Fulladás (széngáz)	35	35
Vízbe fulladás	160	131
Összesen	351	330

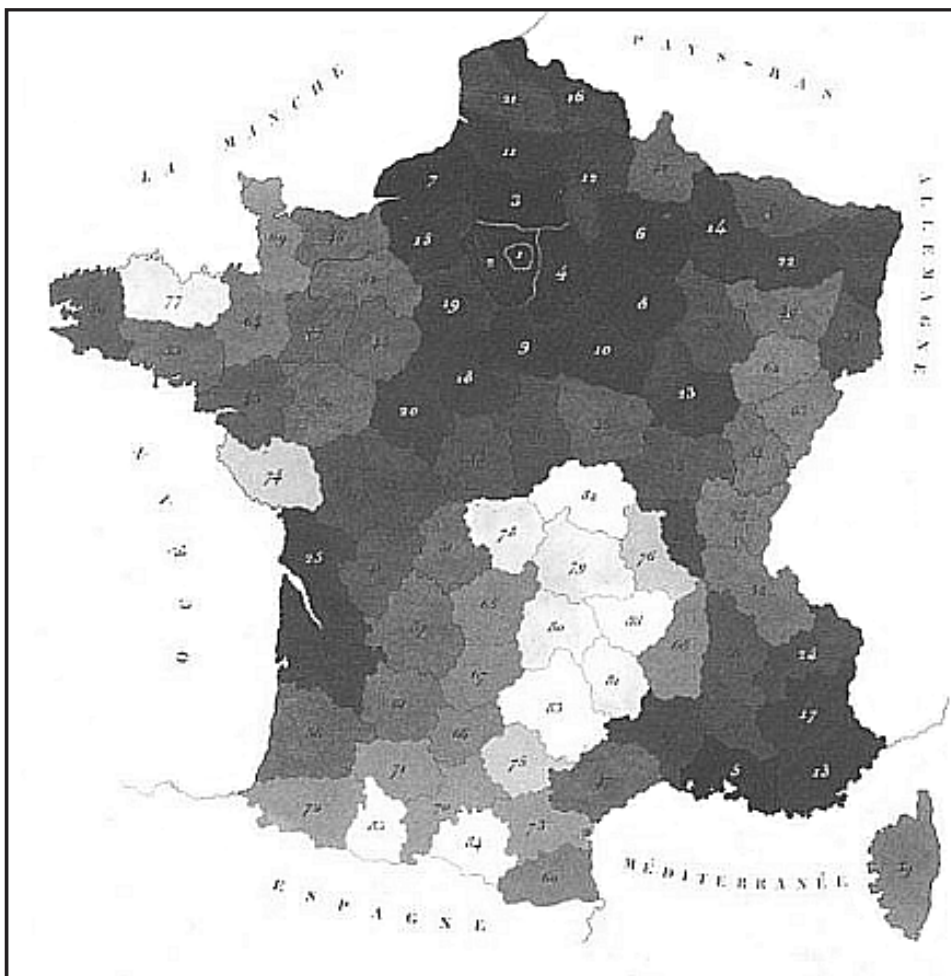
FELTÉTELEZETT OK	Év	
	1817	1818
Szerelmi bánat	22	19
Betegség, életuntság, értelmi fogyatékos, otthoni viszályok	128	151
Rossz irodalom, játékszenvedély, lottózás, züllöttség stb.	45	43
Nyomorúság, hivatal elvesztése, zilaít ügyek	89	59
Feddéstől és büntetéstől való félelem	15	8
Ismeretlen ok	52	50
Összesen	351	330

3–4. táblázat. Öngyilkosságok módja és feltételezett okai a Szajna-körzetben 1817–18-ban

André-Michel Guerry (1802–1866) jogász-statisztikust a tudománytörténet a belga Adolphe Quetelet-vel együtt a morálstatistikai megalapítójának tartja, ami jócskán hozzájárult a kriminológia és a társadalomtudományok fejlődéséhez. Guerry a bűncselekmények, az öngyilkosságok és az oktatás franciaországi adatait egybegyűjtve és rendszerezve ezek földrajzi megoszlását és összefüggéseit tárta fel, amiből meglehetősen érdekes következtetések adódtak. Mellékeltük Guerry eredeti térképét a francia öngyilkosságok sűrűségéről. Mi-

nél sötétebb egy-egy megye a térképen, annál magasabb ott az öngyilkosságok száma.⁴³ (3. ábra)

A XIX. század 2. harmadától aztán egyre több szakmunka jelenik meg az öngyilkosságról Franciaországban is. És e műveket jobbra már nem erkölcs-

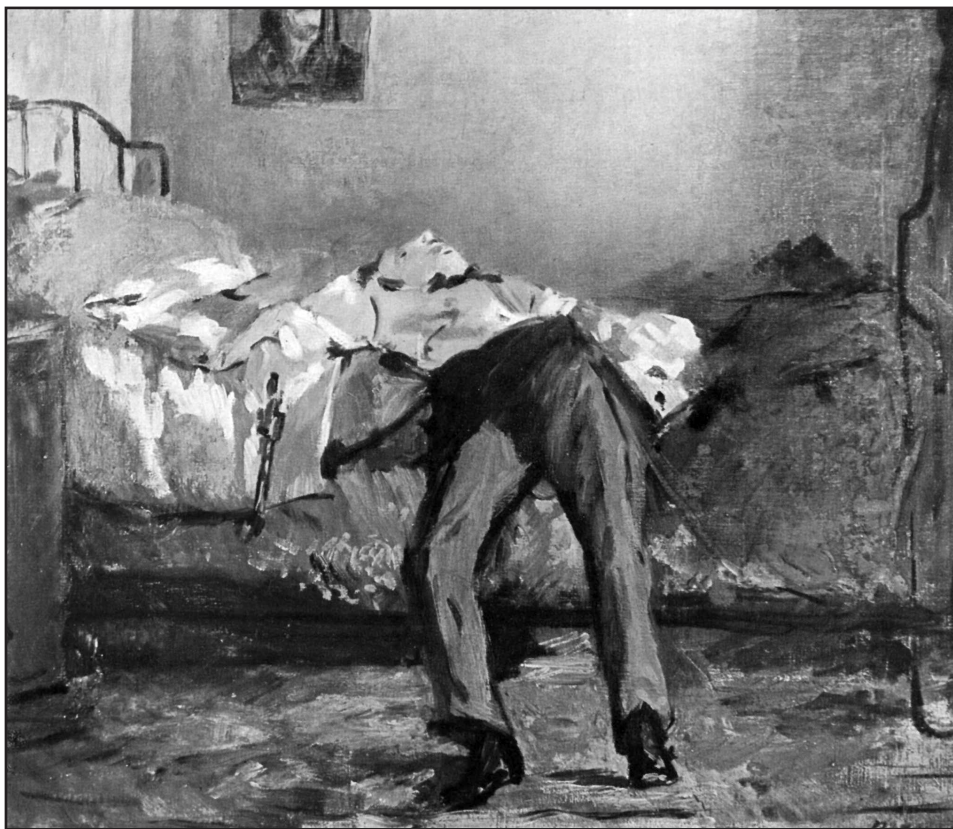
3. ábra. Az öngyilkosság földrajzi eloszlása Franciaországban a XIX. század első harmadának végén

⁴³ Guerry, André-Michel: *Essai sur la Statistique Morale de la France*. (Morálstatistikai értekezés Franciaországról) Paris, 1833.

bölcseleők, hanem orvosok, elmegyógyászok és társadalomkutatók fogalmazták. Néhány jelentősebb közülük:

- 1801 Pinel, Philippe: *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale ou la manie*. (Orvosi-bölcseleti értekezés az elmebetegségről vagy a mániáról) Paris.
- 1838 Esquirol, Étienne: *Des maladies mentales considérées sous le rapport médical, hygiénique, et médico-légal*. (A mentális betegségekről orvosi, higiéniai és törvényszéki orvostani szempontból) Paris.
- 1840 Tissot, Joseph: *De la manie du suicide et de l'esprit de revolte, de leurs causes et de leurs remèdes*. (Az öngyilkossági mániáról és a lázadás szelleméről, okairól és orvoslásáról) Paris
- 1840 Cazauvieilh, Jean-Baptiste: *Du suicide, de l'aliénation mentale et des crimes contre les personnes: comparés dans leurs rapports réciproques: recherches sur ce premier penchant chez les habitants des campagnes*. (Az öngyilkosságról, az elmebetegségről és a személyek elleni bűncselekményekről; összehasonlítások és ezen devianciák kutatása az ország lakosai körében) Paris.
- 1848 Quetelet, Adolphe: *Du système social et des lois qui le régissent*. (A társadalmi rendszerről és az azt szabályozó törvényekről) Paris.
- 1856 Boismont, Alexandre Brierre de: *Du suicide et de la folie suicide considérés dans leurs rapports avec la statistique, la médecine, et la philosophie*. (Az öngyilkosságról és az öngyilkossági tébolyról a statisztikai, orvosi és bölcseleti vélemények számbavételével) Paris
- 1856 Lisle, Pierre-Égiste: *Du suicide – statistique, médecine, histoire et législation*. (Az öngyilkosság – statisztika, orvoslás, történet és jogalkotás) Paris.
- 1870 Douay, Edmond: *Le suicide ou la mort volontaire*. (Az öngyilkosság, avagy az önkéntes halál) Paris.
- 1881 Legoyt, Alfred: *Le suicide ancien et moderne. Étude historique, philosophique, morale et statistique*. (Az öngyilkosság régen és ma. Történelmi, bölcseleti, erkölcsi és statisztikai tanulmány) Paris.
- 1881 Mesnier, L.-Jacques-Élie: *Du suicide dans l'armée. Étude statistique, étiologique et prophylactique*. (Öngyilkosság a hadseregben. Statisztikai, etiológiai és profilaktikai tanulmány) Paris
- 1897 Durkheim, Émile: *Le suicide: Étude de sociologie*. (Az öngyilkosság: szociológiai tanulmány) Paris.
- 1900 Proal, Louis: *Le crime et le suicide*. (A bűnözés és az öngyilkosság) Paris.
- 1908 Jacquart, Camille: *Essais de statistique morale. I. Le suicide*. (Morálszisztematikai tanulmány. I. Az öngyilkosság) Bruxelles.
- 1911 Vuillermet, Antonin: *Le suicide d'un race*. (Egy faj öngyilkossága) Paris.
- 1922 Albert Bayet, Albert: *Le suicide et la morale*. (Az öngyilkosság és az erkölcs) Paris.
- 1935 Halbwachs, Maurice: *Les Causes du suicide*. (Az öngyilkosság okai) Paris.

A művészek sem maradhattak ki az öngyilkosság megjelenítéséből. A festők és a grafikusok is jeleskedtek, vásznakon és fametszeteken ábrázoltak egy-egy szomorú eseményt. A francia szépírók műveinek pedig állandó tárgya az öngyilkosság. Az alakuló realista regény kegyetlen józansággal szembesíti a francia olvasót társadalmának égbekiáltó visszásságaival. Honoré de Balzac több regényében sző epizódot az öngyilkosság köré: *A számárbőr* (1831), *Eugénie Grandet* (1833), *Goriot apó* (1834), *Kurtizánok tündöklése és bukása* (1838). A még romantikus Stendhal (alias Marie-Henri Beyle) ugyancsak: *Armance* (1827), *Vörös és fekete* (1830). Gustave Flaubert *Bovaryné* (1857) c. regénye is e sorba tartozik.

Eduard Manet: *Az öngyilkos* (1871)

NÉMETEK

A germán törzsek a keresztény vallásra való áttérésük után ugyanúgy sújtották az öngyilkost és családját, mint bármelyik nyugat-európai országban: az egyházi temetést megtagadták tőle, tetemét a temetőn kívül ásták el megszentetlen földbe; vagyonát elkobozták vagy tönkretették. De hát kibúvó itt is volt, akárcsak Angliában: a hozzátartozók balesetnek tüntették fel az esetet, és megvesztegették a halottkémet, hogy elkerüljék a családtag öngyilkossága miatti kellemetlen következményeket. A szigorú szabályok enyhültek akkor is, ha az öngyilkost elmebajosnak minősítették.

A jogtudorok az egyházi kánonjognak megfelelően a világi jogban is bűncselekménynek tekintették az öngyilkosságot, és a törvénykönyvekbe is felvették. Az 1225 körül keletkezett és a szokásjogon alapuló, híres szász törvénykönyv, ami a legrégebbi, német nyelven íródott törvénygyűjtemény, már foglalkozik azzal, aki a saját életét elveszi: „Aki önmagát megöli, örökösei kapják a vagyonát”.⁴⁴ A kb. 300 évvel későbbi, a Magyar Királyságban a Werbőczy országbíró által összeállított *Tripartitum* még csak meg sem említi az öngyilkosságot. Gyanítjuk, nem is volt minálunk akkoriban.

Az 1532-es *Constitutio Criminalis Carolina* már bünteti is az öngyilkosságot. A CXXXV. cikkely tartalma: aki magát megöli, annak a vagyona elkobozandó, kivéve ha beteg vagy mélakóros volt.⁴⁵

S hogy a melankólia elterjedt lehetett valamelyest a németek, s nemcsak az angolok között is, arra egyik bizonyíték a kitűnő reneszánsz művész, Albrecht Dürer (1471–1528) remekbe szabott és elgondolkodtató *Melankólia* (1514) c. metszete, amely a maga sokatmondó és rejtélyes jelképiségével meg *A Lovag, a Halál és az Ördög* (1513) c. hasonló alkotásával együtt a magyar gyökerű Dürer legnagyobbalkotásai közé tartozik.

Bölcselmi viták tárgyává vált az öngyilkosság a németeknél is. A svájci Anton Klinger (1649–1713) teológiai doktor, gimnáziumi tanár, erkölcsbölcslő

⁴⁴ *Der Sachsenspiegel*. Összegyűjtötte Eike von Repgow 1225 és 1235 között. II. könyv, XXXI. cikkely: „Wer sich selbe ouch von deme libe tut, sine erben nemen sin gut.”

⁴⁵ V. Károly császár és a Szent Római Birodalom büntető perrendtartása (peinliche Halsgerichtsordnung Kaiser Karls V.). 1532. július 27-én lett kihirdetve a regensburgi birodalmi gyűlésen. Lásd Holzhauser, Heinz: *Der Suizident in der Rechtsgeschichte*. (Az öngyilkos a jogtörténetben) In *Beiträge zur Rechtsgeschichte*. Berlin, 2000, Erich Schmidt Verlag, 60–73.

és a zürichi egyház elöljárója (püspöke) arról elmélkedett lelkésztársaival, vajon melyik a nagyobb bűn: az-e, hogy Júdás elárulta Krisztust, avagy az, hogy felakasztotta magát. Kényes kérdés. Az életet Isten adja, s csak ő veheti el. Vajon az isteni gondviselés működött itt? A buzgó püspök közel 500 oldalas könyvet szentelt a mondanivalójának.⁴⁶

Egyes lelkészek lejegyezték a városukban történt eseményeket, köztük öngyilkossági eseteket is leírtak. Az alábbiak a szászországi Ércheegységben található Dohna városka és környéke pásztorától származnak. „Akik öngyilkosságot követtek el. – 1703. okt. 15. G. G. meusegasti egyedülálló ember, aki egy ideje búskomorságban szenvedett, lakásában felakasztotta magát, a temetőben fekszik. – 1705. márc. 20. A Zschierenből való S. Z. az Elbának ment, megfuladt, és máj. 2-án találtatott meg, és mivel súlyos betegségben szenvedett, a temetőnkben lett elföldelve. – 1709. jún. 8. Egy Heidenaubába való özvegyasszony, M. Z., aki hajlamos volt a melankóliára, a telkén felakasztotta magát, a temetőben fekszik. – 1712. jan. 16. A Meußlitzbe való M. I. házasságban élő nő a fészerében felakasztotta magát, a temetőben van elföldelve. – 1718. máj. 27. A Zschierenből való M. S. a telkén felakasztotta magát, mivel azonban előtte a felesége és a gyermekei elhagyták, a hóhér vette le és Zschierenben rendesen elföldelte.”⁴⁷

Az 1700-as években – a XVIII. században – a Nyugat-Európában meginduló polgárosodással együtt járó individualizáció és szekularizáció lassan, fokozatosan átértékeli az öngyilkosságot. Az előtt a tettet bűncselekménynek minősítették a tudorok mind a kánonjogban, mind a világi jogban, természet-

⁴⁶ Klingler, Anton: *Selbst-Mord Oder Nothwendiger Bericht von dem Greuel des Selbst-Mords zum Schrecken, Warnung, Erinnerung und Trost samt beygefüigten Herzens-Seufzen und Gebettern für Betrübte, Angefochtene und zum Selbstmord versuchte und gereizte Seelen: Auch zweyen Predigten von der vergeblichen Lästerung wieder den Heil Geist.* (Az öngyilkosság, avagy fontos útmutató az öngyilkosság réméről elborzasztásul, figyelmeztetésül, emlékeztetésül és vigasztalásul, szívbéli aggodalmakkal és könyörgésekkel a mélabúsokért, kételkedőkért és az öngyilkosságot megkísérelt és arra csábuló lelkekért; s még két prédikáció a Szentlélek hiábavaló káromlása ellen) Zürich, 1691.

⁴⁷ Bartsch, Christian: *Historie der alten Burg und Städtgens Dohna, derer daher benahmten Burggrafen, und aller dahin eingepfarrten Dörffer, nach Anleitung verschiedener beygefüigten raren Urkunden verfertigt.* (Az ősi vár és városka Dohna története annak várgrófiaival és minden odacsatolt egyházközségével, a mellékelt különféle ritka oklevelek alapján megírva) Dresden und Leipzig, 1735, 127.

ellenesnek és jogtalannak, az Isten, a közösség és az egyén elleni kötelességek megszegésének. A XVIII. századi Európa legrészletesebb lexikonjában (enciklopédiájában), a *Zedler*⁴⁸ 36. kötetében a *Selbst-Mord* címszó alatti szócikk is még természetellenesnek és jogtalannak nevezi az öngyilkosságot,⁴⁹ ám az értékelésben a szemléletváltás már érződik. Természetellenes azért, mert az öngyilkos tagadja az Isten akarata által az emberi természetbe belehelyezett önfenntartási ösztönt; jogtalan azért, mert az öngyilkos semmibe veszi ama kötelességeit, amik a természettörvény szerint rá is vonatkoznak. A legsúlyosabb mulasztása az önmagával szembeni kötelesség megszegése, a másik kettő – az Istennel és a közösséggel szembeni – csak másodlagos. E nézőpontban már megjelenik a kor gondolkodásának a változása, a mindent az *ész hatalma* alá rendelő „felvilágosodás” egyéni szabadságot hangsúlyozó szemléleti irányultsága.

Az öngyilkosság büntethetősége körüli erkölcsi és jogi nézetek nem azonosak a különféle nemzetiségű szerzőknél. Bár francia illetőségű, de nem ott, hanem Lipcsében élt protestáns lelkész, Jean Dumas (1725–1799) is összefoglalta nézeteit az öngyilkosságról. A szerző rámutat arra, hogy senkinek sincs joga eldobnia az életét, hiszen azt Istentől kapta, és Isten nem adott jogot senkinek arra, hogy azt megtegye. Véleményével szemben áll az öngyilkosságot védelmükbe vevő erkölcsbölcselekkel: bírálja Charles de Montesquieu *Perzsa levelek* (1721), Paul Henry d’Holbach *A természet rendszere* (1770) és Jean-Jacques Rousseau *Júlia, avagy az új Héloïse* (1761) című munkájában az öngyilkosságról kifejtett nézeteket. Voltaire-hez hasonlóan a lelkész Dumas is azzal magyarázta az öngyilkosság terjedését, hogy *a városok növekedése a hagyományos társadalmi és erkölcsi rendet végzetesen felbomlasztotta*.⁵⁰

Huszonöt éves korában írta és adta ki Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) az akkori időkben híressé, sőt hírhedetté vált, a Rousseau *Új Héloïse* c. levélregényére hajazó alkotását, *Az ifjú Werther szenvedéseit*. Mivel is végződhetne a német romantika korában egy Goethe-mű? Természetesen öngyilkossággal! Gimnazistaként még úgy tanultuk, hogy a Werther önkezű halála valóságos öngyilkossági hullámot indított el Németországban. De nem,

⁴⁸ *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. (Az összes tudományok és művészetek egyetemes és teljes nagylexikona) 64 + 4 kötet. Halle – Leipzig 1732–1754.

⁴⁹ Uo. 36. kötet, 1595–1614.

⁵⁰ Dumas, Jean: *Traité du suicide ou du meurtre volontaire de soi-même*. (Tanulmány az öngyilkosságról vagy a szándékos önmegölésről) Amsterdam, 1773.

Großes vollständiges
UNIVERSAL
LEXICON

Alle Wissenschaften und Künste,
 Welche bisher durch menschlichen Verstand und Wis-
 erfunden und verbessert worden,

Darinnen so wohl die Geographisch-Politische
 Beschreibung des Erd-Kreyses, nach allen Monarchien,
 Kaiserthümern, Königreichen, Fürstenthümern, Republicken, freyen Herr-
 schaften, Ländern, Städten, See-Häfen, Festungen, Schloßern, Flecken, Keimern, Klöstern, Ge-
 bürgen, Wäldern, Meeren, Seen, Inseln, Flüssen, und Canälen; samt der natürlichen Abhandlung
 von dem Volk der Natur, nach allen himmlischen, irdischen, seeligen, wässrigen und irdischen Theilen, und allen
 hitzigen befindlichen Geschirren, Planeten, Thieren, Pflanzen, Metallen, Mineralien,
 Eszen und Steinen zc.

Als auch eine ausführliche Historisch-Generalogische Nachricht von den Durchlauchten
 und berühmtesten Geschlechtern in der Welt,
 Dem Leben und Thaten der Kaiser, Könige, Churfürsten
 und Fürsten, großer Helden, Staats-Minister, Kriegs-Obersten zu
 Wasser und zu Lande, den vornehmsten geist- und weltlichen
 Ritter-Orden n.

Zugleich von allen Staats-Kriegs-Rechts-Policey und Haushaltungs-
 Geschäften des Adeltlichen und bürgerlichen Standes, der Kaufmannschaft, Handtierungen,
 Künste und Gewerbe, ihren Zünften und Gebräuchen, Schiffahrten, Jagden,
 Fährereyen, Frey, Wein, Acker-Bau und Viehzucht zc.

Wie nicht weniger die völlige Vorlesung aller in den Kirchen-Beschichten berühmten
 Alt-Väter, Propheten, Apostel, Päpste, Cardinäle, Bischöffe, Prälaten und
 Gottes-Gelahrten, wie auch Concilien, Synoden, Orden, Wallfahrten, Verfolgungen der Kirchen,
 Märtyrer, Heiligen, Seelen und Acker aller Zeiten und Länder,

Endlich auch ein vollkommener Inbegriff der allergelehrtesten Männer, berühmter Universitäten
 Academien, Societäten und der von ihnen gemachten Entdeckungen, sammt der Medicin, Astronomie, Natur-Wissenschaft,
 Philosophie, Metaphysik, Speculativ, Jurisprudenz nach Römisch, wie auch allen freyen und bürgerlichen Rechten, samt der Erklärung aller
 dazumal verordneten Raths-Regeln u. s. f. enthalten ist.

Reicht eine Vorrede, von der Einrichtung dieses nützlichen und großen Werks

Joh. Pet. von Ludewig, JCa.

Königl. Preussischen Geheimten und Madburg. Medicinischen und Consistorial Rathes, Cancellars des des Palvestrichs, und des
 Juristen-Raths des Königl. Rathes, und Berathers hiesiger auf Berthel, Frey und GutsMuth.

Mit hoher Potentaten allergnädigsten Privilegiis.

Erster Band. A. — Am.

Halle und Leipzig,
 Verlegt Johann Heinrich Sedler.
 Anno 1732.

ugyanis irodalomtörténeti kutatások kimutatták, hogy egy-két tucatsnál nemigen lehetett több a rossz példát követő szerencsétlenek száma a romantikus nemesi vagy városi polgári ifjak körében.

Goethét is elkapta korának polgári öngyilkossági láza. Mivel fiatalon úgy hitte magáról, hogy gyógyíthatatlan beteg, készült a halálra, mégpedig az öngyilkosságra. Hálószobájának az éjjeliszekrényében töltött pisztolyt, mérgezett hegyű törst és egy üvegcsé gyorsan ölé mérget tartogatott. De nem ő lett öngyilkos, maga helyett Werther küldte a halálba. Goethének egyébként kutya baja se volt. Kiderült ugyanis, hogy korábban téves orvosi diagnózist kapott, amiatt hitte, hogy jön a vég.

Utolsó levelében Werther a szerelmének, a már férjes asszony Lotténak megírja, hogy boldog, majd fölé lövi magát a barátjától kölcsön kapott pisztollyal. A regény befejező sorai:

„Mikor az orvos a boldogtalanhoz érkezett, a földön találta, menthetetlenül, a pulzusa még vert, tagjai már mind megbénultak. Jobb szeme fölött lőtt a fejébe, agyveleje kilocsant. Fölöslegesen eret vágta a karján, a vér folyt, ő még mindig lélegzett.

A véres széktámláról következtetni lehetett, hogy íróasztala előtt ülve követte el a tettet, aztán lecsúszott és görcsösen fetrengett a szék körül. Az ablak felé fordulva feküdt, hanyatt, elgyengülve, ruhástul, csizmástul, sárga mellényes kék frakkjában.

A ház, a szomszédság, a város forrongott. Jött Albert. Werther az ágyra fektették, homlokán kötés, arca már mint egy halotté, teste nem mozdult. A tüdő még borzalmasan hörgött, majd gyengén, majd erősebben; várták a végét.

A borból csak egy pohárral ivott. Íróállványán az Emilia Galotti volt felülve.

Albert megdöbbenéséről, Lotte jajveszékeléséről jobb nem szólnom.

A hírre vágatva jött be az öreg tisztartó, forró könnyek közt csókolta meg a haldoklót. Idősebb fiai kevéssel utána gyalog érkeztek, mérhetetlen fájdalommal borultak Werther ágyához, csókolták szemét és száját, és a legidősebb, akit mindig legjobban szeretett, ott csüggött az ajkán, míg ki nem lehelte a lelkét, s erőszakkal el nem tépték mellőle. Déli tizenkettőkor halt meg. A tisztartó jelenlétével és intézkedéseivel elejét vette a csödületnek. Éjszaka tizenegy óra tájban temettette el azon a helyen, amelyet kiválasztott magának.

Az öreg és fiai kimentek a koporsóval, Albertnek nem volt rá ereje. Lotténak az életét féltették. Kézművesek vitték a halottat. Pap nem kísérte.”⁵¹

A német bölcselem megújítója, Immanuel Kant (1724–1804), a königsbergi remete, tárgyunkról ekképpen vélekedett *Az erkölcs metafizikája* című, 1785-ös, első kiadású könyvében: „A szándékos önkivégzés mindenekelőtt csak akkor nevezhető öngyilkosságnak, ha bizonyítható, hogy bűncselekmény, ami vagy a saját személyünkre, vagy azon keresztül másokra irányul (pl. ha egy terhes asszony megöli magát). Az önkivégzés bűncselekmény (gyilkosság). Ez tekinthető ugyan a másokkal szembeni (a házastfélnek a másikkal, a szülőknek a gyermekeikkel szembeni), az alattvalónak a saját feljebbvalói vagy a polgártársaival szembeni, végül az Istennel szembeni kötelessége megszegésének is, hiszen a világban ránk bízott őrhelyét az ember elhagyja (anélkül, hogy onnan elszólítottatott volna); azonban itt csupán arról van szó, vajon önmagunk szán-

Werther halála (ismeretlen grafikus, fametszet, 1880 körül)

⁵¹ Szabó Lőrinc fordítása.

dékos megölése az önmagunkkal szembeni kötelesség megszegése-e, és vajon, ha mindenféle megfontolást félretennénk is, kötelessége-e az embernek mégis csak az élete megtartása a személyi minősége révén, és kell-e ebben egy (éspedig erős) önmagával szembeni kötelességet elismernie.”⁵² Kategorikus imperatívusza, ami voltaképpen azt mondja ki, ami kötelező erejű, erre feleletet is ad: cselekedj azon alapelv szerint, amely egyúttal általános törvénnyé is válhat.⁵³

Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) szerint „...nemcsak a tényleges öngyilkosság, hanem ama óhaj is, miszerint nem akarunk tovább élni, a kötelesség ellen van, hiszen ez annak a kívánalma, hogy többé ne dolgozzunk, már úgy, ahogyan a munkát elgondolhatjuk: ez az igazi erkölcsi szemlélettel ellenkező hajlam, kimerültség, kedvetlenség, amiket az erkölcsös ember soha nem hagyhat érvényre jutni magában.”⁵⁴ – „A halálról való döntés a fogalom természet feletti hatalmának a legtisztább kifejeződése. A természetben csak létfenntartási ösztön van; és a halálról való döntés éppen az ellentéte ennek az ösztönnek. Minden hideg fejjel végrehajtott öngyilkosság – a legtöbbet esztelenségi rohamban követik el, és ezen állapotról az ész alapján semmit sem mondhatunk –, egyetlen hideg fejjel elkövetett öngyilkosság a fenti hatalomnak a kifejeződése, a lélekerő bizonyítéka, és efelől nézve, feltétlen tiszteletet kelt. [...] Ám mivel az öngyilkos a saját jövőjét semmisíti meg, nem tarthatjuk bátornak: higgyen akár, aminek szilárd elhatározással elébe megy, a halál utáni életben, s vagy legyőzi, vagy elviseli azt, amivel ott csak találkozhat.”⁵⁵

Színész, drámaíró, ponyvaszerző és a rémregény egyik megteremtője volt Christian Heinrich Spiess (1755–1799), aki *Az öngyilkosok életrajzai* c. két-kötetes munkájának előszavában foglalt állást a jelenségről. Egyébként ő készített először „regényes esetleírásokat”, s nemcsak öngyilkosokról, hanem bírósági iratok alapján tébolyodottakról és gyermekgyilkosokról is. „Nem kárt okozni akarok, hanem, ahol lehet, használni! Nem vagyok az öngyilkosság védelmezője, és még kevésbé akarok – Isten mentsen a gondolattól – e tette

⁵² Kant, Immanuel: *Die Metaphysik der Sitten. Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre.* (Az erkölcsök metafizikája. Az érénytán metafizikai alapjai) Zweyte verb. Aufl. Königsberg, 1803, 71.

⁵³ „Handle nach einer Maxime, welche zugleich als ein allgemeines Gesetz gelten kann.”

⁵⁴ Fichte, Johann Gottlieb: *Das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre.* (Az erkölcsstan rendszere a tudománytan elvei szerint) Jena und Leipzig, 1798, 342–343.

⁵⁵ Fichte, Johann Gottlieb: i. m. 345.

buzdítani. De szánalmat érzek e szerencsétlenek iránt, akik, ha az ügyet az ember alaposan megvizsgálja, szabad akaratból ritkán ölik meg magukat, hanem konok, hűtlen, érzéketlen emberi lelkek kényszerítik őket a cselekedetre. A leginkább az életrajzuk bizonyítja ezt, és azok, e nézőpontból tekintve, így vagy úgy, a hasznunkra válnak” – írja Spiess műve első kötetének az előszavában.⁵⁶

Heinrich Wilhelm Heller (1746–1813) államtitkár volt, ennél fogva más-képpen tekintett kora öngyilkosságaira, mint az írók meg a bölcselek. A XVIII. századi Németországban is egységesült az öngyilkosság megítélése a „hivatalos” szerveknél, s ez így hangzott:⁵⁷ „Önként, átgondolatlanul, erőszakkal megfosztja magát az élettől, ez, egyedül ez az öngyilkosság, és a fontos kérdés az, vajon általa egyszeriben sérül-e az embernek az Istennel, a társadalommal és önmagával szemben fennálló hármas kötelessége, avagy ezeknek csak egyike, vagy egyike sem.” Aki ilyet tesz – szögezi le Heller –, bűnt követ el Isten, a társadalom és önmaga ellen. Az Isten ellen azért, mert ama tervek, szándékok, amiknek a beteljesítésére Isten őt teremtette és képességekkel felruházta, nem valósulhatnak meg. A társadalom ellen azért, mert gyermekként gondozta és jótéteményeket kölcsönzött számára, amelyek viszonzását elvárta, azaz hálával tartozott hazájának. Önmaga ellen pedig azért követ el bűnt az öngyilkos, mert a saját kiteljesedését meggátolta. Ezért a törvényeknek igazságosan, méltányosan, de büntetniük kell öngyilkosságot.

Evangélikus lelkész volt Carl Friedrich Stäudlin (1761–1826), aki rengeteget írt, többek között a tárgyunkról is kifejtette a gondolatait. Az öngyilkosság történetének az áttekintése után korának nyugat-európai jelenségéről így emlékezik meg: „Egész más a helyzet... az angolokkal, az egyik legerősebb, legötletesebb, legeredetibb és legérdeműsőbb nemzettel, akik között az öngyilkosság még mindig gyakoribb, mint Európa más népeinél. Náluk sok és változatos okok hatnak egymásra, leginkább a fővárosban. [...] Koppenhága az az európai város London után, ahol még igen sok öngyilkosság fordul elő. [...] Franciaországban a hitetlenség terjedése és a forradalom óta megtöbbszöröződött és megnőtt az öngyilkossági szenvedély. [...] A párizsi prefektus évente jelentést ad ki a főváros népességéről. E szerint 1821-ben 348 öngyilkosság volt, köztük

⁵⁶ Spiess, Christian Heinrich: *Biographien der Selbstmörder. Erstes Bändchen.* (Öngyilkosok életrajzai) Leipzig, 1785, 11.

⁵⁷ Heller, Heinrich Wilhelm: *Ueber den Selbstmord in Teutschland.* (A németországi öngyilkosságokról) Frankfurt am Main, 1787, 18–19.

csak kevés nő. [...] A hivatalos berlini adatok: 1815-ben 58 volt, ami nagyjából a párizsihoz hasonló arányt mutat. Németországban általában, ahol az öngyilkosság egyébként ritka volt, a mi időnkben igencsak gyakori lett. Alkalmassint az igazi kereszténység iránti figyelem csökkenésének és a hitetlenség terjedésének, különösen országunk bizonyos részein, Anglia és Franciaország befolyásának, a sok és hosszú háborúnak és azok következményeinek ebben ugyancsak része lehet. [...] Bécsben és Drezdában is nagyon megemelkedett az öngyilkosság. Még a reformált Svájc egyes részein is... Zürichben, Bázelen ugyancsak lábra kapott e hajlam, és hogy Genfben is így történt, azon a legkevésbé sem kell csodálkoznunk, mivel e városban már régóta majdnem minden előfordul, ami egyébiránt a nagyvárosokban szokásosan megtalálható.”⁵⁸

A komor bölcslő, Arthur Schopenhauer (1788–1860) kétszer is elmondja véleményét az öngyilkosságról. Először fiatal korában *A világ mint akarat és képzet* című, a saját maga által is fő művének tartott könyvében⁵⁹ (30 évesen írta), és öregebb korában, a kisebb bölcseleti írásait egybegyűjtő kötetében (*Elmellőzöttek és kihagyottak*).⁶⁰ „Az öngyilkos akarja az életet és csupán ama feltételekkel elégedetlen, amelyek között az neki osztályrészül jutott. Ezért semmiképpen sem az élethez való akaratot adja fel, hanem csupán az életet, mivel annak az önmaga számára való megjelenését pusztítja el. Akarja az életet, az akadálytalan ittlét [Dasein] törődését és igenlését akarja; de a körülmények egybefonódása ezt nem hagyja, és nagy szenvedést okoz neki. Maga az élethez való akarat van akadályozva e megnyilvánulásában olyannyira, hogy ő a törekvését nem képes kiteljesíteni. Ezért dönt az önmagában való lényege szerint, ami az okság elvének megvalósulásain kívül van, és annak ezért minden egyes életmegnyilvánulás közömbös; miáltal érintetlen marad mindenfajta keletkezéstől és elmúlástól és minden dolgok legmélyebb lényege.”⁶¹ – „Tekinthejtük az öngyilkosságot kísérletnek is, kérdésnek, amit az ember a természetnek tesz fel, és rá a feleletet ki akarja kényszeríteni tőle, jelesül milyen változást tapasztal-

⁵⁸ Stäudlin, Carl Friedrich: *Geschichte der Vorstellungen und Lehren vom Selbstmorde*. (Az öngyilkosság szemléleteinek és tanainak története) Göttingen, 1824, 272–277.

⁵⁹ Schopenhauer, Arthur: *Die Welt als Wille und Vorstellung*

⁶⁰ Uő: *Parerga und Paralipomena: kleine philosophische Schriften*

⁶¹ Uő: *Die Welt als Wille und Vorstellung*. In *Arthur Schopenhauers sämtliche Werke*. München, 1911, Piper Verlag, 471. (69. §)

na az emberi ismeret és az ittlét a halál révén. Ámde ez ügyetlenség: mert hát az azonosságát a tudatnak, ami a választ meghallhatta volna, megszünteti.”⁶²

Itt most kénytelenek vagyunk elővenni Occam borotváját, és e nyakatekert schopenhaueri gondolatmenetet egyszerűsítjük: az öngyilkos nem akar meghalni; a kedvezőtlen életkörülmények kényszerítik a tetteire; az élet lényege és a törvények megmaradnak akkor is, ha az egyén megöli magát.

De hát aki elmagányosodott, mint Schopenhauer, az hajlamos magányában efféle kacifántos és nem is mindig helyénvaló elképzelésekbe belebonyolódni. A parasztok ugyanezeket egyszerűen és természetesen fejezték ki az ő korában is, érdemes lett volna neki megkérdeznie őket. Ám nem is a parasztok és a hamburgi kikötőmunkások rajongtak Schopenhauer (és tegyük hozzá: Nietzsche és más hasonszörűek) bölcselmi könyveiért, hanem a közösséget elvesztő, a világban eltévedt városi uracskák meg kisasszonykák és a gazdagabb, az efféle olvasmányokat egekig magasztaló polgárok. Ha Schopenhauer és a többi „filozófus” „bölcsekedés” mellett kapált volna a földeken, bizonyára nem írtak volna annyi botorságot össze. A parasztok meséiben, közmondásaiban, szólásaiban több a bölcsesség, mint az összes „filozófus” nagyszerűnek kikiáltott műveiben.

A XIX. század 2. harmadától a német tudósok és orvosok is, akárcsak a franciák, egyre többet foglalkoztak az öngyilkosság jelenségével. Valódi megoldást azonban annak megelőzésére és mérséklésére ők sem tudtak kitalálni (amiképpen korunk szakemberei sem képesek erre). Egyes érdemes műveik adatai:

- 1837 Zyro, Ferdinand Friedrich: *Wissenschaftlich-praktische Beurtheilung des Selbstmords nach allen seinen Beziehungen als Lebensspiegel für unsere Zeit*. (Az öngyilkosság tudományos-gyakorlati megítélése mindenféle vonatkozásai szerint korunk tükréként) Bern.
- 1838 Diez, Carl August: *Der Selbstmord – seine Ursachen und Arten vom Standpunkte der Psychologie und Erfahrung*. (Az öngyilkosság – okai és fajtái a pszichológia és a tapasztalat szemszögéből) Tübingen.
- 1859 Müller, Otto: *Der Selbstmord. Eine psychiatrische Skizze*. (Az öngyilkosság. Pszichiátriai vázlat) Hamburg.
- 1859 Wappäus, Johann Eduard: *Allgemeine Bevölkerungsstatistik. Vorlesungen*. (Általános népességstatistika. Előadások) Erster Theil. Leipzig.

⁶² Schopenhauer, Arthur: *Parerga und Paralipomena: kleine philosophische Schriften*. Zweiter Band. (Elmellőzöttek és kihagyottak: kis bölcselmi írások) Berlin, 1851, 257–259. (Kapitel XIII. Ueber den Selbstmord [Az öngyilkosságról], 157–160. §)

- 1861 Wappäus, Johann Eduard: *Allgemeine Bevölkerungsstatistik. Vorlesungen.* (Általános népességstatisztika. Előadások) Zweiter Theil. Leipzig.
- 1864 Wagner, Adolph: *Die Gesetzmäßigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkte der Statistik. I–II.* (Törvényszerűség a látszólag szándékos emberi cselekedetekben a statisztika nézőpontjából) Hamburg, 1864.
- 1868 Oettingen, Alexander von: *Die Moralstatistik und die christliche Sittenlehre.* (A morálstatisztika és a krisztusi erkölcsstan) Erlangen.
- 1875 Emminghaus, Hermann: *Die Behandlung des Selbstmordes in der Lebensversicherung.* (Az öngyilkosság kezelése az életbiztosításban) Leipzig.
- 1876 Klun, Vincenz Ferrerius: *Statistik von Oesterreich-Ungarn.* (Ausztria-Magyarország statisztikája) Wien.
- 1881 Oettingen, Alexander von: *Über akuten und chronischen Selbstmord.* (Akut és krónikus öngyilkosságról) Dorpat und Fellin.
- 1881 Masaryk, Thomas Garrigue: *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation.* (Az öngyilkosság mint a modern civilizáció társadalmi tömegjelensége) Wien.⁶³
- 1882 Richter, Wilhelm Theodor: *Die Zunahme des Selbstmordes in Sachsen.* (Az öngyilkosságok emelkedése Szászországban) Leipzig.
- 1891 Maisch, Gottlob: *Durch eigene Hand: Bilder aus der Geschichte des Selbstmords: in fünf Vorträge.* (Saját kezűleg: képek az öngyilkosság történetéből: öt előadásban) Gotha.
- 1895 Prinzing, Friedrich: *Trunksucht und Selbstmord und deren gegenseitige Beziehungen.* (Iszákosság és öngyilkosság és ezek kölcsönös viszonya) Leipzig.
- 1901 Baer, Abraham Adolf: *Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter. Eine social-hygienische Studie.* (A gyermekkori öngyilkosság. Szociálhigiéniai tanulmány) Leipzig
- 1905 Rost, Hans: *Der Selbstmord als sozialstatistische Erscheinung.* (Az öngyilkosság mint társadalomstatisztikai jelenség) Köln.
- 1906 Krose, Herman Anton: *Der Selbstmord im 19. Jahrhundert nach seiner Verteilung auf Staaten und Verwaltungsbezirke.* (Az öngyilkosság a XIX. században államok és igazgatási körzetek szerinti megoszlásban) Freiburg im Breisgau.
- 1910 Wiener Psychoanalytisches Verein: *Über den Selbstmord, insbesondere den Schüler-Selbstmord.* (Az öngyilkosságról, különösen az iskolai öngyilkosságról) Wiesbaden.
- 1927 Rost, Hans: *Bibliographie des Selbstmordes.* (Az öngyilkosság bibliográfiája) Augsburg.

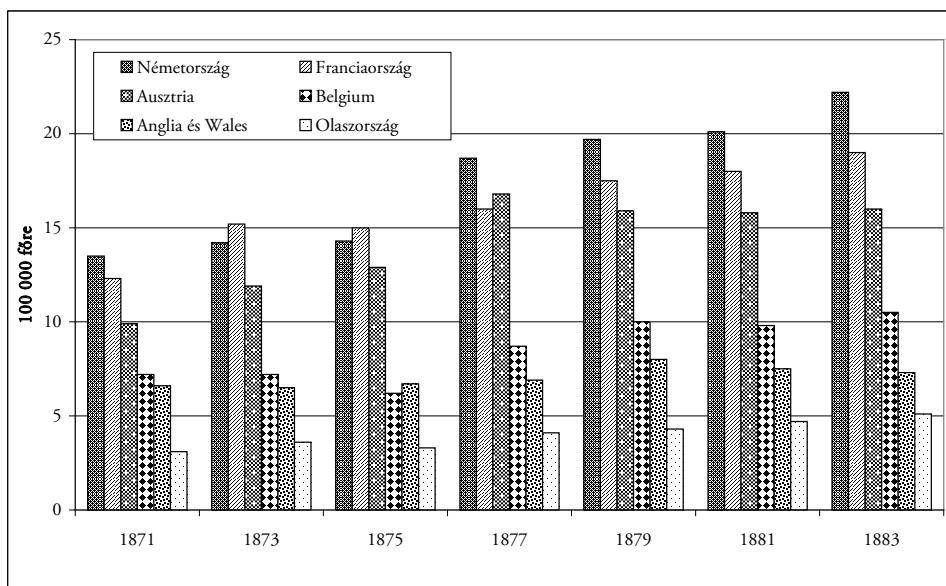
* * *

⁶³ Masaryk ugyan nem német, hanem cselák volt, s ráadásul az 1918-ban a franciák által fiondorlatosan felbomlasztott Osztrák–Magyar Monarchiából kivált Csehország és a Magyar Királyság ezeréves területéből a franciák révén galádul kiszakított Felvidék egyesítésével összetákolt Csehszlovákia első köztársasági elnöke. Könyve viszont kitűnő, alapos tudományos munka.

Nézzünk meg egy-egy, német szerzők által közölt öngyilkossági statisztikát is a XIX. század végéről, és vessük össze a Magyar Királyság hasonló adataival. A Meyers Konversations-Lexikon 6. kiadása az öngyilkosság szócikkben táblázatot tesz közzé, amiből grafikont szerkesztettünk. (4. táblázat, 4. ábra) A száz-ezer főre vetített öngyilkossági arányt mi számoltuk ki.

ÁLLAM	1871	1873	1875	1877	1879	1881	1883
Anglia és Wales	6,6	6,5	6,7	6,9	8	7,5	7,3
Németország	13,5	14,2	14,3	18,7	19,7	20,1	22,2
Franciaország	12,3	15,2	15	16	17,5	18	19
Belgium	7,2	7,2	6,2	8,7	10	9,8	10,5
Ausztria	9,9	11,9	12,9	16,8	15,9	15,8	16
Olaszország	3,1	3,6	3,3	4,1	4,3	4,7	5,1

4. táblázat. Öngyilkosságok néhány európai államban 100 000 főre⁶⁴

4. ábra. Öngyilkosságok néhány európai államban a XIX. század 80-as éveiben

⁶⁴ Meyers Konversations-Lexikon. 6. Aufl., Leipzig – Wien, 1888, XIV/844.

Az adatokból látható, hogy Németországban a legsúlyosabb az öngyilkossági ragály a XIX. század utolsó harmadában, azt követi Franciaország, majd Ausztria. Olaszországban viszont csupán kb. a negyede az öngyilkossági arány a németországinak. Az okoknak a boncolgatásával természetesen sok minden összevethető lenne ezen országok azonos adatai között, ám most csak egy dolgot jegyezzünk meg: a Mediterráneumban mindig is kevesebb volt (és ma is csekélyebb) az öngyilkossági arány, mint Európa más részein.⁶⁵

A neves XIX. századi statisztikus, Johann Wappäus, az okokat keresvén ama megállapításra jut, hogy „...az öngyilkosságok számának az emelkedése nem hirtelen, rendszertelenül, úgyszólván jobbra véletlenül, hanem szépen fokozatosan, folyamatosan és szabályszerűen történik. [...] E növekedés magyarázatakor felmerülhet még, mivel a rossz anyagi helyzet gyakori kiváltója neki, vajon inkább az amiatt előálló kísértés, vagy inkább az erkölcsi ellenálló képességnek a petyhüdsége által történik-e meg.”⁶⁶ A könyvében közölt korabeli öngyilkossági adatokat⁶⁷ a gyér korábbiakkal összevetve is az tapasztalható, hogy Nyugat-Európában az öngyilkosság a XI. századtól lassan, de állandóan emelkedett.

A XIX. század közepén a magyarországi öngyilkossági arány mindegyik, az 5. táblázatban említett államé alatt maradt. A magyar korona országainak öngyilkossági statisztikája az adatgyűjtés hiányosságai miatt ez időszakban bizonytalan. A Magyar Királyi Statisztikai Hivatal még nem kezdte el a feladatát, az öngyilkosságra vonatkozó adatok a bécsi statisztikai hivaltól származnak.⁶⁸ Azok szerint 1837-ben Erdélyben pl. 40 fő, 1839-ben 37 fő az ön-

⁶⁵ Bár az öngyilkosság dél-európai és egyéb tanúival könyvünk terjedelmi korlátja miatt sajnos nem foglalkozhatunk, e helyütt megemlítünk mégis négy fontos olasz szerzőt:

1. Buonafede, Appiano: *Istoria critica e filosofica del suicidio ragionato*. (Az öngyilkosság kritikai és bölcselmi történetének értelmezése) Lucca, 1761. (Agatopisto Cromaziano álnéven jelentette meg könyvét.) – 2. Enrico Morselli: *Il suicidio. Saggio di statistica morale comparata*. (Az öngyilkosság. Összehasonlító morálstatisztikai tanulmány) Milano, 1879. – 3. Carrieri, Carlo: *Il suicidio e la pena capitale*. (Az öngyilkosság és a halálbüntetés) Napoli, 1883. – 4. Ferri, Enrico: *Sociologia criminale*. (Bűnügyi szociológia) Torino, 1884.

⁶⁶ Wappäus, Johann Eduard: *Allgemeine Bevölkerungsstatistik. Vorlesungen*. (Általános népességstatisztika. Előadások) Zweiter Theil. Leipzig, 1861, 434.

⁶⁷ Uo. 474.

⁶⁸ A hivatal 1828-tól adta ki a *Tafeln zur Statistik der oesterreichischen Monarchie* (Az osztrák monarchia statisztikai táblázatai) c. sorozatát.

gyilkosok száma.⁶⁹ Az 1850-es években Magyar- és Erdélyországban 4,5 fő a 100 000 lakosra jutó öngyilkossági arány, de a nyolcvanas években már annak a kétszeresére emelkedik. Növekedéséről nagyjából ugyanezt állapíthatjuk meg Horvát-Tótországról és Szlavóniáról is. (6. táblázat)

ÁLLAM	ÉVEK	ÉVES ÁTLAG	LAKOSSÁG	ARÁNY
Dánia	1845–56	369	1 444 000	25,6
Szászország	1847–51	383	1 894 431	20,2
Hannover	1848–55	206	1 819 253	11,3
Poroszország	1849–52	1789	16 600 000	10,8
Norvégia	1846–55	151	1 409 259	10,7
Franciaország	1849–54	3594	35 783 170	10,0
Svédország	1840–50	223	3 316 536	6,7
Belgium	1841–50	242	4 337 196	5,6

5. táblázat. Öngyilkossági arányok

MAGYAR KORONA ORSZÁGAI	1855–57		1881–1888	
	átlag (fő)	100 000 főre	átlag (fő)	100 000 főre
Magyarország	346	4,3	1389	9,6
Szerb Vajdaság és Bánát	44	2,8		
Erdélyhon	92	4,5		
Horvát-Szlavónország	16	1,8	103	5,5
Katonai őrvidék	32	3,0		
Együtt	530	3,8	1492	9,1

6. táblázat. Öngyilkossági arány a magyar korona országaiban⁷⁰

⁶⁹ Becher, Siegfried: *Statistische Uebersicht der Bevölkerung der österreichischen Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1837 bis 1840*. (Az osztrák monarchia népességének statisztikai áttekintése az 1837–1840-es esztendőik eredményei alapján) Stuttgart und Tübingen, 1841, 337–338.

⁷⁰ Krose, Hermann Anton: *Der Selbstmord in 19. Jahrhundert nach seiner Verteilung auf Staaten und Verwaltungsbezirke*. (Az öngyilkosság a XIX. században államok és igazgatási körzetek szerinti megoszlásban) Freiburg im Breisgau, 1906, 85.

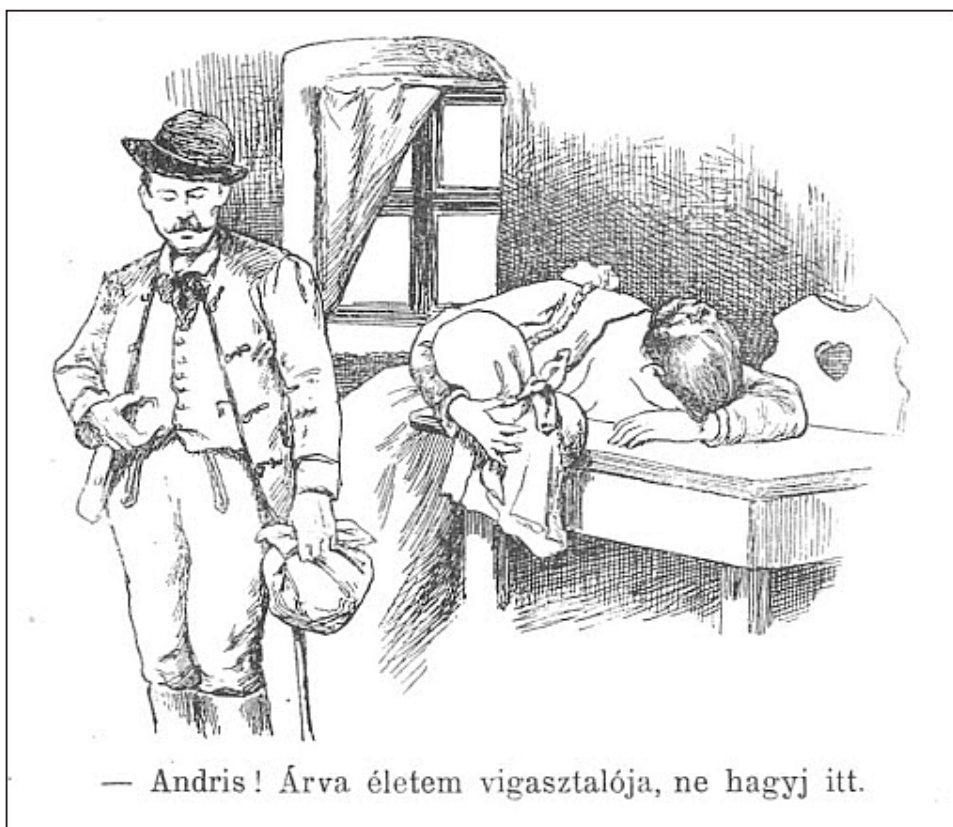
A XIX. század végére aztán a Magyar Királyság felzárkózik Ausztriához és a nyugat-európai államokhoz, megelőzi az öngyilkosság korábbi vezető országát, Angliát (7. táblázat), de a világelsőségéhez még évtizedek múlva, csak a kommunisták lelket is nyomorító diktatúrájában jut el.

ÁLLAM	1881–90	1891–93	1894–98
Dánia	25,5	24,8	23,8
Svájz	22,7	22,1	22,3
Franciaország	20,7	22,5	24,6
Ausztria	16,1	16,3	16,4
Belgium	11,4	13	12,7
Svédország	10,7	13,6	15,9
Magyarország	8,8	10,4	14,8
Anglia és Wales	7,7	8,7	9,2
Norvégia	6,8	6,3	6,0
Hollandia	5,5	6,2	5,7
Skócia	5,5	5,9	6,5
Olaszország	4,9	5,6	6,3
Románia	4,2	5,6	4,6
Oroszország	3,0	3,3	3,1
Spanyolország	2,4	1,8	2,2
Írország	2,3	2,7	3,1

7. táblázat. Öngyilkosság néhány európai államban 100 000 főre⁷¹

* * *

⁷¹ Rost, Hans: *Der Selbstmord als sozialstatistische Erscheinung*. (Az öngyilkosság mint társadalomstatisztikai jelenség) Köln, 1905, 17. o.

— Andris! Árva életem vigasztalója, ne hagyj itt.

„Kétségbeesésükben öngyilkosságra gondoltak.”

ADALÉKOK A MAGYAR ÖNGYILKOSSÁGI JELENSÉGHEZ

Mert eltiport nemzet újjá születhetik,
de öngyilkos nemzetre nincs feltámadás.

Kossuth Lajos: *Deák Ferencz halálakor*
Helfy Ignácznak (1876)

Az öngyilkolás nem a magyarság nemzeti jellege (más népeké sem az), s a többi társadalmi deviancia sem a sajátja. Az előnytelen életkörülmények, a megélhetési nehézségek, a rossz törvénykezés, az állam gyatra kormányzása, az idegenből érkező kedvezőtlen hatások, a család és a hagyományok összetartó erejének gyöngülése, a szellemi-lelki-erkölcsi lepusztulás eredményezik az öngyilkosságok és más devianciák számának a növekedését egy-egy történelmi korszakban. Mert a szerencsétlen közösségi-társadalmi hatások könnyű érvényesülését alig akadályozza az országunkat irányító hatalmi réteg... és ma pedig a lezüllött liberális demokrácia. A bizonyosság hamis eszmékre és jelképekre cserélődik, s a fenségesség, a szent dolgok, a nemzeti hagyományok és szokások messze elkerülnek az ilyen államokat, társadalmakat.

Bármelyik kultúrában, ahol hosszú évtizedekre, évszázadokra a bizonytalanság üti fel a fejét, ott megszorodik az öngyilkosság, a mértéktelen italozás; rossz a lakosság közérzete, sínylődnek az emberek, megindul az erkölcsi romlás, halódnak a családok, a közösségek... Minálunk tartós társadalmi bizonytalanságot okozott a pusztító négyszáz éves osztrák, a királyság középső részét elnéptelenítő 150 éves török és a nemzeti létünket meggyalázó 45 éves orosz elnyomás; továbbá a Rákóczi-szabadságharc és egyben polgárháború, a reformkor, az áprilisi törvények, az osztrák elnyomók elleni szabadságharc, a Habsburg-elnyomókkal történt kiegyezés, a polgárosodás, a „modernizáció”; majd aztán a Károlyi-féle első „népköztársaság” és az azt követő négy és fél hónapos kom-

munista terror 1919-ben, a nemzet és az ország trianonizálása; majd a nemzet belső és a külső ellenségeinek – a beszivárgott, idegen kommunistáknak – a terrorja és diktatúrája 1945 és 1990 között, az ún. rendszerváltás, a „demokráciára” való áttérés, a magánosítás leple alatt történő országrablás és a vele járó hatalmas méretű korrupció, a megmaradt állam műveletlen és tehetségtelen önjelölt vezetőinek (az országrontóknak) és az ún. szocialista-liberális magyar-ellenes politikusoknak a kártékony ténykedése. Persze, hogy a nemzet elkese-redett, s kissé meghasonlott önmagával; a népesség csökken, a kiscsaládok halódnak, a devianciák szaporodnak; a nemzetgazdaság romokban, miközben egy másik, egy nyugati birodalom által nyakunkra ültetett régi-új szolgák Mammont imádják, és parancsaira cselekszenek a nemzet ellen.

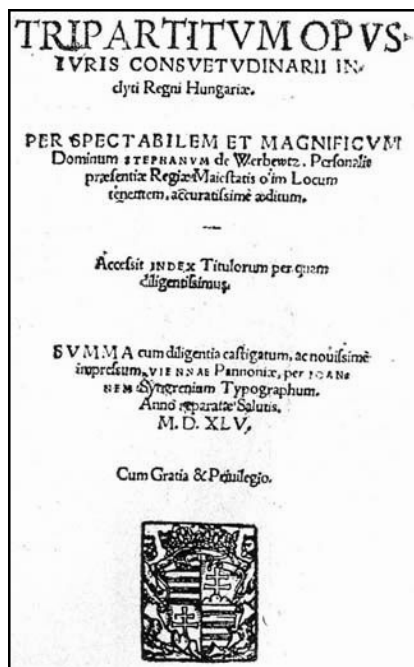
S hogy a fenségesség (annyi hányattatás után, kissé megfakulva bár) még létezik a nemzet lelkében, arra tanú az európai történelem. A XVII. században Anglia vezette az európai öngyilkossági statisztikát, míg a Magyar Királyságban a XIX. század elejéig-közepéig az angol betegségről – az öngyilkosságról – nem vagy alig hallunk: szórványos, ritka jelenség az önelveszejtés. Bizonyítja ezt ama nyelvtörténeti megjegyzésünk is, hogy *még XVI. század végén sem volt szavunk az öngyilkosságra*. Művelt és nagy hatású prédikátorunk, Bornemisza Péter, az 1578-as kiadású művében – az *Ördögi kísértetekben* – az öngyilkolást annak elkövetése módjával jelöli: felakasztja magát, torkát általmetszi, vízbe ugrik, magába veri vagy szívébe üti a kést, magát megöli. A tettekből elvonatkoztatandó fogalmat – az öngyilkolást, öngyilkosságot – nem említi, hiszen az még nincs meg ékes anyanyelvünkben.

Ha az összes Kárpát-medencei levéltárunkat átnézhetnénk, bizonyára találhatnánk egypár feljegyzést egyesek önelveszejtéséről. Ám nincsen nyoma ennek az Árpád-házi királyaink s a Mohácsig következők törvényeiben. Holott e királyaink mindegyike szabályozta a köznapi élet sok-sok helyzetét, az erkölcsi, vallási, gazdasági és büntető ügyeket. Egyik cikkely sem említi az öngyilkolás jelenségét, tiltását vagy büntetését. Az angol szokásjogban viszont a *felo de se* (valaki önmaga elleni bűntette) már a XIII. századtól bűn a király ellen, vagyonvesztéssel járó cselekmény, s az elkövetője szégyenteljes, megalázó temetésben részesül. Az öngyilkos hagyatéka – korabeli angol szóval kifejezve – *deodand*¹, vagyis a kincstárra, az államra szállt „kegyes” célokra.

¹ Deo dandum *lat.* Istennek adandó

A középkori Magyar Királyság jogi szabályainak és szokásjogának gyűjteményét Werbőczy István országbírói ítélőmester 1504-ben kezdte el összeállítani II. Ulászló király (1490–1516) számára.² Kimerítően szabályozza az élethelyzeteket, hagyományokat és szokásokat, a különféle gyilkosságokat büntetni rendeli, ám *tervezetében egyetlenegy szó sincs öngyilkosságról*. Ugyanis az nem volt ügy akkoriban hazánkban. Előfordulása oly csekély lehetett, hogyha volt is egy-kettő, törvényi szabályozást vagy egyházi beavatkozást nem igényelt. A római pápáknak küldött XVI. századi levelekben sem említenek a jeles levélírók a magyar egyház számára gondot jelentő öngyilkosságokat.³

Az első, *bizonyítékkal alátámasztható* öngyilkosság, amiről minenkünk tudomásunk van, 1562-ben esett a magyar birodalomban. Illosfay Péter debreceni prédikátor fia, félreértelmezve Kálvin János predestináció tanát⁴, önkezével vetett véget életének: Csáholyon, Ecsed mellett, felakasztá magát. Tette előtt kelt „búcsúlevelében” a szerencsétlen fiatalember megvallja, hogy ő „az előrendeltek számára nem tartozik”. Az egri püspök, a nagyhírű Verancsics Antal (1504–1573) az irományt Forgách Ferenc (1530?–1577) kinevezett váradi püspökhöz⁵ küldé e megjegyzéssel: „mióta Egerben ülök, ez negyedik példája

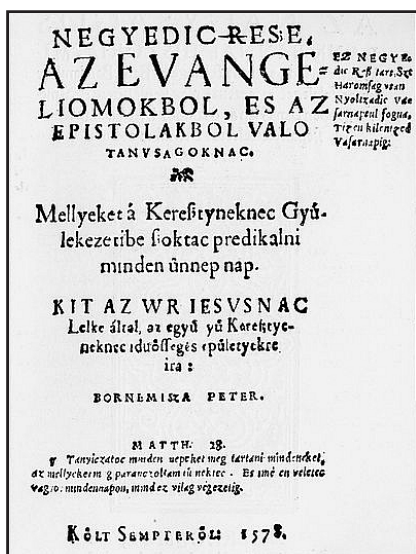
Werbőczy Hármaskönyvének címlapja

² Werbőczy, Stephanus de: *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* (Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve), 1514.

³ Lásd Besenyei József (szerk.): *Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578)*. Roma–Budapest, 2002, Római Magyar Akadémia Fraknoi Vilmos Történeti Intézete – Országos Széchényi Könyvtár.

⁴ Isten – az ember tudta nélkül – eleve eldöntötte, kik fognak üdvözülni, és kik nem. Az üdvözülésben tehát nincs szerepe annak, hogy az egyén miféle életet él a Földön. Mindent Isten dönt el, az egyén semmit sem tehet ellene.

⁵ Különféle okok miatt (Várad ostroma, udvari szolgálat) sosem foglalta el a püspöki széket, valójában csak a címe volt ez.

A *Postillák* negyedik része,
az *Ördögi kísértetek* első kiadása

olly kétségbeesésnek e vidéken”. Az egri püspök tehát még három, közelebből meg nem nevezett személyről tudott, akik a predestináció félreértelmezése miatt, nyilván lelkiismereti okokból, elveszejtették magukat.⁶ Korábbi *adatolt* öngyilkosságról *mi* nem tudunk, hát még „tömeges” előfordulásáról.

Ellenben a XVI. század legérdekesebb társadalomtörténeti könyvében, a már említett Bornemissa Péter által a Felvidéken, Sempén, 1578-ban, a saját könyvnyomdájában nyomtatott *Ördögi kísértetekben*, amely tele van az akkori mindennapi élet erkölcsi visszasságaival (házasságtörés, paráználkodás, gyilkosság stb.), előfordul néhányszor az ördög általi öngyilkosságra

való kísértés a terjedelmes műben (kilenc, inkább külhoni esetet ismertet hallomás alapján).⁷ Ám a tudós Bornemissa saját verseiben nincsen szó öngyilkosságról. Mivel művének e sorai szerfelett érdekesek a kutatónak, szinte betűhíven idézzük azokat. (Olvasása türelmet és figyelmet igényel!)

„Rosa neuü egy ember... ő maga által veri magát, Kinec sebebe illy irast talalnac: WR Isten te tudod hogy az en igyem igaz volt, azért érötte adgy öröc életet, auagy Cato mellett helt. – Egy Predikator midön hitit atta volna egy személyne, es mas feleségeuel vétkezet volna, az vtan fel akasztja magat, es ez irast hatta: hogy Isten ötet arra az veszedelemre valasztotta volna. – Bestertze Banyán egy Német Prédikátor eyel fel kel feleséget mellöl, es egy hordoba buic es ot kessel által metzi az torkat. – Norimbergaba egy özüegy aszonnac lesz

⁶ Lányi Károly: *Magyarföld egyháztörténetei. I. köt. 1526-tól 1604-ig.* Nagyszombat, 1844, 347–348. A szerző itt a mindmáig az egyik legkitűnőbb történészre, Katona Istvánra hivatkozik, aki a *Historia critica regnum Hungariae* (Pest – Buda – Vác – Kalocsa – Pozsony – Kassa – Kolozsvár, 1779–1817) című hatalmas, 42 kötetes munkájának 20. kötetében ismerteti az esetet. Katona Istvánnak a Magyar Királyság történetét összefoglaló, eredeti iratokat felhasználó műve nélkülözhetetlen forrás a kutatók számára.

⁷ Bornemissza Péter: *Ördögi kísértetek.* Budapest, 1955, Akadémiai Kiadó, 184–192.

gyermeke egy Deaktul. Midön az pap kérdezne az atyát, es nem mondhatnac meg, visza küldi kerezteletlen. Az annya az miat meg öli az gyermeket, es magat fel akasztja. Az Deac azt haluan, öis magát által veri. Az Pap ezt ertuen, öis magát fel akasztja. Íme egy szjakra bünből mennyi hoszu bunnec vásznat szüdögeli az ördög időre lassan lassan. – Etyeken egy faluba Buda fele egy aszony czinal étetöt lenczebe az wranac, hogy ki vígye az aratashoz. De czac lepic ki hazabol, es az ő maga leanya mas wratul valo eszic az lenczébe, ezt latuan oe magais eszic buaba benne, es mind ketten meg hálnac. – Egy tisztos iffiu aszony: Midön dragasagban ket gyermeket nem volna mivel tartani, es koldolasert meg piron-gattac volna, Mond az ket kis gyermetskeinec, Edes magzatim nints mit enne-tec adnom, hanem ier mennyunc hallunc meg egyeut: Mondnac az gyermets-kec, bator édes anyanc. De oc nem értic mit mondnac, Es egyiket ölebe veszi, masikat kezen viszi, es előszer az ket gyermetsket az vízbe veti, az vtan ő magais oda vgordic. Sokan soc kisirteteket szenuednec az szegenysegi miattis.⁸ – Egy, szegensegi miat mind felesetet, gyermeket torkon metelte és ő magais az piat-zra menuen az okat kialtuan miért mielte, maganakis az torkat meg metzette. – Cygneaba egy kis gyermek el esic az kesbe, az anya midön esedeznec rayta, találkozik be az apia, es véli hogy ő ütötte az keest bele, es haragiaba felesetbe üti az keest. Es meg értuen hogy nem ő mielte, magabais be veri. Imé nemde röttenetes gyolkosé⁹ az ördög. – Groff Ekne magat meg öli. 1572 Groff Ekne nagy nemzet es nagy wr feleseti, ő maga szíuebe ütötte az keest: Enis predikál-tam az temetesen az soc nepert, kic rayta voltac Antal Ersekis es Pispkec ot leuen. – Egy Baratbol löt pap Czeh orszagban keszeritetic az Pispkekteul hogy hadna el felesetet, es io papsaga lenne, amaz azt mieli, véli hogy az vtan ismet haza fogadhattya: De röttenetes kisirtetekbe esic, es magat megöli.”

Az „ördögi kísérteteket” Pázmány Péter kardinális persze nem értékeli, s néhány évtizeddel később protestáns ellenfelét ilyképpen bélyegzi meg: „Bornemisza Péter, nevezetes predikátor, az ő gaz predikációinak negyedik részében az ördögi kísértetekről oly rút mocskos dolgokat írt, hogy az ördög

⁸ Eckhardt Sándor megjegyzése ehhez az i. m. 276. oldalán: „Az ínségben két gyermekével együtt öngyilkossá lett anya... egy nagy német városban, az Elba mellett történt 1547-ben. Melanchton is ördögről beszél és nem a polgárok önző fukarságáról, mely halálba kergette a szegény asszonyt.”

⁹ *gyolk*, *gyolkos*, *gyolkosság*: régies szók a mai gyilk, gyilkos, gyilkosság helyett. Lásd Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. II. köt., Pest, 1864.

Pázmány Péter *Kalauza*

sem írhatott volna szemérem-nélkül ily mosdatlan ocsmányságokat”.¹⁰

Pázmány érsek úr (jóllehet kitűnő erdélyi hitvalló protestáns családból származott!) szerteágazó ellenreformatori és hitbuzgalmi irodalmi munkásságot hagyott maga után (ékes nemzeti nyelvünk írásos megújításával egyetemben), ám egyik írásában sem lőttünk rá a katolikus egyház által elítélt és tiltott cselekedetre, az öngyilkolásra. *Kalauza*¹¹ példának okáért számos erkölcsi tanítást érint, de mint elítélendőről, az öngyilkolásról nem szól. Hátrahagyott prédikációi a katolikus tanítás ismertetését és megerősítését, a reformátorok által „felfordított” világ helyreállítását célozták (hűség, engedelmesség, szülői tekintély, túlvilág). A barokk katolikus világkép erkölcsének a szemszögéből

ostorozza a gyarló emberi szokásokat, köztük a mértéktelen evést, ami tkp. egyfajta lassú öngyilkosság, amint Pázmány leszögezi: „Mert gyilkosa magának a torkos ember: mivel, ... betegség vagy a sok ételben: és sokan meghalnak torkosságokért.”¹² Elképzelhetetlen, hogy Pázmány érsek úr éppen az öngyilkolást ne ostorozta volna a prédikációiban! Nem tévé, hisz nyilvánvaló, elszigetelt jelenség ama korban. Ugyanis, ha sok, ha szembetűnő lett volna, a katolikus egyház is biztosan felszólalt volna ellene, és elítéli.

Ám Pázmány érsek úr sem hiba nélkül való. Ocsmányságoknak minősíti jeles elődjének az ördögi kísértetekről írott történeteit, ugyanakkor ő maga is az ördögöt használja érvül, ha érdeke akképpen kívánja. Igencsak haragszik

¹⁰ Pázmány Péter *összes munkái. III. köt.* Budapest, 1897, 343.

¹¹ Pázmány Péter: *Isteni igazságra vezérlő kalauz*. Pozsony, 1613.

¹² Pázmány Péter: A római anyaszentegyház szokásából minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangeliumokrul predikációk. Az ételben való dobzódásnak veszedelmes ártalmirúl. Pozsony, 1636. In *Pázmány Péter összes munkái. VI. köt.* Budapest, 1903, Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem, 559.

Luther Mártonra, aki az ördöggel szövetkezve felforgatta a katolikus egyház rendjét (s akiről egyébként azt terjeszték az ellenfelei, hogy öngyilkos lett), s nem átalította alaposan befeketíteni az ágostai reformátort. Maga Pázmány is terjesztette *Kalauzában* Lutherről, hogy anyja fürdőházi szolgáló volt, és bizony az ördöggel való viszonyából született a reformátor; meg hogy Luther maga megvallá, mit tanult az ördögtől.

Halálát is többféleképpen beszéli el, idézzük: „§. 8. Luthernek Ördög Halálárúl. A' *Luther* Ördögi születésének, Ördögi szövetségének, Ördögi tudományának, Ördögi Halál lén vége. Maga beszéli együtt; a) hogy inkább akarná, ha őtet Ördög fojtaná-meg, hogy-sem a' Tsászár: mert, ha az Ördög végezné-ki e' világ-ból, nagy Úr keze-miat veszne. Alig ha fejére nem tellyesedék kívánsága. Mert azt olvasom felölle; hogy 1546. esztendőben, 17. *Februarii*, mikor Vatsorán vígan lakot vólna, azt beszéllé töb Asztali trágásági-közöt; b) hogy egy éh ember Ördögnek ígéré lelkét, ha őtet jól tartaná. És midőn kedve-szerént jól tartotta vólna, kéré tőlle lelkét. Azt felelé az ember; hogy várja-el halálát; mert ő tsak lelkét ígérte, nem testet. Az Ördög mondá; hogy, a' ki lovat vészen, a' féket-is véle vészi. És el-ragadá nyavalyást véletlenül. Efféle sok tréfák-után le-feküvék *Luther*, és éj-fél-után halva találtaték, a' szája félre fordulva.”¹³ Luthert az ördög fojtotta meg mintegy büntetésül.

Majd pár sorral alább elmeséli, hogy ő maga, Pázmány Péter, fültanúja volt annak, miként vitte el komondor képében az ördög Luthert. „*Gerétz*-ben¹⁴ ez-előt Harmintz-két esztendővel, az ő Felsége *Locumtenense* a' *Lavanti* Püspök asztalánál hallottam, mikor beszéllé a' bötsülletes vén ember, *Grienberger* Uram, ő Felsége *Regimennye*-nek *Cancelláriussa*; hogy, midőn ifiu-korában Tsászár *Secretaria*-ján laknék, egy *Német*-országi fő Ur (kit akkor nevén nevezte) azt beszéllette az Urak előtt, hogy a' *Luther* halála-kor, ő-is a' *Mansfeldi* Hertzeg Udvarában szolgált gyermek-számban: halála-előt-való nap, mikor a' Hertzeggel vígan laknék *Luther* ebéd-felet, egy nagy Komondor lépék-be a' palotába, melyet sem az-előt, sem az-után nem láttak. Ez mihent bé-lépet, izzadni kezdet *Luther*, és azt mondotta: Illyen hamar-e? És az asztaltúl fel-kelvén, haza ment, és azon éjjel halva találtatot.”¹⁵ Majd hozzáteszi még Pázmány, hogy nem csodálja, ha ilyen vége lett Luthernek, mert az ördöggel való társalgásnak

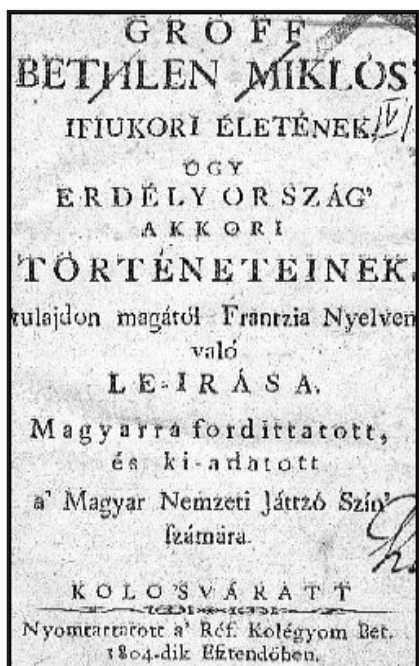
¹³ Pázmány Péter: *Hodegus. Igazságra vezérlő kalauz*. Nagyszombat, 1764, 213.

¹⁴ Grác

¹⁵ Uo. 214.

(szövetkezésnek) jó vége nem lehet. Nos, hát ennyit a hodegoszról, a tárgyilagosságról és az igazságra vezérlő szavakról.

Kocsi Csergő Bálint, a katolikus hitre való erőszakos visszatérítés aláírását megtagadó és emiatt nehéz gályarabságot szenvedett prédikátor, szabadulása után, 1676-ban, így emlékezik vissza a pozsonyi vérbíróságon két évvel azelőtt lezajlott hitvitára: „Hogy volnának ott jó cselekedetek, azhol semmi véteknek büntetése nincsen, lopás, gyilkosság, paráznság, sodomia, bestialitas szabad.”¹⁶

Bethlen Miklós ifjúkori élete és Erdélyország leírásának 1804-es kiadása

Az öngyilkosság bűnéről viszont ő sem beszél. Ám hazánk akkori erkölcsi állapotát, ami a mostani romlotthoz nagyon hasonló, bizony jól ismerhette.¹⁷

A három részre szakadott ország erdélyi nemes íróinak fennmaradt munkáiban sem lelünk rá az öngyilkosság emlegetésére. Kemény János, Bethlen Miklós vagy Apor Péter történeti eseményeket is taglaló önéletírásában számos gyilkosságról szólnak; de arról, hogy a környezetükben valaki önmaga életének erőszakosan véget vetett volna, egyikük sem. Pedig mindhárman igen tájékozott és művelt nemes urak voltak, akik sok erdélyi vidéken és kastélyban is megfordultak.¹⁸

Az 1685-ös esztendő a következő, amiben nekünk tudomásunk van öngyilkosságról, mégpedig *tömegesről*. A török megszállók kiűzése táján vagyunk. Esterházy

¹⁶ Kocsi Csergő Bálint: Kősziklán épült ház ostroma. 1676. In Bitskey István (szerk.): *Magyar emlékiratok. 16–18. század*. Budapest, 2000, Neumann Kft. (digitális kiadás)

¹⁷ Megkapó, szívhez szóló regényt írt erről Moldova György (*Negyven prédikátor*. Budapest, 1973, Szépirodalmi Könyvkiadó).

¹⁸ Kemény János (1607–1662) önéletírása 1657–58 között, tatár rabságában keletkezett, műve a korszak fontos történeti forrása. Bethlen Miklós (1642–1716) önéletírása 1710-es. Lásd *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Budapest, 1980, Szépirodalmi Könyvkiadó. Apor Péter (1676–1752) pedig 1736-ban írta meg munkáját. Lásd uő: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bukarest, 1978, Kriterion Kiadó.

Pál nádor jelentést küld az idegen királynak, I. Lipótnak, amiben felpanaszolja: a török ellen felvonuló külföldi hadsereg eltartása rettenetesen megterheli az egyébként is szegény vármegyéket, „...a porció, elvívén a lakosság élelmét, oly nagy éhhalált okoz, hogy a nép gyermekeit, feleségét, fiatal lányait eladja az idegen katonáknak, amiből végtelen fürtelem származik. Sokan lemészárolják családjukat és azután öngyilkosok lesznek, ezerek kibujdosnak.”¹⁹ (Ám ezekből az Erdélybe és a Partiumba kibujdosó szegényekből lesznek majd a nemzet és Rákóczi vezérlő fejedelmünk hős kurucái.)

Aztán amikor Antonio Caraffa véreskezű olasz zsoldosvezér garázdálkodott a Felvidéken, az eperjesi városőrség volt parancsnoka, Feldmeyer Simon vetett véget az életének 1687. március 22-én: csak öngyilkosságával kerülhette el a kivégzését.²⁰ Caraffa az esztelen vérengzésekor több mint 300 embert kínzattott meg és 24 gazdag polgárt végeztetett ki nyilvánosan Eperjes főterén, hogy vagyonukra rátehesse a kezét. Mindezekről persze az idegen király, a zsarnok I. Lipót, akinek 50 éves uralkodása a nemzet egyik legkeservesebb időszaka volt, természetesen tudott; mi több, nevelőjével, a magyargyűlölő Kollonich érsekkel Magyarországot először rabbá, koldussá, majd katolikussá és németté kívánták tenni. A vármegyék és a nádor, de még a király hű emberei is panasszal mentek Lipóthoz a vérengző ellen, ám Caraffát megérdemelt büntetés helyett a legnagyobb kitüntetésekben részesítette a botor király: tábornaggyá, titkos tanácsossá, Felső-Magyarország várainak főparancsnokává s aranygyapjas vitézzé nevezte ki.²¹

E század – a XVII. – vége felé lábra kapott Erdélyben egy mendemonda, miszerint egy deák, akit Cartesiusnak (azaz René Descartes-nak) a kételkedésről szóló tanai megzavartak, saját lelki üdvösségében bizonytalankodni kezdett, és öngyilkos lett. Erre Misztótfalusi Kis Miklós, az egyik legszebb metszésű betűkészletet megalkotó nyomdász és író utal a „mentségében”: „Cartesius felteszi azt, hogy dubitandum ugyan de omnibus, mindazáltal az életnek alkalmatosságait el nem kell mulatni, sem pediglen azt a dubitatiót nem kell ad spiritualia extendálni, mint amely deák az Isten felől és a maga bűne bocsánatjáról is kezdett

¹⁹ Hóman Bálint – Szekfü Gyula: *A magyar nemzet története*. CD-ROM. Budapest, 2002, Arcanum Adatbázis Kft.

²⁰ Szalay József – Baróti Lajos: *A magyar nemzet története*. Budapest, 1896, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) kiadása. (digitális kiadás)

²¹ *Révai nagy lexikona*. VI. köt. Budapest, 1912, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., 541.

volt dubitálni.”²² A mendemondán túl viszont van értesülésünk arról, hogy a század végén az erdélyi ötvösmesterek közül néhányan – főúri zsarnokoskodás vagy pénzveszteség, anyagi tönkremenetel – miatt, miközben a városi kommunizmus, a céh, a hajdan erős legényszervezetek elvesztik régi, *a közösséget összetartó erejüket, öngyilkosok lesznek.*²³

Következik az 1708. esztendő február 29. napjára, Pozsonyba összehívott országgyűlés (amit II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem hevesen ellenzett, és azon nem vett részt), ahol a nyugati megyék küldöttei *ismételten* felpanaszolták I. Lipótnak, az idegen királynak, hogy az idegen katonaság borzasztó kihágásokat követ el, önkényesen oly adókat zsarol a néptől, hogy többen gyermekeiket adják el vagy *kétségbeesésükben öngyilkosságra vetemednek.*²⁴

Aztán jön az 1721. esztendő és Brenner Domokosnak, II. Rákóczi Ferenc fejedelmünk diplomatájának az öngyilkossága. Párizsi kiküldetésében pénz- és értékpapír-üzletekbe bonyolódva eljátszotta a fejedelem rábízott vagyonát. 1721. szeptember 25-én, a párizsi adósok börtönében, a Bastille-ban, elvágta a torkát. Korábban is volt pár öngyilkossági kísérlete.²⁵ *Ám mindez Párizsban történik, ahol öelötte már sok-sok öngyilkossági példa állt!*

Az is érdekes jelenség, hogy e korszak – a barokk kor – hazai költőinek verseiben sem fedezzük fel az öngyilkosság tárgykört. Holott a XVI. és a XVII. század fordulóján egyfajta gondolkodási fordulat, egyfajta világkép váltás történik mifelénk: a reneszánsz világszemlélet életöröme, tisztasága, egyszerűsége (lásd pl. Balassi Bálint költészetét) a barokk kor modorosságába, egy visszahökkenő életérzésbe kanyarul. Ennek ellenére az öngyilkosság mint megverselendő tárgy a számos barokk költőnknél fel sem merül.

Hogy aztán a történeti kutatás számára kevésbé ismert társadalmi rétegekben – a jobbágyság vagy a városi polgárság körében – mennyi öngyilkosság történhetett, nem tudjuk. Habár az előző két évszázadban (a XV.–XVII.-ben)

²² M. Tótfalusi Kis Miklós: Maga személyének, életének és különös cselekedeteinek mentsége. Kolozsváratt, 1698. In Bitskey István (szerk.): *Magyar emlékiratok. 16–18. század.* Budapest, 2000, Neumann Kft. (digitális kiadás) Az öngyilkos deák mendemondáját Bitskey jegyzetében olvassuk.

²³ Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története. II. köt.* Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó, 837.

²⁴ Szalay József – Baróti Lajos: i. m.

²⁵ Köpeczi Béla: *Brenner Domokos, a Rákóczi-szabadságharc és a bujdosás diplomatája és publicistája.* Budapest, 1996, Akadémiai Kiadó, 116–118.

keletkezett néhány népballadánk utal szerelmi öngyilkosságokra, mégis óvjuk az olvasót az elhamarkodott következtetéstől, mert a balladai történetek magja idegenből történő átvétel is lehetett. Ugyanis nemcsak a főúri udvarokban, hanem a jobbágyság körében is vándoroltak regösök, énekmondók, lantosok, akik az efféléket is szívesen terjesztették. Ilyen pl. a *Két kápolnavirág* (másképpen *Kádár Kata balladája*). Igen jeles tudósunk, az irodalom és a néprajz iránt is erőteljesen érdeklődő Bél Mátyás (1648–1749) is emlegeti, hogy a nép ajkán több száz esztendő múltával is élnek még történetek (ilyen a Toldi Miklóssé is), amiket szintén vándor énekmondók terjesztettek a nép körében.²⁶

Az 1653. évi erdélyi országgyűlésig megalkotott és II. Rákóczi György fejedelem által összegyűjtetett törvényeink²⁷, akárcsak korábbi királyainké, számos büntetőjogi cikkelyt is tartalmaznak, ám öngyilkosságról nincs szó bennük. Viszont az 1787-ben a Habsburg-elnyomók által Erdélyországra is ráerőszakolt jozefinista birodalmi büntető törvénykönyv büntetést mér az öngyilkosra és a kísérletet elkövetőre.²⁸ E szabályozás az osztrák öngyilkossági jelenséget vette alapul, hisz Erdélyben ekkoriban még nem tudunk megjelenéséről, elterjedtségéről, számáról. Bemutatjuk az öngyilkosságra vonatkozó mindössze három paragrafust e büntető törvényből:

„Negyedik fejezet.

Az egyenesen az emberek életét, és testi bátorságát illető vétkekről

123. § Öngyilkosság az, ha valaki erőszakos és halált okozó cselekedettel megfosztja magától az életet, ugyanakkor rajta elmezavar vagy súlyos betegség jele, ami az ész használatát akadályozná, nem volt megfigyelhető. Az öngyilkos testét, ha azonnal meghalt, vagy megbánás tanúsítása nélkül hunyt el, a gypmesternek kell elföldelnie. Ha a tette és a bekövetkező halál között megbánást mutatott, úgy a testtől csak a rendes sírhelyet kell megtagadni, és mindenfajta kíséret és pompa nélkül kell eltemetni.

124. § Ha az öngyilkosság azért történt, hogy egy elkövetett bűncselekmény büntetését elkerülje, úgy az öngyilkos nevét a bűncselekmény megnevezésével, amíg a bűncselekmény a törvény szerint bizonyítottnak tekinthető, az akasztófára kell kifüggeszteni, és közismertté kell tenni.

²⁶ Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar néprajz. V. köt.* Budapest, 1988–2002, Akadémiai Kiadó, 488.

²⁷ A munkát atyja, I. Rákóczi György fejedelem rendelte el 1640-ben.

²⁸ Magyar nyelven: *Közönséges törvény a vétkekről, és azoknak büntetéséről.* Buda, 1788.

125. § Ha pedig az öngyilkosság kísérlet, ami a tettes közreműködése és akarata nélkül merő véletlen vagy bármi más okból nincs bevégezve, úgy a bűnöst, ha sebesült, ha nem, börtönbe kell zárni, ahol, ha minden maga ellen irányuló erőszak lehetetlenné van téve, meghatározatlan időre addig marad, amíg megtanulja, hogy az életben maradás istennel, az állammal és önmagával szembeni kötelessége, teljes megbánást tanúsít, és javulást mutat.”

Az idegen II. József király a halálos ágyán azonban visszavonta e törvénykönyvet is (az összes korábbi rendeletével együtt), ezért Türi László erdélyi ítélőmester 1791-ben új tervezetet készít a fejedelem megbízásából, amiben a korábbi példához hasonlóan méri az öngyilkosságot. Vajon a XVIII. század második felében kellett már annyi öngyilkosságnak történnie Erdélyországban, hogy a jelenség felkeltse a fejedelem és a főurak figyelmét, és törvénykönyvbe foglalják? Statisztikai és levéltári adatok

híján erre válaszolni nem tudunk, de úgy gondoljuk ismereteink alapján, hogy nem. S az *Erdélyi Magyar Hír-Vivő* 1790-es számaiban sem akadtunk öngyilkosságot taglaló cikkekre.²⁹ Azt csak sejtethetjük, hogy a fejedelmi udvarok, a főúri kastélyok, udvarházak és a gazdagabb városi polgárházak lakói hetekig tartó levelezgetésben lehettek egy-egy, akkoriban még ritka eseménynek számító öngyilkosságról.

Ám az, hogy a jelenség már szemet szúrt a terjedelmes Magyar Királyság nyugati felében, arra az éledező magyar sajtó a tanú. A kincses Kolozsvárral átellenben fekvő koronázó városunkban, Pozsonyban, még jóval az *Erdélyi Magyar Hír-Vivő* előtt kiadott első magyar nyelvű újságban, a *Magyar Hírmondó* címűben, 1784 elején Révai Miklós (1750–1807) a nyilvá-

Az *Erdélyi Magyar Hír-Vivő*
(Mind-Szent havának 21-kén,
1790., 46. szám)

²⁹ A rövid életű *Erdélyi Magyar Hír-Vivő* első száma Nagyszebenben látott napvilágot 1790. április 3-án. 1791 elején – a kolozsvári vetélytárs nyomdák rosszindulatú vádaskodása miatt – kénytelen volt megjelenését beszüntetni.

nosságot arra is felhasználja, hogy a visszás és maradi társadalmi jelenségekre felhívja az olvasó polgárok figyelmét. (Csakhamar el is távolítottatt a laptól e nemes férfiú.) Közli például, hogy egy, az adóssága miatt öngyilkossá lett ember holttestét, eltemetés helyett, a gyermekei szeme láttára vonszolták át a városon.³⁰ Itt, Pozsonyban, már előfordul a polgárosodás számos hátrányából fakadó efféle személyes tehertől öngyilkosság révén történő szabadulás, *a rossz német-osztrák példák utánzása*. S a német kultúrából eltanult rossz példa *lassan-lassan terjed kelet felé is a Magyar Királyságban*, s majd jócskán megsokszorozódva érkezik el a XIX. század folyamán Erdélybe is.

A XVIII. század végén, az 1793-ban írt Csokonai Vitéz-versben, az *Egy kétségbe esett maga gyilkosa* címűben még nem használja az öngyilkosság szót a jeles debreceni poétánk; feltesszük, még nem létezett. Mert ha ismerte volna, Csokonai Vitéz Mihály nyilván e címet adja versének: *Egy kétségbe esett öngyilkos*. Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) szintén *magagyilkosságot* idéz az 1813-as dalgyűjtésében.³¹ Ám Török Damascenus 1818-ban már *önnön gyilkosságának* nevezi a tettet, s mellette még az *autochirus* (öngyilkos) ógörög szót is említi. Az orvos Böhm Károly háromrészes tanulmányában *maga kivégzéséről* is beszél.³² A Nyugat-Európában már széles körben, jó egy évszázada használt, latin eredetű *suicidium* szót nálunk még nem alkalmazzák az írók és az orvosok. Szemián Pál és Kovács Lajos orvosi értekezésükben az *autochiria* szót használ-

Az első magyar nyelvű újság,
a pozsonyi *Magyar Hirmondó*
(1780/1. szám)

³⁰ Szabolcsi Miklós (szerk.): *A magyar sajtó története. 1705–1848. I. köt.* Budapest, 1985, Akadémiai Kiadó, 85.

³¹ Lásd Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* c. gyűjteményében (Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó) *A szerelem tövises útja* c. énekben.

³² Böhm Károly: Az öngyilkolásról. *Tudományos Gyűjtemény*, 1835/6., 72–90.; 1835/7., 43–63.; 1835/8., 27–44.

ják.³³ Thomas Browne *Religio medici* (Orvosi hitvallás) című, 1643-as könyvében jelenik meg először a *self-killing* ('önmegölés') szó helyett a latinos *suicide* (sui cadere: megöli magát).

Nem leltünk öngyilkosságra utaló közmondásokat, szólásokat a régi, hatalmas terjedelmű gyűjteményekben sem. Szólás- és közmondáskincsünk a nemzet elidegeníthetetlen tulajdona, és pedig olyan szellemi vagyona, amit *a saját szükségleteire, igényeire, a saját lelki alkatának megfelelően teremtett, gyarapított és őrzött meg a századokon keresztül*.

Dugonics András (1740–1818) kitűnő szépíróknak a már a halála után, 1820-ban kiadott munkájában félszáz akasztásra, akasztott emberre vonatkozó példa is van (a cselekedetet mások követik el valakivel), ám öngyilkosságnak híre-hamva sincs.³⁴ A jeles nyelvész és teológiai tanár, Ballagi Mór (1815–1891) 1850-es gyűjteményében öngyilkosságra utaló szólást vagy közmondást a 8313 tétel közül egyetlenegy sem találtunk.³⁵ Erdélyi Jánosnál (1814–1868), a kitűnő bölcselnél és akadémikusnál ugyan akadnak 1851-ben akasztással kapcsolatos szövegek a 9 ezer tételben, ám egy kivételével nem az önakasztásra vonatkoznak: „8778. Ritkán akasztja fel magát valaki a maga vétkéért”.³⁶ Siriska Andor pécsi tanító úr 1890-es kiadású munkájában már szinte vártunk efféle adatot, ismerve az öngyilkosságok előfordulásának a XIX. század második felére feltoluló számát, de nem kaptunk.³⁷ Margalits Ede (1849–1940) történész és irodalmár még terjedelmesebb munkájában, egy 1896-os kiadásában, a 25 336 tétel között már megjelenik egy: „Elemésztette magát bujában. (Öngyilkos.)”³⁸ O. Nagy Gábor (1915–1973) jeles nyelvész és lexikográfus sok száz oldalas, az előbbi szerzők munkáit is feldolgozó gyűjteményében³⁹ mindössze nyolc öngyilkosságra utaló szöveg fordul elő: 2 szólás és 6 közmondás

³³ Szemián Pál: *Dissertatio inauguralis medica sistens autochiriam obtuto medico*. (Értekezés az öngyilkosságról orvosi szempontból) Buda, 1839. és Kovács Lajos: *Dissertatio inauguralis medica de autochiria*. (Értekezés az öngyilkosságról) Pest, 1842.

³⁴ Dugonics András: *Magyar példa beszédek és jeles mondások*. 1–2. köt., Szeged, 1820.

³⁵ Ballagi Mór: *Magyar példabeszédek, közmondások és szólások gyűjteménye*. 1–2. köt. Szarvas, 1850.

³⁶ Erdélyi János: *Magyar közmondások könyve*. Pest, 1851.

³⁷ Siriska Andor: *Magyar közmondások könyve*. Válogatott magyar közmondások, példabeszédek, szólásmódok betűrendes gyűjteménye. Pécs 1890.

³⁸ Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest, 1896.

³⁹ O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 4. kiad. Budapest, 1985, Gondolat.

a 17 966 tétel között; az ördög létezésére, munkálkodására utalót viszont 150-nél is többet találtunk.

Erőszakkal ment az isten nyakára = öngyilkos lett.

Júdást fogott = felakasztotta magát.

Aki magának gyilkosa, mennyországnak nem lakosa = az öngyilkosság súlyos bűn.

Két halála van, ki önmagának gyilkosa = az öngyilkosság súlyos bűn.

Felakasztotta magát valaki (mondták, ha hirtelen vihar kerekedett).

Ritkán akasztja fel az ember magát a maga vétkéért = aligha szokott az ember önmagának szigorú bírója lenni.

Akasztott ember házában kötelet emleget = olyasmiről beszél, ami a másikat személyében kínosan érinti.

Lóg, mint az akasztott ember = hosszan, lenyúlón lóg valami.

Népmeséink, népdalaink sem tartalmazznak – a néhány népballadánk kivételével⁴⁰ – öngyilkosságról szóló történeteket. Bár Erdélyi János 1851-es közmondás gyűjteményében ráakadtunk egy népdal inkább humorosnak vehető részletére, a 103. mondás után közli: „[Valamilyen] faluvégén, / Ott az akasztófa régen. / A ki megunta világát, / Akasztsza fel reá magát.” Egy másik meg, amire magunk is emlékszünk, és amit énekeltünk is fiatal korunkban, a *Látod, édesanyám kezdetű* népdal, amiben a szerelmes a cudar sorsát, az elhagyása miatti fájdalmát, a halál utáni vágyát édesanyjának panaszolja el: „Látod, édesanyám, látod, édesanyám, / Mért szültél a világra. / Inkább dobtál volna, inkább dobtál volna / A kanyargó Tiszába. / Tisza vize vitt volna a jeges Dunába. / Soh' se lettem volna, bár ne lettem volna / Senki megunt babája.”

A fentiek is arra utalnak, hogy az öngyilkosság előfordulása a *nép körében nem gyakori XIX. században*, s előtte meg még inkább nem volt, nem lehetett az. A bölcselmi mélységű, erkölcsi kérdésekre vagy különféle élethelyzetekre alkalmazható tömör, állandósult mondásnak egy vidék lakóinak körében általánosan ismertnek és szájhagyomány útján terjedőnek kell lennie. S idő kell ahhoz, hogy egy szólás vagy közmondás közkinccsé váljék, bekerüljön egy-egy gyűjteménybe. Egy jelenség előfordulásának el kell érnie egy bizonyos gyakoriságot, egyfajta küszöbértéket ahhoz, hogy szélesebb körben ismertté váljék, elkezdje ízelgetni a nép, rögzüljön egy-egy vidék lakóinak a tudatában, majd közmondássá, avagy szólássá jegecesedjék.

⁴⁰ Lásd például Kádár Kata, *Szégyenbe esett lány, A hajdúkkal útnak induló lány, Görög Ilona, Fogarasi István, Öngyilkos elhagyott szerető.*

A „szél kerekedik, aligha nem akasztottak” – mondás a nagysúlyú bűnt elkövető egyén törvény általi megbüntetéséről, de nem valaki önmaga szándékos elveszejtéséről szól. Az akasztás és az időjárás rosszra fordulása hiedelem a Dugonics András 1820-as gyűjtésében már megellelhető, ám negyed századdal később Petőfi már az önelveszejtéssel hozza összefüggésbe a szél feltámadását a korábban említett versében. Petőfi Sándor sokfelé járt hatalmas országunkban, hallhatott ilyesmit.

Valaminek viszont történnie kellett a XIX. század első felében. Elkezd tán lassan terjedni a Magyar Királyságban is a német kultúrából eredő rossz példa, az öngyilkosság? Sajnos, igen! Fogalma a nemesi-pogári köznyelvben 1840-ben már ismert, Kossuth Lajos is érinti a *Pesti Hírlapban*.⁴¹ Öelötte használja már Fáy András (1818), Edvi Illés Pál (1825), Vörösmarty Mihály (1837), később Vasvári Pál, Tompa Mihály és így tovább. A méltán híres-nevezetes Czuczor–Fogarasi-szótárban pedig szócikk van róla:

„ÖNGYILKOLÁS, (ön-gyilkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki akár közvetlenül egyszerre, akár közvetőleg, fokoként saját életét elveszi, illetőleg megrövidíti, pl. ki fejbe lövi, vízbe öli magát, vagy kicsapongó életmódot követ, stb.

ÖNGYILKOS, (ön-gyilkos) ösz. fn. Szoros betű szerénti értelemben oly személy, ki gyilkol, vagy hasonló szuróeszköz által önéletét vesz. Szélesb ért. ki akármely módon, pl. méreggel, vízbe ugrással, kicsapongásokkal meg-fosztja magát életétől.

ÖNGYILKOSSÁG, (ön-gyilkosság) ösz. fn. Öngyilkolás, mint végrehajtott tett.”⁴²

Kétségtelen, a Nyugat-Európából, jelesül a német kultúrából a Magyar Királyságba beszivárgó rossz példa – az öngyilkolás – a nagymérvű társadalmi-gazdasági változások révén terjed, és az elnyomó Habsburgokkal való 1867-es kényszerű kiegyezés után, amikor főképpen külföldi, elsősorban osztrák és német tőkepénzesek hazai térnyerése révén erőteljesen megindul az iparosítás és a tömegtermelés, egyre nagyobb méreteket ölt. Már állami (közhatalmi) szabályozásra is szükség van a megfékezéséhez; mindhiába, mert az ördög nem alszik, s az öngyilkossági ragály csak terjed.

⁴¹ Fazekas Csaba (szerk.): *Kossuth Lajos: Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz. I. köt. 1841.* Miskolc, 2003, k. n., 42.

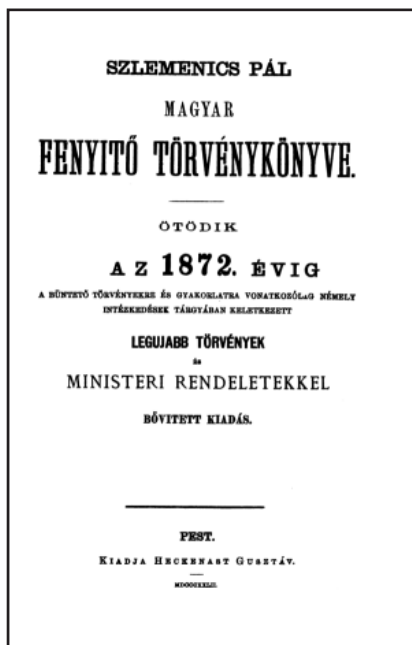
⁴² Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára. I–VI. köt.* Pest és Budapest, 1862–1874.

A fenyítőjog 1847-es cikkelyei ezt mondják ki: „69. §. A' gyilkosságnak különféle fajai. A' tágas értelemben vett gyilkosság, a' mint valaki vagy önmagának, vagy embertársának életét veszi el, öngyilkolásra (autochiria) és szoros értelemben vett gyilkosságra, és ez ismét, a' mint vagy rablás hozzájárult vagy nem, rablógyilkosságra vagyis latorságra (latrocinium) és pusztá 's egyszerű gyilkosságra (homicidium simplex) oszlik.”⁴³

Az öngyilkolásra pedig a 70. § adja meg a büntetést: „Az öngyilkolásnak büntetése, ha az igyekezet foganatba ment, bévett szokás szerint a' tisztességes temetésnek megtagadásában áll; kivéve mindazáltal, ha valaki elmetébolyodásból, melyet, iránta kétség támadván, a' velünk született büntelenségnek gyanítása miatt

mindenkor feltenni szükség, ölte volna meg magát; mivel az illyent elméjének távolléte miatt tette gonosztett nem lévén, valamint semmi büntetés alá vetni, úgy szinte a' tisztességes temetéstől megfosztani sem lehet. – A' mi pedig az öngyilkolásra törekedést illeti, mivelhogy a' büntetésnek félelme és végrehajtása újabb törekedésre ösztönül szolgálna, azt fenyítő büntetés alá vetni tanácsos nem volna; ugyanazért, ha valaki magát akár szive rosszaságából, akár elméje gyengültségéből 's mély búsongásból életétől megfosztani iparkodnék, a' közhatalomnak egyéb nem marad hátra, mintsem hogy az olyan embert gondos őrizet alá vevén, az első esetben ugyan lelki tanítókra, a' másodikban pedig orvosokra bízza.”⁴⁴

Az 1865. évi „fenyítő” törvény 88. §-ában sincs változás az öngyilkosság meghatározásában, s a következő 89.-ben sincs az öngyilkos megbüntetésében.⁴⁵ Az egyetlen különbség, hogy az *öngyilkolás* helyett akkor már az *öngyilkosság*

Az 1872-es fenyítő törvénykönyv

⁴³ Szlemenics Pál: *Fenyítő törvénytörvényi magyar törvény*. 2. átd. kiad. Pest, 1847, 103.

⁴⁴ Szlemenics Pál: i. m. 105.

⁴⁵ Szlemenics Pál – Ökrös Bálint: *Magyar fenyítő törvény*. 4. jav. és bőv. kiad. Pest, 1865, 140–142.

szót használja a törvény. És az 1872-es bővített és a változásokat magában foglaló fenyítő törvénykönyvben sincs változás az előzőekhez képest.⁴⁶

Az 1878. évi V. törvénycikk (büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, az ún. Csemegi-kódex⁴⁷) viszont már változtat: „283. § Három évig terjedhető fogházzal büntetendő az: a ki valakit öngyilkosságra rábir, vagy e célra annak tudva eszközöket vagy szereket szolgáltat. Ha pedig két személy kölcsönösen megegyezett az iránt, hogy előre meghatározott módon a sorstól tétessék függővé, hogy közülök melyik váljék öngyilkossá, s ennek következtében az öngyilkosságra irányzott cselekmény végre is hajtattott, de a halál nem következett be: mindkettőre egy évtől öt évig terjedhető államfogház; ha pedig a halál bekövetkezett: az életben maradottra öt évtől tiz évig terjedhető államfogház állapítandó meg.” Magát az életben maradt öngyilkost nem bünteti a törvény, ám a katolikus egyház ekkor még nagyon szigorú.

A XIX. század utolsó harmadában Erdélyben évente már 300 felé közelített az öngyilkosok száma. Ez jó háromszorosa a fél évszázaddal korábbinak, s kiugróan magas értéket mutatott Háromszékben.⁴⁸ Az öngyilkolás az ún. Bach-korszakban elkezdett iparosítással veszi kezdetét, s az évi száma a Habsburg-elnyomókkal való sajnálatos, ámbátor kényszerű kiegyezés után meredeken emelkedik, s a „diadalmenet” 1984-ig tart a trianoni Magyarországon: 100 000 lakosra vetítve 46 öngyilkos. E „dicső” eredménnyel világsők voltunk akkoriiban a már operettkommunistákká átvedlett hazai elnyomóink „minden valaha volt társadalomnál igazságosabb létező szocializmusában”.

A XIX. század elejétől kezdjük egyre gyakrabban összehasonlítani magunkat a Nyugattal (lásd pl. Széchenyi István és Wesselényi Miklós nyugateurópai tapasztalatszerző útjait), és ez kisebbségséget szül a nemesi-polgári értelmiségi körökben: „Azoknak, kik Erdélyt a’ polgárisodott Európa utolsó országának nevezik, igen is igazok van. És pedig nem csak azért van igazok, mert a’ polgárisodott országok gyűrzetében délkeletről Erdély az utolsó gyűrüszem, de azért főképp, mert ha az európai országokkal, a’ mint azok a’ miveltség magasabb vagy alsobb fokán állanak, össze hasonlítjuk honunkat,

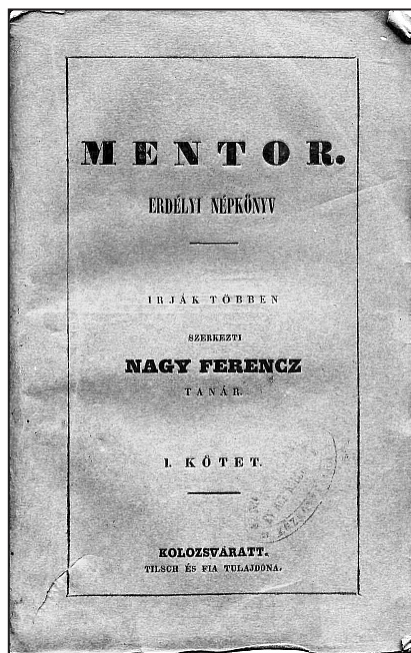
⁴⁶ Szlemenics Pál: *Magyar fenyítő törvénykönyv*. 5. átd. és bőv. kiad. Pest, 1847, 140–142.

⁴⁷ A javaslatot Csemegi Károly (1826–1899) igen alaposan készítette el. A törvénykönyvhöz írt nagyszabású indokolása maradandó tudományos és irodalmi értékű alkotás. Ő alakította meg a Magyar Jogász Egyletet is, aminek 1898-ig első elnöke volt.

⁴⁸ Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története. III. köt.* Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó, 1566.

ez azoktól mindenbe – de mindenbe – el van maradva. Ne irtozzunk az önismeret tükrébe tekinteni; ne tartsunk tőle; nem a' hiúság 's öncsalás tükre ez; bűvös ereje fölébredésre serkent, 's azon őszinte 's elfogultság nélküli vallamásra vezet, mikép amaz elmaradás oka tudatlanságunk és szegénységünk. Szegények mert tudatlanok – és tudatlanok mert szegények vagyunk. Ha volna, ki a' harsány szóval kiáltó tapasztalásnak ezen másás, vagy ha inkább tetszik, lesújtó leczkáját tagadná, vagy csak kétkednék is felőle, az nem ismeri saját fészket, vagy a' hiúság 's öncsalás mámora gyógyíthatlan nyavalyává fajult el agyában.”⁴⁹

Fényes Elek (1807–1876), a kitűnő statisztikus, akadémikus, az Országos Statisztikai Hivatal megszervezője és első igazgatója is kesereg: „Hátramaradásunk tehát fájdalom! magunk is igen érezzük. Itt csak az a' kérdés mikép segíthetnénk legczélszerűbben rothadásnak indult nemzeti testünkön? [...] Akarnánk, de nem tudunk előre menni, mert szellemi, 's anyagi szegénységünk lebilincselve tart. Anyagi jólétünket nem mozdíthatjuk elő, mert a szellemünk, intelligenciánk parányi; szellemünket nem növelhetjük, mert anyagi erővel nem bírunk. [...] Bizony egyik sem halad, az a' másik nélkül, hanem mindeniket együtt kell elkezdenünk, 's mindenikből annyit felfognunk, mennyit csak erőnk engedi, különben e' keserves dilemmából soha de soha ki nem vergődünk. [...] Mind szellemi, mind anyagi szükségseinkre lesz költségünk, *ha szűz vállainkra honszeretetet rakunk, 's ha örökös pénzszerzésről panaszkodásunk helyett, tivornyázással 's kártyázással felhagyunk.*”⁵⁰ (Kiemelés: V. Gy. – V. A.)

Erdélyi népkönyv (1842)

⁴⁹ Nagy Ferenc (szerk.): *Mentor. Erdélyi népkönyv. Közhasznú ismeretek tára a' honi szorgalom, 's értelmesség előmozdítására.* Kolozsváratt, 1842, VIII.

⁵⁰ Fényes Elek: *Magyarország hátramaradása ügyében. Felelet dr. Wildner Ignác urnak.* Lipcse, 1844, 48–49.

S a kisebbségi érzés azóta is tart, szerte a Kárpát-medencében. Pedig nem kellene ekképpen legyen, hiszen – amint az mára már fényesen bebizonyosodott – rossz volt az összehasonlítási alap. Azóta már világosan látjuk, hová vezetett a példának, követendőnek tekintett nyugat-európai polgári fejlődés és a liberalizmus ajnázása: osztrák kizsákmányolás, az ezeréves Magyar Királyságunk trianonizálása, világháborúk, kommunista rémuralom 1919-ben és 26 évvel később (ám akkor viszont 45 éven át!), a lelki és degeneratív betegségek szaporodása, mértéktelen italozás és kábítószer-élvezet, elhízás, torz gondolkodás, a családok szétesése, felosztott házasságok, gyermeknyomor és -éhezés, individualizmus és egoizmus, a nemi fogyatékoságok elszaporodása, a nemzetnek a tőkepezések, bankárok általi kizsákmányolása, a nemzet gyarmatosítása, idegenbe szakadt honfitársaink jogfosztása, a jócskán lezüllött és hazug liberális demokrácia „áldásainak” élvezete.

De térjünk vissza a XIX. század elejére, Török Damascenushoz, aki elsőként szentelt könyvet hazánkban az öngyilkosságnak. Eredeti neve Kadicsfalvi Albert József, a kései barokk korszak nagy hitszónoka.⁵¹ Műve *Önnön gyilkosságról – észre vételek a józan észnek és a keresztény erköltsi tudománynak úttján* címmel 1818-ban Miskolcon nyomtatott. A derék minorita barát az öngyilkosságot az Isten rendelkezésével és a természet törvényével ellenkező, vétke cselekedetnek tartja (akárcsak nyugat-európai elődei), ám – fogalmaz – mégis vannak szomorú példái. A XIX. század elején az öngyilkosság még nem gyakori jelenség, a barát is inkább csak a nemesség és a városi polgárság körében megesett öngyilkosságokról tudhat, a jobbágságnál tán nyoma sincs azoknak. „...a’ szomorú tapasztalás mutattya, hogy találkoznak az emberi társaságban olyan ellenségei a’ józan észnek, a’ kik bé dugván szerentsétlen füleiket a’ Természetnek ezen szavára: *Betsüld meg az Életet.*”⁵²

Az öngyilkosságot meg is határozza, illetéknéppen: „Az Önnön Gyilkosság azoknak elmúlása, a’ mik az Élet’ fenntartására szükségesek. Vagy olly tselekedet, melly rövid idő alatt életünket el rontja.” Majd pedig osztályozza: „Két-féle pedig az Önnön Gyilkosság. Egygyik *Vastag*, a’ másik *Vékony* Önnön Gyilkosságnak neveztetik. Ha valaki magát kötéllel megfojtya, hegyes törrel,

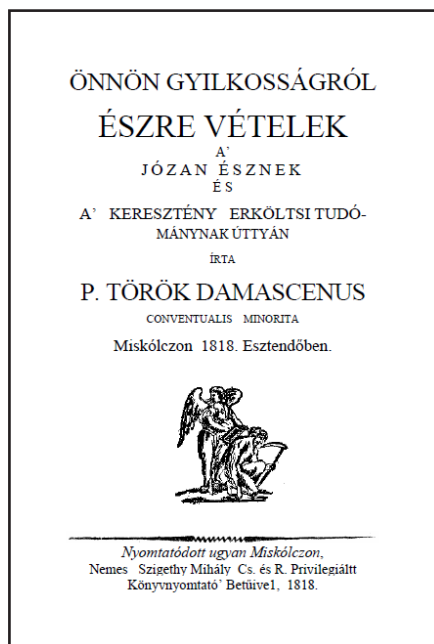
⁵¹ Egri minorita szerzetes és rendfőnök. Zetelakán született 1757. január 27-én, Kolozsvárt halt meg 1824. július 25-én.

⁵² Török Damascenus: *Önnön gyilkosságról – észre vételek a józan észnek és a keresztény erköltsi tudománynak úttján*. Miskolc, 1818, 4.

lövessel, vagy a' testnek bizonyos halált okozó méreggel megöli; ez *vastag* Önnön Gyilkosságnak mondatik. Mint-hogy pedig szoros értelemben nem tsak azon *Autochirusok*⁵³ Önnön Gyilkosok, a' kik mintegy erőszakoson magokra rohanván, egyenes szándékkal magok' életeknek végét szakasztják, vagy holmi aprólékos keveset érő valamiért magokat nagy élet' vesztő veszedelembé vizsik; hanem azok is valóban az Önnön Gyilkosságban részesek, bűnösök, kik torkossággal, részegséggel, bujasággal, és más ezekhez hasonló módokkal elpazérollyák egészségeket, és halálokat siettetik. [Lásd a Pázmány Péter intéseit!] Ez *vékony* Önnön Gyilkosságnak neveztetik. De ezen tselekedetek első tekintettel is hibások, erkölstelenek. 'S ha nem ruházzuk is ezekre a' vékony önnön gyilkosságnak nevezetét, magokban bűnös, és a' díszes emberi természettel ellenkező törvénytelenések." ⁵⁴

Három oka van az öngyilkosságnak a minorita szerzetes szerint: 1. testi, 2. indulati és 3. a vallásellenesség.

Ad 1. „Első Ok a' Testnek különös állapotja, 's a' testben lévő nedvességeknek romlottsága. A' kinek belső részét, főképpen agyvelejét elfutotta a' Sárvíz; vagy a' kiben a' belső oldal tagok nagy meg dugulást szenvednek (amaz meláncholikusnak, ez Hypochondriakusnak neveztetik;) az elméjében olly változást szenved, melly Őtet a' soros, és józan gondolkodásból kiüti; a' kívül lévő dolgoknak, 's az Ember' állapotját változtató környűállásoknak mivoltát szomorúabb ábrázatban állani nézi, mint voltaképpen vagy on. Az ilyen emberek komor kedvűek, mélyen gondolkodók, a' kellemetes Emberi Társaságtól távozó, magok zavaros képzelődéseikben mulatózok. Az ilyenekben támad az életnek unalma, maga fenn tartásának megvetése, és az emberi nyomorúságok-

Török Damascenus könyvének címlapja

⁵³ autokheiria gör öngyilkosság

⁵⁴ Török Damascenus: i. m. 7–8.

ról nagyon rémítő, 's kétségbe esést okozó szomorú képzelődés. Az ilyenekre ha valami súlyosabb tsapás rohan: mivel elméjük a ' gondolatok' zűrzavarjában már egészszen helytén sints, szaporán magok ellen fordíttyák dühösségeket, és gyilkos kezekkel önnön életeknek véget vetnek. A' Bolondság tehát, a' Melancholia, és Hypochondria sokszor okozza az önnön gyilkosságot. Azonban az ilyenekben az önnön gyilkosságot büntetésre méltónak tartani nem lehet, legalább annak hibássága igen tsekély: mivel az ilyenek az ép észttől meg vannak fosztva. Hasonlók ezekhez azok is, a' kikben a' léleknek mód nélkül való hirtelen indulati egyszerre támadnak, 's elébb okoznak önnön gyilkosságot, mint sem a' tselekedet 'meg gondolására időt engedtek volna.”⁵⁵

Ad 2. „Második Ok a' Törvény ellen rugódozó indulatoknak meg nem zabolázása. Az indulatok magok valóságokra nézve nem egyebek; hanem mint annyi lebegései a' természeti ösztönnnek, melly minden érző, 's értő állatban meg vagyon, hogy magának, 's hozzá hasonlónak meg őrzésére vigyázzon. Az indulatok magokban nem rosszak. Az Ember indulatok nélkül lomha, tehetetlen, semmi nagyot, semmi felségest nem tehet. Az indulatok valóságos ajándéki a' Természetnek, mellyek által a' lelki erő ki fejtődik az emberben. Az indulatok tsak a' vissza élés által lesznek rosszakká, és károsokká, midőn mértéket nem tartanak, 's nem hallgatnak az ész' szavára.”⁵⁶

Ad 3. „Harmadik ok a' Religióról hirdettetett igazságoknak meg vetése. Hirdeti a' Religio, a' Keresztény hit, hogy az ember nem tsupán ezen földi életre alkottatott, hogy a' halhatatlan léleknek a' testtől lett el válása után vagyon egy más élete, mellyben vagy örökre boldog, vagy boldogtalan leend, a' mint itt vagy s' virtust, a' tiszta erköltsöt gyakorollya, vagy a' bűnnnek veszedelmes ösvénnyén siet, hogy egy mindent tudó, 's mindenható ÚR mindenkor bizonyossága az ember' leg rejtettebb szándékának, 's tselekedetének. Taníttya, hogy az isten Atyánk, Barátunk, Jóltevőnk; ezen élet pedig azon út, melly a' síron túl a' boldogságra vezet. A' halál egy szerentsés fel oldoztatás a' boldogabb életre, ha a' nemesebb javak' kereséséről meg nem felejtkezik az ember. A' Religio a' más életnek reménységével élteszti, 's erősíti a' keresztény embernek jámbor erköltsét, meg nyúgtattya szívét, mértékletes zabolán tárgya gerjedelmeit, és így mind az egygyes embernek, mind az emberiségnek használ.

⁵⁵ Török Damascenus: i. m. 11–13.

⁵⁶ Uo. 13–14.

Már a' ki meg veti a' Religiónak ezen felséges, és az emberi boldogsággal szorosan egybe függő igazságait, a' ki megfőjtya szívében, 's el öli az eféle gondolatokat: abban a' nyűghatatlanságok bokrossabbak, a' fájdalmak érdeklőbbek, az indulatok dühösebbek, 's e szerént az élet is rendetlenebb, boldogtalanabb. Ebből egyenesen következik, hogy a' Religio boldogító igazságait meg vető ember, ha a' nyomorúságoktól szorongattatik, ha az élet' terhétől nyomatik, ha a' veszedelmektől rémítetik, ha egy vártt jótúl el esik, ha zajos indulattyának tellyesítésében akadályoztatik, ha betegséget, kárvallást, meg vetést szenved, 's ha ezen egybe tsoportozott ínségekben se magától, se más embertől segedelmet nem reméllhet, minthogy a' Religiótól bútsút vett, 's ugyan azért ennek vigasztaló, 's az embert a' leg veszedelmesebb állapotban is meg nyugtató igazságaihoz nem folyamodik: kétségben eső gondolatokkal háboríttatván, egy alaton reá szánással gyilkossá lesz önnön magának.”⁵⁷

Török Damascenus a kor szokásának, egyházi előírásainak megfelelően elsősorban erkölcsi ügyként kezeli az öngyilkosságot, ám megengedő az ítéletben, hiszen ha a szabad akarat képessége nincs már meg valakinél, akkor bűnt sem követhet el: „Közönséges mondás az ma, hogy az Önnön gyilkost nem lehet bűnről vádolni: mert nem követhetik el a' bűn a' szabad akaratnak gyakorlása nélkül. Nints pedig ott a' szabad akarat' gyakorlásának helyé, a' hol az elme úgy megzavarodott, hogy eszén nints az ember. Egy önnön gyilkos sints pedig eszén: mert soha eszével bíró ember maga gyilkossá nem lehet. Annak' okáért a' magában *objective* nagy gonoszságot, az önnön gyilkosságot nem lehet *subjective* az önnön gyilkosnak bűnül tulajdonítani. Nintsen helyé itt a' *morális imputaciónak*, erkölcsi tulajdonításnak.

Vagyon ezen állításnak helyé, meg ismerem, sok történetekben; de nem mindenkor. Azt állítom magam is, hogy vigyázva kell az egygyes maga ölések felől, 's ezeknek bűnös, vagy büntelen voltáról ítéletet hozni.”⁵⁸

A barát helyesnek gondolja a fenti állítást, mivel néhány öngyilkossági esetben látta igazolását. Úgy véljük, hogy ha papi, prédikatori, iskolaigazgatói, rendi főkörmányzói ténykedése révén tényleg volt neki tudomása öngyilkosságokról azon körökből, társaságokból, amikben ő maga is forgott, papi lelkét e szomorú jelenség nyilván nem hagyta nyugodni, s ez készteté arra, hogy

⁵⁷ Török Damascenus: i. m. 20–22.

⁵⁸ Uo. 6–37.

a tárgyról megírja az első rendszeres, szerfelett érdekes és a jelenség megértését tanúsítani is szándékozó munkáját – 1818-ban. E szerint tehát a XIX. század elején már gondná válhatott az öngyilkosság, előfordulása – legalábbis Török Damaszenus működési területén, Heves és Borsod vármegyékben, talán éppen a fiatal emberek körében oly mértéket vett, hogy az egyháznak foglalkoznia kellett vele. Azt gondoljuk, hogy igen szorgos levéltári kutatások alátámaszthatnák feltevésünket, nekünk azonban erre egyéb eltökélt elfoglaltságaink miatt nincs időnk.

Kutakodásunk során ráakadtunk Ferenczy Jakab és Danielik József munkájára, amely a XIX. század közepén jelent meg. A Szent István Társulatnak nyújtotta be Ferenczy Jakab a magyar írók életrajzát, amit maga gyűjtött össze, az 1848-as esztendőig bezárólag. Kéziratát Danielik József, a társulat választmányi tagja kapta meg kiegészítésre, aki a nemes feladatot elvégezvén, két jelentős kötettel gazdagította a nemzet könyvtárát. 625 író életrajzát ismertetik a szerzők az első kötetben, 932-t pedig Danielik József már egyedül, a 2.-ban. Az elsőben csak Czakó Zsigmond színész-drámaíró van megemlítve, aki 1847. december 14-én lett öngyilkos. A másodikban egy sincs.⁵⁹ Ezzel pusztán arra szándékozunk rámutatni, hogy nevezetes személyeink között öngyilkosokat a XIX. század közepéig alig találunk. Ám az után annál többet!

S ha már a Ferenczy–Danielik-féle életrajzi gyűjteményt leemeltük a könyvespolcra, szemünk a Bod Péterére (1712–1769) is ráesett. Az övé volt az első magyar nyelvű irodalmi lexikonunk, kiemelkedő teljesítménye XVIII. századi erdélyi kultúránknak.⁶⁰ A magyarigeni tudós lelkipásztor „historiájának” az anyaga a XVI. és XVII. században élt magyarországi és erdélyi tudós emberek élete és művei. *A hazájukat és magyar nemzetüket igazán szerető* kegyes olvasóknak ajánlja. Vajon találunk-e könyvében öngyilkos szerzőt? 528 szépíró és tudós életéről és munkásságáról számol be Bod Péter. Ezenkívül feljegyez 62 névtelenül megjelent munkát, és az ismert könyveket húsz szakcsoportban külön is felsorolja. Históriajába bekerültek mindazok, akik valamilyen írásos emléket hagytak maguk után, akikről maga Bod Péter is tudott, vagy tevé-

⁵⁹ Ferenczy Jakab – Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény*. Pest, 1856., valamint Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény*. 2. köt. Pest, 1858. Mindkét kötetet a Szent-István-Társulat adta ki.

⁶⁰ Bod Péter: *Magyar Athenas*. Kolozsvárott, 1767. A reá nyomtatott 1766-os kelet helyett valójában 1767-ben jelent meg.

kenységükről hallott. Ám mi nem lelénk egyetlenegy öngyilkosság miatt elhalálozott szerzőre sem az ő irodalomtörténetében. S ez nem lepett meg bennünket. Merthogy a Bod Péter által vizsgált két évszázadban – ellenében az angliai öngyilkosságok már akkoriban tömeges számával –, a Kárpát-medencei magyar hazában ilyenről nem beszélhetünk, noha lehettek ritka esetek.

Szinnyei József (1830–1913) irodalomtörténészünknek a Bod Péteréhez nagyon hasonló, csak hogy a XIX. század végétől, 14 kötetben megjelenő, igen gondosan összeállított könyveiből viszont megtudtuk,⁶¹ hogy 1842-től hazánkban is folyamatosan jelentek meg az öngyilkosságról szóló tudományos művek, irodalmi alkotások és hírlapi tudósítások. A szerzők orvos, pap, jogász, akadémikus, néptanító, statisztikus, rendőrkapitány, író, ügyész, színész, főszolgabíró, királyi tanácsos, tankerületi főigazgató stb. Az öngyilkosságról szóló írások műfaja is sokrétű: tudományos igényű tanulmány, több száz oldalas könyv, vígjáték, dráma, felvilágosító újságcikk, statisztikai elemzés, orvosdoktori értekezés, elbeszélés, regény.

A XIX. század első felében – a nyugat-európai országokban kiadott folyóiratok számához képest – még vajmi kevés a folyóirat a hatalmas kiterjedésű országunkban, a második felétől azonban megszorodnak nálunk is a hírlapok és a folyóiratok. A század elején egy-kettő volt csak minálunk, 1832-ben 12 (ebből 7 Pest-Budán), 1848–49-ben pedig már 86. Bár 1850-re csupán 9 maradt, ám a század végére jóval 1000 fölé nőtt a számuk.⁶² (1. ábra) E sajtótermékek kínálják is kolumnáikat az öngyilkosságok híreinek, mivel az öngyilkosságok igencsak elburjánoznak. S a külföldön megtörtént öngyilkosságokról is

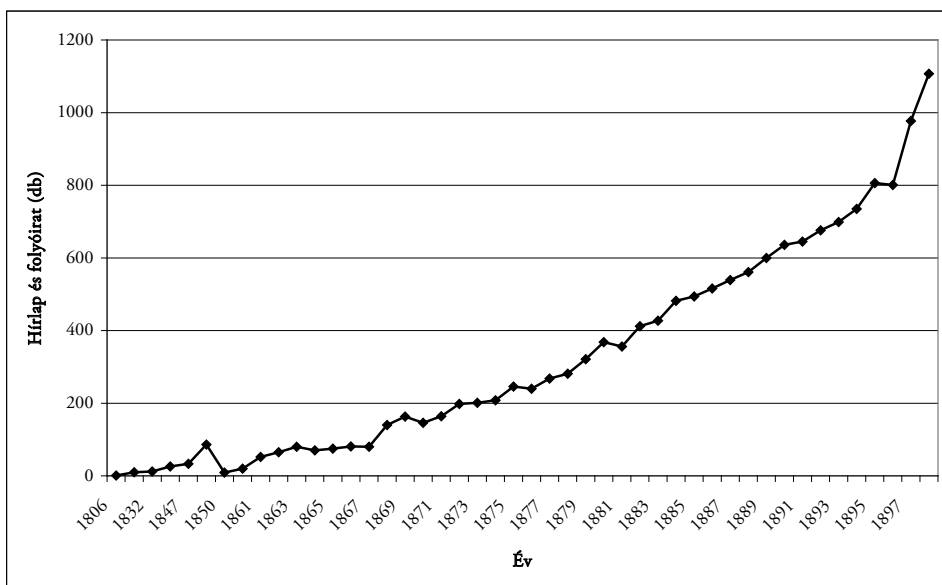

Bod Péter: *Magyar Athenas*

⁶¹ Sinnyei József: i. m.

⁶² Orosz József: A' folyóirások statistikája. In uő.: *Századunk. I. köt.* Pest, 1832, 134–137. és Endrődi Sándor: *Századunk magyar irodalma képekben. Széchenyi föllépésétől a kiegyezésig.* Budapest, 1900, Athenaeum Irod. és Nyomdai R. T. kiadása, 460–461.

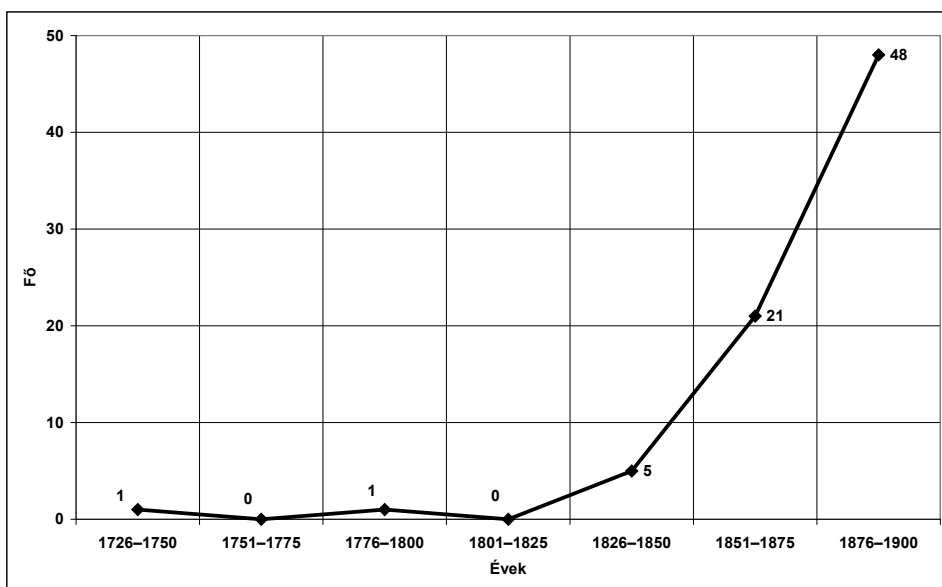
rendszeresen beszámolnak a hírlapok. Ezekből, gyűjteményes művekből és az igen lelkiismeretes Szinnyi József bibliográfus említett életrajzi művéből viszont azt is megtudtuk, hogy a szép- és szakírók öngyilkosságának a száma az 1850-es évektől a század végéig meredeken emelkedett.

1. ábra. Hírlapok és folyóiratok számának alakulása a XIX. században

Összeszámoltuk: a mintegy 80 szép- és szakíró öngyilkos főleg nemesi származású, foglalkozására nézve könyvtáros-irodalmár; a bölcsélet és szépművészetek magistere és egyetemi tanár; honvéd alezredes; színész és drámaíró; könyvtáros; királyi tanfelügyelő; költő; bölcsész; akadémikus, országgyűlési képviselő; honvéd százados; ünnepelt szépasszony és írócska; jogász és királyi tanácsos; hírlapíró; építész; tanító, író és költő; jogász; vallási író, nyelvész; hírlapíró; színész-rendező; ügyvéd, politikus; ügyvédjelölt; írócska; orvos; iparkamarai titkár; tiszt főügyész; ágostai evangélikus főgymnasiumi igazgató; jogakadémiai tanár; királyi pénzügyi tanácsos; országos levéltári tisztviselő és akadémikus; festőművész; a budapesti Arena-úti polgári leányiskola igazgatója; politikus; ügyvéd; földbirtokos; gépgyáros és orsz.-gyűlési képviselő; színész-színigazgató; evangélikus lelkész; költő stb. (2. ábra)

A sok bűvárlásunk ellenére – a már említett egri minorita barát könyvén túl – a XIX. században öngyilkosságról szóló kimerítő tudományos munkákra alig leltünk. A már említett Böhöm Károly 1835-ös tanulmányán túl Munkay János (1820–1890) római katolikus plébános foglalkozik a tárggyal a század

2. ábra. Szép- és szakírók öngyilkossága 1726 és 1900 között negyedszázadonként

közepén egyik könyvének fejezetében⁶³, majd a *Religio* folyóiratban.⁶⁴ Így vélekedik: „az öngyilkolások, az emberiség történetében, ijesztő rémképek gyanánt állanak, és a Nemesisnek büntető súlyját tüntetik föl. Noha minden időben találkozunk emberekkel, kik kétségbe esve, önkezeikkel vétenek véget élőknek: mégis az öngyilkolások nem mindenkor egyenlő számmal fordulnak elő. Vannak korszakok, midőn az embereknél különös hajlam mutatkozik az öngyilkolásra. A történelem e tekintetben két tagadhatlan tényt állít élőkbe. Míg valamely nép erős, egészséges, állapota romlatlan, míg tiszteli a vallást, és élete egyszerű s józan, míg főtartatik a jó erény: addig ritkán fordul elő nála öngyilkolás. Megfordítva, épen midőn a házi és nyilvános, vallásos és politikai

⁶³ Munkay János: *Istennek földi országa*. Pest, 1858, Szent-István-Társulat.

⁶⁴ Munkay János: Az öngyilkosság vallás-erkölcsi s társadalmi szempontból. *Religio*, 1860/39.

viszonyok az igazi kerékvágásból kiemelve; midőn az Isten félelme, az egészséges népeletnek ezen fő alapja, fogyatkozóban van; midőn az erkölcsi romlottság átalános: akkor az öngyilkolások is gyakoriabbak. Ha tehát tapasztaljuk, mikép a kérdéses korszakban az öngyilkolások száma szaporodott, úgy biztosan következtethetjük, hogy ezt is kóros állapotok okozzák. A testi- s lelkileg egészségen, és az Isten félelmétől áthatott ember, nem határozhatja magát el olly tényre, melyet a vallás elvet, s az öntudat mint bűnöst elítéli.

E fölött megrendül az ember keble, midőn jelenkorunkban az öngyilkolások roppant számát a múlt időkkel párvonalba állítjuk. Így Francziaországban 1826-ban csak 1793 öngyilkos találtatott, s 1855-ben e szerencsétlenek száma 3683-ra rúg! Hivatalos kimutatások szerint a közelebbi 27 év alatt a francziák közt nem kevesebb, mint 71,418 öngyilkolás fordult elő! Angolországban az arány még borzasztóbb. Míg az egész országban az 1831-ki hivatalos számítás szerint, Írlandot és Skótiát ide nem értve, 11,000-en múltak ki öngyilkolás által: 1846-iki November hónapban, csupán Londonban 900 személy ölte magát a Themsebe, 300 pedig széngőz által végezte magát ki. Középarány szerint Angolországban majdnem minden 800-dik kivégzi magát. Németországban szinte nagy az öngyilkosok száma, így p. o. az utóbbi évtizedek alatt csupán Berlinben 56-ra ment évenként az illy szerencsétlenek száma.

Most azon kérdés támad, valljon hol kell keresnünk okát és eredetét ezen, a jelenkor egyik leggyászosabb mániájának? Ennek több okai vannak. Ide tartozik a nagy elégületlenség, melly e korszakban annyira elhatalmasodott. Az ember végképen el van kedvetlenedve, semmivel sincs megelégedve: nincs megelégedve rangjával, jövedelmével; nincs megelégedve magával, sem a világgal, sem az Istennel. Ez elégedetlenség szüli a folytonos forradalmakat. Egy alkotmányos alak sem jó eléggé; mert egyik sem adja meg azt, mit a szenvedély kíván. Minden korlát, melyet szab a törvény és szokás, ellenséges gátul nézetik. Mindent meg kell változtatni, mindent megjavítani; pedig nem békésen és józanul, hanem elhamarkodva: és ismét nem úgy, mikép azt a közjó követeli, hanem épen úgy, és legkevesebbé sem máskép, mint a hogy kiki saját fejében, az ő magán kívánalmai- s érdekeinek megnyerésére jónak gondolja. Innen a veszélyes szédelgés, melly annyit tart magán kívül; innen a kielégíthetlen vágyak, a fényűzés, éldeletsomj és testiség uralkodása, s az ezekkel folyvást növekedő szegénység, és adósságok súlya alatt nyögők ezerszeres panasza; innen a kicsapongó, sok helyütt egész őrjöngésig űzött vigadozások, a lelket és testet romboló kéjelgés-

és dőzsölések, melyek egyenes irányban az életunottságra, kétségbeesés- és öngyilkolásra vezetnek. Ide járulnak tovább a hitetlen regényírók és színműköltők, kik az öngyilkolással játékot űznek, azt erény gyanánt állítják elő, sőt némi hősiességet is tulajdonítanak neki. Végre legmélyebb alapját a gyakori öngyilkolásnak a vallás- és istenfélőségnek fogatkozásában találjuk.”⁶⁵

A kérdéskör tárgyalásának szentelt könyvet Csíkszeredai Kászonyi Dániel (1813–1886) honvéd százados, újságíró, a forradalmi eszmék harcosa. A nagy műveltségű hazafi nem a Magyar Királyságban, hanem Lipcsében jelentette meg művét.⁶⁶ Ő alkalmazott a magyarok közül először eseteleírást: 25 öngyilkossági esetet ismertet. Az öngyilkosságnak az angoloknál használatban volt szavának a magyarozatával kezdi könyvét: „A felo-de-se jelentése: saját maga ellen elkövetett bűncselekmény és úgy áll bizonyos, sőt a legtöbb esetben, hogy az öngyilkos maga ellen követ el büntettet, jóllehet nem kevésbé igaz az sem, hogy a hozzátartozói és általában a társadalom számára bűnössé válik, mivel az öngyilkos megtagadja magát tőlük.”⁶⁷ Kászonyi szerint az öngyilkosság oka minden esetben az elégtelen társadalmi állapot.

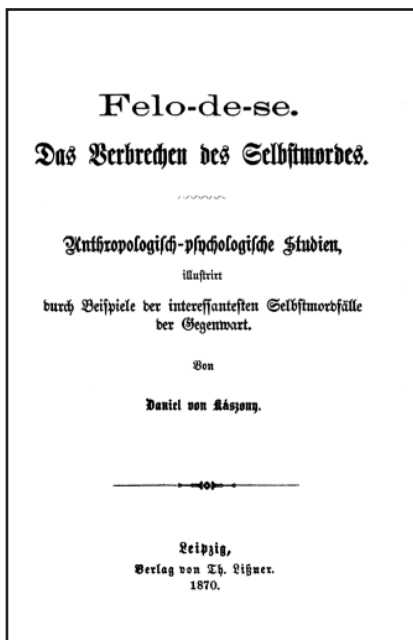
„Az öngyilkosságnak lényegében öt fő oka van, és pedig először, lelki betegség, elmebaj, hipochondria, melankólia, monománia, beteges képzelődés, babonák következtében és így tovább. Másodszor: szegénységből. Harmadszor: életuntságból és fásultságból. Negyedszer: szerelmi bánatból. Ötödször: becsületből.

Az első eset kivételével, bár a jelenlegi társadalmi állapot annál is annak a kifejlődéséhez igen sokat hozzátesz, a többi a civilizációval megjelenő bajokban gyökeredzik.” – „Azt fogják mondani, uszítok a civilizáció ellen. Semmiképpen sem. De úgy tekintek a jelen állapotokra, mint ahogyan a magaslaton a hadvezér figyeli a hadseregét: ha azt látja, hogy a közép túlságosan előre nyomulna, a szárnyakat is utána kell engednie, különben az a veszély fenyegeti, hogy ezek a fő hadtesttől el lesznek vágva. Tegyük a kezünket a szívünkre, és valljuk be, hogy egyes eszményeinkkel némely vonatkozásban túl messzire

⁶⁵ Munkay János: *Istennek földi országa*. Pest, 1858, Szent-István-Társulat, 598–600.

⁶⁶ Kászony, Daniel von: *Felo-de-se. Das Verbrechen des Selbstmordes. Anthropologisch-psychologische Studien, illustriert durch Beispiele der interessantesten Selbstmordfälle der Gegenwart*. (Felo-de-se. Az öngyilkosság bünténye. Antropológiai-pszichológiai tanulmányok, a jelenkor érdekes öngyilkossági eseteinek példáival illusztrálva) Leipzig, 1870.

⁶⁷ Uo. 1–2.

Kászonyi Dániel: *Felo-de-se. Das Verbrechen des Selbstmordes*

jutottunk, mialatt a két szárny igencsak lemaradt. Melyek ezek a szárnyak? A nevelésügy és a bírói gyakorlat. E kettővel jobbra ott állunk, ahol egy évszázaddal ezelőtt, mialatt a társadalmi és publicisztikai kérdéseink túlságosan előrenyomultak. Vajon fel akarom-e én az utóbbiakat tartóztatni, megállítani? Nem, de a szárnyakat, e nehézkes baziliskusz bőrkötet, sas-szárnyakra felcserélve látni. Rendszeresen olvasom a Lindenauer Dorfanzeigert, és minden héten találok a lipcsei és berlini baleseti krónikában, a többi települést nem számítva, legkevesebb öt, hat, de még tíz öngyilkossági esetet is a feltételezett ok közlésével. Mennyi lehet még, ami nincs feljegyezve.”⁶⁸

E helyütt, bár nem tartozik szorosan vett tárgyunkhoz, jelentősége miatt feltétlenül meg kell említenünk, hogy ez a nagy

tudású, óriási műveltségű honvéd tisz, Kossuth csodálója, követője és megbízottja, aki nagy szegénységben halt meg Budapesten, írt még egy igen terjedelmes könyvet, ami szintén Lipcsében adatott ki, két esztendővel korábban. Címe: *Ungarns vier Zeitalter*, vagyis *Magyarhon négy korszaka*. Ősi és szépséges anyanyelvünkre Kosáry Domokos akadémikus, a csak a Szekfű Gyula történetírói és gondolkodói nagyságához mérhető jeles történészünk ültette át, s e szerföltött fajsúlyos művet 1977-ben jelentette meg a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó.

A következő, az öngyilkosság körével tudományos igénnyel foglalkozó könyv, amire az idő fonalát követve rátaláltunk, 1872-es, és kolozsvári. Dobránszky Péter (1845–1918) királyi jogakadémiai tanár, bölcsész tudor és statisztikus a szerzője, aki Kolozsvárott is oktatta az érdekes ifúságot. Ő is szélesebb társadalmi összefüggésben vizsgálja a tárgyat.⁶⁹ Írásba azért fog, „mert

⁶⁸ Kászony, Daniel von: i. m. 11–14.

⁶⁹ Dobránszky Péter: *Társadalmi bajaink, különös tekintettel az öngyilkosságra*. Kolozsvár, 1872.

az ábrándos, ok- és jogtalan követelések, az erőlködés tunya veszteglése mellett nemcsak mozdulatlanságban tartanak, ez legalább a nyugvás állapota volna, hanem mélyebbre és mélyebbre süllyesztenek a társadalmi bajok tengerébe.” Bírálja a statisztikust is, aki „sokszor csak egy kegyelempillantást vet a társadalom vallás-erkölcsi, szellemi állapotaira... ez állapotok magok is részben természeti okok és tényezők gyümölcsei, hanem tény, hogy azok visszaható, képző és alkotó erővel bírnak az ember és társadalmak életében.”⁷⁰

„Tény ugyanis, hogy az öngyilkosság napról-napra nagyobb mérveket ölt; annál lesújtóbb, mert a legkeményebb fők is elvesztik a rémes tények közepette lélekjelenlétüket és megrendült hittel vádolják be gyilkosnak a polgárisodást. [...] Mindazonáltal nem lehet eltagadni, hogy napjainkban valóságos ragályként dühöng az öngyilkosság; mert a szemeink előtt álló tények bizonyítják megrendítő súlylyal, hogy az öngyilkosság minden európai polgárisodással bíró államban évről-évre nő. [...] A mindennapivá lett önmészárlás egyes eseteinél az irtózat és borzalom hidege fut át, de csak az első pillanatra; lassan-lassan hozzászokunk a rémjelenségekhez, közönyösekévé válnunk, sőt az elvetemültebb szívek tréfákat és élczeket szórnak, a mikor könyveknek kellene hullani a veszteség, a csapás miatt, az erkölcsi elfajulás áradó hullámai között. [...] Azonban a szomorú társadalmi jelenség mély és komoly figyelmet kér, mert társadalomerkölcsi hatásában olyan, mint a rákkór, mely gyógyíthatlan fogharapásokkal rágódik mélyebben és mélyebben az egész társadalmi élet szívkamarái felé. Annyi remény és hit, annyi tartozás és kötelesség dűl halomra naponkint az öngyilkok alatt!” – „...az öngyilkosság minden európai államban nőttön nő, annyira, hogy míg a népesség évenkénti átlagos növekvése 1,64%-ot sehol sem halad túl, az öngyilkosság évenkénti gyarapodása

TÁRSADALMI BAJAINK,

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

AZ ÖNGYILKOSSÁGRA.

DOBRÁNSZKY PÉTER,

Jog- és bölcsésztudor, királyi jogtanártól

KOLOZSVÁRT,
NY. GÁMÁN JÁNOS ORÓKOSEI KÖNYVNY.
1872

Dobránszky Péter:
Társadalmi bajaink...

⁷⁰ Dobránszky Péter: i. m. V–VII.

3-5,3% közt hullámzik.” – „Az európai államokban, főleg a germán népek törzshelyein felötlő nagyobbodás észlelhető. Minden államok között azonban Erdélyország- és Galicziában legnagyobb a növekvés, úgy, hogy az öngyilkosság fokozódóbb arányban nő, mint a népesség a legtöbb európai államban.”⁷¹ Az akasztás mindjobban terjed, írja, majd megállapítja: „az öngyilkosság, mint minden emberi cselekvény, testi vagy belső szervezeti majd kültermészeti és végre társadalmi tényezők közrehatásának a szüleménye. Mindezen uraló körülmények okszerű viszonyzatban állanak az öngyilkosság- mint okozathoz, mely viszony a beható körülmények természetéhez képest változó és a megfelelő tényekben külsőleg is észlelhető.”⁷²

„Az öngyilkosságbani részvét aránya a két nem között nagyon egyenlőtlen; a férfiak 3-4, sőt néha 5-ször nagyobb számmal fordulnak elő az öngyilkosok közt, mint a nők. Sokan e tényből a nőnem átlagosan nagyobb erkölcsiségére hajlandók következtetni; azonban ha meggondoljuk, hogy a férfi természeténél fogva a nyilvános élet viharában él, vállalkozásokba bocsátkozik, melyek pillanatok alatt felemelhetik, de megint tönkre is tehetik; elveket, világnézetet maga alkot magának, minél fogva közelebb áll a csalódások és meghasonlások lesújtó esélyeihez, mint a nő, ki a családi élet többnyire felhőtlen légkörében, a régi erkölcsök békés uralmához van szokva, úgy hogy nemcsak a kétségbeejtő fejtörések- és elvküzdelmektől távol áll, hanem ha néha-néha gondok rohanják is meg, tünni és szenvedni tudó természetével könnyebben ellentáll a kétségbeesés ostromának. E tapasztalat alól egyetlenegy európai államban sem találunk kivételt.” – „A két nem különböző természete az öngyilkossági *módok és eszközök* megválasztásában is mutatkozik.”⁷³

„A *nemzetiségi* sajátságok szerint különböző öngyilkossági jelenségeket találunk különböző nemzeteknél. A német fajnál ugyanis legnagyobb mérvet mutat az öngyilkosság... A germán faj túlnyomó öngyilkossági hajlamát az uralkodó protestáns felekezetiséggel hozzák okozatos összefüggésbe, mert a lelkiismeretes és mélykedélyű protestáns felekezetűeknél nagyobb lévén az önbírálat hajlama, elfajulás és ferde egyéni fejlődés mellett, könnyebben ragadják őket a nehezedő körülmények kétségbeesett tényre, mint a könnyűvérű románokat, kik különben is hagyományos megkövült vallási dogmákhoz

⁷¹ Dobránszky Péter: i. m. 3–8.

⁷² Uo. 10.

⁷³ Uo. 12–14.

tapadnak minden egyéni reflexiók és szellemi törődés nélkül; a szláv véralkat pedig annál kevésbé fogékony a független egyéni önbíráskodás és önelhatározás tényei iránt, mert a politikai és vallási viszonyok kettős nyomása alatt csakis idegen külelemeknek tanult és tud hódolni.” – „... az öngyilkosság a városban gyakoribb, mint a vidéken, a nagyobb és népesebb városokban még gyakoribb, mint a kisebbekben.” – „Mert a zajló néptömeg és üzérkedők hullámozó tengerében, a hol mint hab a habra, tolul a sokaság és mégis idegen marad mindenki, ki törődik az egyes emberrel, annak erkölcsi és testi tönkremenésével!”⁷⁴

„... az öngyilkosság nem a *valóban míveltek* közt fordul elő a leggyakrabban, hanem azon osztályoknál, melyek a polgárisodas *külmázásával*, esztelen fényűzésekkel, divatos *piaczi frázisokkal* és eszmékkel jönnek ismeretségbe, a nélkül azonban, hegy belsejökben emelkedés és nemesbülés történnék. A félmíveltség nemcsak gyengébbekké és erélytelenebbekké tesz a csapások közt, de azáltal, hogy elérhetlen rögeszmék- és vágyakkal tölt meg, elégedetlenné, zúgolódává tesz és kétségbeesett lépésekre ragad, melyek szinte divatosokká válhatnak.”⁷⁵ Ma is fölöttébb érvényes szavak. „A házasság, a családi élet az öngyilkosság ellen az, ami a villámhárító az égiháborúban. Ezen állítás komoly tapasztalatokon nyugvó igazság.”⁷⁶

Szükséges, hogy „a folyton harapózó társadalmi ragályt behatóan kutassuk, mert a különösen hazánk főbb pontjaiban ijesztőleg dühöngő baj orvoslására addig semmit sem tehetünk, míg annak gyökereit fel nem kerestük. Mint a gyomlálásnál, itt is gyökerestől kell kiirtani a társadalmi fattyúhajtásokat, különben újból felsarjadzik a burján.” – „Túlhajtás volna azt állítani, hogy a vesékbe nem látó ember hibátlanul és kimerítőleg meg tudna napjainkban már valamennyi indokot állapítani, mikor az öngyilkos sokszor a beható okok *egész hálózatának* lesz áldozatává és nem egyszer maga sincs tisztában azzal, hogy melyik ok győzte le őt. A mennyiben mégis emberi bizonyossággal a szerencsétlenek hátrahagyott leveleiből, vagy egyéb ismert körülményekből az okokhoz lehet jutni... az indokokat következő 10 főosztályba sorozhatjuk:

1. elmebetegség (vallásos és politikai rajongás)
2. testi bajok

⁷⁴ Dobránszky Péter: i. m. 15–17.

⁷⁵ Uo. 21.

⁷⁶ Uo. 23.

3. zilált vagyoni viszonyok
4. kicsapongó és bűnös életmód (iszákosság, bujaság, játékkór, tunyaság)
5. családi viszonyok
6. büntetés félelméből (lelkiismeret furdalásai, szégyen, megbánás)
7. életuntságból
8. szenvedélyek (harag, kétségbeesés, nagyravágyás, szerelem)
9. a helyzettel való elégedetlenség
10. mások, főleg hozzánk tartozók feletti bánkódás”⁷⁷

„Azonban nehezen, sőt nem is lehet az öngyilkosságot egyetlen egy uralgó okból származtatni. Az a körülmény, a mit egyes esetekben az öngyilkosság okául szoktak adni, rendesen csak egy roham, melynek az öngyilkosságra lassanként megérett ember többé ellenállani nem bír. Azért az öngyilkosságot a legtöbb esetben mélyen rejlő és sokfélekép összeszőtt társadalmi mozzanatokra kell visszavinni.” – „Már ha – a mint a physiologia tanít – egyrészt a természeti tulajdonok legalább bizonyos mértékben és átlagosan örökölhettek, másrészt a teljesen gyámoltalan ember léte első pillanatától fogva mindent a körülete levő társas élettől sajátít el, a szokásokat, az erkölcsöt, a vallást, fejlődése magasabb fokozatán a társadalmi és tudományos elveket, szóval, ha az ember mindent, a mije van, a társadalomtól kap, lehet-e őt józanon oly individuumnak képzelni, a melynek mindene önnönmagától van? Ily feltevés nemcsak logikai lehetetlenség, hanem kiáltó ellentét lenne az élet mindennapi tényeivel... Ha tehát az embert vizsgáljuk, őt mindenekelőtt oly lénynek kell tekintenünk, mely a társadalom valamennyi beható okai alatt fejlődik és lesz azzá, a mi.”⁷⁸

„...a mai társadalom bajainak és közelebből a fokozódó öngyilkosságnak két főoka van, az egyik az, hogy társadalmainknak nincs vallása, a másik még nagyobb ok, hogy nincs erkölce. E tényt megint korunk felületes és mindenbe kapkodó félműveltségéből magyarázom meg magamnak, mely annál veszedelmesebb, mert napjainkban a szakadatlan feltalálások és reformeszmék az élet minden ágában és terén oly versenyt és szerencsevadászatot idéznek elő, hogy igen sok pályázó agyonnyargalja magát; az erősebb és ravaszabb elgázolja a gyengét és együgyűt; bukások és mindennemű nyomor következnek be, melyek a *divatos* vallási és erkölcsi közöny mellett az elbukottat, a ki a hit víga-

⁷⁷ Dobránszky Péter: i. m. 26–27.

⁷⁸ Uo. 29–32.

szát és felemelő hatalmát, és erkölcsi kötelmeit nem érti többé, a kétségbeesésbe hajtják. Ily körülmények között, a ragadó haladás szédítő ugrásaiban a legválságosabb *átmeneti állapotokat* éljük.”⁷⁹ – „...ma a legszentebb eszméket és dolgokat üzerkedés tárgyává tehetik. Hisz annyi üres hang, annyi reklám, annyi agyrém egy-egy időben sem volt, mint a maiban. És ha mindez csak meddő piaci lárma maradna, még hagyján! E század és napjaink hullahalmai azonban másról tanúskodnak.”⁸⁰

„A... társadalmi bajok egész halmazában keresendő a ragályszerűleg terjedő öngyilkosság gyökere... e ragály a mai társadalom egész légköréből nyeri a tápláló elemeket, de korántsem az igazi művelődésből, melynek csak áldásai lehetnek, hanem a hasonlíthatatlanul nagyobb tömeg fél- és álműveltségéből; mely nemcsak nem képesít valódi szellemi és erkölcsi eszmények felállítására, de sőt lázas szenvedélylyel hány le üres jelszavak kedvéért minden való eszményt a feldöntött oltárokról. Innen van az, hogy ma magát minden míveletlen ember a társadalmon kívül szereti állítani az által, hogy *egy mesterségesen alkotott egyéniség hamis tanával önnönmagát a társadalmi talajból kitépni törekszik*. (Ki-emelés: V. Gy. – V. A) – Ki-ki elszigetelt önlénynek tekinti magát és ostromállapotba helyezi a társadalmat, mely nélkül pedig az ember igen jó vadállat, csak ember nem lehet; innen van a természetellenes áramlat ma, mely atomokra szaggatná és az által megölné a társadalmi testet. – Sokan minden nehézség nélkül lerázzák magukról önkényesen a társadalom, az emberek, és Isten iránti kötelmeket, és csak azon kötelmekről meg jogokról szőnek hamis ábrándokat, melyeknek középpontja az »én«.”⁸¹

„Az, a ki ma hurkolja nyakára a kötelet, már sok évvel ezelőtt megkezdhetette a haladást azon ajtószark fele, a mely végzetévé lett. Az a végzetes ajtószark csak célpont, az utak hozzá a társadalmi életen vezetnek keresztül. A ki hozzá megérkezett a bűn lejtőjén, az nem ma indult el felé! A bűnre való hajlam épen úgy, mint a jónak magva, minden emberben megvan. De épen az a tény, hogy azért még sem lesz mindenki ugyanazon őshajlamok mellett öngyilkossá, a mellett tanúskodik, hogy a jobb elem hatalomra juthat és legyőzheti természetünk daemonait. Az ember élete egy nagy hadviselésből áll: háborút visel az útjában álló rosszal és nehézségekkel.”⁸²

⁷⁹ Dobránszky Péter: i. m. 33–34.

⁸⁰ Uo. 36.

⁸¹ Uo. 120–121.

⁸² Uo. 143.

1873-ban Dömötör János (1843–1877) királyi tanfelügyelő és költő (Falusi János álnéven jelentette meg költeményeit) ekképpen vélekedett a szépirodalom és az öngyilkosság kapcsolatáról: „...nálunk a költők nem hozták divatba költői sentimentalismusból az öngyilkosságot. Voltak egészségtelen légkörű íróink, de egy-két (különben is üres) fej megzavarásán kívül minden méregtermés nélkül elvirágzottak. Nem alakult soha, nincs is öngyilkosságra törekvő és öngyilkosságot terjesztő költői-bölcsészeti iskolánk, mint Németországnak. Az az egy-két író, a ki maga magát kivégezte, nem rendszere, nem másoktól tanult gondolatainak megérlelése folytán, nem egy iskola elveinek következetes alkalmazása által veszté el erkölcsi egyensúlyát. Tulajdon magának volt valami testi vagy lelki baja, physical vagy szellemi nyavalyája, melyből nem talált, a gyilkos eszköz felvételén kívül, más menekülést.”⁸³ Dömötör János maga is búskomor alkat volt, mélakórban szenvedett, és sokat foglalkozott maga is az öngyilkosság gondolatával. S végül 1877-ben ő is megtevé.

Igen terjedelmes, majdnem 500 oldalas, gondos tudományos munkát készített az öngyilkossági jelenségről SEDA ERNŐ (1851–1898), aki katolikus pap volt, majd később banktisztviselő lett.⁸⁴ „Korunk rohamos művelődésére felette kétes fényt vetnek az öngyilkosságok statistikájának folyton emelkedő számarányai. Őszbe borult aggastyánok, kik az évek hosszú sorával megküzdve a sír széléhez jutottak; erőteljes férfiak, kik még életük feladatának legfontosabb részét nem teljesítették; serdülő ifjak, kik az életet alig tanulták megismerni; sőt gyermekek, kik alig ébredtek az élet öntudatára – egyaránt tépik szét életük fonálát. A napi lapok panaszai egyre megújulnak. Már egyetemes aggály fogja el a kedélyeket ama rémes látványok miatt, melyeket az elfajult emberi találatkonyság az öngyilkossági esetek szaporítása által előidéz, és a modern korszellem a dicsőség mezébe öltöztet. A hazai közvélemény már régóta hevesen sürget oly irodalmi terméket, mely az öngyilkosság kérdését minden oldalról, tüzetesen megvilágítsa, annak jogosulatlanságáról és merényletéről meggyőződést nyújtson, valamint intőjelül szolgáljon az illetékes köröknek, sőt egyeseknek is, hogy minden rendelkezésükre álló tényezőt fölkarolván, majd újabb segédeszközökről

⁸³ Dömötör János: Öngyilkos költőinkről. In Baráth Ferenc et al. (szerk.): *Dömötör János munkái*. Budapest, 1878, Franklin-társulat, 166–167. Első megjelenése: *Korunk* c. politikai napilap, 1873.

⁸⁴ SEDA ERNŐ: *Az öngyilkosság – fejtegetve vallási, bölcsészeti, jogi, lélektani, erkölcsi és társadalmi szempontokból*. Budapest, 1877.

elmélkedvén, társadalmunk e kétségbeesítő kórtünetét gyökeresen gyógyíthassák. Hiszen nem indokolatlan ama meggyőződés sem, hogy ha az öngyilkosságok mértani aránya nem csökken, az eltörpült nemzedékek idővel önmagukat meg fogják semmisíteni. De ez erőszakos sürgetések főleg nálunk még eddig meddőknek bizonyultak be, mert alig eredményeztek egyebet néhány tartalom nélküli cikknél, vagy általánosságra hajló elmefuttatásnál. Pedig ha valaha, bizonyára most korszerű és jogosult az okok nyomozása, melyek az önmagukkal meghasonlottakat az önfenntartási ösztön megvetésére, önéletük erőszakos lerontására bírják.”⁸⁵ „Hazai történelmünk az önfeláldozások számtalan példáit tárja elénk, melyek indoka mindig magasabb eszme, p. o. a közjó, a haza, a hit gyilkossági eseteiről mélyen hallgat.”⁸⁶

Séda Ernő: *Az öngyilkosság...*

„...nem lehet csodálnunk, hogy legrégebb törvényeink keretében hiába keresünk utalásokat az öngyilkosságra vonatkozólag. Az első adatot szolgáltatja *Bodó Mátyás*, ki az első fenyítő törvénykönyvet szerkesztette, mely 1751-ben látott napvilágot. Ennek II. Rész. LXIII. szak. XV. §. fejezete az öngyilkolásban megakadályozott egyénekre azt rendeli, hogy az orvosok és sebészek ily szerencsétlenek segedelmére sietni tartoznak, különben a gyakorlattól eltiltással fenyegettetnek.⁸⁷ Ujabban pedig polgári törvényeink csak csekély rendőrségi kihágásnak tekintik az öngyilkosságot, minélfogva az öngyilkossági kísérleteken

⁸⁵ SEDA ERNŐ: i. m. V–VI.

⁸⁶ Uo. 235–236.

⁸⁷ Sédá Ernő megjegyzése: „Bodó művét az idő rövidsége miatt nem volt alkalmunk birtokunkba ejteni; ennél fogva ez adatot másodforrás nyomán használjuk v. ö. Eltér; Törvényszéki orvostan. Pest, 1852, 12.” Bodó Mátyás (1690–176?) Rimabányán született. Gömör megye táblabírája és a nagyszombati akadémián magyar jogot tanított. Műve a *Jurisprudentia criminalis* (fenyítőjog). Pozsonyban jelent meg 1751-ben.

rajtaért egyéneket nem büntetik, hanem gondos, ideiglenes őrizet alá helyezvén, komoly megfeddésben részesítik őket. Az öngyilkosok temetésére vonatkozólag pedig a *ministeriumnak* egy 1857-iki oktob. 30-ikán kelt rendelete az egyházi joggal összhangzólag kívánja, hogy azok, ha öntudatos állapotban vetemednek e természetellenes tetre, a szokott egyházi szertartásokban ne részesüljenek.

Így tehát nem feltűnő az sem, hogy hazai irodalmunk terén első ízben foglalkozott az öngyilkosság kérdésével 1. *Munkay János*, ki a *Religio* 1860-iki évfolyamában 32–43. számokban e bűnt vallás, erkölcsi s társadalmi szempontból fejtegette.⁸⁸ Ezen terjedelmes, de különben csak az *általánosság* jellegével bíró értekezés súlypontját képezi e lehozás: »Már pedig bizonyos, hogy minél nagyobb valamely országban a vallásosság, különösen a kath. meggyőződés hiánya, ennek népe annál könnyebben esik martalékul mindenféle erkölcsi nyomornak; annál hamarább, és azért tömegesebben is lesz az elfajulás, elkorcsosulás, hitetlenség, testi lelki sülyedés, és öngyilkosság borzasztóságainak (*sic!*) zsákmányává.« (39. sz. 308. lap.) *Munkay* értekezésének mintegy kiegészítéséül szolgál: 2. *Tiszapartinak* ugyanezen lapban (50. sz.) »Az öngyilkosság okairól korunkban« című cikke, melyben főleg a roszirányu regényeket és az érzékiségnek való túlságos kedvezést is elfogadja jelentékeny okoknak. 3. *Dobránszky Péter*, 4 évvel ezelőtt megjelent művében⁸⁹ a korunkban sűrűn jelentkező öngyilkosságok némely okait is érinti, bár nem minden kifogás és hiány nélkül. Ennek dacára e művet mégis hasznosnak kell ítélnünk azon szempontból, hogy még eddig hazai irodalmunk az öngyilkosság kérdését hidegen mellőzte. [...] 4. Végre említésre méltó *Németh Antalnak* az öngyilkosságról szóló füzetkéje, melyben e bűn mivoltát, okait és különféle tüneteinek nem annyira tudományos alakban, mint népszerű modorban, de tisztán keresztény szempontokból tárgyalja.

A folyó iratokban újabban több, de igénytelen tartalmú cikkecske jelent meg, melyek kivétel nélkül kárhozzatják az öngyilkosságot. A jelen század tudományos bűvárlata az öngyilkosság kérdése körül újabb és eddig nem művelt irányokkal gazdagodott. Az egyre szaporodó öngyilkosságok arra indították a tudósokat, hogy e méltán komoly aggályokat keltő kórtünetnek okait és

⁸⁸ SEDA ERNŐ nem ismerte BÖHM KÁROLY 1835-ös, SZEMIÁN PÁL 1839-es, KOVÁCS LAJOS 1842-es orvostudori értekezését az öngyilkosságról, s a TÖRÖK DAMASCENUS 1818-as munkáját sem.

⁸⁹ SEDA ERNŐ nyilván 1876-ban írhatta munkáját, ami 1877-ben látott napvilágot. E kiadási évhez képest DOBRÁNSZKY PÉTER műve valójában 5 évvel azelőtt, 1872-ben jelent meg.

gyógyszereit tüzetesebben vizsgálják és megállapítsák. E feladatra leginkább az orvosi tudomány érezte magát hivatva, mely főleg a testi szervezetben rejlő bajok felfedezésével legkönnyebben vélt célt érhetni.”⁹⁰ – „A mi birodalmunkban pedig a következő számarányokat mutatja fel az öngyilkosok statistikája.”

ÉVEK	MAGYAR TARTOMÁNYOK	NEM MAGYAR TARTOMÁNYOK	EGÉSZ BIRODALOM
1854–59	539 fő	1120 fő	1659 fő
1864	748 fő	1306 fő	2054 fő
1865	718 fő	1464 fő	2182 fő

ÉV	ERDÉLY
1837	40 fő
1854	90 fő

ÉV	BUDAPEST	LAKOSSÁG	ESET/LAKOSSÁG	100 000 FŐRE
1853	8 fő	108 000	13500	7,4
1864	51 fő	189 465	3715	26,9
1874	127 fő	259 969	2047	48,8

1., 2. és 3. táblázat. SEDA ERNŐ ÖNGYILKOSSÁGI ADATAI

A XIX. század közepén mindenképpen, de a vége felé is, Európa „fejlett” nyugati felének néhány országa még jócskán előttünk járt az öngyilkolásban.

Az öngyilkosság okairól SEDA ERNŐ hasonlókat sorol, mint nyugat-európai szerzőtárs elődei. Először sorra veszi az öngyilkosság terjedését a különféle nagy kultúrkörökben, majd rátér az okok taglalására. Ezekből idézünk.

„Vallástalanság és vallási felekezetek. Amily mértékben vesztí hatályát e hit-öszön, oly mértékben emelkednek az emberiség üdvét veszélyeztető befolyások. Erről tesz tanúságot a világtörténelem minden lapja, erről győződhattunk meg az öngyilkosságról szóló tanok bemutatásakor. Amily hatalmas óvszert találunk egyrészt az öngyilkosság ellen a hitösztön következetes kielégítésében, másrészt annál inkább esünk az ingadozás, erkölcsi erőtlenség, az öngyilkosság veszélyeibe, mennél inkább veszítjük fogékonyságunkat a vallás iránt, mennél több salakkal vegyül össze vallásunk.”⁹¹

⁹⁰ SEDA ERNŐ: i. m. 236–238.

⁹¹ Uo. 321.

„*A rajongás.* A képzelet féktelenségéből nemcsak csalódások, hanem lelki zavarok is erednek. Ha ezen lelki állapotban az érzékek feletti hatalom is háttérbe szorul, rajongás következik be, mely sokféle lehet. Legveszedelmesebbek:

1. *a vallási rajongás.* A végletek egyaránt kárhozatosak. *A vallástalanság és a vallási rajongás* pedig nem egyebek végleteknél. A mily pusztító befolyást gyakorol a társadalomra az előbbi, ugyan ilyet eredményez az utóbbi is. Ilykép a vallási rajongás, melynek felette termékeny csirájára akadunk az emberi szívben, csak elősegíti az öngyilkossági eseteket. [...]

2. Felette veszélyes jelleget ölthet *a politikai rajongás* is, mely napjainkban már gyakrabban jelentkezik az előbbinél. Valamint hajdanán *Cato, Brutus és Cassius*, mint némelyek mondják, a hazáért való rajongó lelkesedésből ölték meg magukat, úgy találkoznak most is egyes szereplők, sőt alsóbb rendű egyének is, kik annyira csüggnék az általuk dicsőített politikai eszméken, hogy az állalkesedés túlsapongása folytán a csalódásból kiábrándulván *öngyilkosokká* lesznek. [...]

A kormányformák és politikai mozgalmak. Ha a nemzetek történelmére futó pillantást vetünk, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy azok életében a kormányformák változtatása mindig jelentékeny fordulatot idézett elő mind az államélet körében, mind az erkölcsi s társadalmi viszonyokban. Az erkölcsi elfajulás többé kevésbé összefüggésben van a létező kormányformával is. [...] ...jelentékenyen kedvez az öngyilkosságnak általában *a szabadelvű egyeduralom és a köztársaság*, mert ezek törvényei ép ellenkezőleg nagyon kiszélesítik az egyed szabadságának és ilykép a szenvedélyek függetlenítésének határait. A hol az egyed gondolkodása s tettvágya csekélyebb akadályokkal találkozik, ott könnyebben lép előtérbe a nagyravágyás és egyéb szenvedély... [...]

Aránylag véve legcsekélyebb tért enged az öngyilkosság terjedésének a *józan conservatív egyeduralom*, a menyinyiben ez tisztelve ugyan az egyedeknek jogait, de másrészt szigorúabban körülvonalozván ezeknek kötelmeit és fékezvén a szabadosságot, kevésbé nyújt alkalmat a szenvedélyek olynemű nyilatkozásainak, melyek végletekre ragadhatnak. Mindazáltal nem akarjuk elvül felállítani, hogy az öngyilkosságok valóban e kormányforma alatt leggyérek, mert az öngyilkosságra számtalan ok foly be, melyek oktan elvek érvényesítésénél fogva bármely kormányforma alatt jelentkezhetnek, és pedig a társadalmi viszonyokhoz képest kisebb vagy nagyobb mértékben.”⁹²

⁹² SEDA ERNŐ: i. m. 331–336.

„*A nevelés ferde irányai.* A vallás után a nevelésnek van legjelentékenyebb befolyása a társadalmi életre. Hol a vallás és nevelés gyöngye alapokra van fektetve, ott a társadalmi élet meg van mételyezve. Fájdalom! az idő gyors folyásával arányosan szaporodtak a panaszok, hogy korunk nevelészeti rendszere nem vezet célhoz. [...] *Még szomorúabb képet tárnak elénk a felső tanodák.* A közép-tanodákban némileg szabadossághoz és henyéséghez szokott ifjak életmódjukat folytatják az *egyetemen* és *akadémián* is. A közoktatási törvények most már teljesen szabad lábra helyezik a hallgatókat. Az iszonyú tivornyáknak, melyeket csapatonként szerveznek, elválhatlan társai a féktelen szenvedélyek, a legundokabb bűnök u. m. az erkölcstelenségre hajló kalandos élet, hazardjáték, közöny a tudomány iránt, a kötelmek megvetése, adósságok szaporítása, gyakori párbajok, nyomor, elszegényedés, vallástalanság, kétségbeesés és végre – *öngyilkosság*. Vagy a fővárosi egyetemi hallgatók között is oly gyakori *öngyilkosságok* nincsenek ezekkel összefüggésben? [...] *A példa.* Az embernek különös hajlama van utánozni mindazt, amit másoknál lát, és tapasztal. [...] A példának megmérhetlen befolyása lehet a társadalmi életre... jelentékenyen éleszti az utánzás hajlamát, mert kedvez a lelkünkben lappangó bűnös vágyaknak. Gyakran egyetlen ember is képes százakat megrontani, tévútra vezetni, és kétséget sem szenvedhet, hogy az utánzás hajlama öngyilkosságra is vezethet. [...] Az egyes vidékeken időközönként feltűnő mérvben jelentkező öngyilkosságok oka kétségtelenül a *pél-da* elragadó hatalmában keresendő. [...] Igaz ugyan, hogy az utánzás egyedül sohasem ösztönöz öngyilkosságra, mert mindig van szükség más okok összehatására is, milyenek p. o. az életkedv tűnése, betegség, elégedetlenség, búskomorság stb. Azonban a példa megadhatja a végső lökést, mely az ingadozót a vétkes elhatározásra indíthatja s az örvénybe döntheti.”⁹³

„*Az irodalom ferde irányai.* A nemzetek szellemi s erkölcsi hanyatlásának vagy emelkedésének tényezőit kimondhatatlan mértékben rejtje magában az irodalom. [...] A színművészetnek most már alig van magasztosabb célja, mint a tilos vágyak és megvesztegetett akarat kielégítése. A színi előadások elhanyagoltatják a magasztos eszméket és gondolatokat, vakítják az értelmet, megmételyezik az erkölcsöket, gúnyolják és kiirtják a vallási meggyőződést; de a tömeg mégis gyönyörködik bennök, csak szórakoztassák a túlcsapongó képzeletet, ingereljük az érzékiséget. Színművészetünkben a botrányok és gonosz-

⁹³ SEDA Ernő: i.m. 338–348.

ságok költészete domborodik ki. [...] Ha ezenkívül nem hagyjuk számításon kívül a szindarabok gyakori *öngyilkosságait*, melyek mint a *hősiesség* és *bátor elszántság* példányképei a legvonzóbb helyeket szokták alkotni, akkor meg fogjuk érteni ama összefüggést is, mely korunk öngyilkosai s az általuk oly gyakran élvezett színművek között fenáll.”⁹⁴

Majd átér a regényirodalom bírálata: „Az ifjú kebelébe oltott bármily fogékonyság a kor haladásával lelkesedéssé, a benne ápolt bűnös hajlam romboló szenvedélylyé fajul. Ha az ifjak az általa mohón felkarolt fércművekben eszményképeket találnak, melyeket a kereszténység bűnöknek bélyegez, akkor ki fogja őket visszatartani, hogy a vágyat, mely őket azok valószínűsítésére ösztönzi, ki ne elégítsék? Akkor ki fogja őket felhevülésökben mérsékelni, hogy az erkölcsi rendet fel ne forgassák, mire oly határtalan lelkesedést merítettek a könyvekből? Akkor ki fogja őket ama kalandok és szerepek megvetésére tanítani, melyeket a regények és beszélek hasábjain oly lebilincselő odaadással csodáltak? Az erkölcstelenség, az álbecsület, és álhősiességért való rajongás, a vallástalanság végelemzésben gyakran ilyen könyvekben lelik okukat. [...] ...főképp újkori regényeink és egyéb szépirodalmi műveink az eszméket megzavarják, a szívet megmérgezik. A *romanticismus* által nyert *bombastikus* irány az ifjúságnál oly gyakori öngyilkosságok egyik jelentékeny oka. Az érzelő leány a regényekben eszményeket keres, melyek bár felhevült lelkiületének megfelelnek, de az élet valóságában fel nem lelhetők. Nyugtalanul keresi azon ideálokat megtestesülve, melyeket ábrándjai közepette alkotott, és midőn vérmes vágyait el nem érheti, öngyilkosság által vél a nyomasztó létől megszabadulni. A szerencsétlen ifjú, kinek szellemét a francia regények elhomályosították, és vágyait végtelenig kiszélesítették, miután a képzelet szárnyain bekalandozta a paradicsom virányait és az élet kopár sivatagján öntudatra ébred, nem bír megbarátkozni azon szűk körrel, hol talán a szegénység is, vagy ha ez nem, bizonyára a kötelességek önmegtagadását sürgetik. Másnak tapasztalja az életet mint azt képzelte. Ki fogja azt megmenteni az életuntság veszélyeitől?”⁹⁵

Kárhoztatja SEDA ERNŐ a bölcselőket is, kiváltképpen a pesszimista filozófusokat (szerintünk is joggal, hisz a gondolkodásuk torz), s munkásságukat az öngyilkosság egyik lehetséges kiváltó okaként fogja fel: „Ha valamely bölcsé-

⁹⁴ SEDA ERNŐ: i. m. 354–356.

⁹⁵ Uo. 359–361.

szeti s általában bármely tudományos (?) mű a helyes életnézlet alapjairól letér és a képtelenségek hónába vezeti az olvasót, kiragadja őt egyszersmind az élet valóságából, és főleg ha gyenge benne az akaraterély, a túlfeszített eszmélődés, könnyen vezetheti őt az önmeghasonlás örvényébe. [...] Kivált a német bölcsészeti újabb iránya készíti elő a talajt, melyen az öngyilkosság iszonyú szelleme folytatja pusztításait. A német bölcsészek dicsőségüket helyezik az elvont tárggyakkal való foglalkozásba, a vigasztalhatatlanság éjébe való elszenderítésbe, bár céltalan erőlködéseikkel csak vallástalanságot, rajongást, eszmezavart, örültséget, életuntságot, és önmeghasonlást eredményeznek.”⁹⁶

És a XIX. század utolsó harmadának újságjairól is megvan az elítélő véleménye a szerzőnek: „Méltó boszankodással tehetjük le a napi, vagy heti lapokat, midőn az egyre szaporodó öngyilkossági eseteket vagy *minden megjegyzés nélkül* foglalják az újdonságok közé, vagy némelykor az *elismerés* és *mentegetés* kifejezéseivel kísérik. [...] Évek előtt egyetlen öngyilkossági eset nálunk egész városokat hozott forrongásba, most már egyszerre hatról is értesítenek a hírlapok – senki sem ütközik meg azon! Ha a lefuttatásban valamely ló kifecamítja lábát, a hírlapok újdondászai nem győznek eléggé fájdalmuknak kifejezést adni, hogy a nemes állat hasznavehetetlenné vált. Ha az öngyilkosokat számlálja elő – elnémul az ajk. *Miért neveljük az élet iránt, az öngyilkosság bűne iránt a közönyt, midőn folyton panaszkodunk, hogy nemzeti fajunk fogy?*”⁹⁷

Könyvének további fejezetében az indulatok és szenvedélyek kiváltotta öngyilkosságokról is megemlékezik a szerző. Ilyenek: a szerelem, bujaság, önfertőzés, iszákosság, harag, nagyravágyás, dölyf, hiúság, játékkór, tőzsdézés, szédelgés, félelem, aggály, ijedtség, lelkiismeret-furdalás és végül a honvágy. Példákat hoz mindegyikre. Majd ecseteli azt, hogy a szellemi erők túlfeszítése miféle bajokat eredményezhet. „A lázas munkálkodás, mely pezsgésbe hozza a vért, izgatja az agy idegeit, a jelzett kedélyállapotban hajlamot szülhet a méla-kórságra és így *öngyilkosságra* is. Ha a szellemi erők kimerülésével a képzelet csalfa képei szövetkeznek, könnyen beállhatnak elmebajok, melyek annál inkább egyengetik az utat az önélet erőszakos lerontására. [...] Nagyon veszélyes e tekintetben a *bölcsészek* azon iránya, mely az elmét csak mystikus érthetetlen-ségekkel foglalkoztatja. *Schelling* és *Hegel* homályos eszmemenete belemélyeszi

⁹⁶ SEDA Ernő: i. m. 365–366.

⁹⁷ Uo. 370–371.

a gondolkodót a képtelenségek szövevényeibe, melyekből a kifáradt lélek csak súlyos veszteségekkel bír kibontakozni, sőt néha ott vesztét leli.”⁹⁸ Hozzátehetjük még, hogy a XIX. századi német gondolkodók, akárcsak a többi európai, magukat filozófusnak vélő írói, ha csak egy kicsit is körülnéztek volna a saját kultúrájuknak a népi, azaz nem polgári közegében, a népi bölcsességek, népdalok, népköltések, közmondások és szólások stb. között, nem tévedtek volna mindannyiszor el a világ értelmezésében.

Az öngyilkosság lehetséges okai közé sorolja SEDA ERNŐ az elszegényedést és a nyomort is – helyesen. „A szegények, a nyomorultak száma folyton emelkedik. A szűkölködés, a gond, a bű ezek egyedüli osztályrésze, mit elfajult szülőiktől örököelve az idő haladásával csak sokszorosítottak. [...] A nyirkos pincelakok, melyek felett díszes erkélyek magaslanak ki, több nyomort rejtenek, mintsem a főváros ezrei gondolnák, kik kedvezőbb anyagi viszonyokkal vannak megáldva. Ott lenn a földalatti üregekben van a nyomor, hol a föld mélyéből kiható bűzhődt gőzök lankasztják a fáradt munkások lehelletét, hová a napsugár nem hathat, és a halványan pislogó mécs állandóan küszködik a félhomálylyal. A nagy város piszkos utcáin, félreeső zugaiban, hová a félig művelt ember is néha eltévedve csak undorral lépeget tova – *ott van a nyomor*. Vagy a büszke paloták padlás-kamaráiban, hol a szerencsétlen lakók nyáron a tikkasztó hőséggel, télen a kemény hideggel küszködnek – *ott van a nyomor*. [...] Mi sors vár rájuk akkor! Oh, a korunkban szaporodó *öngyilkosság* réme, itt az elrejtett nyomorban élő családokban nagyon pusztít. [...] Nézzétek a gyárak körül elterülő ólokat, hol por, szenny és nedvesség állandóan tanyáznak, ott laknak a XIX. századnak kis térre szorult rabszolgái, kiket a bálványozott nagy ipar a legkeményebb munkára kárhoztatott, anélkül, hogy iszonyú szenvedéseikért legalább annyi időt engedne pihenésre, amennyit az együgyű földműves iga-vonó barmának enged a nap fáradalmai után. Nézzétek bútól beesett, ólomszínű, kiaszott arcukat, összetöprödött testüket – *ezek között van a valódi nyomor!*”⁹⁹

A tétlenség és életuntság előidéző okok vizsgálata után a családi viszályokat veszi górcső alá a szerző, aztán az elégedetlenséget és a betegségeket. Majd aztán az öngyilkosság következményeinek elemzése után rátér az öngyilkosság óvsze-reire. „...oly kevesen vagyunk magyarok, és azért azon *eszközökre* kell gondol-

⁹⁸ SEDA ERNŐ: i. m. 404.

⁹⁹ Uo. 406. skk.

nunk, melyek az öngyilkosságok számát apasztani hivatvák és képesítvék. [...] Ha abajtelakarjuk távolítani, mindenekelőtt annak okát kell megsemmisítenünk. Míg az ok meg nem szűnik, az okozat sem fog elenyészni. Az ok és okozat közötti viszony felette szembeötlő az öngyilkosságnál is. E természetellenes bűn okait már kifürkészvén, csak azon eszközökre és módzatokra kell utalnunk, melyek felkarolása által ama okok hatályát mindinkább gyengíteni, vagyis a visszariasztó okozatot, az öngyilkosságok folyton emelkedő számát apasztani lehetne.”¹⁰⁰ Az öngyilkosság ellenszerei közé számítandók SEDA ERNŐ szerint: az okszerű nevelés, a valódi műveltség terjesztése, a közérkölcshiség emelése (a sajtó ellenőrzése, az erkölcstelen és vallástalan irányú színművek előadásának megakadályozása, az erkölcshnemesítő irodalom terjesztése, az iszákoság szenvedélyének korlátozása, gátat emelés a játékkórnak, a rossz példák terjesztésének, a prostitúció ellensúlyozása, a kéjházak eltörlése, a vasárnap megszentelése, a bűntények nyilvános tárgyalásának beszüntetése), a folyton terjedő köznyomor enyhítése és egyéb célszerű intézkedések életbe léptetése; valamint szigorúbb és célszerűbb törvények megalkotása és a végül a vallás szorgalmas gyakorlása. „A vallásnak áldásos hatása alatt álljon tehát az iskola, a törvényhozás, a családi kör, a közélet, az egész társadalom.”¹⁰¹

* * *

ÉS egyre-másra jelennek meg királyságunkban a szépirodalmi művek (regények, elbeszélések, drámák, versek), tanulmányok és újsághírek az öngyilkoláshról, az öngyilkossághról, az önmészárláshról, az önelveszejtésről, az előhívott halálról, a meghívott halálról¹⁰², a szabad halálról...

A következő gyűjtésünkben bemutatunk néhány olyan, irodalomtörténeti szempontból jelentősnek mondható művet, amely így vagy úgy az öngyilkossággal foglalkozik. A II. világháború kitöréséig követjük az írók és költők efféle alkotásait. Az 1793-as Csokonai Vitéz-versig felsorolt hét művet csupán érdekességképpen közöljük, azok nem a magyarországi öngyilkossági jelenségre válaszolnak, hiszen az öngyilkosságok tömeges előfordulása lényegében csak a XIX. század második felétől kezdődik.

¹⁰⁰ SEDA ERNŐ: i. m. 422.

¹⁰¹ Uo. 479.

¹⁰² Az *előhívott halál* és a *meghívott halál* ADY ENDRE „találmánya”.

- 1434 Janus Pannonius: *Egy dunántúli mandulafáról* (epigramma). Utalás Phüilliszre, a szomorú sorsú trák királylánya, ki bánatában, mivel athéni jegyesét, Demophoónt reménytelenül, hiába várta, öngyilkos lett, s az istenek mandulafává változtatták.
- 1560 Ismeretlen szerző: *Telamon históriája* (történet). Telamon király folyóba dobhatja fiának szegény sorból választott menyasszonyát. A háborúból hazatérő fiú ugyanott öli magát a vízbe, ahol a lányt elveszejtették. Összeölelkezve talált holttestüket Telamon azután közös sírba temetteti.¹⁰³
- 1577 Bogáthy Fazekas Miklós (fordító): *Szép historia. Az tökéletes aszszonyi állatokról, mely a Plutarhusból fordítatot magyar nyelvre*. A miletosi szűzek körében öngyilkossági járvány tör ki, amit csak úgy akadályozhatnak meg, hogy elrendeltesse: az öngyilkos leány testét meztelenül kell végigvinni a városon, s ettől „meg kezdte jöni eszek, magokat felakasztani nem kezdék”.
- 1577 Enyedi György (fordító): *Gismundának, Tankréd király leányának igen szép históriája*. Apja gazdag kőröshöz adja Gismundát, aki – a szeretője meggyilkolása után – öngyilkos lesz. Majd apja, Tancredus is megöli magát.
- 1578 Bornemisza Péter: *Ördögi kísértetek* (tanulmány). A jeles prédikátor kilenc öngyilkosságról tesz említést terjedelmes művében.
- 1580 Gergei Albert (fordító): *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűzleányról* (széphistória). A királyfi öngyilkosságot tervez, mivel a tündérleányt nem leli. „Jobb holtom, hogysémmint életem nagy búban” – véli.
- 1648 Ismeretlen szerző: *Constantinusnak és Victoriának egymáshoz való igaz szerelmekről* (komédia). A viharban kimerült Constantinus a tengerparton szunnyad. Kedvese, Victoria, pedig azt hiszi, halott. Siratja elhagyatottságát, s már éppen öngyilkosságra készül, amikor Cupido felrázza az alvó Constantinust, hogy az utolsó pillanatban megmenthesse szerelmét.
- 1793 Csokonai Vitéz Mihály: *Egy kétségbe esett maga gyilkosa* (vers). A nagy bűnt lelki vívódások után követi el a vers alanya.
- 1819 Kisfaludy Károly: *Ilka vagy Nándorfelhérvár bevétele* (színmű). Ilka öngyilkosságot fontolgat.
- 1837 Kölcsey Ferenc: Vélemény az 1837-diki díjért pályázó 13 szomorújáték felett. (Cseke, 1837. jún. 20.) „Élet és ábránd valamivel több, mint említettek: de szövedék és karakterek kicsiny tehetséget mutatnak. A főszemély (mely úgy tetszik, mintha Goethe Tassója és Werthere után alkottatott volna) nem egyéb fonák érzékenységgel és következtelenségből szótt valaminél; s halála, mely öngyilkosság következménye, nemcsak hogy természetesen nem következik, de éppen ok nélkül való.”
- 1842 Eötvös József: *A karthausi* (regény). Gusztáv lelki válsága csaknem öngyilkossággal végződik.
- 1844 Eötvös József: *A falu jegyzője* (regény). Miután Rétyné lelepleződik, megmérgezi magát. Aztán a betyár Viola felesége a törökdombon, ama helyt, ahol a férjét lelőtték a pandúrok, öngyilkos lesz.

¹⁰³ Népköltészetünkben elterjedt változata a *Két kápolnavirág*, avagy *Kádár Kata* balladája.

- 1845 Petőfi Sándor: *Téli világ* (vers). „Megölte valaki magát, / Az hozta ezt a rút időt.”
- 1846 Petőfi Sándor: *A hóhér kötele* (regény). A vadromantika teljes kelléktára megjelenik a költő egyetlen regényében: gyilkosság, öngyilkosság, sírbontás, akasztófa...
- 1847 Petőfi Sándor: *A szerelem országa* (vers). A szerelem országában „mindenütt a régi látomány: / Dúlt arcok és öngyilkolás!...”
- 1852 Kemény Zsigmond: *Férj és nő* (regény). Kolostory Albert családapa szerelmi ügybe bonyolódik, aminek a vége öngyilkossága lesz.
- 1859 Madách Imre: *Az ember tragédiája* (színmű). A gyarlóság az emberi természet elengedhetetlen része; benne rejlik az a gát, ami az eszmék megvalósulását akadályozza. Ugyanakkor ez a természet rejt magában a menekvést is: ez téríti el Ádámot az öngyilkosságtól.
- 1860 Vajda János: *A gyilkos* (vers). „Fúj, nyargal a szél hegyen, völgyön át... Megölte benne valaki magát.”
- 1865 Jókai Mór: *Mire megvénülünk* (regény). A két fiú édesapja agyonlőtte magát, s a testvérek előtt feltárul család nemzedékek óta öröklődő szörnyű öngyilkossági sorozata.¹⁰⁴
- 1865 Szigligeti Ede: *A fény árnyai* (tragédia). Nyáraiék hitelezője – egy szegény tanító – öreg napjaira kuporgatta össze pénzét, amit uzsorakamat fejében adott volt kölcsön nekik. Nyárai felesége könyörtelenül bánik e szerencsétlennel, aki mindenét elveszítve öngyilkosságba menekül.
- 1867 Tolnai Lajos: *Az ötförintos* (elbeszélés). A hős egy jószándékú, jelentéktelen kishivatalnok, aki bankóhamisítással akar kilábolni a családi nyomorúságból, de rajtaveszt, s végül öngyilkosságba menekül.
- 1869 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása...* (monográfia). A torjai Büdösbarlang leírásánál emlékezik meg egy Könczei nevű, nemes lelkű fiatalról, aki a hazafiak gyöttrésére és kifosztására küldetett hivatalnokokat leleplezi, s az elfogására küldött foglárók már csak a nemes lélektől elhagyott, hideg testét találják: öngyilkos lett a kénes barlangban.
- 1872 Toldy István: *Anatole* (regény). Anatole három szerelmi kudarc után öngyilkos lesz.
- 1874 Toldy István: *Kornélia* (tragédia). A polgári házasságban élő házasságtörő asszony előbb megöli züllött férjét, hogy szerelmét megmentsse, majd Sorrento magas szikláiról a mélybe veti magát.
- 1874 Tóth Ede: *A falu rossza* (dráma). A Göndör Sanyiba reménytelenül szerelmes Boriska öngyilkosságot kísérel meg, ám éppen Sanyi menti meg, aki jó útra tér, és a szerelem beteljesedik.
- 1876 Arany János: *Hid-avatás* (városi ballada). Bemutatja Budapest öngyilkosait, akik a lelketlen „polgárisodás” és a túl hirtelen jött „modernizáció” – a kapzsi idegen és hazai tőkések és bankárok – áldozatai.
- 1877 Csiky Gergely: *Janus* (tragédia). Vathának, a levert lázadás vezérének a fia, Janus, újra lázad, ám kénytelen belátni: az újabb felkelés reménytelen, csak pusztulásba vinné a népet, és öngyilkos lesz.

¹⁰⁴ Petőfi halála és a Habsburg-elynyomás elleni szabadságharcunknak az oroszok általi leverése után Jókai maga is öngyilkosságot fontolgatott, s e szándékától csak az erős akarátú felesége Laborfalvi Róza (alias Benke Judit) térítette el. Lásd Sötér István (szerk.): *A magyar irodalom története. IV. köt.*, Budapest, 1965, Akadémiai Kiadó, 289.

- 1882 Rákosi Jenő: *A legnagyobb bolond* (regény). A főherceg által az estélyen megalázott polgári kormányzó főbe akarja lőni magát, ám tettét Persze Celesztin megakadályozza.
- 1882 Vértesi Arnold: *Öngyilkosok* (elbeszélések). A válságba jutott kiegyezéskori társadalomnak szinte valamennyi alakja felbukkan az elbeszélésekben.
- 1884 Reviczky Gyula: *Apai örökség* (kisregény). A kallódó Fejérházy Tibor kártyaadósság miatt az öngyilkosságot választja.
- 1891 Jókai Mór: *Nincsen ördög* (regény). Domány Kornél doktor úr Párizsban fontolgatja az öngyilkosságot.
- 1891 Ambrus Zoltán: *Midás király* (regény). Bíró Jenő festőművész első felesége halálát az újabb házasságban sem heveri ki, öngyilkos lesz.
- 1892 Ambrus Zoltán: *A gyanú* (kisregény). Szombathy Károly védőügyvédet öngyilkosságba kergeti az a gyanú, hogy talán a felesége mégis csak gyilkos lehet.
- 1894 Benedek Elek: *Huszár Anna* (regény). Főhőse falusi származású diák, aki nem tud választani otthoni jegyese és városi ideálja között, s a magyar úri és paraszti élet ellentéte elől öngyilkosságba menekül.
- 1895 Ambrus Zoltán: *Őszi napsugár* (regény) Hódy Balázs melakórban szenvedő költő öngyilkosságot kísérel meg.
- 1896 Herczeg Ferenc: *Szabolcs házassága* (regény). A főhős kiábrándulása kora társadalmából olyan mély, hogy öngyilkos lesz.
- 1898 Ady Endre: *Az öngyilkosjelölt* (elbeszélés). Veress Jankó az adóssága miatt a hitelezők előtt eljártssza, hogy öngyilkos lesz.
- 1899 Thury Zoltán: *Katonák* (színmű). Az alacsony jövedelmű főhadnagy nem képes megfelelni a tisztekkel szemben támasztott társadalmi elvárásoknak, családjá szétesik, ő maga pedig öngyilkos lesz.
- 1889 Ábrányi Emil: *Utolsó nap* (vers). „Az öngyilkosnak gyönyör a halál, mert / Akar meghalni.”
- 1900 Ady Endre: *Cselédek sorsa. Két öngyilkossági kísérlet* (újságcikk). Két cselédlány öngyilkosságát írja le Ady.
- 1900 Ady Endre: *Nyilassy Mátyás öngyilkos lett* (újságcikk). A színész a nélkülözések miatt véget vetett az életének.
- 1901 Ambrus Zoltán: *Giroflé és Girofla* (regény). Nem is e szerencsésen végződő történet érdekes számunkra, hanem tervezett folytatása – a *Szivárvány* –, ami nem készült el: a gazdag Vidovics Ferivel kötött házassága után Haller Mira operettszínésznő visszatérne a színpadra. Boldogságát azonban sehol sem találja meg, és a tervezett regény végén holttestét a velencei lagúnából fogják ki; öngyilkos lesz.
- 1901 Ady Endre: *Révész huszárkapitány agyonlőtte magát* (újságcikk). Az esetet részletesen leírja Ady.
- 1903 Petelei István: *Elítélve* (elbeszélés). A vidéki polgári házasság válsága, az anyagiak meghatározta házasság, az idősödő férj, a hűtlen feleség és a szerető konfliktusa a novella tárgya. A szeretőjétől gyermeket váró asszony öngyilkosságba menekül.
- 1903 Ady Endre: *Juliska és Ilonka* (újságcikk). Két szép papkisasszony öngyilkossága.

- 1905 Gárdonyi Géza: *Az öreg tekintetes* (kisregény). Az öreg Csurgó Károly birtokát egy új-gazdag tőkés veszi meg, ő a lányához költözik Pestre. A városban idegen embert öngyilkosságba kergeti a város elembertelenedett világa.
- 1905 Juhász Gyula: *Egy fiatal öngyilkosnak* (vers). Az öngyilkosság üdvöt ad.¹⁰⁵
- 1906 Ady Endre: *A tó nevetett* (vers). Az öngyilkossággal kacérkodó emberpár lelkiállapotát mutatja be.
- 1906 Juhász Gyula: *Öngyilkosok* (vers). Az öngyilkosság megváltás.
- 1907 Kosztolányi Dezső: *Az öngyilkosokhoz* (vers). Az élet pusztá átok, az öngyilkossággal terheit nem vonsozljuk tovább.
- 1907 Ady Endre: *Halál a síneken* (vers). Az élet utcalány, a költő hideg síneket szorítva várja a halált, s jó a „szent kerék”.
- 1907 Ady Endre: *Öngyilkosságok az irodalomért* (újságcikk). „Nem tudom, mi elől menekülnek: az élet elől avagy az irodalom elől.”
- 1908 Lengyel Menyhért: *A halás utókor* (dráma). Hőse öngyilkosság hírére külföldre menekül.
- 1909 Karinthy Frigyes: *Szerelmi öngyilkosság* (vers). A költő a saját törődött lelkét veszi magához.
- 1910 Kosztolányi Dezső: *Én öngyilkos leszek...* (vers). Az elkeseredett kisgyerek az öngyilkosságról képzelődik.
- 1910 Ady Endre: *A meghívott Halál* (vers). „Minden halálok fejedelme: / A meghívott Halál.”¹⁰⁶
- 1911 Krúdy Gyula: *Szindbád útja a halálnál* (elbeszélés). A fiatal virágáros leány leveti magát a harmadik emeletről.
- 1911 Csáth Géza: *Johanna* (elbeszélés). Az elvált, magányos nő az újabb szerelmi csalódás után öngyilkos lesz.
- 1912 Kaffka Margit: *Színek és évek* (regény). A dzsentrit elpusztító társadalmi bajok újakkal cserélődnek fel, a nemzet bomlásának a tünetei szaporodnak. Pórteleky Magda első férje öngyilkos lesz.
- 1913 Krúdy Gyula: *A vörös postakocsi* (regény). Rezeda úrnak és Madame Louisnak is volt már öngyilkossága, minekutána vallásos emberek lettek.
- 1913 Babits Mihály: *A gólyakalifa* (regény). Tábornok Elemér álombeli önmaga öngyilkos lesz, ám ennek következtében meghal a valóságos önmaga is.
- 1915 Gábor Andor: *Palika* (színmű). Palika öngyilkosságba menekül az elviselhetetlen valóság elől.
- 1916 Török Gyula: *12752* (elbeszélés). Az e számú vasúti fülkében ismételtelen elutasított, kikoszorazott kőrő főbe lövi magát – a fülkében.

¹⁰⁵ Több öngyilkossági kísérlete után 1937-ben a „divatos” Veronallal vetett véget az életének Juhász Gyula.

¹⁰⁶ Ady lelkét sem kerülte el a századforduló ragállya: „Mostanában az öngyilkosság gondolatával foglalkozom, kelek és fekszem.” Levele Hatvany Lajosnak 1915 júliusában. In Belia György (szerk.): *Ady Endre levelei. III. köt.* Budapest, 1983, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1244. levél.

- 1916 Szomory Dezső: *Mándy Kázmér öngyilkossága* (elbeszélés). S. doktor a Mándy Kázmér öngyilkosságát idézi fel a szalonban.
- 1917 Török Gyula: *A porban* (regény). Kender Pál, a gazdag dzsentrifú, elveszti a lelkét a meddő dzsentrivilágban, és öngyilkos lesz.
- 1918 Szenteleky Kornél: *Diákkisasszonyok* (újságcikk) „Rövid idő alatt már a harmadik egyetemi hallgatónő távozik el az életből...”
- 1921 Füst Milán: *Az öngyilkosságról. Néhány laikus észrevétel Posch Jenő cikkére* (tanulmány). „...ha akarok is meghalni, vágyom élni!” – mondja ki a következtetést az író.
- 1921 Faludi János: *Öngyilkosság* (vers). Halálvágyát fogalmazza meg a költő.
- 1923 Gyalui Jenő: *Atyám* (színmű). Csocso-szán fia ifjan öngyilkos lesz. Puccini *Pillangókisasszony* történetét gondolta tovább a szerző.¹⁰⁷
- 1925 Dsida Jenő: *Öngyilkosság* (vers). A mű jelképes, az öreg szilvafa lesz öngyilkos az éjszaka.
- 1925 Kosztolányi Dezső: *Aranyáskártya* (regény). A megalázott Novák tanár úr öngyilkos lesz.
- 1925 Ligeti Ernő: *Föl a bakra* (regény). A kolozsvári alügyész, Elekes Péter, nem csak anyagiilag szegényedik el, a kivándorlás és az öngyilkosság közt vergődve végül fiákeresként „békél meg” sorsával.
- 1926 Székely Jenő: *Az öngyilkos élete* (dráma). Felidéződik egy viszályos házasság, ami a férj öngyilkosságával végződik.
- 1927 Babits Mihály: *Halálffai* (regény). Sátordy Imre öngyilkosságot kísérel meg.
- 1927 Móricz Zsigmond: *Úri muri* (regény). Szakhmáry Zoltán földbirtokost beteljesületlen vágyai, megvalósulatlan elképzelései öngyilkosságba vezetik.¹⁰⁸
- 1927 Kassák Lajos: *A napok a mi napjaink* (regény). Zilcer államügyész az öngyilkosságba menekül.
- 1927 Kosztolányi Dezső: *Az öngyilkos* (újságcikk). „Fönn az Alpesebben történt, ezerkétszáz méternyire a tenger színe fölött.”
- 1928 Nagy Lajos: *Az öngyilkosok büntetése* (karcolat). Mi történjék, ha az öngyilkossági kísérlet eredménnyel jár, s a bűnös meghal?
- 1928 Németh László: *Emberi színjáték* (regény). Boda Zoltán meghíúsult öngyilkosságával zárul a regény első része.
- 1928 Somlyó Zoltán: *Öngyilkosság...* (vers). „Az én halálom: százszoros halál! / Az én halálom az, hogy élni kell!...”
- 1928 Szép Ernő: *Május* (színmű). Az öngyilkosjelölt összetalálkozik a ligetben egy szerelmespárral...
- 1928 Zilahy Lajos: *Valamit visz a víz* (regény). A Tiszából kimentett, titokzatos nőbe szerelmes lesz a már házasságban élő férj, ám a végzetes vonzalom a nő öngyilkosságával véget ér. A regényből nagysikerű film készült.
- 1930 Balázs Béla: *Lehetetlen emberek* (regény; Frankfurtban jelenik meg németül). Szegedi János – a palicsi tó mellett – ismerkedik meg a legtorzabb lázadással: az öngyilkossággal.

¹⁰⁷ Gyalui Jenő maga is öngyilkos lett 1921-ben Kolozsvárott.

¹⁰⁸ Móricz Zsigmond első felesége, Holics Eugénia tanítónő (Janka) többször kísérelt meg öngyilkosságot, és 1925-ben bele is halt.

- 1931 Gelléri Andor Endre: *A nagymosoda* (regény). Tulajdonosa összeroppan, öngyilkos lesz.
- 1931 Karinthy Frigyes: *Egy úrhoz, aki ma öngyilkos lesz* (újságcikk). „...ha az ember reggel kinyitja az újságot, csallhatatlan bizonyossággal talál benne legalább egy darab olyanféle összetételű, eredetű és körülményeiben is hasonló öngyilkosságot tegnap estéről, mint amilyen a tiéd lesz ma este, vagy bármelyikünké lehetne, akik hozzád hasonló testi és lelki körülmények közt élünk.”
- 1931 Karinthy Frigyes: *Freitod és egyéb könnyű nyári dolgok* (újságcikk). „Olyan sokan vagy-tok immár... itt az ideje, hogy az öngyilkosságot a természetes halál formái közé sorozzuk.”
- 1932 Juhász Gyula: *Csevegés az öngyilkosságról* (újságcikk). Gondolatait közli a költő az öngyilkosságról.
- 1932 Móricz Zsigmond: *Rokonok* (regény). Kopjáss István újdonsült főügyészt a kisváros urai, hivatalnokai öngyilkosságba kényszerítik.
- 1932 Kacsó Sándor: *Hárman a ködben* (elbeszélés). „Idegbeteg, esetleg egészen őrült asszony öngyilkossága, ennyi az egész.”
- 1933 Nyíró József: *Kopjafák* (elbeszélések). Az öreg székely – Szabandi Mihály – a büdös-barlangban vet véget életének, hogy ne pusztítsa tovább a szűkösen élő család kenyerét. Az öreg Ugrai Lőrinc ötven évig tartó házasság után elveszített felesége halálába bele-nyugodni nem tudván, az asszony holtteste mellett föbe lövi magát.¹⁰⁹
- 1933 Kosztolányi Dezső: *Az öngyilkos* (újságcikk). „Minthogy nem ismerjük az öngyilkosság igazi okait, tünetileg kezeljük.”
- 1934 Déry Tibor: *Befejezetlen mondat* (regény). Parcen-Nagy Károly trösztvezért az élet-hazugságok felismerése, felesége hűtlensége öngyilkosságba sodorja.
- 1934 Fenyő László: *Egy öngyilkos-jelölt naplójából* (vers). „Jó volna élni két tiszta szem / oltalma s verője alatt, / jó volna élni... nem lehet... / «hát felakasszam magamat?»
- 1935 Kosztolányi Dezső: *Litánia* (vers). „Az én koromban: / öngyilkosok ezrei földre borul-tak. // Az én koromban: / méreggel aludtak el a nyomorultak.”
- 1936 Németh László: *Bűn* (regény). Dr. Horváth Endrét – a „csömörlött urat” – mentőautó viszi el budai villájából öngyilkossága miatt.
- 1937 Szabó Béla: *A menyasszony* (regény). Hősei a szegénység és a kiszolgáltatottság rabjai; Emma, a cseléd, öngyilkos lesz.
- 1939 Németh László: *Cseresnyés* (dráma). A főhős középső lánya öngyilkos lesz.

* * *

¹⁰⁹ Nyíró József mélységesen együtt érzett székely népével. „Hogyan mérhetném meg a szakadékokat, ahol az emberek belső útjai vezetnek, amelybe öngyilkosok beleugranak, a végte-len nyomor és szenvedés viskói között járók kínját, kiknek minden lépésre egy-egy hajszála megőszül?... Egyetlen mentségem, hogy Istenre bízhatom őket.” Lásd uő.: Gyónom a min-denható Istennek. *Nyugat*, 1930/11. sz.

A Magyar Királyságban az elnyomó osztrák császársággal való, 1867-es kényszerű kiegyezéstől túl hirtelen, túl gyorsan jött a tőkés gazdaságra, termelésre és pénzügyi rendszerre való áttérés (nem úgy, mint Angliában, ahol e folyamat évszázadokon keresztül tartott), és a magyarországi gazdasági folyamatok igen sebes változásához a társadalom nem volt képes ugyanolyan mértékben alkalmazkodni, ennél fogva a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági hatások *egyik* leggyászosabb tünete éppen az öngyilkosságok számának a meredek emelkedése volt. A növekvő megélhetési nehézségek miatt sok-sok család szétesett – szervezetileg és lelkiileg is. Milliók voltak kénytelenek elhagyni családjukat, rokonaikat, hazájukat, szülőföldjüket, és vándoroltak ki nagy reményekkel az Amerikai Egyesült Államokba, a „korlátlan lehetőségek” földjére; vagy a hazai ipari központokba – a városokba, főleg Budapestre – költöztek munkát, megélhetést remélve. Az ún. polgárosodás és modernizáció milliók számára teremtett Magyarországon is kegyetlen társadalmi és családi állapotokat, amiből a tökepénzesek óriási hasznot húztak, miközben a magyar állam folyamatosan pénzhiánnyal küszködött, a politikusok, az országgyűlés alsó- és felsőháza nem voltak képesek az ezernyi társadalmi bajt és gondot kezelni. Az öngyilkosság mindennapossá vált, jobbára az iparosodó, növekedő lakosságú városokban, elsősorban is Budapesten. Ezt tükrözi az alábbi, néhány digitálisan hozzáférhető hírlapból és folyóiratból vett, időrendbe szedett összeállításunk.

Korabeli hírlapjainkból

1862 Január 2-án indult meg a Határozati Párt balszárnyának lapja, a *Jövő*. 1863. március 29-ig jelent meg. Jelentős terjedelmű volt a lapban a vegyes rovat... a párizsi öngyilkosok számának emelkedéséről számol be. Ez a rovat volt az, amelyben pletykákról, szenzációkról és sok más egyéb érdekes dologról, újításról, rablásokról, ítéletekről kaphatunk hírt.¹¹⁰

1863 Az *Ország* c. lap újdonság rovatában sok-sok kis apró hazai és külföldi híradás lát napvilágot, többek között a francia öngyilkosokról.¹¹¹

1870 „(Szombathely mellett) egy faluban nagyon neki búsulta magát egy atyafi, fölment a padlásra, föl húzta maga után a létrát s elkezdte magát föl akasztani. Alant nézték, sopánkodtak, de nem volt kéznél létra, hogy megakadályozhatták volna az öngyilkosságot. A szomszéd korcsmárosnak egy igen jó ötlete támadt e zavarban. Elkezdett ugyanis torka szakadtából

¹¹⁰ Szabolcsi Miklós (szerk.): *A magyar sajtó története. 1848–1867. II/1. köt.* Budapest, 1985, Akadémiai Kiadó, 653.

¹¹¹ Uo. 639.

kiáltani: »Szomszéd uram, szomszéd uram! Ma kaptam egy igen jó hordó bort, nem jönne át megkóstolni?« Az atyafi megoldozta a kötelet s kidugta fejét a padlásablakon: »Nem tesz bolonddád, szomszéd uram?« »Nem, nem!« »No akkor már megyek!« És le is ment és mulatott egy egész álló napig.¹¹²

1870 „(Öngyilkosság.) Bucsí Sándor, a pestjózsef-ferenczvárosi takarékpénztár hivatal-szolgája, ki a választásoknál az ellenzéki bizottságok fáradhatlan megbízottja volt, agyonlőtte magát a Rókus-kórház udvarán, nyolczvan forintnyi adósság miatt.”¹¹³

1870 „(94 éves öngyilkos.) A mérgesi pusztán, Szegedtől nem messze, egy Gora nevű 94 éves szegedi ember életuntségéből fölakasztotta magát.”¹¹⁴

1870 „(Az öngyilkosságok statistikája Bécsben.) Az elmúlt év folytán Bécsben 107 egyén: 76 férfi és 31 nő végezte ki magát. Június hó folytán volt legtöbb: 14 öngyilkosság. Megmérgezte magát 49, fölakasztotta 27, főbe lőtte 12, vízbe fulasztotta 7, magasból leugrott 3, leszúrta 2. A legtöbb öngyilkosság oka elmezavar volt, s szerelmi bú miatt csupán három végezte ki magát.”¹¹⁵

1870 „Ujváry Sándor budai kárpitos féltékenységből a lánczhydról a Dunába ugrott, hogy magát beleölje. A budai partról azonnal elindult három kormányos szerencsésen még élve kifogta a szerelmes kárpitost. A hideg fürdő valószínűleg használt neki.”¹¹⁶

1872 A *Mátyás Deák* katolikus konzervatív élclap „liberalizmus-ellenességében... néhány valódi kórtünetre is felhívta a figyelmet: a kapitalizmus gátlástalanságára, a prostitúcióra, az öngyilkosok számának emelkedésére, sőt arra az ellentmondásra is, hogy míg a katolikus egyház kezéből a vagyont és oktatási intézményeket a kormány és a pártok ki akarják venni, addig a kórházakra, a betegek és szegények ügyére senki sem kíván áldozni.”¹¹⁷ (Kiemelés: V. Gy. – V. A.)

1874 Márciusában létrejön az *Egyetértés*, Csávolszky Lajos szerkesztő úr „tömérdék öngyilkosságról” ír.¹¹⁸

1877 November 15-én Wodiáner Fülöpnél újabb lap jelenik meg: a *Budapest*. „A cikkeiből ítélve a társadalmi átalakulás útja az emberek számára veszélyekkel van tele. Például a polgári XIX. század az »öngyilkosok százada«. Miért? Azért, mert »a társadalomban élő egyén nem lelkesül semmiért, s nem remél semmit. Az emberek kebleiből kihalt a hit, kihalt a jövő iránti bizalom, s helyét az önzés és közöny foglalta el.« A kormányzatnak pedig »nincs füle a polgárok panaszainak meghallgatására, nincs szeme a rendetlenség, a hamis mérték, a hamisított élelem megpillantására«. Már a társadalom sem képes hatásos reformpolitikát kezdeményezni, csak »legyezgeti a könnyelműséget, udvarol a bűnnek, s kitünteti a szédelgést«.”¹¹⁹

¹¹² *Vasárnapi Újság*, 1870. augusztus 28., 446.

¹¹³ Uo., 1870. augusztus 14., 422.

¹¹⁴ Uo., 1870. július 31., 398.

¹¹⁵ Uo., 1870. július 24., 380.

¹¹⁶ Uo., 1870. július 17., 369.

¹¹⁷ Szabolcsi Miklós (szerk.): i. m. II/2. 193.

¹¹⁸ Uo. 131.

¹¹⁹ *Budapest*, 1883. június 10. Lásd Szabolcsi Miklós (szerk.): *A magyar sajtó története. 1848–1867. II/2. köt.* Budapest, 1985, Akadémiai Kiadó, 340–341.

1883 A *Zalai Közlöny* „hetenkint kétszer, vasárnap- s csütörtökön megjelenő vegyes tartalmu lap”. Az 1883. januári számaiban az alábbi hírek jelentek meg az öngyilkosságról.

1. „Két tragédia. Megdöbrentő gyilkosság tartja izgatottságban Csik-Szereda lakosságát. Mint az »Ellenzék« írja, Eröss Elek tisztí ügyész karácsony éjjelén agyonlőtte nejét. A golyó a szerencsétlen nő hasába fúródott. A hatóság nyomban megindította a vizsgálatot. Egy másik családi tragédiáról a »Székely Nemzet« ad hírt. Brassóban ugyanis Váradi Sámuel jómódú szűcsmester csütörtökön heves szóváltás után megfojtotta nejét. A gyilkos azonnal kocsira ült, behajtott Sepsi Szent-Györgyre és itt feljelentette magát. Más verzió ismét azt mondja, hogy Váradi neje öngyilkos lett, mert férje tetteleg bántalmazta.” (1883. január 7.)

2. „Prielle Lajos, Prielle Cornelia rokona, technikus 20 éves korában öngyilkosságot követett el.” (1883. január 7.)

3. „Öngyilkosság. Folyó év január 1-én este Papp Zsigmond nőtlen, 29 éves, nagykőrösi tanító Kecskeméten, a Beretvás-féle szálló 4. sz. szobájába szállt meg. Hajnal felé nagy zuhanás ébresztette fel a szomszéd lakókat, a nélkül, hogy annak valami fontosságot tulajdonítottak volna. Másnap délben sejtettek csak rosszat, midőn a fentemlitett szobája még mindig zárva volt. Lakatost hívtak s az ajtót feltárva, borzasztó látvány tárult eléjük, a szerencsétlen ember szétlőtt koponyával vérben feküdt a padlón, öngyilkosságát, mint látszik, szerelmi bánat okozta, legalább erre enged következtetni a két női arczkép, melyet hátra hagyott, s melyet vele eltemetni kívánt. Nyugodjék békében a sokat zaklatott ifjú!” (1883. január 11.)

4. „Az öngyilkosságokról érdekes vitatkozás indult meg ujabbán a német tudósok közt. E vita folyamában eddig a következőket sikerüli megállapítani: Legtöbb öngyilkosság nyáron, kivált június hóban, legkevesebb télen, kivált decemberben történik. Az egyik évszaktól a másikba való átmeneti idő alatt aránylag sokkal kevesebb öngyilkosság fordul elő, mint más-kor. E tekintetben hát rokonság van a lelki betegségek keletkezése és az öngyilkosságok között; az előbbiekről is meg van ugyanis állapítva, hogy legsűrűbben nyáron támadnak. Mennél nagyobb a meleg, mennél kisebb a légnyomás, mennél tisztább az ég, s mennél szárazabb a levegő: annál több az öngyilkosság. Így hát már most el volna döntve, hogy az öngyilkosságok számára legnagyobb befolyással az éghajlati és időjárási viszonyok vannak.” (1883. január 11.)

5. „Bécsben Brandhoffer Franciska egy ezüstnemű üzlet felügyelője öngyilkos módon vetett végett életének.” (1883. január 11.)

6. „Életmentő öngyilkos. 15-én Párizsban Aube Lajos bádogos öngyilkossági szándékból az Orcole hídnál a Szajnába ugrott, mit két életmentő Rougeot Jakab és Nivois Constant látván, csónakokkal siettek megmentésére. A csónak azonban a híd egyik oszlopába ütdött s fölborult abban a perczben, midőn Aubét a víz fölvetette. Aube látván, hogy sülyed el Nivois, ki őt meg akarta menteni, lemondott öngyilkossági szándékáról és segítségére úszott, sikerült is neki őt megfogni s kiúszott vele a partra. A rendőrbiztos a rögtönzött életmentőt megdicsérte, de öngyilkossági szándékaért letartóztatta mindaddig, míg meg nem ígérte becsület szavára, hogy végkép lemond öngyilkossági szándékáról.” (1883. január 21.)

7. „Öngyilkosságot követett el Dr. Braud bölcsészettudor és lapszerkesztő Orsován.” (1883. január 25.)

8. „Öngyilkosság. Keszthelyen bizonyos Schacherlas nevű korcsmáros szolgálja pénteken délután 5 órakor, az istállóban felkötötte magát. Mire észre vették, meg volt halva. Az öngyilkos neve Király Zsiga 22 éves tapolczai illetőségű.” (1883. január 25.)

1897 A Mikszáth Kálmán főszerkesztésében megjelenő *Országos Hírlap* első néhány számát átnézve,¹²⁰ az alábbiakra bukkantunk.

1. „A diva öngyilkossága. Lea d’Asco egykoron ünnevelt diva volt s emlegették a világon, valamerre csak kedvelői vannak a pajkos műzsának. [...] Végső elkeseredésében aztán széngőzzel még akarta magát mérgezni s mint Nizzából írják, e hónap 17-én este bezárkózott szobájában, hogy a széngőzben örökre elaludjon. Ugy látszik azonban, hogy nagyon sok levelet irt még búcsúzóul, mert még reggel is élt, mikor a szomszédok a széngőz szagára feltörték lakásának ajtaját.” (1897. november 23.)

2. „Százhusz kilós öngyilkos. A kövér emberek sorában kinos feltűnést fog kelteni az az eset, amely a napokban történt a fővárosban. Egy általánosan ösmert virsligyáros megmérte magát egy automata mérlegen s megdöbbenve látta, hogy testi súlya elérte a 120 kilót. Ez nem rendes dolog – mondá s miután uzsonnára tiz korsó sört megivott, elment az orvoshoz, hogy megvizsgáltassa magát. Barátom – biztatta az orvos – ön „szívharántüregyenesisomzsirtartalomtul tengésben” szenved, s ha a söritalról nem mond le, ugy a gula megüti. A virslis megijedt és gondolkozott. Ha nem iszik sört, mérgében üti meg a gula, ha iszik, jó kedvében üti meg. Ebbe a dilemmába aztán beleörült s így történt, hogy a gulaütés elől az öngyilkosságban keresett menedéket. Az nap függesztették fel a boltjában a villamos csillárt s amint látta, hogy ez a pompás darab mily szépen lóg, elhatározta magát, hogy ő is ily szépen fog lógni. És felakasztotta magát a csillár egyik ágára. Mikor aztán levágták a 120 kilós embert, bámulva csapta össze kezét a mentő doktor, mondván, abból, hogy ez a finom csillár le nem tört ezalatt a monstrum ember alatt, azt következtetem, hogy az Ilka-utczában a híres Csillár gyárban készült, ahova a zuglói közuti vasutal lehet közlekedni.” (1897. november 24.)

3. „Öngyilkos fiatal asszony. Debreczeni tudósítónk jelenti: Szekeres Jánosné született Balázs Etelka, gyöngyösi születésű, feltűnően szép fiatal asszony tegnap, pisztolylyal föbe lőtte magát. Balázs Etelka ezelőtt négy évvel otthagya az urát, Szekeres Jánost s Debreczenbe jött, a hol egy hivatalnokkal együtt élt. A szép asszony folyvást jó kedvű volt s mi sem mutatott arra, hogy sötét gondolatokat forgat a fejében. Tegnap délután cselédje durranást hallott úrnője szobájából, berohant s ott látta a fiatal asszonyt elterülve a pamlagon. Még a kezében tartotta a gyilkos fegyvert s fejéből patakzott a vér. Mire az orvost előhívták, az asszony meghalt. Hogy miért követte el az öngyilkosságot, nem tudják.” (1897. november 25.)

4. „A merénylő katona öngyilkossága. A szövetség-utczai merénylet tettese Fuchs alias Nucs János, aki néhány nap előtt szökött meg Székes-Fehérvárról, ma öngyilkossá lett. A nyulkaszárnyában levő börtönben nadrágszijjára felakasztotta magát. Mire észre vették, már halott volt.” (1897. november 25.)

5. „Öngyilkos apa és fiu. Megrendítő esetről értesit bennünket temesvári tudósítónk. Pfeiffer Károly temesvári gazdag háztulajdonos ma a lakásán egy szögge felakasztotta magát. Ezt a kétségbeesett cselekedetet a feleségével folytatott viszálykodások előzték meg. A falon lógó holttestet Pfeiffer fia vette észre legelőször, aki heves szemrehányásokat tett az anyjának, a miért atyját a halálba kergette. A fiu kétségbeesését annyira felfokozta az anyjával való elkeseredett szóváltás, hogy felrohant a padlásra s egy gerendára felakasztotta magát. A házbeliek

¹²⁰ *Országos Hírlap*, I. évfolyam, 1–18. számok.

azonban rosszat sejtve, utána siettek s a már eszméletlen fiatal embert levágták a kötélről. Az orvosok azt hiszik, hogy életben marad.” (1897. november 27.)

6. „Gergely József öngyilkossága. A budapesti színház-látogató közönség bizonyára emlékezik még Gergely József tenoristára, aki évekkal ezelőtt a népszínháznak is tagja volt s néhány szerepben, mint például a Gasparone operette Benozzojába igen jól játszott és énekelt. Gergelyt folyvást bántotta az, hogy nem volt módjában kellemes csengésű tenor hangját teljesen kiképeztetni s megható buzgósággal kereste az alkalmakat, hogy az éneklés művészetében tökéletesítse magát. Ezzel a gondolattal járt-kelt folytonosan, úgy hogy valóságos spleenné vált benne a tanulni akarás. A népszínházból a vidékre került, ahol mindenütt kedvelték a rokonszenves magaviseletű komoly színészt. A mostani szezonban Szabadkára szerződött Pesti Ihász Lajos színtársulatához s a közönség ott is csakhamar megkedvelte. Annál megdöbbenőbb a hír, melyet szabadkai tudósítónk jelent nekünk, hogy Gergely József ma reggel nyolcz órakor a lakásán föbe lőtte magát. Szabadkán nem tudják elképzelni, hogy mi indíthatta Gergelyt erre a végzetes lépésre. Tegnap még jókedvűen mulatott, semmi sem mutatott arra, hogy sötét gondolatokat forgat a fejében, pedig akkor már nála volt a revolver, amelyet tegnap vásárolt egy vaskereskedésben. A szerencsétlen embert a kórházba vitték s most ott a halállal vívódik. A rendezett viszonyok között élt énekest tudósítónk szerint a szerelmi bánat vitte az öngyilkosságra.” (1897. november 27.)

7. „Egy leány tragédiája. A napokban megírtuk, hogy Bécsben egy fiatal hölgy keresztül ugrott egy cipészbolt üvegajtáján, mert az üzletben azzal gyanúsították, hogy pár hónappal ezelőtt cipőt lopott. Dr. Eirich bécsi ügyvéd leányáról volt szó és bár az apa egyenesen kizárt-nak tekintette, hogy leánya lopott volna, az üzlettulajdonos fenntartotta vádját. Azóta a szegény teremtes valóságos buskomorságba esett és tegnap édesanyja lakásán két revolver-lövessel kioltotta életét. A szüleihez és barátnőihez irt búcsúlevelekben ismétli azt, hogy ártatlan és elmondja hogy nem viselheti el tovább azt, hogy nyilvánosan tolvajnak bélyegezzék. A huszonhat esztendő s leány tragikus vége a szülőket annál fájdalmasabban éri, mert néhány évvel ezelőtt egy másik leányuk is öngyilkossá lett.” (1897. november 28.)

8. „Az Eirich-eset mása. Keszthelyen, mint tudósítónk írja, egy bécsi születésű, fiatal leány, ugyanolyan körülmények között lett öngyilkossá, mint a szerencsétlen Eirich Adél. Chorherr Ida, Chorherr Ferencz bécsi karmester huszonegy éves leánya, mint elárúsító volt alkalmazva Krausz Soma keszthelyi divatáru kereskedésében. Az intelligens és szép leány a legjobb hírnévnek örvendett egészen addig, míg az üzletből néhány tuczat zsebkendő el nem tűnt. Az üzletvezető Chorherr Idára gyanakodott, minthogy ezek a tárgyak az ő gondjára voltak bízva. Rábizonyítani nem lehetett a lopást, de a szegény leány azért sokat szenvedett a gyanu sulya alatt. Minthogy a zsebkendők nem kerültek meg s ő hiába bizonyíttatta ártatlanságát, annyira elkeseredett, hogy öngyilkosságra határozta el magát. Egyszerre csak eltűnt Keszthelyről s bár keresték mindenütt, nem találták meg. Néhány nappal ezelőtt balatoni halászok egy holttestet láttak a víz színén: kihozták a partra s akkor kiderült, hogy a szegény Chorherr Ida holtteste. A becsületében vérig sértett leány a lappangó gyanu elől a Balaton hullámaiba menekült.” (1897. november 29.)

9. „Na most leugrom a harmadik emeletről! Az anyja rá sem hederített, mert a lánya többször fenyegetődzött öngyilkossággal. Az apja azonban utána sietett s épen akkor ért a folyosóra, amikor a lány átvetette magát a korláton. A ruháját még el tudta kapni, de a könnyű szövet

kiszakadt s a leány lezuhant a kövezetre, ahol holtan terült el. Még akkor is a kezében tartotta a levelet, amelyben arra kéri szüleit, hogy a kedvese arczképét tegyék a koporsójába.” (1897. november 30.)

10. „Megczáfolt híresztelés. Bécsi tudósítónk azt telefonozza, hogy Bécsben ma mindenfelé az a hír volt elterjedve, hogy gróf Kielmansegg alsóausztriai helytartó öngyilkos lett. A hír természetesen egészen alaptalan volt.” (1897. december 1.)

11. „Öngyilkos református pap. Sütő Károly vajkóczi református lelkész, mint Kassáról táviratozzák, eddig ismeretlen okból revolverrel kétszer a fejébe lőtt. Sulyosan megsérülve szállították be a kassai kórházba, ahol most élet és halál között lebeg. Az orvosok nem hiszik, hogy felgyógyul.” (1897. december 3.)

12. „Tegnap éjjel két órakor báró Pasetti-Angeli Ferencz, báró Pasetti osztrák s magyar vatikáni nagykövet 25 éves unokaöccse a Reichsrath-strasse 9-ik számú házában revolverrel szíven lőtte magát. Öngyilkosságának az oka: szerelmi csalódás. Báró Pasetti már jó ideje imádója volt a feltűnő szépségű Kittinger Aimeé asszonynak, akit az elmúlt éjszaka két órakor felkeresett a lakásán. Az ajtó azonban minden zörgetés daczára nem nyílt meg előtte. A báró ekkor a küszöbön föbe lőtte magát.” (1897. december 3.)

13. „...a közöshadseregben öngyilkosságot 130 ember és öngyilkossági kísérletet 66 ember követett el; a honvédségnél öngyilkos lett negyven ember és öngyilkossági kísérletet tiz ember követett el.” (1897. december 7.)

14. „Egy asszony öngyilkossága. Megírtuk a napokban, hogy egy asszony egyik fővárosi fürdőben felvágta ereit és elvérzett. Mint most kiderült, az öngyilkos nő Hoch Hermína, a soproni elemi iskola igazgatójának felesége. Házaseletük nem volt boldog, válópört indítottak meg és az asszony Budapestre jött, hogy az itteni Tanítónők otthonában várja be a pör lejártát. A különben is ideges nőt annyira megviselték az utóbbi idők izgalmai, hogy lerázta magát az élet terhét.” (1897. december 7.)

15. „Szörnyű öngyilkosság. Babik Zsuzsánna gömörmegyei tizenkilencz esztendő s cseléd-leányt tegnap este valami kisebb fajta kihágás miatt bekísérték a ferencvárosi kapitányságra. Itt azt mondta neki az ügyeletes tisztviselő, hogy eltoloncolják a falujába. A fiatal szolgáló szörnyen szívére vette a dolgot. Ezt a szégyent tul nem éli. Kikaparta tömlöcze kályhájából a parazsat és a kebelébe szórta, hogy elégesse magát. A ruha tüzet fogott, s a lány jajszó nélkül türtte, hogy a parazs a testébe kap. A börtönből kiömlő füstöt nagysokára észrevette az őrszem, berohant és megmentette a halni akaró leányt. Sulyos égési sebekkel szállítottak a Rókusba.” (1897. december 7.)

1910 „*Megdöbbszentő öngyilkosság* hire futotta be a várost tegnap délután 4 órakor. *Lusztig* Ignác helybeli gabonakereskedő a Lehel-kávéházból főtéri lakására haza térve, dolgozó szobájában öngyilkossági szándékkal brovning revolveréből golyót röpített az agyába. A lövés zajára besiető házbeliak a díványon fekvő találták átlőtt agygyal. A szegény általánosan szeretett és becsült öreg kereskedőnek a koponyacsont közepén hatolt be a golyó. Három orvos Dr. Neumann városi tiszti orvos, Dr. Löwy és Dr. Konrád a szomorú eset után pár pillanat múlva az első segély nyújtására megjelentek a helyszínén. A kezelő orvosok egyike véleménye szerint a lőtt seb nem halálos s hacsak komplikációk azt veszélyessé nem teszik, életbenmaradásához van remény. Mikor az orvosok sebtét elkötötték s a vérzést elállították, teljesen magához tért

s végzetes tettének okául életuntságot emlegetett. A beteg ágyát rettenetes lelkiállapotban levő családja s számos jóbarátja veszi körül.”¹²¹

1914 „Dr. Rosenberg Emil fővárosi gyógyszerész Berlinben feleségül vette Rosner Ilonát s másnap Sziámba utazott és eltűnt. Az egynapos asszony veronált ivott, de megmentették az életnek.”¹²²

Korabeli folyóiratainkból

1908 „A gyermekbűnök s az öngyilkos gyermekek szaporodnak. Az ifjú nemes erőfeszítésre, idealismusra nem hajlandó, nem is képes többé. A családi kötelék bomladozik; az elválások szaporodnak. A magzatelhajtás rohamosan terjed.”¹²³

1909 „A detectiv-történetekről egy kis cikket írtam november közepén. Harmadnap fölkeresett egy rendőrtisztviselő és szomorúan mondta: – »Érdekes, helyénvaló, amit írt, de sokra nem megyünk vele. Én az eltűntek és öngyilkosok dolgaival foglalkozom és bő tapasztalat alapján mondhatom, hogy az utóbbi időben ötven-hatvan százalékkal szaporodott az ilyen szerencsétlenek száma. Egyre-másra jönnek hivatalomba a szülők, akik sírva mesélik, hogy a gyerekük detectiv-füzeteket olvasott, fölkellesült a históriákon, rossz fát tett a tűzre, lopott vagy csalt, azután megszökött. Számos csínynek öngyilkosság a vége. *Meggyőződésem szerint csak a sajtótörvény megváltoztatása segít, de hát én nem állhatok elő eféle eszmével, mert a szabadságot emlegető urak lenyakaznak.* (Kiemelés: V. Gy. – V. A.) S én már csak későn világosíthatom föl a szülőket, hogy a rémhistóriák böngészését tiltsák, akadályozzák meg.« Ezt mondta a rendőrség embere s nincs hozzátennivalóm.”¹²⁴

1909 Kenéz Béla a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület kolozsvári fiókjának* 1909. március 7-én tartott alakuló ülésén a városi „fejlődés” ellentmondásait foglalta egybe, s leszögezte: „a társadalom életének nem egy jelenségét csak akkor láthatjuk tisztán”, ha a vidéki és a városi életet külön-külön vesszük szemügyre. [...] „a különben is zajos és mozgalmas városi életnek az idegrendszerre gyakorolt hatása aztán egyrészt lelki fásultságot (blaszirtságot) szül: a folytonos erős és ellentétes hatásoktól gyötört, jobbra-balra túlfeszített idegek végre is elpetyhüdnek s bárminő ingerrel és behatással szemben érzéketlenek maradnak. De az idegeknek felüdülés és pihenés nélkül folytatott, lázas, túlfeszített munkája, a megélhetésért, az érvényesülésért a megszakadásig menő s nem egyszer az egyén vereségével végződő küzdelem még más sajnos következzéssel is jár: az elmebetegségnek és az öngyilkosságnak sűrűbb voltával a városokban. Hogy csak az utóbbira hozzak föl egy bizonyító erejű adatot, a városokban kétszer-háromszor

¹²¹ *Jász Újság*. Szépirodalmi és társadalmi lap. I. évf., 18. sz. 1910. április 14.

¹²² *Érdekes Újság*, 1914. június 7.

¹²³ Geöcze Sarolta: Társadalmi tényezők az erkölcs fejlődésében. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1908/8. sz., 785.

¹²⁴ Tábori Kornél: A ponyvairodalom társadalmi hatása. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1909/2. sz., 124.

gyakrabban fordul elő öngyilkosság, mint vidéken. (1905-ben pl. a törvényhatósági jogú városokban 100 000 lakosra több mint 40 öngyilkosság esett, a vidéken meg nem egészen 20.)¹²⁵

1911 „A magyar királyi honvédelmi miniszter jelentése az 1910/1911-iki szolgálati év folyamán a közös hadsereg magyarországi csapataiban és intézeteinél, valamint a magyar királyi honvédségnél előfordult öngyilkossági esetekről. *Tisztelt Képviselőház!* ...az 1910/1911. szolgálati év folyamán a közös hadsereg magyarországi csapataiban és intézeteinél 108 öngyilkosság és 65 öngyilkossági kísérlet, a magyar királyi honvédségnél pedig ugyanebben az időben 25 öngyilkosság és 23 öngyilkossági kísérlet követtetett el. [...] Budapest, 1912. évi június hó 19-én. Beadja: Hazai Samu s. k., m. kir. honvédelmi miniszter.”¹²⁶

1911 Ferenczy József a Társadalmi problémák című előadásában számos káros jelenséget említ (cigánykérdés, feminizmus, pornographia, műveletlenség stb.), és „...szinte specialis magyar betegséggé lett a kártyaszennyvedély, ez az egyéni és családi boldogságot oly sokszor feloldó, egyéneket öngyilkosságra juttató, családokat romlásba döntő veszedelem.”¹²⁷

1912 A Magyar Társadalomtudományi Egyesület közegészségügyi értekezletén – 1912. február 23-án – Nékám Lajos professzor úr szomorú képet festett az ország akkori állapotáról: „Magyarország szerencsétlen ország, ellenséges szomszédokkal van körülvéve, társadalmilag szét van szaggatva osztály- és felekezeti harcok következtében, gazdaságilag ki vagyunk zsákmányolva és így megtépdesve és megtörve kell nekünk a nemzetek küzdelmében részt vennünk. Ehhez még hozzátehetjük, hogy a magyar népnek roppant nagy ősi hibája van. Még mindig azt hiszi, hogy abban a korban él, amikor a virtuskodás és a nagy gestusok elegendők voltak hatás elérésére. Míg egy nyugati ember, még a Magyarországon dolgozó bolgár kertész is, az ő évi munkagörbéjébe mindennap beír egy ordinátát, addig a magyar ember néha a megszakadásig dolgozik, azután nem csinál semmit. A német ember erőtartalmat gyűjt, a magyar ember existenciájának folytonosan a minimumán áll és az elmerüléstől egy szalmaszál véd: az egészsége. Ha egy esztendőben nem arat, akkor koplal, kétségbeesik, kivándorol vagy bűnbe esik. Azért nálunk a közegészségügynek még sokkal nagyobb a fontossága, mint bárhol másutt. [...] Még sokkal nagyobb baj, hogy mindenütt hihetetlenül dominálnak a pénzügyi érdekek. Népünk szegény, nincs téli keresete, nincs ipara, a nyomorúságát bizonyítja, hogy évenként 4 000 öngyilkos és több mint 1 600 gyilkosság van az országban...”¹²⁸

1917 Egy 48 éves idegbeteg nő és egy 26 éves nő öngyilkossági szándékkal Veronal altatót vett be; és egy 26 éves, szabadságon lévő katona Luminallal lett öngyilkos, egy fiatal lány szintén Luminalt vett be öngyilkossági szándékkal.¹²⁹

1918 „Rövid idő alatt már a harmadik egyetemi hallgatónő távozik el az életből... A hidedeg statisztikába majd furcsa adatok, megmagyarázhatatlan százalékok kerülnek, és fontoskodó

¹²⁵ Kenéz Béla: A városok lelkeről. *Magyar Társ.-tud.-i Szemle*, 1909/4. sz., 363–374.

¹²⁶ *Főrendiházi irományok*. 1910. X. köt., 400–462. sz. 4. sz. mell. a 436. sz. irományhoz, 532.

¹²⁷ Ferenczy József: Társadalmi problémák. *Magyar Társ.-tudományi Szemle*, 1911/2. sz., 117.

¹²⁸ Magyar Társadalomtudományi Egyesület közegészségügyi értekezlete. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1912/3. sz., 236–255.

¹²⁹ Demeter György: Halállal végződött veronal és luminal mérgeзések. *Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából*. XXXIX. köt., 1917/1. füzet, 74–79.

következtetések fakadnak majd a rideg számokból, a napihírszerű tragédiákból, melyek lassanként oly megszokottá válnak, mint marólúgos pesztonkák és Dunába ugró nevelőnők »drámái«.

Az ok sehol se világos, sehol se érhető, még részvéttel is alig elgondolható. Az újságok nagy-képűsködő misztikumokba göngyölik az egyszerű, sikolytalan szomorúságot, az emberek nagy-meg hasonlóságokról, összetett érzésekről, bonyolult lelki harcokról beszélnek, és nem tudják elgondolni azt a köznap eshetőséget, hogy a diákkisasszony oly egyszerűen és azzal az unott-tragikummal szerelemes, mint egy cselédleány, akit elhagyott a bakája. Tény az, hogy a nagy, súlyos problémák, a lét nem nehéz és talán örökké megoldhatatlan kérdései nagyon is kézenfekvők a miértek kutatásánál, és hogy alig akadna valaki, aki a véletlen bús játékát látná e három, döbbenetes egymásutánban lepergett öngyilkosságban. Nem valószínű, de nem is elképzelhetetlen, hogy ennek a három halálhírneke magyarázata: különös, szeszélyes szomorúságtalálkozás, s az okok tarkák, különbözők, mint rendőri hírek, melyekben szerelmi bánat, amerikai párbaj, kártyaadósság és életuntság szokott szerepelni. Meglehet, hogy az okok kicsinyesek, szürkék, szinte unalmasak, de az is lehetséges, hogy általánosak, érdekesek és oly mélyen tragikusak, mint a középkor tömegpszichózisai.¹³⁰

1928 „A következő oldalon... Öngyilkosság a szállodában. Öngyilkosság az igazgatói irodában, öngyilkosság a börtönben, öngyilkosság a táncteremben, öngyilkosság a csillagásztoronyban, öngyilkosság az Eiffel-torony tetején. Hogyan? Ezek mind a Haladásnak és Reménynek és Kibontakozásnak e nagyszerű napján lettek öngyilkosok – nemcsak önmagukat, ezredévekre való sorát a nemzedékeknek pusztítva el önmagukban – fiakat és unokákat, akiknek számára most készül mennyországga átalakulni a világ?»¹³¹

1931 „...ha az ember reggel kinyitja az újságot, csalhatatlan bizonyossággal talál benne legalább egy darab olyanféle összetételű, eredetű és körülményeiben is hasonló öngyilkosságot tegnap estéről, mint amilyen a tiéd lesz ma este, vagy bármelyikünké lehetne, akik hozzád hasonló testi és lelki körülmények közt élünk. Nyilvánvaló tehát, hogy a holnapi újságban is lesz... [...] Egy igen nemes lelkű, sőt rajongó fiatal költőbarátom mondta nekem ma délelőtt, hogy az öngyilkosságot nem tiltani és lenézni, de inkább propagálni kellene a mai középosztály köreiben: a tömeges öngyilkosság volna az egyetlen demonstráció, amivel *ez a társadalmi rend felhívhatná a világ figyelmét rettentő helyzetére.*”¹³² (Kiemelés: V. Gy. – V. A.)

1931 „Öngyilkosjelöltek – nem tudunk segíteni rajtatok!

Nem is akarunk már, kifáradtunk, nem is tudunk, nem is akarunk akarni!

Az okot, amiért nem bírjátok tovább, nem tudjuk megszüntetni. Megadjuk hát nektek, cím és jelleg gyanánt, bérmentve, illeték nélkül, a kitüntető rangot, ami kiemel benneteket a közönséges bűnösök közül.

Elismerjük, hogy nem tehettek mást. Nem közösítünk ki benneteket a társadalomból, nem temetünk többé a temető árkába.

Tiszteességes temetést kaptok.

¹³⁰ Szenteleky Kornél: Diákkisasszonyok. *A Hét*, 1918. június 9., 355–356.

¹³¹ Karinthy Frigyes: Kaleidoszkóp. In uő: *Hátrálva a világ körül. Válogatott cikkek*. Szerk. Szalay Károly. Budapest, 1964, Szépirodalmi Kiadó. (digitális kiadás)

¹³² Karinthy Frigyes: Egy úrhoz, aki ma öngyilkos lesz. In uő: i. m.

Olyan sokan vagytok immár – itt az ideje, hogy amit cselekesztek, ne úgy nézzük többé, mintha általatos, inkább úgy, mintha veletek történne, amint valami betegség és járvány – itt az ideje, hogy az öngyilkosságot a természetes halál formái közé sorozzuk.”¹³³

1931 „Az önmagukat halálra ítézők (öngyilkosok) dermesztő statisztikája, az ok mostanában, egyre egységesebb képet mutat. Szerelem, meg hasonlóság, lelki válság, bűnbánás, betegség, egyre ritkábban szerepel – ezen a ponton mintha fejlődés mutatkoznék.

Egyetlen, reális, mindnyájunk által érthető, csaknem azt mondhatnám: ésszerű és elfogadható (tehát emberhez méltóbb) ítélet helyettesíti be őket: az öngyilkos anyagi helyzete, amin nem tud segíteni.

Nem »pillanatnyi elmezavar« többé, a régi séma szerint, sőt, inkább lucidum intervallum, világos pillanat, melyben a kor értelmes gyermeke felismeri, hogy nincs tovább, ki van közöttük a körből, amiért élt, a feltételekből, amik az élethez való kedvét meghatározták: meg kell halnia, mert annak, aminek született, nem élhet tovább, más pedig nem lehet belőle. A cserebogár, ha cserebogári életfeltételtől esik, nem azért pusztul el, mert másféle élet általában nincs, mint az övé, hanem azért, mert pillangóvá átalakulni nem tud. Talán nem is akar, ez meglehet – soha nem fogom elfelejteni, hogy meglepett, gyermekkoromban, selyemhernyóim makacssága, amivel inkább sorra dögöltek, mintsem hogy megpróbálják legalább a nekik kínált másfajta levél fogyasztását, mint amire specializáltak magukat, a szederfa levelét.

Ez a mi polgári társadalmunk, mindenütt a kerek világon, a pénz útján való csereforgalom cserebogarává specializálta magát: nagyon rendben van tehát, hogy öngyilkosságának egyetlen elfogadható okát elmezavar helyett a pénzzavarban ismerte fel. Az öngyilkosság ilyenformán természetes halálává nemesedik, mielőtt a pénzzavar (mint ahogy napjainkban tapasztalható) általánosul – természetessé, legalább annyira, mint ahogy társadalmilag természetes halál, ha a gonosztevőt kivégzik.”¹³⁴ (Kiemelés: V. Gy. – V. A.)

1933 Kosztolányi Dezsőt is foglalkoztatta az öngyilkosság, a Pesti Hírlapba több cikket is írt róla. Részlet az egyikből: „Múltkor is így dőzsöltem a szakközlönyök tengerében, amikor megpillantottam egyet, amelyet eddig még nem ismertem. *Az Öngyilkos*. Hát ilyen is van? Hogyne. Hol jelenik meg? Németországban, ahol minden megjelenik. Kezembe vettem, és eltűnődtem. [...] Hiteles kimutatások szerint a világon évente legalább százezer ember önkézzel vet véget életének. [...] Lelkes tudósok, derék emberbarátok írják. Céljuk, hogy az öngyilkosságok egyre növekvő hóortjának gátat vessenek. Világjárvány ez, akár a középkorban, amikor szintén megsemmisült egy műveltség, s egy másik kezdődött. A betegség lázgörbéje még mindig fölfelé emelkedik, Németországban és Japánban, Angliában és Kamcsatkában egyaránt. Ijesztő számokat látok. Századunk három rövid évtizede alatt, amint a rendelkezésünkre álló hivatalos adatokból kiderül, a földgolyón tízmillió ember pusztult el önmaga által, annyi, mint a világháborúban a messzehordó ágyúk, puszkagolyók, kartácsok, lángvetők és mérgegázok által. Micsoda hadsereg ez! Az emberek nemcsak egymással tudnak hadakozni, hanem önmagukkal is. De az ok, amiért hadat üzennek és ellenségévé válnak önmaguknak, többnyire rejtélyes, nem mutatható ki, akár az, hogy mi a hadüzenet vagy a háború oka. [...]

¹³³ Karinthy Frigyes: Freitod és egyéb könnyű nyári dolgok. In uő: i. m.

¹³⁴ Karinthy Ferenc: Pénzbírság. Műkedvelő jogbölcsélet. In uő: i. m.

Mit művelünk mi? Minthogy nem ismerjük az öngyilkosság igazi okait, tünetileg kezeljük. Igyekezünk megakadályozni a lehetőségét. Ez is valami. Kétségtelen, hogy tömegnyavalya. Lelki gyógyításának csak akkor lehetne némi foganatja, ha egyénileg foglalkozhatnánk vele. De erre nincs módunk. Mi se tudjuk megfogni a kérdést. Az öngyilkosokat sem. Kisiklanak kezeink közül.”¹³⁵

* * *

A XX. század elejétől meginduló magyar filmgyártásban is számos olyan alkotás született, amelyben van öngyilkos, vagy a filmben említés tételik róla, vagy az öngyilkosságról (lásd pl. az egyik leghíresebbet, a *Valamit visz a víz* c. Zilahy-regényből 1943-ban készültet, amelyben Karádi Katalin és Jávor Pál alakították a szerelmeseket).

A „pesti kabaré” egyes szerzői pedig rendszeresen viccet csináltak az öngyilkosságból, kifigurázták az öngyilkosságra készülőket vagy a megmentetteket.

Karádi Katalin és Jávor Pál a *Valamit visz a víz* c. filmben

¹³⁵ Kosztolányi Dezső: Az öngyilkos. *Pesti Hírlap*, LV. évf., 241. sz., 1933. okt. 22., 8.

RÉGEBBI ÖNGYILKOSSÁGI STATISZTIKÁINK

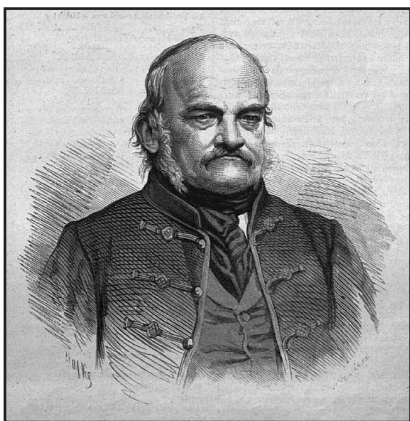
Láttuk, hogy Angliában, Londonban már a XVII. századtól gyűjtötték a lelkészek az öngyilkossági adatokat. Utánanéztünk annak, vajon a magyar korona területén mikortól jelenik meg a statisztikában az öngyilkosság. Hiszen azt is megállapítottuk kutakodásaink során, hogy minálunk még a XIX. század elején is pusztán szórványos volt az öngyilkosság, azaz statisztikai szempontból nem volt számottevő, nem volt „tömegjelenség” – ami a statisztikai vizsgálódás tárgya, kiváltképpen manapság.

A Magyar Királyság első, átfogó statisztikájának a megalkotója Schwartner Márton (1759–1823), a pesti királyi magyar egyetem professzora, az egyetemi könyvtár igazgatója volt. Könyve, a *Statistik des Königreichs Ungern*, Pesten jelent meg 1798-ban. Ehhez nem férhettünk hozzá, ám a három kötetre bővült második kiadásához igen¹³⁶, és azokban egyetlen szó sem esett a magyarországi öngyilkosságokról. Azt azonban tudnunk kell, hogy a statisztika korabeli tudományának a tárgya más volt, mint a maié. Az állam szervezetének, népének, gazdaságának, nevezetességeinek a leírását értették alatta a művelői, különösen a német nyelvterületen. Az angoloknál volt korabeli felfogása szerint a statisztika a népesedési viszonyok (születés, keresztelés, halálozás) vizsgálatára szolgált. Nálunk a két szemlélet egyesítése az 1850-es években történt meg. A statisztika szó eredeti jelentése egyébként: államtudomány.

Fényes Elek (1807–1876) akadémikus volt az első valódi statisztikusa a nemzetnek. E tudomány hazai megalapozásában felbecsülhetetlen és elévülhetetlen érdemei vannak. A leíró statisztika utolérhetetlen művelője volt. Számos könyvet és tanulmányt írt édes hazánkról. S akárcsak a legnagyobb székel, Orbán Balázs, ő is esztendőnkön keresztül gyalog járta az országot, s gyűjtötte az adatokat. Az általunk átnézett korai munkáiban viszont öngyilkossági adatokat nem leltünk.¹³⁷ Az *ausztriai birodalom statistikája és földrajzi leírása* kötetében foglalkozik ugyan a halandósággal, de öngyilkosságról szó sincs benne. Pedig ő, aki a XIX. század harmincas éveiben bejárta a hazát, nyilván észlelte

¹³⁶ Schwartner, Martin: *Statistik der Königreichs Ungern. I. Theil.* (A Magyar Királyság statisztikája) 2. vermehrte und verbesserte Ausgabe. Ofen, 1809. és *Statistik der Königreichs Ungern. II. und III. Theil.* 2. vermehrte und verbesserte Ausgabe. Ofen, 1811.

¹³⁷ Fényes Elek: *Magyarország statistikája.* I. köt., Pest, 1842.; II. és III. köt., Pest, 1843. – *Magyarország leírása. I. rész. Magyarország általánosán.* Pest, 1847.

Fényes Elek
(Pollák Zsigmond litográfiája)

volna, ha ilyen esetekkel gyakrabban találkozunk. Afelett viszont kesereg, hogy sok gyermek születik „törvénytelen ágyból”: „A fővárosok e tekintetben szomorúan tüntetik ki magokat. Így Graczban már kétharmada, Klagensfurtban több mint fele, Bécsben fele, Pesten, Lembergben és Prágában negyedrésze az újszülötteknek törvénytelen. Angliában az újszülöttek 6 százalékát teszik a törvénytelenek, Poroszországban 7%, Franciaországban 12%, ausztriai császárságban 10 százalékát.”¹³⁸

A szervezett állami adatgyűjtés megjelenése előtti mintegy 200 esztendőben az öngyilkosság kutatására az egyházi anyakönyvek a leghitelesebb forrásaink. A XIX. század végéig (a XVII. század közepétől kezdve), az egyházak feladata volt az anyakönyvek vezetése. Az esketési, keresztelési és halotti anyakönyvek értékes adatokat tartalmaznak, bár a vezetésük sokszor következtelen, hiányos. A „felvilágosodás” eszmei hatására nálunk is előtérbe került az állam és az egyház szétválasztása. Az 1894. évi XXXIII. tc. az állami anyakönyvekről előírta, hogy „a születések, házasságok és halálesetek közhitelű nyilvántartására és tanúsítására kizárólag a jelen törvény értelmében arra hivatott közegek által vezetett állami anyakönyvek szolgálnak”.¹³⁹ Az egyházi halotti anyakönyvek általában feljegyezték a beszentelést, az utolsó kenet feladását, a halál körülményeit (betegség, baleset, gyilkosság, öngyilkosság) és egyéb megjegyzéseket is tartalmaztak. Egy-két elérhető halotti anyakönyvet mi is átböngésztünk.

1776-tól Vámosorosziban is vezették a halotti anyakönyvet a lelkészek. 1828-ig egyetlen öngyilkosság sincs bejegyezve a halálokok között.¹⁴⁰ Egy Szakács (Szakáts, Szakác, Zakacz) nevű, kiterjedt atyafiságra vonatkozó anyakönyvek: az 1767–1908 közötti halálozásokat tartalmazó szenterzsébeti halottiban egy öngyilkost találtunk, aki 1899. április 24, negyvenévesen hunyt

¹³⁸ Fényes Elek: *Az ausztriai birodalom statistikája és földrajzi leírása*. Pest, 1857, 30.

¹³⁹ 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről. 1. §

¹⁴⁰ Székely Anita: *Vámosoroszi története 1526-tól 1848/49-ig*. Debrecen, 2008, szakdolgozat, 25–26.

el; a fellakiban (1860–1945) és a sajóudvarhelyiben (1861–1907) egyet sem.¹⁴¹ Az egykori Szécsényi járáshoz tartozó falu, Felső-Ludány (ma Ludányhalászi) római katolikus anyakönyvének összes, 1741–1897 közötti bejegyzései 10 ezernél is több halálesetet sorolnak, ám egyetlen öngyilkosságra utaló haláloki bejegyzés sincs köztük.¹⁴² Zonda Tamás, a hírneves öngyilkosságtudató, számos egyházi halotti anyakönyvet vizsgált meg, és megállapítja, hogy azok idevágó adatai alapján is úgy tűnik, hogy az öngyilkosság az 1800-as évekig a nemzet akkori életében lényegében ismeretlen volt, az után viszont – az anyakönyvek tanúságai szerint is – emelkedni kezd az öngyilkosságok száma, ám messze kisebb mértékben, mint a tőlünk nyugatabbra lévő országokban.¹⁴³

A XIX. század 3. harmadától számos statisztikai tanulmány jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottmánya által gondozott sorozatban,¹⁴⁴ de az öngyilkosság tárgykörével akkoriban még nem foglalkoztak oly mértékben, mint a gyáva trianoni ország- és nemzetcsönkítés után. Talán a századforduló környékét kivéve, mert a statisztikai évkönyvek 1893-tól már közlik a nem természetes halálokok között az öngyilkosságok számát, néhány évvel később meg ezt országrészekre (Duna bal partja, Duna jobb partja, Duna-Tisza-köze, Tisza jobb partja, Tisza bal partja, Tisza-Maros-szöge, Erdély, Fiume város és kerülete, Horvát-Szlavonországok), törvényhatóságokra (vármegyékre) és törvényhatósági jogú városokra bontva.

Konek Sándor (1819–1882) jogtudós, akadémikus az államtudományról fokozatosan leváló, önállósodó statisztika egyik első művelője, a magyar statisztika elméleti alapjainak egyik megteremtője. Közel három évtizeden keresztül, 1854-től haláláig volt a Pesti Egyetem statisztikai tanszékének vezetője. Ő is sok-sok tanulmányt jelentetett meg.

„Az öngyilkolások statistikája egyik hü tükre a társadalmi, politikai és mivelődési viszonyoknak. Nagy és folyton növekvő száma az öngyilkolásoknak rendesen nyomasztó közgazdászati állapotra mutat, a fiatalabb korban vagy női

¹⁴¹ Sipos Béla: *A szenterzsébeti Szakács (Szakáts, Szakác, Zakacz) és rokon családok története*. Kézirat.

¹⁴² Készítette Kovács Krisztián. Lásd uő: *A felső-ludányi római katolikus plébánia anyakönyvei, 1741–1899. Adalékok Ludány-Halászi XVIII–XIX. századi társadalomtörténetéhez*. Kézirat, [2010] Az adatbázis letölthető a Nógrád Megyei Levéltár honlapjáról.

¹⁴³ Zonda Tamás: Korunk betegsége, a depresszió. *Educatio*, 1998/2. sz., 245.

¹⁴⁴ *Statisztikai közlemények a hazai állapotok ismeretének előmozdítására*

világ körében gyakoriabb öngyilkások elhanyagolt vagy ferde nevelésre, válásos érzület hiányára mutatnak, míg végre messze előhaladt korbani öngyilkások sokasága éppen nehéz s válságos időkre mutat, mert hatalmas indokok sejthetők ott, hol még a sír küszöbén állók is erőt magokon vevén az úgy is már csak rövidre szabott életpályájok hátra levő kis részét bűnös kezekkel megkurtítani nem ártallják.

E nagy fontosságnál fogva a tudomány és a közigazgatás érdeke egyaránt részletes kimutatásokat igényel, és Austriában a felvételi ívek e tekintetben semmi kívánni valót nem hagynak fenn, csak hogy a rovatok nem híven töltenek be, és maga a bécsi statisztikai hivatal is őszintén bevallja, hogy ezen különben bőrovaru tabellákba nem igen lehet bízni, és hogy a feljegyzett esetek nagyon is a valóság mögött maradnak, főleg ott, hol mint nagyobb városokban, az öngyilkások különféle tekinteteknél fogva inkább mint faluhelyen tudják elkerülni a feljegyzés szükségességét.”¹⁴⁵

„Az egész birodalomban a többször említett 6 évi időköz átlaga szerint évenként 1659, vagyis tekintve az általános népszámot, csak minden 20,760 lélekre számíttatik egy öngyilkos [4,8 fő 100 000 lakosra], és még ennél is kedvezőbb arány találtatik a magyar tartományokban, hol átmérőleg évenként 539 egyén magán erőt vévén, éppen csak 25,543 lélekre egy öngyilkos fordul elő [3,9 fő 100 000 lakosra], valamivel kedvezőtlenebb pedig ez arány a birodalom többi tartományaiban, hol évenként 1120 öngyilkos találtatik, vagyis egy 18,455 lélek után [5,42 fő 100 000 lakosra], mire nyilván az ottani közigazgatási viszonyoknak, jelesen az iparos vidékek társadalmi helyzetének jelentékeny befolyásuk van. – Tekintve az öngyilkosok nemi különbségét, az egész birodalomban 25%, vagy éppen egy negyed részük a nőnemből való, valamivel csekélyebb mértékben szerepel a nőnem a többi tartományok, de annál nagyobb mérvben a magyar tartományok öngyilkosai közt, amott 22, imitt 28%. Tekintve az életkort, az öngyilkosok közt valamint másutt, úgy a magyar tartományokban is aránylag legtöbb fordul elő 20–30 éves, midőn a pezsgő vér, a felfokozott indulatok és a túlhevülő képzelődésből könnyen beálló életuntság, mint hatalmas tényezők működnek; az öngyilkosok összsámának egy negyed-része e korra esvén; de a 30–40 évesek közül is hatalmas contingens kerül ki (több mint 22%), nem megvetendő ama jutalék is, melyet a 40–50, meg

¹⁴⁵ Konek Sándor: A magyar birodalom népesedési mozgalmi. *Statisztikai Közlemények*, III. köt., I. füz. Pest, 1862, 137.

az 50–60 évesek állítanak, sőt még a 60 évtől egész a 80-ik éven felül levő aggstyánok közel tizedrészét képzik az öngyilkosoknak, és még nagyobb mértékben vannak képviselve a többi tartományok öngyilkosai közt (közel 14%-al), mi megint válságosabb socialis állapotokra mutat. Általán azonban állíthatni, hogy a birodalmi, névszerint a magyar tartománybeli öngyilkolások hivatalos feljegyzései tetemesen a valóság mögött maradnak, számos önkénytes kimulások kiméletesen elpalástoltatván és természetes halálozás szüleményeképen bejegyeztetvén.”¹⁴⁶ Majd az alábbi táblázatot közli¹⁴⁷ (arányszámot megadni sajnos nem tudunk):

Év	MAGYAR TARTOMÁNYOK	NEM MAGYAR TARTOMÁNYOK	EGÉSZ BIRODALOM
1854	487	1151	1638
1855	534	1221	1755
1856	523	1181	1704
1857	534	1085	1619
1858	596	1063	1659
1859	559	1024	1583

5. táblázat. Öngyilkosságok Ausztria-Magyarországon

„...és még feltűnőbb a katonai öngyilkosok túlnyomósága, a nem katonai lakók közt 1000 elhunyt férfi közt csak 2,7, ellenben a hadseregnél 24,1 öngyilkos számíttatván, úgy hogy aránylag majd tizenkétszer több öngyilkolás fordul elő a fegyveres erő képviselői, mint a nép egyéb osztályai közt, noha nem tagadhatni, hogy amazoknál az öngyilkolások hivebben és pontosabban szoktak feljegyeztetni, mint emezeknél, mégis katonai személyeknél fokozottabb becsületérzet, büntetéstől félelem, főleg pedig könnyen megmagyarázható életuntság hatalmasabb rugók gyanánt jelentkeznek, és az öngyilkolások számát tetemesen felcsigázzák.”¹⁴⁸ E jelenséget, mint az arányszám emelkedésének egyik okozóját, a rossz példa alsóbb társadalmi rétegek általi átvétele eseteként is felhozhatjuk.

¹⁴⁶ Konek Sándor: *Az ausztriai birodalom, jelesen a magyar korona országainak statistikai kézikönyve*. Pest, 1865, 97–98.

¹⁴⁷ Uo. 99.

¹⁴⁸ Uo. 101–102.

A Konek Sándor megnevezte okok: *nyomasztó közgazdászati állapot, elhanyagolt vagy ferde nevelés, vallásos érzület hiánya, nehéz s válságos idők az idős korban, becsületérzet, büntetéstől félelem, életuntság.*

Kovács Alajos (1877–1963) a Mammon papjai által kirobbantott két világháború közti időszak egyik legjelesebb statisztikusa, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal igazgatója, később elnöke, az MTA tagja. 1945-ben a terrorkommunisták „népellenesség” vádjával bíróság elé állították, és 1947-ben „háború előtti politikai tevékenységéért” két évre elítélték az ártatlan magyar tudóst. Elsősorban értékes népmozgalmi tanulmányokat közölt.

„Az öngyilkosságok ügye az utóbbi időben rendkívül túlzottan kerül a közvélemény elé. A napilapok hasábjain át foglalkoznak vele és egymást túllícitálva igyekeznek felfedezni, hogy milyen nagy nemzeti szerencsétlenség az öngyilkosságoknak ijesztő szaporodása.

Az öngyilkosságok (természetesen itt mindig csak a halállal végződő esetekre gondolunk) hiteles statisztikája nem igazolja ezeket a túlzott aggodalmakat. Az öngyilkosság olyan tényező, amellyel a népesedési statisztikában számolni kell, de amelynek jelentőségét túlbecsülni nem szabad. Itt is, mint minden emberi életmegnyilvánulásban, bizonyos szabályszerűség érvényesül. [...]

Az öngyilkosságok számában a kultúra haladásával, a városi lakosság szaporodásával, a vallásosság csökkenésével és a megélhetési viszonyok nehezülésével lassú, de majdnem folytonos emelkedés mutatkozik nemcsak nálunk, hanem más államokban is. Magyarországon pl. az 1881–87. évek átlagában még csak 1445 öngyilkosról számolt be a statisztika, ez a szám az 1892–95. évek átlagában 2197-re, az 1896–1900. évek átlagában 3047-re, az 1901–1905. évek átlagában 3491-re, az 1906–1910. évek átlagában 3786-ra, s a háború előtti 1911–1913. évek átlagában 4118-ra emelkedett. Látható tehát, hogy már a háború előtt is folytonos volt az öngyilkosságok számának a növekedése, sőt, mint később ki fog tűnni, jóval nagyobb mérvű volt az emelkedés, mint a háború óta.

Magyarország mai területén az utolsó békeévben 2113 volt az öngyilkosok száma. A háború alatt feltűnően kevés volt az öngyilkos, kb. csak 60-70%-a ennek a számnak s a háború utáni években is egy darabig kevesebb öngyilkos volt, mint az utolsó békeévben (1919-ben 1952, 1920-ban 1945 s 1921-ben 2088). Csupán 1922-ben kezdte az öngyilkosok száma meghaladni az utolsó békeév eredményét. [...] ...semmi esetre sem indokolt az a túlzott beállítás,

ahogyan a napilapok az öngyilkosságokkal foglalkoznak. Mindenesetre sajnálatos, hogy az öngyilkosságok is apasztják a nemzet erőit (a természetes szaporodásnak körülbelül 3%-át semmisítik meg az öngyilkosságok); de ez olyan vér-

Öngyilkosság (Jankó János rajza, XIX. sz. III. harmada)

adó, amellyel számolnunk kell, éppúgy, mint a tuberkulózis vagy rák okozta halálózással s *az öngyilkosság annyiban még veszedelmesebb, mert küzdeni is alig lehet ellene.*¹⁴⁹ (Kiemelés: V. Gy. – V. A.)

Kovács Alajos felsorolásában az öngyilkosság főbb előidéző okai tehát: *a kultúra haladása, a városi lakosság szaporodása, a vallásosság csökkenése és a megélhetési viszonyok nehezülése.*

Szél (Saile) Tivadar (1893–1964) orvos és statisztikus volt. Mérnöki, államtudományi, orvosi és közgazdasági oklevéllel rendelkezett. Tudományos munkásságának fő területe a népmozgalmi és az egészségügyi statisztika volt. Az öngyilkosságról több statisztikai tanulmányt adott közre.

„Az öngyilkosok száma és aránya igen fontos kulturerkölcsei jelenség kifejezője. E mellett a kérdésnek van bizonyos gazdaságtársadalmi háttere is. A hivatalos statisztika ezért régóta nagy gondot fordít az öngyilkossági esetek feljegyzésére és igen számosan vannak már azok a magánírók is, akik e kérdéssel foglalkoztak. [...] Minthogy azonban igen nagy fontossága van annak, hogy az öngyilkosok kor, nem, családi állapot, vallás, anyanyelv, foglalkozás stb. szerint való megoszlására vonatkozólag a mai Magyarországról is pontos adatokat nyerjünk, a központi statisztikai hivatal elvégezte néhány utóbbi év (1923–1926-ig) öngyilkosainak a demográfia ezen legfontosabb szempontjai szerint való kombinatív statisztikai feldolgozását. [...]

Az ismertető adatok fontosságát és érdekességét emeli az a körülmény, hogy ezek az adatok arra is alkalmasak lehetnek, hogy nyomra vezessenek az öngyilkossági esetek legújabb szaporodásának okait illetőleg, mert kimutatják, hogy az egyes társadalmi rétegekben a mai esetek minő arányt képviselnek, hol és mennyivel többet vagy kevesebbet, mint egykor. Ilyképpen aztán már sokkal inkább lehet következtetni arra, hogy miért emelkedett az öngyilkosok összes száma. Sokkal biztosabban lehet majd állítani, hogy az emelkedés sokat emlegetett előidéző okai közül vajon az erkölcsök romlása, a vallásosság csökkenése, avagy a gazdasági élet alakulása, a megélhetés nehezülése, esetleg valamilyen más ok, pl. életuntság, elmebaj, öröklött terheltség vagy az alkoholizmus terjedése stb. a súlyosabb természetű. Az oknyomozó, a törvényszerűséget kiderítő tudományos szemponton kívül nagy a legújabb adatoknak pusztá leíró, ismer-

¹⁴⁹ Kovács Alajos: Az öngyilkossági esetek szaporodása az utóbbi években. *Magyar Statisztikai Szemle*, IV. évf., 1926. 6. sz., 346–347.

tető jelentősége is, minthogy a hozzánk legközelebb eső, legutolsó hazai viszonyok megismeréséről van szó.”¹⁵⁰

„Az öngyilkosok számának és arányának a múlt század eleje óta egyre tartó következetes gyarapodásában néhány éve némi enyhülés mutatkozik. Az 1930–32. évi nagy gazdasági válság után, 1933-tól kezdve a gazdasági bajok és a munkanélküliség mérséklődésével, a csődök számának csökkenésével meglepően párhuzamosan csökken az öngyilkosok száma és aránya is. Amíg 1932-ig, különösen 1930–1932-ben, a gazdasági világválság idején a gazdasági élet bajainak fokozódásával kapcsolatban a munkanélküliség is egyre nagyobb arányban jelentkezett s ezzel párhuzamosan az öngyilkosok régóta tartó gyarapodása is új lendületet vett, azok évről-évre gyakrabban fordultak elő – mert hiszen az élet önként való eldobásánál mindig igen jelentékeny a megélhetés gondjaival megküzdeni nem tudó elemek aránya –, addig 1933 óta a gazdasági és megélhetési viszonyok javulásával az öngyilkosságok is gyérebben fordulnak elő. Bizonyos, hogy úgy a halálosan végződő, mint az utóbb csak kísérletnek minősülő öngyilkosságoknak a gazdasági okokon, tönkremenésen, csődön és egyéb fizetési nehézségeken, adósságokon, sikkasztáson, egyéb vagyon- vagy jövedelembeli megrázkódtatásokon kívül számos más okuk is van, mint pl. szerelmi bánat, gyógyíthatatlan betegség, altruisztikus okok stb.; ezen okok száma, illetve gyakorisága azonban a nagy gazdasági válság idején nem változott, míg a gazdasági okoké azzal párhuzamosan hullámszórt. Vannak aztán részben gazdasági okkal is bíró, avagy olykor anyagi okokkal is magyarázható öngyilkossági esetek. Ilyenek pl. az életuntság esetei, amelyeknél a pszichikai okokon kívül materiálisaknak is lehet szerepük. Ilyenek az ismeretlen okú öngyilkosságok, amelyek körében az anyagi okúak száma csak előttünk ismeretlen. Ezen átmeneti jellegű, részben anyagi, részben erkölcsi okok 1930–32-ben kevésbé gyarapodtak; változatlan, sőt csökkenő volt ekkor a materiális, gazdasági okot fel nem mutató öngyilkossági esetek száma és aránya. Ilyképpen megállapítható, hogy az 1930–32. évi gazdasági válság tüneteivel, fokmérőivel, így pl. a munkanélküliség arányaival is miért oly meglepően párhuzamos az előfordult öngyilkosságok száma és azoknak a fejlődő népességhez viszonyított gyakorisága is. Egyben világossá válik előttünk a néhány év óta tartó gazdasági fellendülés

¹⁵⁰ Szél Tivadar: Az öngyilkosok demográfiája, I-II. rész. *Magyar Statisztikai Szemle*, VI. évf., 1928. 7. sz. 715–734. és 8. sz., 847–868.

hatása az öngyilkossági arány enyhülésére is, mert hiszen az öngyilkosságok egy része is gazdasági, anyagi okokra vezethető vissza.

Bármennyire érdekesnek is látszik az öngyilkossági arány legújabb enyhülése és érdekes megvizsgálni ennek okait terület, idő s a demográfia szempontjai (kor, nem, családi állapot, vallás, foglalkozás stb.) szerint részletezett néprétegekben való kialakulását, mégis nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy ez a legújabb enyhülés az öngyilkosságok számsorában már mint egy-két évszázada tartó döbbenetes hatású emelkedés végpontját jelenti. Már [mások is], nálunk Földes foglalkoztak a XIX. század végéig mutatkozó emelkedéssel, azzal, hogy az öngyilkosok akkori aránya, a XIX. század első negyedéhez hasonlítva, mintegy háromszoros emelkedést mutat, és hogy a múlt század 60-as éveitől kezdve annak végéig is látszik az arány megkétszereződése. Földes azt mondja még a XX. század elején, hogy »alig remélhetni, hogy ez a felmenő vonal már elérte tetőpontját... Azon irány, melyben a társadalom jelenleg halad, okvetlenül maga után vonja az öngyilkosságok szaporodását, melyen az itt-ott előforduló csökkenés, egészben véve, jellegében nem változtat«. (Kiemelés: V. Gy. – V. A.) Jóslása a XX. század eddig elmúlt néhány évtizedében beigazolódott. Újabb lendületet vett azután az öngyilkosok számának gyarapodása a nagy világégés után következő esztendőkből, az akkori nagy gazdasági válság, szervezetlenség és munkanélküliség közepette, különösen pedig Közép-Európában, a legyőzött központi hatalmaknál s így hazánkban is.”¹⁵¹

Az öngyilkosság előidéző okai Szél Tivadar meglátásai alapján: *erkölcsök romlása, vallásosság csökkenése, megélhetés nehezülése, életuntság, elmebaj, öröklött terhelttség, alkoholizmus terjedése, majd pedig gazdasági válság, gazdasági bajok, munkanélküliség, megélhetési gondok, tönkremenés, csőd, fizetési nehézségek, adóságok, sikkasztás, vagyon- vagy jövedelembeli megrázkódtatás, szerelmi bánat, gyógyíthatatlan betegség, altruisztikus okok.*

Kovács Norbert (1874–1946) a szociális statisztika egyik művelője volt, ennél fogva az öngyilkosságok iránt is érdeklődött. 1941-ben verseskötetet is megjelentetett *Talán* címmel.

„Az öngyilkosságok azok közé a súlyos társadalmi jelenségek közé tartoznak, amelyek felé nemcsak a közfigyelem fordul élénk, de többnyire érzelmileg

¹⁵¹ Szél Tivadar: Öngyilkosság és gazdasági válság. *Magyar Statisztikai Szemle*, XV. évf., 1937. 12. sz., 1039–1055.

színezett érdeklődéssel, hanem amelyet a statisztikai tudomány is mindig mélyebben igyekszik a maga tárgyilagos módszerével megvilágítani. Az egészségügyi, gazdasági, erkölcsi, társadalmi és közrendészeti szempontból annyira jelentős és bonyolult eredetű és kihatású öngyilkossági esetek statisztikai tárgyalásának hazánkban már tekintélyes irodalma van. [...] ...az öngyilkosságok azok közé a népességi események közé tartoznak (születés, halál, házasságkötés stb.), amelyekre a klimatikus és kozmikus jelenségek közvetlenül, vagy közvetve bonyolult módon hatnak ki, az öngyilkossági esetek pusztá számát (csak nem szerint részletezve) a jövőben havonként is ki kell mutatnunk. [...] *Az anyagi helyzet jóval kisebb szerepet játszik az öngyilkossági hajlamnál, mint az a köztudatban él.* Inkább a szélső nyomor mellett a vagyoni helyzetben beállott hirtelen katasztrofális vagy annak vélt változás szerepel gyakran tényező gyanánt. [...]

Az öngyilkosság jelenségei statisztikai kutatásának központi kérdése a *cselekmény valószínű oka*. Bármennyire tudjuk is, hogy e téren a statisztikai nyomozás milyen nagy nehézségekbe ütközik, hogy az öngyilkos a mindennapi okokon (érdek, szegény) kívül lélektani és pathologikus okokból is eltitkolja, elferdíti tettének okát, sőt gyakran maga sem ismeri azt, mégis nagy haladás gyanánt kell üdvözlönnünk az új statisztikai felvételi rendszerben a cselekmény valószínű okának tüzetes feltárását. Legalábbis igen jó tájékozást nyújtanak ezek az adatok és sok balhiedelem eloszlására alkalmasak. Mindenesetre addig csak fenntartásos statisztikai ítéletet szabad alkotnunk, amíg az évek kellő hosszú sorának összehasonlítható adatai nem fekszenek előttünk. [...]

Az öngyilkosság elleni küzdelem legfőbb fegyvere csak az általános, közvetett megelőzés (vallásos nevelés, népjólét emelése) lehet, de a cselekmény elkövetése után is jelentős feladat vár az orvosi segítségen kívül a közigazgatási intézkedésekre és a társadalmi gondoskodásra.”¹⁵²

A Kovács Norbert tanulmányában említett előidéző okok felsorolása egyben: *bármily okból támadó kétségbeesés a lélek vagy a test betegsége következtében, kiegyensúlyozatlan lelkiállapot, magas életkor, rossz szociális körülmények, csekély jövedelem, idegbetegség (elmebaj), idült alkoholizmus, gyógyíthatatlan betegség, családi viszály, szerelmi bánat, nyomor (keresetnélküliség) és az egyéb anyagi baj, életunság, félelem, elkeseredés büntetés (házi fenyíték, elöljárói dorgálás) miatt,*

¹⁵² Kovács Norbert: Az új öngyilkossági adatgyűjtés első eredményei. *Magyar Statisztikai Szemle*, VII. évf., 1929/9. sz., 953–977.

elmezavar, egyéb családi baj, gyászset, vagyon elleni bűncselekmény elkövetése, egyéb bűncselekmény elkövetése, tanulóknál rossz előmenetel vagy egyéb sikertelenség, személy elleni bűncselekmény elkövetése.

A fenti tanulmányokban található előidéző okokat a 6. táblázatban rendszereztük.

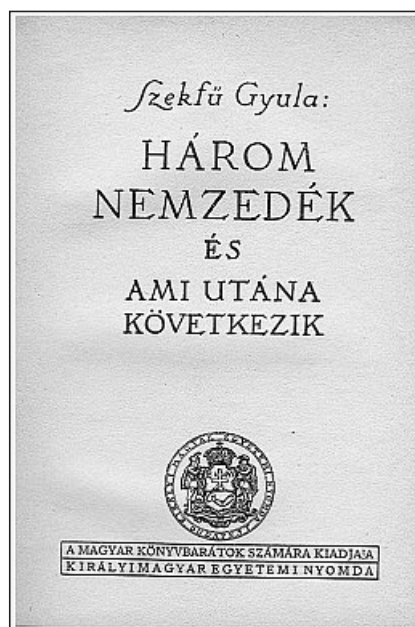
OKCSOPORT	ELŐIDÉZŐ OK
Vallási	vallásosság csökkenése, vallásos érzület hiánya
Kulturális	a kultúra haladása, a városi lakosság szaporodása
Erkölcsei	erkölcsök romlása, elhanyagolt vagy ferde nevelés, altruisztikus okok, személy elleni bűncselekmény elkövetése, sikkasztás, vagyon elleni bűncselekmény elkövetése, egyéb bűncselekmény elkövetése
Lelki	életuntság, szerelmi bánat, félelem, kiegyensúlyozatlan lelkiállapot, elkeseredés büntetés (házi fenyíték, előljárói dorgálás) miatt, büntetéstől félelem, bármily okból támadó kétségbeesés a lélek vagy a test betegsége következtében, gyászset, tanulóknál rossz előmenetel vagy egyéb sikertelenség, alkoholizmus terjedése, magas életkor, becsületérzet, idős kori válság
Családi	családi viszály, egyéb családi baj
Megélhetési	nyomasztó közgazdászati állapot, a megélhetési viszonyok nehezülése, csekély jövedelem, nyomor (keresetnélküliség) és az egyéb anyagi baj, gazdasági válság, gazdasági bajok, munkanélküliség, megélhetési gondok, tönkremenés, csőd, fizetési nehézségek, adósságok, vagyon- vagy jövedelembeli megrázkódtatás, rossz szociális körülmények
Betegség	gyógyíthatatlan betegség, elmebaj, elmezavar, öröklött terheltség, idegbetegség (elmebaj), idült alkoholizmus

6. táblázat. Az öngyilkosságok előidéző okai a négy korabeli, idézett statisztikai közleményben (összesítés)

A XIX. század végén, a XX. század elején az élet értelmére és a nemzet felemelésére adott magyar keresztény válaszok a mindenben átgázoló, cinikus üzleti szemléletet és haszonszerzést képviselő, a nem ábrándokat kergető, hanem a nemzeti valóság talaján álló nemzeti gondolkodást fondorlatosan háttérbe szorító, erőszakos pénzhajhász kisebbség társadalmi térnyerése miatt már elégtelenek az általuk sikeresen megtévesztett, félművelt budapesti közép-

osztálybeli, majd városi polgárság számára,¹⁵³ amely a más kultúrkörökből származó eszmék, életfelfogások és praktikák iránt is (okkultizmus, spiritizmus, buddhizmus, asztrológia, tenyér- és kártyajóslás stb.) felszínes érdeklődést mutat. Jellemzőes a korban a mi keresztény kultúrkörünktől gyökeresen más történelmi időben és társadalmi körülmények között kialakult életszemléletet és kötelességeket közvetítő buddhizmus iránti kíváncsiság az erénytelen városi polgárok körében. Az 1920-ban róla megjelent egyik alapos és tárgyilagos ismertetésben ezt olvashatjuk: „...aki a négy nemes igazságot ismeri,¹⁵⁴ ezek szerint cselekszik, megszabadult a vágytól s teljesen megfékezte szenvedélyeit, az már ezen a földön elérte a haláltól szabadulást, az örök nyugalom és békeesség helyét. A buddhista szentnek tehát nem kell halálára várnia, hogy üdvözülhessen: él-e vagy meg van halva, mindegy; *ha akarja, öngyilkos is lehet, ez is mindegy.*”¹⁵⁵ (Kiemelés: V. Gy. – V. A.) Nos, az effajta kiadványok is okozhatnak zűrzavart egyes megtévedt, elmagányosodott, félművelt városi polgárok agyában.

Az utolsó öngyilkossági statisztikai tanulmány, amivel itt még foglalkozunk, az 1930-as évek új adatgyűjtési eredményeit ismerteti, s ebben a szerző igen figyelemreméltó következtetésre jut, amivel mi lényegében egyetértünk: „Az öngyilkosságok különböző előfordulási jelen-

Szekfü Gyula híres könyve,
amit minden magyarnak olvasnia kell

¹⁵³ Erről lásd Szekfü Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, 1934, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 328–344.

¹⁵⁴ A négy nemes igazságot maga Buddha nyilatkoztatta ki. Ezek: a szenvedés, a szenvedés keletkezése, a szenvedés megszüntetése és a szenvedés megszüntetésére vezető út. E négy igazság nem tudása minden szenvedés gyökere. A buddhizmus e krédójában nincsen szó istenről, lélekről, halhatatlanságról, csak szenvedésről. Ennek köszönhetette és köszönheti mai is a vonzerejét.

¹⁵⁵ Schmidt József: *Buddha élete, tana és egyháza*. Budapest, 1995, Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 113–114.

ségeinek az öngyilkosságok okaival kapcsolatban való tanulmányozása közben jelen sorok írójában az a meggyőződés érlelődött meg, hogy *az öngyilkosságok egy elsődleges és egy másodlagos ok összetevődéséből állanak elő. Az elsődleges ok tisztán szubjektív, és nem más, mint az ilyen egyéneknek világra hozott hajlama az öngyilkosság elkövetésére, vagyis tulajdonképpen betegség, mely addig lappang, míg a másik ok, valamely külső tényező, a tett elkövetését ki nem váltja.* A külső tényezők ugyanis számtalan esetben sokkal súlyosabban nehezedenek olyanokra, akiknél ez nem vezet az öngyilkosság gondolatára sem, viszont másoknál sokkal enyhébb vagy csak vélt csapások is kiváltják az öngyilkosság tényét. Mindenesetre az öngyilkosságok számának apadását tapasztalhatnók, ha az általános életviszonyokban lényeges javulás jelei mutatkoznának, de az öngyilkosságok még ideális életviszonyok között sem szűnnének meg teljesen, lévén elsődleges okuk tisztán pathologikus természetű. Mindez azt jelenti, hogy az öngyilkosságok számának apasztása érdekében nem elegendő az életviszonyok általános javítására törekedni, hanem számolni kell a lélek és organizmus között fennforgó diszharmóniákkal és ahol ilyen jelenségek mutatkoznak, meg kell találni a módokat, amelyek kellő lélekkultúra és megfelelő gyakorlat mellett végül is kiegyensúlyozott idegülethez vezetnek el.”¹⁵⁶

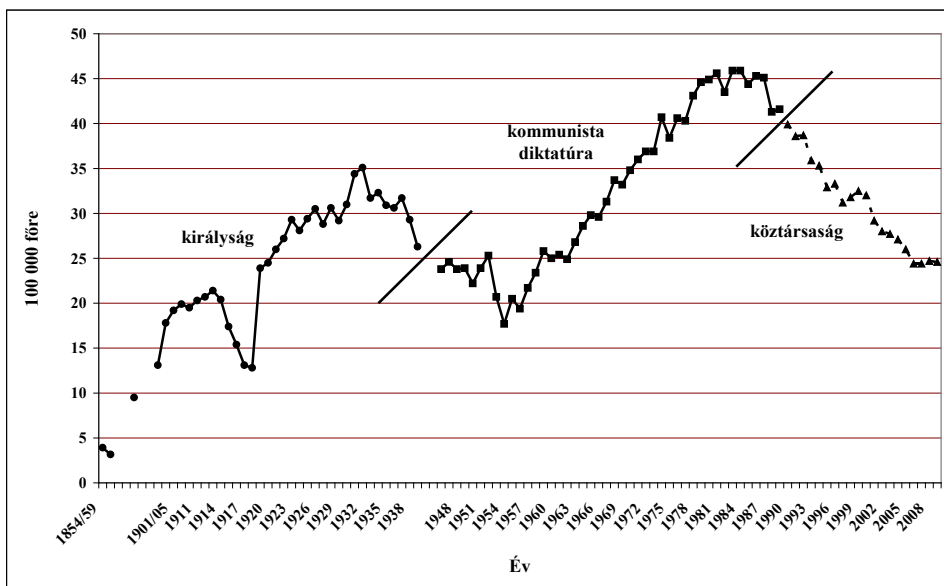
Vagyis az egyén öngyilkossági hajlama veleszületett vagy az élettörténete során szerzett. Az öngyilkosság akkor következik be, ha az egyén hajlamához megfelelő indíték társul. Ahogyan nincs büntény önmagában, úgy nincs olyan öngyilkosság sem, amely csak és kizárólag az egyén hajlamából következne, mindenféle indíték nélkül. De hát más eseményekkel is ekképpen van ez.

A korábbi századok szakírói – a nemzetet testileg-lelkileg megnyomorító kommunista diktatúra idegenek segítségével történő megszilárdításáig – főleg a vallástalanság, a hitetlenség terjedésében vélték az öngyilkosság előidéző okát meglegelni, s a társadalmi viszonyok javítása mellett a nép vallásos nevelését tartották szükségesnek az öngyilkosságok megelőzésében. Mi azt gondoljuk, hogy az egyén vallásos nevelése vajmi keveset ér akkor, ha az egyén nincs kikre támaszkodjék, azaz ha nincs az egyén körül és mellett igazi védő-óvó, szerető közösség, jelesül a család, még szabatosabban a többnemzedékes nagycsalád, az atyafiság. „Általában az öngyilkosság valószínűségét csökkenti, ha a család és a rokonsági rendszer erősödik, ha a lakóhelyi közösség megszerveződik és tagjai

¹⁵⁶ Mozolovszky Sándor: Az öngyilkosságok statisztikájának első tíz éve. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1940/2. sz., 95–101.

felelősnek érzik magukat egymásért. Közösségi kötőerő lehet a vallás, a vallás egyik lényege a gyülekezet, ahol a vallás szabadon fejlődik, valami történik az öngyilkosság ellen is (persze, meg kell mondani, hogy sokkal több történhetne még olyan országokban is, amelyekben a közösségek szerves fejlődését nem akasztotta meg olyanfajta totalitárius korszak, mint nálunk...).”¹⁵⁷

Mindazonáltal tény, hogy az öngyilkosság – három, egyre nagyobb hullámban – lényegében folyamatos emelkedést mutatott 1984-ig (3. ábra), és egyelőre Erdélyben is magasabb a magyarok öngyilkossági aránya, mint a környező román lakossagé. Ez történelmünk zivataros évszázadaira utal.

3. ábra. Az öngyilkosságok alakulása Magyarországon a XIX. század közepétől napjainkig

Több magyar kutató, köztük a rendkívüli műveltségű Buda Béla orvos-professzor is említi, hogy a mi magas XX. századi öngyilkossági arányunk a trianoni nemzet- és országcsönkítés egyik következménye is. Hisz nemzetünk – a korábbi megaláztatások után – akkor is meg lett gyalázva. Való igaz: trianon

¹⁵⁷ Buda Béla: *Az öngyilkosság. Orvosi és társadalomtudományi tanulmányok*. 2. bőv. kiad. Budapest, 2001, Animula, 143–144.

a nyugat-európai nagyhatalmak galád döntése. Ezt a hajdani francia elnök, François Mitterrand beismerte Illyés Gyulának majd egyharmad évszázaddal ezelőtt, mégpedig személyesen.

„Amikor 1981-ben Magyarországon járt Mitterrand francia elnök, külön találkozót kért Illyés Gyulától. A villásreggeli ötödik percében – mélylélektani rejtélyként – Trianonról kezdtek beszélni. Másnap kíváncsian faggattam Illyést: meddig merészkedett az elnök elmerülni a témában?

– Meglepő mondatot mondott – válaszolta Illyés. – Azt mondta, hogy Trianon az egy mocskos dolog volt.

– És még?

– Csak ennyit. Egy fél szóval se többet.

Három hónappal később újra nyilatkozott Mitterrand. Egy lépéssel előbbre lépett, viszont diplomatikusabban is fogalmazott. Azt fejtegette, hogy a döntéshozó hatalmak és személyek trianoni ítéletükkel eleven húsba metszettek bele. Aki ennyi idő után megpróbálná helyrehozni végzetes tévedésüket, hasonló bűnt követne el: ismét eleven húsba kellene belemetszenie.”¹⁵⁸

Kászonyi Dániel, a Habsburg-elnyomás elleni szabadságharc honvéd tisztje már elég régen, a gyalázatos trianon előtt fél évszázaddal, figyelmeztette a nemzetet: a Magyar Királyság területét rövidesen megcsonkítják szomszédai, a maradék országban élők pedig el fognak hülyülni. Intése nem ért célba. Számára az egyetlen menekvésnek az új-zélandi kivándorlás látszott. „...nekimennek Ausztriának, Poroszország elveszi Csehországot, Morvaországot, Sziléziát, az osztrák hercegséget, Stájerországot stb. A nagy Németország még nagyobb szeretne lenni... Oroszország viszont a szláv részeket veszi magához, közben Magyarországot is, amelyet éppen úgy fel fognak osztani, mint Lengyelországot valaha. Bármilyen képtelenségnek tetszik is ez most sokak szemében, Magyarországot négy részre fogják darabolni: a dunántúli megyék Németországhoz fognak tartozni, a kárpáti környék le egészen a Dunáig Lengyelországhoz, talán a Romanov-család egy ága alatt, a Tisza-vidék részben egy román, részben egy délszláv állam része lesz.”¹⁵⁹ Nem sokat tévedett az éles szemű honvéd. Voltak efféle tervek az I. világháború előtt és környékén, meg Potzdamban is.

¹⁵⁸ Csoóri Sándor: Az utolsó remény. A 75 éves Sütő Andrásnak. *Kortárs*, 2002/7. sz. Hasonló tartalmú írása: Beszélgetések és álmok. *Magyar Nemzet*, 2009. július 21.

¹⁵⁹ Kászonyi Dániel: *Magyarhon négy korszaka*. Budapest, 1977, Szépirodalmi Könyvkiadó, 307–308.

De hát a liberális történészek által olyannyira ajnározott polgárosodás („modernizáció”) súlyos visszasságai láttán mások is érezték a veszélyt a XIX. század végén is. „Nehéz politikai viszonyok és elégedetlenkedő nemzetiségek közt, a rokontalanság keserű érzetében s mégis gyakran magunkat tépdesve: bizony minden talpalatnyi tért újra meg újra el kell itt foglalni. Szakadatlan küzdelem és vivódás ennek a nemzetnek az élete. A honfoglalás kezdete óta újra meg újra ismétlődő honfoglalás. Harcz a jogokért, a fajért, a létért. És harcz a korlátoltság, a maradiság, virtuskodások és előítéletek ellen. A kiegyezés után, az alkotmány visszavívásával már-már valóságul fogadtuk a reményt: ez az ígért föld! S harmincz év múlva, erősen gyarapodva az anyagiakban, megizmosodva a szellemiekben, szépen fejlődve minden téren, föl-fölvetődik a kérdés: nem áll-e ez a sokszor megpróbált nemzet nagyobb válságok előtt, mint bármikor? íme, ezer év múlva, annyi küzdelem után még mindig bizonytalanságok közt hanykódunk.”¹⁶⁰ (*Kiemelés: V. Gy. – V. A.*)

S e bizonytalanságokat a nemzet belső és külső ellenségei manapság épp-úgy gerjesztik, amint Kossuth apánk korában tevék: „Ellenségeink azzal ámígtatták s még folyvást ámígtatják a világot, hogy az utóbbi magyar szabadságharc tulajdonkép csak fajharc volt, melyben mi magyarok mint uralkodó-faj szerepeltünk, mely a többi fajoknak úgy jogokban, mint nyelvben elnyomására törekedett. Ez állítást a leghatározottabban koholmányynak nyilatkoztatom. Legelőbb is, a mi a jogokat illeti: bátran ki merem hívni a világ történelmet, mutasson nemzetet, mely annyira türelmes, igazságos és szabadelvű volt más fajok és nemzetiségek iránt, mint a minőknek magukat a magyarok bizonyították a legrégibb időktől folyvást mind e mai napig.”¹⁶¹

Idegenek révén kényszerültünk rá a polgárosodás hajszolására, és annak következményeként már-már nemzeti kultúránk elvesztésére. Szerfölött jól látták ezt Németh Lászlóék, az 1943-as szárszói találkozói népi írói. S ki is mondták: „A polgári kultúráról elég lenne annyi is, hogy általa jutottunk el a mai áldatlan szellemi állapotba és az ugyanilyen mértékben áldatlan társadalmi,

¹⁶⁰ Endrődi Sándor: *Századunk magyar irodalma képekben. Széchenyi föllépésétől a kiegyezésig.* Budapest, 1900, Athenaeum Irod. és Nyomdai R. T. kiadása, 464–465.

¹⁶¹ Kossuth Lajos: A magyarok liberalitása a nem magyar fajú lakosok iránt. (1850–1866. Felolvasások Angliában) In Kossuth Ferenc (szerk.): *Kossuth Lajos válogatott munkái.* Budapest, [1901], Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedésének kiadása. (digitális kiadás)

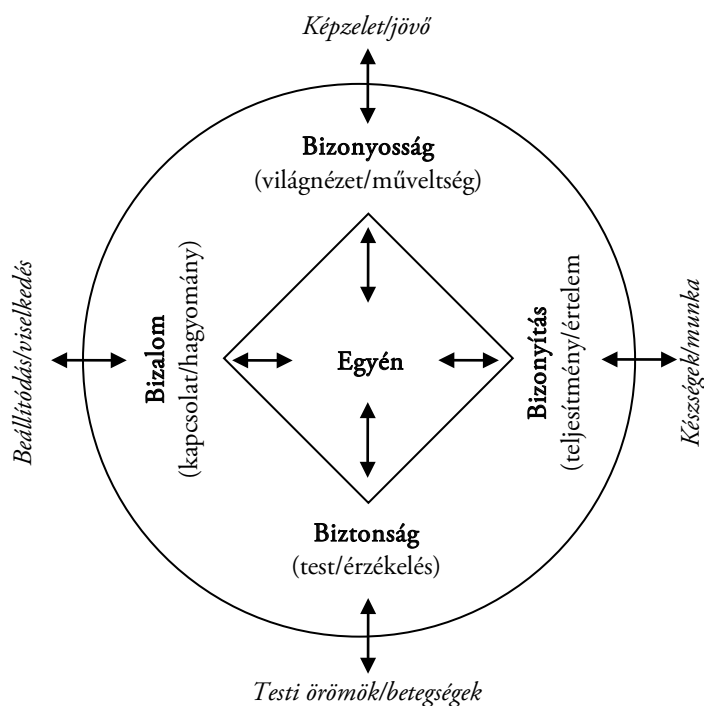
gazdasági és politikai állapotba is. A jobban érthetőség kedvéért mégis szólnunk kell arról, hogy a polgári kultúrában legkifogásolhatóbb, hogy *felbontotta a népi kultúra egyik legnagyobb eredményét – a természetes közösségi szellemet*. Szellemi termékeivel túlzottan egyénies polgári szellemet alakított ki. Amivel elérte azt a célját, hogy az emberek egymással egészséges viszonyban ne élhessenek és egymást kiegészítve ne haladhassanak magasabb céljaik felé. Így sikerült is neki megfelelően elválasztania az egyik embert a másik embertől. [...] A polgári kultúrájú egyén érzелgős, érzelmeskedő, és érzéki élete éppen ezen keresztül elferdült, egészségtelen. – Ez pedig önmagában is végzetes akadály a egészséges közösgelakításnak.”¹⁶² „...az emberek egy törpe töredéke, a beszélő s a nyomtatás, a rádió fölött hatalmat birtokló csoportja – s ez a csoport, természetesen, azonos a politikai, társadalmi, gazdasági s egyéb hatalmat gyakorló csoportjával – mint valami megőrült vajákos, hadarja indulatában s rettegő hatalomimádatában a szavakat, mint valami varázsló, zengi, dörghi, suttozja, recsegi búvölő szavai tömegét éjjel-nappal, hogy így akarata alá énekelje az ellenszegülő, szabadságát s emberségét megőrizni vágyó tömegeket. »Ismételj egy hazugságot tízszer, százszor, ezerszer és végül igazság lesz belőle« – írta a német nemzetiszocializmus egyik tekintélye. Sajatítsd ki a gondolkozás és a gondolatközlés eszközeit, sőt teremts új eszközöket, s a szavak inflációját zúdítsd rá a tömegekre. Végül mindent elfogad, amit adsz neki, s mindent odaad, amit kívánsz tőle. Íme a modern mágia. [...] Mi nem hazudhatunk magunknak. De azt sem engedhetjük meg, hogy nekünk hazudjanak. Szemünket éjjel-nappal, jóban-rosszban magunkon és az örökkévalóságon kell tartanunk. *Ha nem követelünk magunknak örökkévalóságot, elveszítjük a más is.*”¹⁶³

De hát ugyanezt teszi ma is az az urbánus csoport, mint évtizedekkel ezelőtt! Ezért is nehéz a nemzetünket újjászerveznünk, és nemzeti gondjainktól bajainktól, mint például az öngyilkosságtól, fokozatosan megszabadulnunk. Mert hiszen az öngyilkosságok megszorodásában a magyar XIX. század liberális korszakának a bűnei, a XX. század kommunista diktatúrájának a ki-módolt embertelensége és a XXI. század nyugati demokráciájának az égbekiáltó

¹⁶² Muharay Elemér: Népi kultúra, közösségi kultúra. In Pintér István (szerk.): *Szárszó, 1943. Előzményei, jegyzőkönyve, utóélete. Dokumentumok*. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó, 309–310. Átvéve a *Szárszó. Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszéléssorozata* (Budapest, 1943, Magyar Élet kiadása) c. kötetből.

¹⁶³ Kodolányi János bevezető előadása a második szárszói konferencián. Uo. 187.

hazugságai kísértének. Az öngyilkosság előidéző oka nem kereshető pusztán csak az egyén négy B-s rendjének a kiegyensúlyozatlanságában (hajlamaiban, személyiségében), és nem lehet fel kizárólag a családok négy B-s rendjének egyensúlyvesztésében, s önmagában a társadalmi környezet sem lehet az egyedüli ok. Az öngyilkosság egy sajátos családi-egyéni-társadalmi szerkezet válságának az együttes kifejeződése, amit az egyén négy B-s rendjével kielégítően leírhatunk. (4. ábra) E képletnek az az előnye még, hogy némi átalakítás után a család és a társadalom leírására is használható, valamint az, hogy bármelyik kultúra tagjára alkalmazható.

4. ábra. A négy B-s rend

A tartós bizonikai kiegyensúlyozatlanság nemcsak az egyén, de a család, a közösség válsága is. Az egészség – ismert meghatározása szerint – a teljes testi, lelki és társadalmi jóllét, és nem egyszerűen a betegségek vagy fogyatékoságok hiánya. A mi felfogásunk alapján a közösségben élő egyén „egész”-sége a négy B-s rend kiegyensúlyozottságát, gondoktól-bajoktól mentes működését jelenti – magától értetődik, hogy mindez a többnemzedékes nagycsalád szervezetében történik a legeredményesebben.

Az öngyilkosság, amint a többi társadalmi deviancia is, egy közösség és tagjainak négy B-s rendje tartós egyensúlyvesztésének az egyik következménye, a kedvezőtlen társadalmi körülmények hatása a családokra, a faluközösségekre... Ha a többnemzedékes nagycsaládoknak a nemzet életébe való visszaszervezését szorgalmazzuk és lépésről lépésre megvalósítjuk, akkor a társadalmi devianciák előfordulása csökkenni fog, és a nemzet minden vonatkozásban egészségesebb lesz. Az öngyilkosságok (és egyéb devianciák) megelőzésében tehát a többnemzedékes nagycsaládokkal kifejezetten jó tapasztalatokat szerezhetnénk.

Háromnemzedékes nagycsalád a II. világháború idején (Mözs)

A TÖBBNEMZEDÉKES NAGYCSALÁD, AVAGY A NEMZETI BAJOK MEGELŐZÉSE

„Együtt lakni, minél több emberrel együtt lenni, ez a kisgyereknek meg a kamasz gyereknek is a boldogság egy magasabb fokú érzéke. Szóval gyerek akkor érzi jól magát, hogyha nem egy testvére van, hanem legalább öt. Hogyha az utcán harminc gyerekkel tud együtt futkozni. Az életre való készülődés csak társas, azt lehet mondani, nyüzsgő tömegben nevel egészséges egyedeket is.”

Beszélgetés Illyés Gyulával¹

A Hargita megyei öngyilkosságok több mint két évtizedes kutatása során is felvetődött bennünk az öngyilkosságok megelőzése, ill. a rendkívüli mértékben szaporodó, mindenféle családi gondok-bajok elleni védekezésre és az ezekből való nemzeti, közösségi, családi és egyéni kilábalásra vonatkozóan az, hogy milyen eredményes megelőzést lehetne javasolnunk; miképpen lehetne jelentősen csökkenteni az öngyilkosságok, az alkoholisták, a lelki betegek, a pszichoszomatikus kórképek, a bűnözés és egyéb társadalmi devianciák számát. És arra a következtetésre jutottunk, hogy az *egyik és talán a legeslegfontosabb megoldás, feladat* – bár ma még ábrándozásnak tűnik – *a többnemzedékes nagycsaládoknak a visszavezetése, visszaszervezése a nemzet életébe*. Hiszen az öngyilkosság és megelőzése is, bármilyen furán hangzik, családpolitikai ügy és nem pszichiátriai, pszichológiai, avagy mentálhigiénés ügylet.

Barátaink az elképzelésünket többnyire hasznosnak vélik, ám nem hisznek a többnemzedékes nagycsaládoknak a társadalomba való visszavezethetőségé-

¹ Elhangzott Illyés Gyulától. *Vendég a háznál*. Kossuth Rádió, 2011. augusztus 8.

ben: eljárt felette az idő, a mai világ nem kedvez már neki, a fiatalok külön akarnak lakni a szüleiktől, egy-két gyermeket nevelnek csupán, a lakások, házak kicsik, nincs bennük hely több nemzedék – 10, 15, 20 fő – számára, „individualista társadalomban” élünk stb. Így érvelgetnek. Miközben elismerik a tapasztalataik, az olvasmányaik meg az idevágó, lehangoló statisztikák alapján azt, hogy *a kiscsalád halódik, és hogy a többenemzedékes nagycsaládoknak van szerepük a társadalmi devianciák visszaszorításában.*

Többenemzedékes nagycsalád (had, hadcsalád, nemzetségi családrend) alatt *elsősorban* azt a korábban – 60-80 évvel ezelőtt – még több helyütt seregestül létező családfajtát értjük, amelyikben három-négy nemzedék (déd-szülők, nagyszülők, szülők, gyerekek, rokonok) alkot vér-, munka- és vagyonszövetséget, *egy telken* (vagy egy nagy házban) *laknak*, a háztartást közösen vezetik, szerepeiket, feladataikat természetesen osztják meg, közösen gazdálkodnak, közösen szervezik a nagycsalád mindennapi életét, az ingó és ingatlan javak a nagycsalád tulajdonában vannak, 10-15 vagy akár még több családtag

Együtt a nagycsalád az 1950-es évek közepén

ül az étkezőasztalnál, s a kétoldali és az oldalági leszármazást is nyilvántartják a családtagok. Persze a többnemzedékes nagycsaládba beköltözőket is ide vesz-
szük, pl. azokat, akik beházasodnak (vő, meny), ill. az esetlegesen velük költöző
rokonaikat, akik nem állnak vérségi kapcsolatban eme nagycsaláddal. Ide ért-
jük még a *különélő többnemzedékes nagycsaládot* is, amelyben a kisebb család-
részek a családfő (vagy a családi tanács) irányításával osztatlan tulajdonú birto-
kon együtt gazdálkodnak, illetve a nagycsalád tulajdonát más módon közösen,
együtt gyarapítják, de nem feltétlenül élnek egy fedél alatt. Mindkét családfajta
arra törekszik, hogy a tagjait védje-óvja, gondozza-ápolja, a családi vagyont
együtt tartsa és gyarapítsa, s célratörő életmódjával, jól megszervezett üzem- és
munkarendjével, szigorú erkölcsével meg is valósítsa szándékait.

A többnemzedékes nagycsaládoknak a nemzet testébe való visszavezetésé-
hez, visszaszervezéséhez most *egyetlenegy* érvet mondunk csupán, az egyik leg-
lényegesebbet: *a nemzet fogyása, pusztulása a többnemzedékes nagycsaládok foko-
zatos visszaszervezésével* – két-három nemzedéken belül – *megállítható, és
megindulhat a nemzet felemelkedése*. Egyebekben is, szerte a Kárpát-medencé-
ben, a nemzet egész szállásterületén. (Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a több-
nemzedékes nagycsalád nem azonos a kétnemzedékes, többgyermekes családdal,
hiszen az lényegében, szervezetileg pusztán kiscsalád.)

Persze a jövődöben sem élne mindenki többnemzedékes nagycsaládban,
amiképpen régebben sem volt a Magyar Királyságban minden család többnem-
zedékes és 10-15 fős, vagy akár még több. S nem is a hajdanvolt paraszti
társadalom után sóvárgunk a XXI. század elején. Ám azt bizton kijelenthetjük,
hogy *a többnemzedékes nagycsaládnak ezernyi előnye van a halódó kiscsaláddal
szemben*. Aki nem élt sohasem többnemzedékes nagycsaládban (egyre kevesebb
ilyen ember él már manapság a nemzetben), s nem is olvasott róla, sőt egy-
általában nincs is tudomása az efféle családfajtáról, annak elképzelnie is nehéz,
mily biztonságos, vidám, felemelő és jó abban az élet – a kedves nagyszülőkkel,
a gyermekek javát akaró szülőkkel, a testvérekkel-unokatestvérekkel, a kereszt-
szülőkkel és a többi rokonnal.

A többnemzedékes nagycsaládot nem pusztán eszményi érzelmi és utód-
nevelési közösségként képzeljük el, amiben nincsenek viták, ellentétek, össze-
zördülések, anyagi gondok; hanem gazdasági-gazdálkodási egységként, életerős
érdekközösségként is. Mert tagjainak a közös gyarapodási céljai, az azok meg-
valósításáért való közös munkálkodás és vagyon, az utódnemzés és a gyermek-

nevelés, az idősödő szülők és rokonok gondozása és ápolása, a szoros kapcsolat a rokonsággal és más többnemzedékes nagycsaládokkal, a lakóhellyel, a vidékkel, a természettel... a biztonságot, az állandóságot, a kiszámíthatóságot, a többnemzedékes nagycsalád hosszú időre szóló fennmaradását szolgálják. S e nagyszerű családszerveződés sűrű Kárpát-medencei szövete révén pedig a nemzetét is. *E régebben jól működő családfajtának a mai nemzeti és társadalmi körülmények közé való visszaállítása a nemzetstratégiával, nemzetpolitikával, a család- és szociálpolitikával, a nemzetgazdasággal foglalkozóknak kötelességük és magasabb feladatuk.*

A Magyar Királyságban 1910-ben *a családok átlagos nagysága majdnem 5 fő volt*, s léteztek még szép számban többnemzedékes nagycsaládok egyes vidékeinken. Száz év elteltével e szám sajnálatosan megfeleződött. A mai Magyarországon átlagosan 2,5 fő, és a többnemzedékes nagycsalád oly ritka, mint a fehér holló. A közel 4 millió háztartás 40%-ában élnek idős emberek, és minden 4. háztartás csak időskorú személyekből áll. A háztartások harmada egyszemélyes, kb. egymillió felnőtt (!) él egyedül, egy lakásban vagy házban, s az egyszemélyes háztartások több mint kétharmada (!) pedig megözvegyült, idős ember, többnyire 70 év feletti, s ezen belül közel 150 ezer az olyan, ahol 80 év feletti idős ember él egyedül! S az idős korosztály közel felének a mindennapi életvitelét akadályozó gondja-baja van (mozgásában korlátozott és akadályozott, érzékszervi károsodásai vannak, szellemi leépülés, érzelmi elszikesedés). A 65 éven felüli férfiak és nők várhatóan csupán harmada számíthat hátralévő éveiben mozgásszervi korlátozásoktól mentes évekre, ötödének az évei lesznek tartós (krónikus) betegségektől mentesek, és mindössze alig 10% számíthat „jó” vagy „nagyon jó” állapotban eltelő évekre.

A férfiak és a nők születéskor várható élettartamából következik, hogy életük utolsó éveire a nők igen jelentős hányada elveszti élete párját, sokszor teljesen magára marad. A 60 éves és idősebb nőknek a fele, a 70 éves és idősebb nőknek pedig már kétharmada özvegy. Majdnem félmillió, 70 évesnél is idősebb özvegy nő él manapság egyedül a mai Magyarországon. A kiscsaládok egyötöde egyszülős, csonka család. Szomorú arányok. Emellett meglehetősen magas a felosztott házasságok (válások), az élettársi kapcsolatok és az öngyilkosságok száma. Jelentős különbségek a falusi és a városi kiscsaládok életvitelében között már nincsenek.

Az egyfős háztartások kétharmadában tehát idős ember él – egyedül. Mennyi mindenben tudna segíteni e több százezres nagyszülői réteg a gyermekeinek és a rokonságának, ha többenemzedékes nagycsaládban élne! Nevelhetnék az unokákat, elláthatnák a családot ezzel-azzal, a ház körül vagy a nagy lakásban tevékenykedhetnének, értéket teremthetnének a maguk módján, s boldogan, nyugalomban, megbecsülésben élhetnének az övéik – a szeretteik – körében. Az idősek ellen elkövetett és egyre gyakoribbá váló bűncselekmények jelentősen csökkenhetnének akkor, ha ők többenemzedékes nagycsaládok szervezetében maradnának életük végéig.

S ahelyett, hogy a többenemzedékes nagycsaládok visszaállítása jogi kerekeinek a kidolgozásán, nemzetgazdasági feltételeinek a megteremtésén és közösségi értékeinek az újrafelfedezésén fáradoznának a „modern kori Magyarország” politikusai, inkább az idős embereknek a családjuktól való „még eredményesebb” elszigetelésén munkálkodnak: szociális otthonba, öregek otthonába, nyugdíjsházba, elfekvőbe velük! *Üzlet és iparág lett az idősek anyagi és érzelmi kizsákolása.*

Székely többenemzedékes nagycsalád

mányolása! S amelyik közülük mégis megmarad egyedül a saját kis lakásában vagy házában, amelynek a havi fenntartási költségeit a nyomorult nyugdíjából alig-alig tudja kigazdálkodni, annak „telemedicinát”, távfelügyeletet, távapolást, jelzőrendszert szerveznének a „szociális” ellátás keretében. *Mily hitvány jövőendő!* És persze nem csupán az időseknek a távfelügyeletén fáradoznak a „technokrata” szociális dolgozók és a „liberális” elméletalkotók. Terveik között szerepel még a gyermekeknek az utcán való követése és a lakásban való megfigyelése különféle elektronikus szerkezetekkel. Innen már csak egy lépés a férjek és a feleségek elektronikus ellenőrzése.

E silányságnál bizonyosan jobb a többnemzedékes nagycsalád! Az idős ember az övéivel élhetne megint, s nem pusztán az államtól várná a róla való gondoskodást, ha – ne adj’ isten – bajba kerül, megbetegszik, vagy anyagi gondjai támadnak. Hisz ott van a többnemzedékes nagycsalád! Ott vannak az övei! A gyermekeknek nem kell az utcán, felügyelet nélkül lődörögniük, hiszen a többnemzedékes nagycsaládban várják a nagyszülők; s az édesanyák, édesapák nyugodtan dolgozhatnak a munkahelyükön. *A legegyszerűbb, a leg-gazdaságosabb és a leginkább „emberi” megoldás a XXI. században is minden európai nemzet számára mégiscsak a többnemzedékes nagycsalád.* Hány millió embernek kell még addig idő előtt meghalnia, betegségekben, kitaszítva, egyedül, nyomorogva szenvednie, amíg a polgárok és a politikusok rájönnek végre arra, hogy a többnemzedékes nagycsaládok visszaszervezése immáron halaszthatatlan kötelessége minden nemzetnek? Még akkor is, ha korunkban eme óhaj megvalósítása csak utópisztikusan, reményeinkben derenghet fel.

A fő kifogás a régi nagycsalád ellen az asszonyok hátrányos helyzete, a férfiaknak való kiszolgáltatottsága volt. Ám ezt urbánus értelmiségiek terjesztették, akik viszont sohasem éltek a paraszti nagycsalád munkaszervezetében; kapát-kaszát legfeljebb múzeumban láttak, nem görnyedtek vele a tűző napon a Csíki-medencében a pityókaföldeken. Példaképpül a kiscsaládban élő, „felszabadított, modern, nyugati” nőt és anyát állították a társadalom elé, aki munkaviszonyban áll. Ugyanakkor a nő, az anya továbbra is viseli az otthoni munka terheit. Előnyös-e a nő és az anya számára az, ha két munkakörben kell helytállnia? Még több függőséget akasztottak az urbánusok a dolgozó nők nyakába. Nyilvánvaló, a jövő többnemzedékes nagycsaládjai gyökeresen más társadalmi viszonyok között szerveződhetnek újra.

A többenemzedékes nagycsaládok visszaállításának az elodázhatatlanságát *elsősorban* a népesség egészségi állapotának, általános műveltségének és szociális ellátottságának a silányságával, az egészségügy, a közoktatás és a szociálpolitika csapnivaló helyzetével és a nemzet fogyásával indokoljuk. Természetesen más érveket, szempontokat, megközelítéseket is felvetünk a többenemzedékes nagycsaládok visszaszervezésének a szükségessége mellett. Az említett kedvezőtlen jelenségek mind-mind erkölcsi romlásunkra, a nemzet szétesésére, a társadalom szövetének lassú szétfoslására utalnak. Beteg, egyre silányodó társadalomban élünk. Klinikai és etikai értelemben is. *A társadalom alapvetőnek gondolt szövege fölfeslett: a kiscsalád régóta halódik.* A tisztességes családi kötelékben – közösségben – való felnevelődés hiánya miatt van a sok-sok viselkedési betegség, a rengeteg pszichopata (szociopata), a beteges és undorító önimádat (kóros nárcizmus), a nemi fogyatékosok megszáporodása, a pedaszténiások² és más devianciák tömege... és persze az erkölcsi fertő!

Meg egyébként is megvan még ma is a szemléleti alapja a többenemzedékes nagycsaládoknak a nemzet életébe való visszaszervezésére, amint ezt az észak-bácskai helyzetképet vizsgáló kutató feltárta: „Az emberi együttélés családdá való alakulásának folyamatában, az ember történetének és történelmének különböző szakaszaiban, más-más eszmék, megfontolások, célok érvényesültek (fajfenntartás, isteni parancs, gazdasági tényező, boldogságkeresés stb.). A család intézményének a szerepe és fejlődése ma is különböző, nemcsak a világ különböző részein és nemzeti körében, hanem közvetlenül környezetünkben is, attól függően, hogy falusi vagy városi környezetet vizsgálunk-e. A városi életmód, a gyári, hivatali munka és a városi fiatalság nagyobb fokú önállóságra való ráhangoltsága nem kedvez az ún. nagycsalád kialakulásának. Ellenben az, ami városban hátráltató tényező, illetve ezek hiánya, falun épp elősegíti, ha nem is a klasszikus értelemben vett és már meghaladott nagycsalád, de mindenképpen egy hozzá hasonló és annak jegyeit viselő családszerkezet kialakulását. A csak két nemzedék, azaz szülők és gyermekek együttélését biztosító, majd az utóbbiak felnőtté válását követően felbomló családforma *a paraszti életmód mércéi szerint nem adekvát, nem szokványos*, vagy ha igen, az csak különlakást

² Pedaszténiának (taníthatósági hátránynak, taníthatósági gyengeségnek) nevezzük azon iskolai gondokat, bajokat, nehézségeket, viselkedési zavarokat, amik a tanulót a képességeinek megfelelő iskolai teljesítmény elérésében akadályozzák; pedaszténiásnak ama tanulót, akinél effajta tüneteket észlelünk.

jelent. *Még a külön lakó nemzedékeket is három tényező szorosan összekapcsolja: a munka, a pénz és a szokások.*”³ (Kiemelés: V. Gy. – V. A)

Ám a nyugat-európai polgári „demokráciák” működésének visszasságai is azt mutatják, hogy a XX. század végére már egyértelművé vált: az önimádó, beteg nyugati társadalmakat szervező, a többnemzedékes nagycsaládokat szétverő, káros urbánus ideológiákon és megbetegítő harácsoláson túl kell lépnünk, és az intézményesültségek (művelődés, tudomány, közoktatás, egészségügy, nemzetgazdaság, bíróság, ügyészség, rendőrség, alkotmány stb.) működésének az irányultságát sürgősen meg kell változtatnunk, mert Földünk és kulturái beleroppannak a harácsoló-kizsákmányoló termelés, a bankvezérek uralma, a politikusok hazugságai, az elszegényedés, az elöregedés és az egyének elbizonytalanodásának, elmagányosodásának, számos betegségének a következményeibe: *a bolygó kultúráinak a fejlődése megrekedhet, és az emberiség evolúciós zsákutcaába szorulhat.*⁴

Új, tág értelemben vett, jobb, kedvezőbb kulturális szokásrend kialakítására van szükségünk a nemzetünk életében. Mindenfajta értelmes, hatékony, egészségesen élő, eredményes emberi közösség alapja a természetes szerveződésű többnemzedékes nagycsalád. A szemléletváltozás – ha még nagyon lassan is – szerencsénkre halad. A felismeréseket (pl. a nemzet végzetes fogását) nemes tetteknek kell immáron követniük. Újfajta magatartást, értelmesebb, hasznosabb tudást, közösségi bölcsességet kell terjesztenünk a nemzeti kultúránkban.

³ Bence Erika: A család szerepe és szerkezete falusi-paraszti környezetben az 1980-as években. In *Létünk*, 1989/5–6. sz., 701–711.

⁴ A fejlődés nem ugyanaz, mint az evolúció, ami a változások összegződése. A fejlődés (alakulás, növekedés, gyarapodás, keletkezés, valamivé válás) egy élőlény, egy dolog alakjának a változása, vagy valaminek teljesebb, bonyolultabb, magasabb rendű minőségi állapot, fokozat felé irányuló mozgása, ill. valaminek egyfajta mennyiségi gyarapodása. Amiképpen a fazekas keze alatt alakul a kancsó vagy a tányér; ahogyan a megtermékenyült petesejtből – a zigótából – a csecsemő kifejlődik; vagy amint a beszéd fejlődik. A fejlődésnek határozott menete, iránya, végpontja van, illetőleg lehet. A biológiai evolúció a gének másolódási hibáin, az ún. mutáción alapul, a természetes kiválasztódás mechanizmusa révén alakuló, időben végtelen, határozott irányultság nélküli folyamat. A kulturális evolúció a mémek másolódásán, azaz a kultúra közegében történő kiválasztódáson nyugvó mém-áramlás. A mém ugyanolyan replikátor, mint a gén. Köztük sok a hasonlóság, de alapvető különbségek is vannak a létezésükben. A mém lehet dallam, gondolat, jelszó, ruhadívat, edények készítésének vagy boltívek építésének módja. Erről lásd Dawkins, Richard: *Az önző gén*. Budapest, 1986, Gondolat Könyvkiadó, 237–251.

Az elégtelenül működő közösségek és a többnemzedékes nagycsaládok hiánya miatt széteshetik a nemzet, a társadalom és az egyén. E jelenség észlelhető káros következményei számosak: egészségügyi, érzelmi-erkölcsi, szellemi és teljesítménybeli válságok sorozata silányítja a nemzeti létezés minőségét, elbizonytalanodott, elmagányosodott, tartás nélküli, könnyen befolyásolható, terelhető és „megvásárolható” egyének tömegei élnek keserű, boldogtalan sorsukat.

Nemzetünk életében a nevelési, erkölcsi, nemzetgazdasági, egészségügyi stb. bajok és válságok sorozata főképpen a többnemzedékes nagycsaládok, a közösségek hiánya, a nagycsaládokban való felnevelődés hiánya miatt alakultak-alakulnak ki. *A többnemzedékes nagycsaládok visszaszervezése, a nagyszámú, vérségi-rokonsági kötelékben való felnevelődés és munkálkodás visszaállítása a nemzet megmaradásának a záloga.* Ennek megvan az elméleti háttere a szakirodalomban (humánetológia, csoportdinamika, evolúcióelmélet, etika, pedagógia, pszichológia, szociológia, néprajz stb.), tapasztalati háttere a szólások, közmondások, népmesék, népdalok sokaságában, és szociálpszichológiai kísérletek is fényesen bizonyítják, hogy ott, ahol nincs közösség, az egyén agresszív, depressziós, hisztis, apátiás... egy szóval *beteg lesz.*

A többnemzedékes nagycsalád szellemét is kiirtották a nemzetet romboló, idegen erők. S nemcsak a nagycsaládot, hanem mindenféle nemzeti, városi,

A Mészáros család 1914-ben

falusi, polgári közösséget, egyesületet, alapítványt, együletet is szétverték. Ha elszigetelődnek egymástól a polgárok, és *bizonytalanságban, magányosan, félelemben és szorongásban*⁵ élnek, úgy jobban tudják befolyásolni (manipulálni) őket a nemzetrontó politikusok és talpnyaló értelmiségük, bértollnokaik. Im-máron majd' egy évszázada nem a többenemzedékes nagycsalád szabályozza az egyén viselkedését, nem tartja őt egyensúlyban a közösséggel, a környezetével... mivel már nincs. (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a nagycsalád nem volt általános a nemzet szállásterületén, még a nagycsaládos vidékeken sem a nagycsalád volt az egyetlen családfajta, a falvakban csak a lakosság egy része élt nagycsaládi szervezetben a XIX. század végén, a XX. első felében.) A kiscsalád meg régesrég halódik, és ma már számos komoly, megoldatlan és megoldhatatlan gonddal küzd.⁶

A Hargita megyei öngyilkosságok vizsgálata alapján is ama következtetésre jutottunk, hogy az öngyilkosságot a rosszul működő család vagy az erős, jól működő közösségben való létezés hiánya okozza. Ez persze nem újdonság. Azért mutatunk rá mégis az öngyilkosságra, mivel az effajta viselkedés szélsőséges, jól szembeötlő. Jóval gyakrabban találunk ugyanis öngyilkosokat *a rosszul működő kiscsaládokban* (legyen az városi vagy paraszti kiscsalád), mint a tagjait erőteljesen támogató családokban. A közösségét vesztett, elárvult egyént ugyanis inkább fenyegeti az öngyilkosság, mint a jó közösségben élő.

Ám a rosszul működő kiscsalád, a gyenge közösség vagy a közösség hiánya önmagában nem elegendő ok az öngyilkossághoz. Hiszen előfordul az is, hogy a rossz családban, a gyenge közösségben vagy az egymagában élő nem lesz öngyilkos, holott kedvezőtlen társas környezetben él. De azt biztos állíthatjuk, hogy ama családokban, amelyekben még jó a közösség, összetartanak, legyenek bár városban vagy faluban, s vannak a tagoknak élő és szép hagyományaik,

⁵ A pszichiátriai és a klinikai pszichológiai tankönyvek többnyire akképpen foglalnak állást, hogy a két fogalmat meg kell különböztetni, s annak az alapja az, hogy a félelemnek van tárgya, a szorongásnak meg nincs (a szorongás tárgyaltan félelem, a félelem tárgyiasult szorongás). A különbség azonban nem a tárgynélküliségben vagy a tárgyiasultságban van, hanem éppenséggel a tárgy tudatosultságának a fokában. A szorongásnak is megvan a maga kiváltó tárgya, csakhogy az már a *nem-tudatosultság* állapotában leledzik. A szorongás lelki és testi mechanizmusa – ellentétben a félelemével – még mindig nem kellően tisztázott.

⁶ Erről lásd pl. Fekete Gyula: *Véreim, magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról* (Budapest, 1992, Magvető Könyvkiadó) című könyvét. A nemzet fogyásáról és az okokról rengeteg tanulmány jelent meg folyóiratokban is.

műveltebb a család, van élő hit, támogatják, szeretik a családtagok egymást, bíznak egymásban, azokban *nincs vagy statisztikailag jelentősen kevesebb* az öngyilkossági kísérlet és a halálos kimenetelű öngyilkosság. *A közösséget veszített, egymagában álló egyén ugyanis szétesik.* Szomatikusan is, mentálisan is, rossz a közérzete, mindennapi munkáját pedig kedvetlenül végzi. Mivel egyedül maradt, társak nélkül, támogatás, segítség nélkül, így közösségi energiát a rendszer életvitelhez nem kap. „A lelki energia emberek közötti közösségi energia, és csoportdinamikai törvényszerűségek hívják elő. [...] Közösségi energia emberi kapcsolat, vita, védettség, megbízhatóság, szeretet révén; az egyénnel szemben támasztott követelmények révén; tette, cselekvésre és feladatvégzésre való felhívítás és kérés révén keletkezik.”⁷ Vagyis közösségi keretekben. És ugyanez vonatkozik az összes pszichoszomatikus kóreredetre. Ugyanis jó közösség, jó család nélkül könnyebb megbetegedni a társadalmi és a környezeti terhelések hatására. Ha többen nemzedékes nagycsaládban élne a nemzet nagyobbik része, számos betegséget és egyéb satnyaságot elfeledhetnénk.

A többen nemzedékes nagycsaládoknak a nemzet életébe való visszaszervezésével nemcsak a nemzeti alapközösségeknek – a családoknak – a megerősítését, a burjánzó pszichoszomatikus betegségek megelőzését, a gyengén termelő nemzetgazdaság fejlesztését stb. érhetnénk el, hanem annak a *nemzetmentő politika és a nemzeti demokrácia megteremtésében* is hallatlanul fontos szerepe lenne. És a többen nemzedékes nagycsaládok visszaszervezésének nemzetmentő tervzetére hatalmas, évtizedeken, nemzedékeken át tartó gazdaság-, család-, szociálpolitikai, vidékfejlesztési stb. programokat lehet felfűzni.

Ugyan az öngyilkosságok száma csökkenőben van a kommunisták zsarnokságának ernyedése és az operettkommunizmusba való átmenet kezdete, 1980–81 után, ami örvendetes jelenség, ám vigyázat! Az öngyilkossági halálozás csökkenése társadalmi tünetváltást takar: más viselkedési zavarok (társadalmi devianciák) erősödnek fel helyette!

A mai Magyarországon 1983-ban vetettek véget az életüknek a legtöbben, szám szerint 4911-en, onnantól a felére apadt az öngyilkosság 100 000 főre jutó aránya. Ennek ellenére – más európai és egyéb országokkal magunkat összehasonlítva – nálunk továbbra is magas az arány. Világviszonylatban még mindig az élbolyban vagyunk.

⁷ Ammon, Günther: *Der mehrdimensionale Mensch*. (A többdimenziós ember) 2. Aufl. Berlin, 1995, Pintel Verlag, 105.

Az öngyilkosság okaira és megelőzésére is számos elméletet és módszert dolgoztak ki a mentálhigiénés szakma képviselői. Persze megoldást ugyanúgy nem lelnek a bajra, amint a többi viselkedési zavar megfékezésére sem találtak. Azért nem, mert rossz helyen keresik. A tömegesen előforduló öngyilkosságoknak ugyanis az egyik rendkívül egyszerű és alapvető oka: a többnemzedékes nagycsaládoknak a sajtó hiánya a nemzet életében. E felismerés azonban mind ez ideig még nem sikerült a mentálhigiénés szakmának. De hát mi sem állítjuk azt, hogy ha többnemzedékes nagycsaládok alkotnák a nemzet legalapvetőbb közösségeit, akkor nem lenne egyetlen öngyilkosság vagy viselkedési zavar sem. Lenne, csakhogy *a mértékük lenne lényegesen kisebb*, és jóval kevesebbe kerülne a megelőzésük és a gyógykezelésük, mint manapság, a halódó kis-családok társadalmi közegében.

A szakemberek – már jó ideje – az öngyilkosság különféle összefüggéseit annak bonyolultsága és a botladozó megelőzési kísérleteik igényével próbálják megragadni. A biológiai pszichiátria, a szociálpszichiátria, az epidemiológiai

Négynemzedékes matyó nagycsalád a korosztályokhoz illő öltözetben, 1906-ban

adatok és a társadalmi-gazdasági változások elemzése, az attitűd- és terjedés-vizsgálatok, a kultúra sajátos jelentést tulajdonító szerepének a vizsgálata mind-mind az eszköztárunkba tartoznak. Mindhiába. Pedig mi sem vagyunk eleve öngyilkos nemzet, amiképpen egyik sem az. A pszichiátria felfogásában az öngyilkosság összetett biológiai, pszichológiai és szociokulturális folyamatrendszer végpontja, egyéni és társadalmi tényezők egymásra hatásának az eredménye. Ellenben a bizonikai felfogás szerint az öngyilkosság legfőképpen a többnemzedékes nagycsaládok hiányának, a halódó kiscsaládok és egy megroggyantott társadalom egymásra hatásának a következménye.

Noha az öngyilkosságban nyilvánvalóan biológiai hatótényezők is szerepet játszanak, ám senkinek sincsen a génjeibe beleírva az elkerülhetetlen öngyilkos magatartás. A jó család, a jó közösség, a helyes és megfelelő nevelés befolyásolják és fel is függesztik egy-egy nem megfelelő géncsoport működését. A hosszú-hosszú egyedüllét, a tartós munkanélküliség, a sorscsapások, a gyász- esetek, a veszteségek, az életfeltételek elnehezülése, a rosszul működő, közösségi energiával nem vagy alig bíró csoportok nyilvánvalóan növelik az öngyilkosság kockázatát. A társadalom bizonyos csoportjai (idősek, magányosok, serdülők, megterhelő, feszült, veszélyes környezetben dolgozók, öngyilkosságot már elkövetettek hozzátartozói, kirekesztettek, hátrányos helyzetűek, depriváltak) stb. nagyobb veszélyeknek vannak kitéve, mint a privilegizált csoportok.

A legtöbb öngyilkosság hátterében – hangoztatják egyes szakorvosok – a fel nem ismert depresszió áll. A hangulatzavarok előfordulása a leggyakoribb lelki bajok közé tartozik. Élete során sok-sok ember komoly depressziós szakaszon esik át, s ennek nagy az öngyilkosságra való veszélye. A kezeletlen depressziós betegeknél tényleg fennáll a magas öngyilkossági kockázat. Viszont a depresszió legtöbb fajtája jól befolyásolható, így az e betegség által okozott öngyilkossági kockázat csökkenthető! Csakhogy a legtöbb, közösségi szempontból egészséges többnemzedékes nagycsaládban az efféle zavarok gyakorisága meglehetősen kicsi. Ezért is igen fontos a jó, szerető közösségben való létezés, munkálkodás, hiszen az effajta közösségeknek, családoknak igen nagy az öngyilkosságot és az egyéb devianciákat megelőző szerepük.

Persze, ha egy nagyon bensőségesnek gondolt közösség – a család – külső hatásokra bomlik, halódni kezd, akkor annak számos kellemetlen családi, egyéni és társadalmi következménye lesz. A többnemzedékes nagycsaládokat szét tudta bomlasztani az iparosítás, a tőkepénzesek kapzsisága, harácsolása,

vagyis a tőkével rendelkező ember természetének e jellegzetes vonása, valamint a földbirtokviszonyok merevsége. Ám ha a jövőben erős, hatékony törvényekkel is vigyázunk majd a többnemzedékes nagycsaládokra, akkor minden szempontból „egész”-ségebb lesz a nemzet.

Az egészséges életmód előmozdítása csak és kizárólag olyan közösségekben lehetséges, amelyekben a családtagok szeretik, kedvelik, segítik, védik, óvják, gondozzák, ápolják, támogatják egymást, és bármikor, bármilyen körülmények között számíthatnak egymásra; ugyanakkor más embereknek, más családoknak is a segítségére vannak. Amiképpen ez régebben volt a paraszti kultúrában. Mindaddig azonban, amíg halódó kiscsaládok alkotják a nemzet alapját, és azok tömegeiben élnek egyre betegbbé, műveletlenebbé, elhízottabbá váló honfitársaink, az egészséges életmód hirdetése sikertelen lesz. Viszont a többnemzedékes nagycsalád szerepeinél, feladatainál fogva kiváltképpen alkalmas arra, hogy benne mentálisan is egészségesek legyenek, ill. maradjanak a család tagjai. Persze a nemzet társadalmi-termelési körülményeit is jól kell igazítani, ehhez meg *erős államra van szüksége a nemzetnek*.

Hihetetlen mennyiségű könyv, tanulmány van arról például, hogy miképpen legyünk boldogok, sőt: hogyan *kell* boldognak lenni – persze egyedül, nem ám közösségben, esetleg többnemzedékes nagycsaládban. Ez eszükbe sem jut a tömegtájékoztatásban szereplő lélekébüvároknak! Majdnem száz éve gyártják a nagy világmegváltó elméleteiket (akárcsak a filozófusok), s a boldogság eléréséhez recepteket adnak! Eddig ugyan egyik sem vált be – tömeges méretekben legalábbis nem. A „valósítsd meg önmagad; fedezd fel; kattanj rá; vedd meg, mert megérdemled; pörgesd fel magad; próbáld ki magad; élvezd az életet; járd a saját utadat; nagyot szakíthatsz; forradalmian új termék; mutasd meg magad...” butasága hódít az összeomlás előtt álló nyugati kultúrában és világszerte. A természetes közösségi létezés – a többnemzedékes nagycsalád – helyreállításáról viszont semmit sem mondanak. (Az önmegvalósítás helyett mi egyébként is az önmegalkotás fogalmat használjuk, de úgy, hogy az csak többnemzedékes nagycsaládban lehetséges; és a folyamat „eredménye” az egyéniség. Amiből oly kevés van ebben az eltömegesedett, megbetegedett, silány, elsatnyult, kiszikkadt társadalomban. Tehát alkotni, megalkotni önmagunkat, még jól működő közösségben is – fáradságos, vesződéses, kételyekkel teli feladat. Ám megjeleníti, kifejezi az egyéniséggé válás evolutív, vesződéses, de annál értékesebb jellegét.)

A pszichoterápia viszont? Amit a pszichológusok hirdetnek úton-útfélen? A „kócsing”, az identitásterápia, az ölelésterápia, az asszertív terápia, a családterápia, az evésterápia stb.? A mindenféle „csoportozás” behelyettesíti a természetes, vérségi-rokoni alapon szerveződő családot. Hatástalan vagy alig valamit érő terápiáik tömkelegéből áll az egész beteg nyugati kultúra! Megteremtődött a pszichológiai ipar, terápiáit iparszerűen űzi! Vajon csökkentek-e a csoportozásokkal, a terápiákkal a társadalmi feszültségek? Egészségesebbek-e ezen csoportok tagjai? Erkölcösebb, jobb lett a különféle munkahelyeken dolgozók egymáshoz való viszonya, vagy jobbak lettek a kiscsaládok?

Mások, a szintén segítőként tetszelgők, „közösségszervezőnek” mondják magukat, és alapvetően ugyancsak hatástalan tevékenységet folytatnak az elmagányosodott emberek között, mint az egyéb látszólagos, pl. internetes közösségeket létrehozók. Mindezekből hiányzik a *személyesség*, a naponta megélt bizalom, a „holnap is számíthatok rátok” érzése, amik egy-egy természetesen szerveződött közösség legalapvetőbb építői és fenntartói.

Székely Sándor családja 1910-ben

Egy sereg különféle, a fásult érzelmi életre, a rossz közérzetre ható gyógyszer, különféle erősítőszer, cseppek, táplálék-kiegészítők, gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású készítmények, gyógygomba-kivonatok, fogyótabletták, hajnövesztők, gyógyteák, afrodiziákumok, varázskövek, mágnesezett karkötők, piramisok, gyógylámpák, masszírozó gépek, férfi nemi erőt növelő szerek stb. vannak egyre nagyobb számban és változatos minőségben forgalomban, amiktől a beteg emberek azt remélik, hogy jobb lesz tőlük a közérzetük, lefogynak, meggyógyulnak, szebbek, vonzóbbak, kiegyensúlyozottabbak stb. lesznek. Vannak is efféle hatásai némelyikeknek, kétségtelen. Ám megint csak azt kell megerősítenünk, amit már korábban: egészségesen élni, belső szépséget sugározni, bölccsé válni csak és kizárólag jól működő, építő közösség által lehet, olyan közösség révén, amelyiktől bőségesen kap közösségi energiát az egyén, és ad ő maga is vissza közössége tagjainak. Amelyiknek gyenge az energiakészlete, vagy nincs neki, netán romboló a közösség, azokban unottak, kiábrándultak, fáradtak, betegek, rosszindulatúak lesznek a tagok. A halódó kiscsalád ilyenféle közösség: sok-sok évtizede gyengül az összetartó ereje. Hiányzik belőle a *közösségi energia*, nem halmozódhat fel, nem tárolódhat az egymás iránti szeretet, kedvesség, az egymásért való munkálkodás.

Önmagunk elfogadásáról papol – ez ám a fából vaskarik! – a magazinpszichológia és a bulvármentálhigiéné, s e káros liberális blablát a tömegtájékoztatási dolgozók is fújják nap mint nap, reggeltől estig, kritikátlanul. Nem tudják, miről is beszélnek. Mert hiszen az egyénnek a jól működő közösség tart tükröt, a jól működő közösség „árazza” őt „be”, a jó család és a jó közösség ismerteti meg önmagával; rendes közösségben fejlődhetik egyéniséggé, kellemes, becsületes, tisztességes, megbízható, tartással bíró felnőtt emberré.

Az ún. szakemberek és maguk az egyes emberek is – a tudatipar hatásos hírverése és a „meggyőzés” következményeként – a „fogadd el önmagad, légy önmagad” agyi vírussal fertőzik egymást immáron több mint fél évszázada. Nem a természetes, a jó közösségben élő, dolgozó ember az eszményképük. S mi az eredménye e fertőzésnek, e memetikai vírusnak? Önimádó, önző, jellemtelen, harácsoló, ingadozó hangulatú, gyermeteg, kisebbségérzettel küszködő, beteges, alkoholisták, könnyen befolyásolható, kábítószerező, bűnöző, elhízott, rákos emberi roncsok tömegei az egész világon. És ezeknek a gyermekei töltik meg az iskola padjait, és lesznek majd „szülők”. Csodálkozunk?

A nagycsaládban élő, felnövekedő gyermekeket maga a többnemzedékes nagycsalád „fogadja el”, *nem ők önmagukat*, s az ilyen gyermekek „identitását” nem kell „gyógyítani”, mert az szilárd. Azt a nagycsaládban tisztességesen, felelősséggel végzendő napi feladat alapozza meg, a családi szerepek egyértelműsége, a nagymama meg a nagybácsi, a dédnagypapa és a többi családtag, a vidámság és a humor, a szokás és a hagyomány. És a jól végzendő, együttes családi munkával „sikerélményhez”, elismert teljesítményhez, szeretethez, simogatáshoz, megértéshez, örömhöz, segítséghez is bőven jutnak a gyermekek, akik a többnemzedékes nagycsalád szorgalmas, egymásért, a szomszédságért, a tágabb lakóközösségért és a nemzetért dolgozó tagjaivá válhatnak.

Számos, mind ez ideig alig hatásos mentálhigiénés megelőzési programot indítanak egyesületek, egyházi intézmények, alapítványok, tudományos társaságok, rendőrség, egyetemek, főiskolák, droggözpontok munkatársai a megrontott ifjúság, a halódó kiscsaládok részére. Ilyenek a dohányzás-, kábítószer-, alkoholelles programok; iskolai agresszió- és konfliktuskezelés, egészségnevelés; képzések, tanfolyamok a társadalmi befogadás erősítésére, az előítéletek és a kirekesztés mérséklésére; terjesztik a jó párválasztás, a jó házasság és a meghitt családi élet fontosságát és sorolhatnak. Ám nem látjuk e serénységnek statisztikailag is mérhető eredményeit; nem látjuk e buzgólkodásnak a jótékony hatását a nemzet életében. Hanem azt, hogy sok-sok fiatal alkohol- és drog-fogyasztása, az általuk elkövetett bűncselekmények, diszkóbalesetek száma nő, a tanulmányi eredményük és a viselkedésük romlik; gyermekek és fiatalok tűnnek el, szöknek el otthonról hosszabb-rövidebb időre vagy végérvényesen, esetleg öngyilkosok lesznek; a felosztott házasságok, az élettársi kapcsolatok, a csonka családok, a leányanyák száma szintén növekszik... szóval a társadalmi devianciák rendületlenül szaporodnak mindazok ellenére, hogy óriási energia és rengeteg pénz megy el a visszaszorításukra, a szétesőben lévő társadalom megváltására.

Az ún. médiumok – rádió, tévé, sajtó, internet – munkatársainak a nagy része, a liberálisok, a feministák, a szocialisták stb. mentális szennyezése ellen hatékonyan csak a szilárd nagycsaládok és a sok-sok nemzeti polgári közösség és a faluközösségek lennének képesek védekezni. A hagyományos nemzeti, vidéki élet megannyi mozzanata tűnt el. Helyébe a gyógyos reklámokat, a ki-módolt hazugságokat, a szellemi-politikai manipulációt kaptuk. Elhomályosult az együtt végzett feladatokról, a földművelésről, az erdei munkáról, az állatokkal

való bánásról, az örömökről, a bánatokról, a betegségekből való gyógyulásról, az újszülött érkezésére való készülődésről, az öregektől ellesett tapasztalatokról és a halálról szóló tudásunk. A hagyományos paraszti világban édes volt a föld és a jó állapot testvérévé vált az embernek, aki a természettel szövetkezett a mindennapi feladatok elvégzésére, az élelem, a meleg, a nyugalom, a kikapcsolódás megteremtésére. És az ember sohasem állt önmagában: a faluközösség szigorú szabályai korlátozták, amiket nem szeghetett meg; s ha mégis megtette, súlyosan lakolt érte. A születéstől a halálig mindennek kötött rendje volt, még a vígságnak, táncnak, éneknek is; tudták az udvarlás módját, a szerelem szabadságának a határait, a házasságra való készülést, az ünnepek sorát, a betegek gyógyításának tudományát és a halottaikat megillető tisztességtételt. Ismerték az öltözködésüket meghatározó íratlan szabályokat, az egész esztendőn végighúzó serény munkákra, ünnepekre egyaránt kiterjedő naptári rendet. Bár a családi és a közösségi élet számos területét, a nemek és nemzedékek viszonyát – a mai rogyant, az urbánusok által „manipulált és individualizált” korunkkal szemben – az egyház és az állam szabályozatlanul hagyta, e feladatot a helyi

Többnemzedékes matyó nagycsalád a XX. század elején

közösség látta el, mégpedig az esetek többségében nem írott szabályozással, hanem a szokásjoggal. A szabályok megsértését büntette, ám a szabályozásnak – a közösség életkor és nem szerinti tagolódására vonatkozóaknak is – legalább ugyanakkora erőt kölcsönzött ama tény, hogy azokat *a falusi emberek belsőleg magukévá tették, utódaikat születésüktől e szabályok betartására nevelték.*

A kommunisták diktatúrája „...megszüntetett minden egyesületet, egyeletet, szövetkezetet, társaságot, közösséget, mely nem az ő szolgálatában állt. A családhoz nem mert nyíltan hozzányúlni. Mindent megtett azért azonban, hogy e köteléket lejárássa, kigúnyolja, kereteit meglazítsa, felbonthatóságát megkönnyítse. A leányanyaság álszent dicsérete mellett a világszerte erősödő szabadossággal párhuzamosan dicsőítette a nemi szabadságot, az egyén jogait a váláshoz, abortuszhoz, a szabad szerelemhez. Vicc, film, regény, videó, táncdalszöveg, kabaré tette nevetségessé a házasság előtti tisztaságot, a nyárspolgárnak nevezett házastársi hűséget, a megtartóztatás és szüzesség minden formáját. A minden társadalmi és vallási közösség felszámolására indított támadást kiegészítette a történelmi kötődések gyengítésére való törekvés, a magyar történelem osztályharca, marxista, internacionalista átírása, eszményeinek, hőseinek lejáratása, befeketítése. Ez az egészséges önbecsülést, a nemzettudatot tette nevetségessé. Fiatalságunk nagy része számára a hazafiság romantikus, idejétmúlt nacionalizmus, kisebbségbe szorult magyarjaink védelme revizionizmus, felesleges békétlenség fenntartása szomszédainkkal. Többségünkben és szomszédainkban élő magyarságkép torz, és ezért a magyar történetírás is felelős, igaz, hogy nem csak az elmúlt negyven év történelemkönyveinek köszönhetően; az igazságnak ellentmondó történelemszemlélet kialakítása századokkal ezelőtt már elkezdődött. Az egészséges jövőképhez, életkedvhez hozzátartozik a helyes identitástudat.”⁸

⁸ Körkérdés a népesedésről. Andrásfalvy Bertalan válasza a *Demográfia* szerkesztősége körkérésére. *Demográfia*, 1999/3–4. sz., 203–207.

KIÁBRÁNDULÁS

AZ IRODALOM, A BÖLCSELEM, A MŰVÉSZETEK VILÁGÁBAN

Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinne,
s azt is tudom, hogy el kell mennem innen,
de pattanó szívem feszítve húrnak
dalolni kezdtem ekkor az azúrnak,
annak, kiről nem tudja senki, hol van,
annak, kit nem lelek se most, se holtan.

Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség*

Gondoljunk bele, hogy 100 évvel ezelőtt például Ibsen darabjainak miért volt oly nagy sikere a színházba járó polgárok körében? Mert saját elhibázott, boldogtalan kiscsaládi életük kellemetlen, kedvezőtlen sajátságait fedezték fel bennük a színpadon. Mindenki a magáét. Mi lett volna, ha Ibsen hősnője, Nóra, többnemzedékes nagycsaládban nő fel, és ugyanolyanba házasodik? Vajon elhagyta volna a férjét és a gyermekeit, ha körülötte nagycsalád van? Bizonyára nem, hiszen ama gondok, bajok, viszályok, amik miatt Nóra ezt megtette, amik miatt kivált a lelkét nyomorító, *halódó kiscsaládból*, nem is alakulhattak volna ki többnemzedékes nagycsaládban. Mert hiszen ott az ellentétek megoldását segítik a nagycsalád tagjai; abban nem lehet sokáig sértődöst, „haragszom rád”-ot játszani, duzzogni, mint a kiscsaládban, mert a nagycsalád, éppenséggel a saját működési képességének a fenntartása érdekében, jól feloldja, megszünteti a bajt, legyen az a család tagjai közötti kisebb perpatvar vagy a családtag máshonnan hozott konfliktusa, pl. munkahely, udvarlás, iskola. Persze a többnemzedékes nagycsalád korlátozza is a tagjait közösségi érdekeinek megfelelően. *És ez így helyes!*

A szépirodalmi művekben egyre inkább az egyén elbizonytalanodása kerül előtérbe Európában, amikor a kiscsalád lesz az alapvető közeg és példa a polgárság és a gazdagodó parasztság számára. Ez pedig kevés – amint ezt ma már tudjuk. A regényekben, drámákban az egyén *elbizonytalanodását, elmagányosodását, elidegenedését* ábrázolják az írók, különösen attól kezdve, amikor már tömegesen adják ki a polgárság jeles írói a szépirodalmi műveket, vagyis kb. az 1800-as évektől kezdve.

Emlékezzünk Theodore Fontane *Effi Briestjére*. Házasságtörése menekülés a magányból – a kiscsalád fojtó magányából. Vagy Gustave Faubert *Madame Bovary*-jára. A sivár kiscsaládi környezetéből szabadulni óhajtó, szerencsétlen nő – Emma – szükségszerűen elbukik, öngyilkos lesz. Vagy ott van Lev Tolsztoj *Anna Kareninája*, egy érzelmileg tiszta, őszinte, szép nő, aki a muszka nemesi nagyvilági élet hazug, lelketlen körülményei között pusztul el. Strindberg *Julie kisasszonya* öngyilkos lesz. Németh László *Kárász Nellije* is érzi a kiscsalád szorítását, több akar lenni belsőleg, mint ami abban megadatott neki. Szembeszegül a megszokottal, ám vállalnia kell a paraszti társadalom által rárótt hagyomány megtörésének a következményeit. Nagyjából hasonló kérdéskört dolgoz fel Wass Albert regénytrilógiájának a harmadik darabja, az 1959-ben írt, sok kiadást megért és több nyelvre lefordított, leghíresebb regénye, *A funtineli boszorkány*, a gyönyörű, ám magányos Nuca története.

Somogyi Tóth Sándor legjelesebb művében, a *Próféta voltál szivem* címűben a család már nem is létezik. A kommunisták rémuralma elleni 1956-os forradalom vérbefojtása után kiábrándult értelmiség kiúttalanságát, „elkurvulá-

Csikmenasági nagycsalád (1940-es évek)

sát” ábrázolja az író, bemutatva a terrorkommunisták megpuhult diktatúrája szellemi életének elzüllött alakjait. Egy félrevezetett, idegenek által becsapott, immáron család nélkülivé váló nemzedék ez, amit korábban a „fényes szellők” hamis korszaka „lelkesített”, hogy azután a megdöbbenő hétköznapi tapasztalatok – az embertelen és gyilkos kommunista vezérek beteges és nemzetáruló politikája – következtében lemondjon mesterkélt eszményeiről, nemzedéki tudatáról, és felörlődjék, felmorzsolódjék a kommunisták véres pártjának aljas manipulációiban. *A család nélkülivé lett értelmiség tragédiájának ironikus ábrázolása e kisregény.*

Kolozsvári kitűnő Kossuth-díjas írónk – Szilágyi István – az 1975-ben kiadott, az I. világháború előtt játszódó regényében, a *Kő hull apadó kútba* címűben, egy szilágysági kisvárosban, Jajdonban (Zilah) éldegélő asszony, Szendy Ilka szemszögéből láttatja a családot veszített ember vergődését, meg-

Ünnepelőbe öltözött nagycsalád az 1920-as években

hasonlását. Ilka családja kihalófélben van, gutaütött anyja mellett küszködik a mindennapi feladatokkal és a lelki terhekkkel. Az álmos kisváros valóságát beteges képzelgéssel helyettesíti, s a torzult lélek megöli napszámos szerelmét, amikor az kivándorolni készül az Amerikai Egyesült Államokba.

No, és a gondolkodók! Miről is írnak az 1600-as évektől kezdve? Értékválságokról, elidegenedésről, hitetlenségről, a közösségek hiányáról! Keresnek valamit, ami a városi kastélyokból és polgárházakból nem látszik. Jansen, Pascal, Hume, a német idealisták, Erasmus, Spengler, Ortega y Gasset, Hartmann, Habermas, Hamvas... Másfelől a XIX. század elejétől: Széchenyi István, Szalay László, Csengery Antal, Lukács Móric, Eötvös József, Trefort Ágoston..., akik a magyar viszonyokat és azok visszasságait vizsgálták.

És mit vett észre Csokonai Vitéz Mihály a XVIII. század végén, amikor a polgárosodás hazánkban is szárnyra kapott? „Az enyim, a tied mennyi lármát szüle, / Miolta a miénk nevezet élüle.”⁹ Vagyis éppen a jó közösség hiányát panaszolta fel. És a többi költő is mind az egyén elesettségéről dalol: „A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnék szeliden, / és nézik, nézik a csillagok.”¹⁰ „Nincs többé ember. / Jéghideg ablaküvegre szorítom / homlokomat. Kibámulok. / Ha kiáltanék, se hallaná senki.”¹¹ „Most itt vagyok és feleletet várok. / Most akarom, hogy nyíljanak a záruk. / / Most akarom, hogy szóljon a titok. / Akarom tudni, Tenger, ki vagyok.”¹² „S mégis, magyarnak számkivetve, / lelkem sikoltva megriad – / édes Hazám, fogadj szivedbe, / hadd legyek hűséges fiad!” – könyörög nemzetéhez 1937 májusában József Attila a *Hazám* c. versében.

A nemzeti közösség hibáiról, fogyásáról, hiányáról írtak így vagy úgy korábbi jeleseink: Bartha Miklós, Ady Endre, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Zilahy Lajos, Féja Géza, Kodolányi János, Illyés Gyula, Fekete Gyula... mind-mind e sorba tartoznak.

„Új szellemi frontra van szükség – írta Zilahy 1935-ben –, amely fel-frissülve az idők szelében és felfegyverkezve a reformpolitika gondolataival, keresztül tudja törni magát a létraerdőn”¹³ – ez ma is időszerű. Új és magyar

⁹ *Az estve*

¹⁰ József Attila: *Reménytelenül*

¹¹ Dsida Jenő: *Nincs többé ember*

¹² Sík Sándor: *Tenger. VI. Magamat, íme, elhoztam Neked*

¹³ Zilahy Lajos: Új szellemi front. *Pesti Napló*, 1935. április 14.

világszemlélet kell, az országépítés munkája csak a népi erők rétegein kezdődhetik meg – szögezte le. S hasonlóképpen vélekedik Szekfű Gyula, a fölöttébb kiváló történész¹⁴ és a népi írók mind, akik a magyar nép egészének az új nemzettudatát óhajtották volt megteremteni, és a magyar sorskérdésekkel foglalkozának.

„Sajnos, a magyar antinómiák sokkal összetettebbek, semhogy egy kerítés-bedöntés, akármilyen valószínűtlen, hogy ennyire is jusson erőnk, megoldhatná őket” – fogalmazta meg Németh László *A magyar élet antinómiái* c. írásában 1934-ben, s ekképpen fejezi be tanulmányát: „A hivatali nemesség közé szívódott polgárság feladta hagyományait, majma lett a társadalmi élet magaslatain díszlő »családi bokroknak«, az ország egy bandaszerűen szervezkedő »első és második társaság« kezébe került; a tekintélytisztelet odaszegődött a pozíciók mögé, s elhagyta az érdemet; megsüvegelt méltóságosok sütkéreznek a színen sötét pletykák árnyékával hátuk mögött; a gondosan őrzött formák alatt elsenyved az élet, névmagyarosítással csinálnak magyarokat s álnemesi nevekkal nemeseket; az állások előtt ténfergő fiatalok közt a hitványság kiválasztása folyik; az egész vezető réteg s vele az önállóságától megfosztott társadalom züllik, mállik, a viszonyokhoz alkalmazkodni, bajai gyökeréhez nyúlni képtelen, pusztuló társadalom, a pusztuló társadalmak naiv optimizmusával...” Mutatis mutandis ma is ugyanezt írhatjuk.

A képzőművészek (elsősorban a festők, szobrászok) a XIX. század végétől egyre inkább önmaguknak gyártott, feslett, érthetetlen művekkel álltak-állnak elő, amit közülük sokan „polgárpukkasztónak”, „avantgárdnak”, „modernnek”, természetesen nagyszerűnek és persze korszakalkotónak értékelnek. Ám e jelenség is pusztán az alkotók elbizonytalanodására, elmagányosodására vezethető vissza, vagyis arra, hogy nem egy ellenőrző közösségben – pl. többnemzedékes nagycsaládban – nőttek fel, a közösség nem szabályozta-szabályozza a műveik létrejöttét, nem közösségeknek alkotnak, hanem egy már beteg társadalom hozzájuk hasonló, beteg tagjainak. Megvalósítják – úgymond – önmagukat, „művészkednek”, ám lényegében légüres térben, egymásnak, maguknak alkotnak (vagy már úgy sem). Műveik legnagyobbrészt semmitmondóak, balgák, s azokat ők maguk és a beteg kor zavaros agyú művészettörténészei igyekeznek

¹⁴ Szekfű Gyula: Valahol utat veszítettünk. *Magyar Nemzet*, 1943. XI. 7., 21., XII. 5., 19., 1944. I. 15. és 16.

nagy horderejűnek, kiváló művészi teljesítménynek, kimagasló kulturális értéknek beállítani. Minő tévedés! S a képzőművészeknek a mindennapokban való viselkedése is egy beteg társadalom beteg viszonyaira utal.

A nyugat-európai filmművészek azonban, a képzőművészekkel ellentétben, a II. világháború után, különösen századának a hatvanas-hetvenes éveiben, kiemelkedő alkotásokat is képesek voltak létrehozni – a sok bárgyú tömegfilmet ezerszámra gyártó USA-beli stúdiók mellett. Az olasz és a francia „új hullám” feltárta a nyugati társadalmak sivárságát, az elmagányosodást, pénzhajhászást, kiüresedést, kiégést, az értelmiség válságát, az érzelmi elszikenedést, a jövőkép és a közösség hiányát. A jeles rendezők munkái közül megemlíthjük Michelangelo Antonioni: *Az éjszaka, Vörös sivatag*; Federico Fellini: *Édes élet*; Elio Petri: *A tizedik áldozat*; Luchino Visconti: *Fehér éjszakák*; Dino Risi: *Előzés*; Claude Lelouch: *Egy férfi és egy nő* és Jaen-Luc Godard: *Bolond Pierrot* című alkotását. Aztán ott van Ingmar Bergmann, a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek kimagasló svéd filmrendezője. Egész életműve lényegében az emberi útkeresésről, a polgári kiscsalád válságáról, az abban lelkileg tönkrement, megbetegedett emberekről szól. Minálunk meg és szerte a már isteni szerencsénkre bukott

Váli többnemzedékes református család 1920-30 körül

„szocialista világrendszerben” a kommunisták undorító diktatúráját dicsőítette buggyant alkotásokban egy sereg elfuserált, szalasztott filmrendező.

A XX. század zeneszerzői is többnyire hasonlóan nyüves alkotásokkal rukkoltak elő, mint a képzőművészek: kakofóniát, zaj- és zöreizenét és egyéb idétlenségeket óhajtottak eladni „zeneműként” a nagyérdeműnek, persze hasztalanul. Szűk körnek gyártották azokat is. A rockzene és durvább változatai már kifejezetten a tömegtársadalom förmedvényei. Megdőböntő az ifjúságnak az elesettségét látni, amikor egy-egy magából kivetkőzött, ordító, vonagló, beteg „művészekből” álló zenekar fellépése alatt mindkét karjukat magasba tartva, néha síró szemekkel, ezerszámra ringatóznak és sikoltoznak a dübörgő, fülsiketítő hangszórók alatt, a nagyteljesítményű reflektorok pásztázó fényében. Kiáltó magány és reménytelen vágyakozás az óriási tömegben.

Az írók és a költők sem írók és költők már, hanem „dekonstruált” szöveget előállítók, vagy „hangköltészetet” gyártók. Silány, széthúzó, elerőtlenedett, fásult egyedekből álló társaságok ösztönözte „műveket” tákolnak össze, iparszerűen termelik azokat. Verset írni nem tudnak, regényeket írni nem képesek. Persze mindezen „alkotásukat” a bárgyú és agyament „művész értelmiségiek” fantasztikusnak, csodálatosnak, zseniálisnak, avantgárdnak hirdetik, s aki né- tán ellent mer mondani az ők urbánus értékelésüknek, azt hozzá nem értőnek, műveletlennek bélyegzik, és leszólják. Mindegyik elbaltázott, a közösségtől elszakadt „alkotónál” így van ez: a beteg szerzők, beteg művészek senyvedt műveket állítanak elő silány közönségüknek.

Hol van már a nemzet csodálatos zenei anyanyelve, a népzene, a népdal! Hol van a népművészet, a népköltészet, a népmese, a néptánc? Hol vannak a szólások, a közmondások? Miért érthetőek, egyszerűek, ugyanakkor mégis nagyszerűek? *Mert közösségi ellenőrzés mellett születtek, s mert nem beteges lelki és gondolkodású, valódi közösségeken kívül rekedt „művészek” hozták létre őket.* Évszázadokon keresztül irányt mutattak egy-egy faluközösségnek, tájegységek, vidékek lakosságának.

Az építészetre is rányomta bélyegét a hallatlan tudományos és technikai fejlődést hozó, társadalmában azonban bágyadt, elerőtlenedett korszak: a dekadencia évszázada, a XX. század. Egyfelől gigantikus, sokemeletes, rideg és sivár acél-, beton- és üvegépületeket húznak fel irodaházaknak, lakásoknak; másfelől egyhangú és csúnya lakótelepekre, panelházakba, újabban lakóparkokba, kis lakásokba zsúfolják össze az elszegényített embereket, akik a termé-

szettől, a földtől, a fénytől elzárva tengetik nyomorúságos, urbánus-liberális hazugságokkal degeszre tömött életüket.

Az egyik legszörnyűbb példája a dekadens építészetnek a Bauhaus-eszme magyar követőinek „kolház” (kollektív ház) tervezete, amiben válogatás nélkül lakhattak volna emberek. E beteges gondolat 30 évvel előzte meg az ugyancsak beteges nyugati kommunákat, és 60 évvel később érkezett, mint a „hamis tudatos” Karl Marx bődületes dőresége, miszerint a magántulajdon megszüntetése és az állam elhalása szükségképpen együtt fog járni az elidegenedett mindennapok szervezési csomópontjának, a monogám családnak a felbomlásával. A szerencsésebbek azok, akik a falvakban, a városok peremén még kertes családi házban élvezhetik valameddig a zöldet és a jobb levegőt. A családjukból kikopott, egyedül maradó időseket öregek otthonába, nyugdíjasházba hívják naponta a tömegtájékoztatási eszközökből ömlő, hamis reklámok. És már fel sem tűnik, megütközést sem kelt az, hogy Pécssett például „kertvárosnak” nevezi a népszáj azt a ronda és koszos kommunista gettót, ahol betonépítményekben több tízezer lakos csendes elsenyvesztése folyik.

A mentálhigiénés szakma még mindig nem veszi észre az eltömegesedés, a tömegtermelés és a tömegfogyasztás hajszolása és a tömegtájékoztatási eszközöknek a kiscsaládokra való káros befolyása okozta beteges társadalmi és gondolkodási folyamatokat, hanem azt hirdeti mindenütt, hogy *miképpen alkalmazkodjék az immáron megbetegedett egyén a beteg nyugati társadalom beteg élethelyzeteihez*. Hogyan legyen „sikeres” – *beteg emberként!* Egy ingatag, halódó kiscsaládban való felnövekedés óhatatlanul torzítja az egyének gondolkodását, cselekvését, lelkét, kapcsolatait, nemi irányultságát. Ezzel szemben a többnemzedékes nagycsaládban való fölnevelődés egészséges gondolkodással, nemes és szilárd emberi kapcsolatokkal, erkölcsös tettekkel, egészséges érzelmekkel ajándékoz meg bennünket.

Az urbánusok (a városi liberális elméletalkotók és véleményvezérek) sohasem nyugszanak. Újabban a „társadalmilag meghatározott nemmel” álltak elő („dzsender ember”, *sexus* versus *dzsender!*), és azt hirdetik, ez a legújabb romboló urbánus „méjnsztrím”, hogy nemi állapotát mindenki szabadon határozhatja meg! „A férfi és nő közti nemi megkülönböztetésre használt régi »sex« szót az ENSZ-ben és az Európai Unióban felváltotta a »gender« fogalma. Ez a fogalom azt sugallja, hogy minden szexuális orientáció – heteroszexuális, meleg, leszbikus, biszexuális és transzszexuális – egyenértékű, és a társadalomnak

ezt el kell fogadnia. Célja a »kényszer-heteroszexualitás« meghaladása és egy új ember megalkotása, akinek szabadságában áll szexuális azonosságát megválasztani és kiélni – biológiai nemétől függetlenül. A »gender mainstreaming«-nek való ellenszegülés diszkriminációnak minősül, és ezért diszkriminációellenes törvények segítségével büntetőjogilag üldözhető. A gender-ideológia a nyilvánosság háta mögött férkőzött be az állami intézményekbe, az egyetemekre, az iskolákba, sőt az óvodákba is. A *political correctness* lényegi magjához tartozik ezen ideológia elsajátítása, vagy legalább elterjesztésének előmozdítása az elhallgatás segítségével. Az ellene szót emelőknak kirekesztéssel, munkahelyvesztéssel és – közéleti szerepüknek megfelelően – kemény támadásokkal kell számolniuk a média részéről. ... Az ideológia képviselői, miközben a szabadság, a tolerancia, az antidiszkrimináció értékeivel operálnak, azon vannak, hogy eltöröljék a véleményszabadságot, kiiktassák a másként gondolkodókat, és programjukat totalitárius módon keresztülvigyék.”¹⁵ Kész paranoia! A halódó, legfőképpen városi kiscsaládokból kikerülő nemi fogyatékosoknak a társadalmi és állami intézményekben való megsaporodása az efféle, Nyugatról jövő badarságoknak is a következménye.

Mi lenne akkor – tehetjük fel joggal a kérdést –, ha az újkori szellemtörténetet, szépirodalmat, bölcseletet, vallásokat, tudományt, ideológiákat, betegségeket stb. a többnemzedékes nagycsaládok, a nagycsaládi közösségek felbomlásának a szemszögéből vizsgálnánk? Vagyis az egyén elbizonytalanodásának, elmagányosodásának szemszögéből? Merőben új vizsgálati, értelmezési szempont. *És ez a helyes nézőpont!* Mármint a többnemzedékes család vagy hadcsalád nézőpontja. Olyan ez, mint a Planck-állandó, a természetes logaritmus mérőszáma vagy a nehézségi gyorsulás értéke egy-egy bolygón. Ugyanis nem tőlünk, emberektől függ. Természeti állandók. Ugyanilyen a többnemzedékes nagycsalád is: *e szerveződés az ember természetes létezési közege*. Fel kellene végre ismerni, vagy újra felismerni! Ellenkező esetben, a kiscsaládok további halódásával, a nyugati kultúra is elenyészik.

¹⁵ Kuby, Gabriele: *A nemek forradalma*. Budapest, 2008, Kairosz Kiadó, 13–14.

A HALÓDÓ KISCSALÁD

A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz,
minden boldogtalan család a maga módján az.

Lev Tolsztoj: *Anna Karenina*

A család a nemzet egyik legfőbb alapértéke és legkisebb szervezeti egysége, intézménye, a házastársi (és újabban: az élettársi), ill. vérségi kapcsolatban együtt élők köre. Azonban vannak mifelénk is olyan zavaros gondolkodású, városi értelmiségi csoportok, amelyek Nyugatról jövő, idegen hatásra azt sugallják, vagy nyíltan terjesztik: a társadalom alapegysége már nem a család, hanem az egyén. E beteges gondolkodásnak csak az egyik következménye a házasság nélküli együttélés terjedése.

Szerkezete szerint különféle családfajtákat ismerünk, ezek gazdasági és érzelmi-szellemi alapokon szerveződnek. Nagyságuk, feladatuk koronként változik. A régi *nagycsaládban* kettőnél több nemzedék élt együtt, s patriarchális rendben, közösen gazdálkodtak, egy fedél alatt, egy kenyéren éltek. A *kiscsalád* többnyire a szülőket (férj, feleség) és a gyermekeket foglalja magában mindaddig, amíg a gyermekek, saját családot alapítva, a szülői családból ki nem válnak. A nagy- és a kiscsalád ma is létezik a magyarság körében, a gazdasági és társadalmi körülményektől függően akár egy-egy településen belül is, bár a kiscsaládok óriási többségben vannak.

E két jellegzetes családfajtán túl átmenetek alakultak ki. A kiscsalád még kisebb fajtája az *egyszülős* vagy *csonka család*; a szülők válása vagy az egyik szülő halála miatt jön létre. De úgy is, hogy az egyedülálló felnőtt, rendszerint nő, gyermeket vállal vagy fogad örökbe. A *vegyes kiscsaládban* a szülők vérrokon-ságban nem lévő gyermekeket hoznak előző kapcsolatukból az új kiscsaládba. A *nagyszülős kiscsaládban* a nagyszülők nevelik az unokákat. A *kibővített kiscsaládban* rokonok is vannak, mégsem nagycsalád, mert saját gyermekeket nevelő további családrészeket nem fog egybe. Kibővített az olyan kiscsalád, amelyikben a szülői család kibővül az egyik házas gyermek családjával; vagy megözyegyült szülővel, egyedülálló testvérrel bővül az egyik gyermek kiscsaládja. Nem tekinthető családnak a rokonságban nem lévő, több felnőttből álló háztartás, az egyedül élő felnőtt vagy a nemi fogyatékosok együttélése.

Ha a család tagjai a létfenntartás, pl. étkezés, napi kiadások költségeit teljes egészében vagy legalább részben közösen viselik, egy háztartást, *egycsaládos háztartást* alkotnak; ha több család vezet közös háztartást, *többcsaládos háztartást*. Az egy vagy több családot magában foglaló háztartást családháztartásnak nevezzük. A nemzedékek szempontjából osztályozva a család lehet egy-, két-, három, ritkábban négy-, esetleg ötnemzedékes.

Osztályozható még a család a feladatok (termelési, fogyasztási, utódnemzési), a házasság fajtája (monogám, poligin, poliandrin), a család bővülése (matrilokális, patrilokális), irányítása (patriarchális, matriarchális), összessége (teljes, csonka, újjászerveződött), a család történelmi változata (paraszti, nemesi, polgári, munkás), az egyén családdhoz való viszonya (származási, nemző, házasságkötéssel szerzett) és a családi szerepek szempontjából is. Ha minden osztályozási szempont (tényező, paraméter) minden lehetséges változatát képesek lennénk figyelembe venni, akkor a lehetséges családfajták száma pár paraméterféleség néhány változata esetében is több száz lehet.

A nemzet nagy családja Csíksomlyón, 2008 pünkösdjén

A *halódó kiscsalád* kifejezés egyfelől arra utal, hogy a család tagjainak a száma legtöbbször kicsi (pl. házaspár, illetőleg élettársi kapcsolatban élő pár¹⁶ és gyermekek), másfelől egy, a nyugati társadalmakban, a kapitalista gazdaságokban általánosan megnyilvánuló, beteg tömegjelenségre mutat: csak egy- vagy kétnemzedékes; a napi működése többnyire akadozó; összetartása gyenge, belső kapcsolatai ingatagok; külső, többnyire állami és önkormányzati segítségre szorul; a gyermekek felnőve kiköltöznek belőle, kétnemzedékesből egynemzedékesre vált; a teljesítménye alacsony; az idős házastárs halálával az egyik fél – főképpen a feleség – egyedül marad; sok a szabadideje a tagoknak; fogyasztási reklámokkal, választási jelszavakkal, politikai hazugságokkal könnyen befolyásolható, számos pszichoszomatikus kórkép jelenik meg benne stb. Mind-mind igen kedvezőtlen és káros jelenségek – a többnemzedékes nagycsaládok életéhez, a többnemzedékes nagycsaládhoz mint *nemzeti értékhez* viszonyítva.

Nem volt mindegyik család hajdanában sem többnemzedékes és nagycsalád. Család és háztartás a Magyar Királyságban sem volt változatlan. A hagyományos világ paraszti társadalmában általánosnak tekintett nagycsaládi rendszer mítoszát csupán romantikus feltevéseken alapuló megközelítés alakította ki. A néprajzi terepkutatások jobbára a XIX–XX. század fordulójának idejére és a két világháború közötti időszakra vonatkoznak, tkp. azon időkre, amelyekre a múlt század első felének adatközlői még vissza tudtak emlékezni. A hivatalos statisztika néprajzilag is felhasználható adatai csupán az 1870-es évektől állnak rendelkezésünkre. A magyar társadalom nagy többségét a XX. század közepéig kitevő parasztságnak a kor, nem, családok és háztartások szerinti alakulása fő vonalait tehát csak attól kezdve lehet felvázolni. A korábbi időszakok családszerkezetét a néprajzos csak levéltári kutatások alapján írhatja le, ám a források és a kutatás természetéből adódóan e leírás inkább csak helyi érvényű, nem a paraszti társadalom egészére illő.

A család mérete a XVIII–XIX. században növekedett meg minálunk, majd a XX. században a nyugati polgári világban szokásos kiscsalád hódított magának ismét teret. A kis- és a nagycsaládos országrészeink vegyesen helyezkedtek el. A kiscsaládok a Tiszántúl északkeleti részein s a hozzá kapcsolódó Kelet-Felvidéken (Ung, Bereg és Ugocsa vármegyékben, a Kárpátalján), a Szepességben,

¹⁶ Élettársi kapcsolatban együtt élő pár: a magukat annak valló, törvényes házasságot nem kötött, tartósan élettársi közösségben élő férfi és nő.

a Kisalföldön és tágabb környékén voltak jellemzőek. A Felvidék középső része és a Délvidék nagycsaládos országrészeink voltak (lásd pl. a szláv zadrugát, ami családi közös gazdálkodás, házközösség volt; több, általában közeli rokonságban álló felnőtt és családja alkotta, tagjainak a száma 15-40 között mozgott; a Balkánon sokfelé megtalálható volt). A Magyar Királyság egészében azonban a kiscsaládok vannak többségben. De mindig jelen volt és van a köztes fajta, a bővített család.¹⁷

Az idegen kommunista imperialisták parancsára megalakított termelőszövetkezeti csoportokkal¹⁸ (téeszcsé), majd a termelőszövetkezetekkel megszűntek a paraszti családi üzemek, a parasztgazdaságok, és maguk a még meglevő bővített családok is gyors bomlásnak indultak. A vidéki élet egész rendje, az emberek öltözete, viselkedése, a házak külseje és belseje, az emberek közötti kapcsolatok – sajnos – gyökeresen és hátrányukra változtak.

A kiscsaládban nincsenek olyan sokszínű, sokoldalú családi és munkakapcsolatok, mint a többnemzedékes nagycsaládban. A nyugati társadalmak több száz éve tartó, tőkés termelési viszonyainak a baljóslatú folyamatai a kiscsaládokra igen rossz hatással vannak: kialakul a tömegtársadalom, megjelenik az elmagányosodás, az egyedüllét, a lelki-szellemi elsivárosodás, az érzelmi elszikesedés, s ezek következményeként az egyének tömegei testi-lelki betegségekben szenvednek. A kiscsaládokból hiányoznak a több nemzedék együttéléséből származó, igen kedvező nevelési helyzetek, a sokféle szerep, a szép hagyományok, a családi szokások, munkafogások eltanulása, az érzelmi gazdagság, a szellemi üdeség (népdal, népköltészet, szólások, közmondások, népművészet, a munka és a tanulás megbecsülése, az idős emberek tisztelete stb.).

A moldvai csángó magyaroknál még ma is a nagyméretű család és a mély vallásosság az életük, a fennmaradásuk alapja az idegen közegben. A csángók napjainkban is úgy vélik, hogy *a nagy család a szép család*. Jeles napokon, ünnepeken számosan összegyűlnek, körülülük az asztalt. Ám Földünk más részein is léteznek még, maradtak még sok tízfős nagycsaládok: Kínában, Brazíliában, Indiában, Afrikában, Hátsó-Indiában. És micsoda véderőt képeznek a család-

¹⁷ Fél Edit – Hofer Tamás: *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Budapest, 1977, Balassi Kiadó, 13.

¹⁸ A kommunisták erőszakos mezőgazdasági „kollektivizációja” eleinte csak egyes munkák közös elvégzésére szorította rá a parasztokat, és ún. termelőszövetkezeti csoportba kényszerítette őket.

tagoknak azon mostoha életkörülmények között! Vajon meddig még? Ugyanis az erőszakos és tolakodóan terjeszkedő, globalizálódó nyugati kultúra tönkreteszi, szétzülleszti őket is.

„Az ázsiai civilizációban a családi kapcsolatok szerepe más, mint az individualista nyugatiban. Nem merülnek fel társadalombiztosítási költségek, mert eltartja a család idős hozzátartozóit, ápolja, gondozza és felneveli a gyermekeket is a család jövedelméből. Vállalják a szerényebb életszínvonalat, az ellenszolgáltatás nélküli munkát. Így nem jelent pénzben kifejezett költséget a gazdaságnak ez a tevékenység. A versenyzést ténylegesen vállalt áldozatokkal pedig nem tiltja a nemzetközi kereskedelem szabályozása. Az ugyanis nem dömping, hanem valóságosan olcsóbb termelést jelent. Mondjuk ki nyíltan: ez a tény Európát satuba szorítja. Már most is, s még inkább gond lesz a jövőben. A fejlett világnak szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy a gazdasági verseny civilizációk, rendszerek versenye is. Nem lesz mindegy, ki, hogyan, milyen költségekkel oldja meg az életpályák finanszírozását. A nemzetközi verseny-

Moldvai csángó többnemzedékes nagycsalád

képességet befolyásolja, hogy mekkora eltartotti terhet visz a vállán egy-egy gazdaság aktív népessége, s mibe kerül az a vállalkozóknak.”¹⁹

A néprajzi kutatásokban mindig is kiemelt volt a nagycsaládi szervezet. Különösen érvényes ez a palócoknál végzett vizsgálatokra (Hont, Nógrád, Kis-Hont, Gömör, Torna, Abaúj vármegyék). Ott e családfajtát már a XIX. század végi tanulmányok szerzői – Istvánffy Gyula, Pintér Sándor, Reguly Antal – is jellemzőnek tartották.²⁰ A XIX–XX. századi paraszti nagycsalád életének és rokonsági szervezetének megismerése a néprajzosok fontos feladata volt. Fél Edit az elsők között tárta fel, még 1944-ben, a paraszti nagycsalád szerkezetét és működését.²¹ Morvay Judit a palóc nagycsalád életét írta le 1956-ban,²² majd összegezte a nagycsaládi szervezet hazai elterjedésének adatait, és összevetette a környező országok népeinek hasonló családfajtáival a Kelet és Nyugat között elhelyezkedő magyar népi kultúrával foglalkozó I. magyar néprajzi kongresszuson.

Sajnos, a polgárosodás terjedésével lassan bomlik a többnemzedékes nagycsalád is. Ám nem a polgárosodás a ludas e jól működő és szerencsés családszerkezet szétesésében. E meglehetősen kedvezőtlen folyamatnak a legfőbb oka – utólag látva – *a népesség növekedése, a földbirtokrendszer visszasságai, az ipari tömegtermelés megindulása*. S ezek, mint vörös vírus a nemzetet, bomlasztják a többnemzedékes nagycsaládot. Mert a népességtömrölések (a városok) közepébe vagy közelébe telepítik a tőkével bíró kizsákmányolók a gyáraikat, üzemeiket az olcsó munkáskezek miatt, a falvakból meg özönlének az ipari központokba a „jobb élet” reményében az elszegényedő, megalázott parasztok, telkes jobbágyok, zsellérek. Nem is beszélve a falvaknak a terrorkommunisták zsarnoksága idején történt tudatos elsorvasztásáról. A kommunisták számára ez volt a „modernizáció”! Diktatúrájukban – Nemeskürty István szerint is²³ –

¹⁹ Botos Katalin – Botos József: Vénülő Európa. *Magyar Nemzet*, 2007. január 12.

²⁰ Gecse Annabella: „A koma a rokonnál is előbbrevaló...” Baraca családszerkezete és rokonsági rendszere a 20. század első felében. *Gömörország*, VI. évf. 1. sz., 2005.

²¹ Fél Edit: A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson. In Fél Edit – Hofer Tamás (szerk.) *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Pozsony, 2001, Kalligram Kiadó.

²² Morvay Judit: *Asszonyok a nagycsaládban. Mátraaljai palóc asszonyok élete a múlt század második felében*. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.

²³ Nemeskürty István: *Magyar századok. Gondolatforgácsok a nemzet életrajzához*. 2., átd. kiad., Budapest, 2009, Szent István Társulat – Szabad Tér Kiadó. (digitális kiadás)

„a rendőri jellegű bosszún túl a legkártékonyabb hatalmi beavatkozás a földművelő parasztság sárbatiprása... Különös, hogy a »nép« uralmát kivívni ígért diktatúrák milyen elszánt következetességgel látnak mindig a parasztság kiirtásához. Már a francia forradalom idején is. Amit pedig Sztálin művelt, az tömeggyilkosság. A hódító hatalom a munkásosztályból toborzott szervezők közreműködésével elvette a parasztoktól a nekik ígért, nekik osztott termőföldet. A háziállatokat is, a lovakat és a teheneket is. Nem ismerek nyilvántartást – talán nem is készült ilyen – *az öngyilkosságba kergetett parasztok számáról.* (Kiemelés: V. Gy. – V. A.) [...] Ha valaha igaz volt az a műveltnak álcázott nemzetköziség-hívő gúnyolódók által csúfolt nézet, hogy a magyar nemzet alapja a »nacionalisták« szerint a paraszt: akkor most bebizonyult. Kihalásra ítélték a nemzet fenntartóját. A parasztnak öltöztetett, munkásként elővezetett szervezők viszont ottfelejtődtek a faluban. Ma is ott vannak. Kemény kézzel

Többnemzedékes nagycsalád Bakon, 1900 körül

biztosítják a régi szép időkben kommunistának nevezett pártjuk győzelemhez szükséges szavazatmennységét. Az ügyesebbje a városban, a közigazgatásban és a »nagypolitikában« maradtakat utánozva és követve saját tulajdonává »nemesíti« a közvagyonot.”

A XIX–XX. század fordulójától a társadalmi változások és a polgári földtulajdon megszilárdulásának következtében a nagycsaládok száma a nemzet szállásterületén csökkenni kezdett, helyettük mindinkább a patriarchális kiscsalád vált uralkodóvá. A családfő irányítása alatt együtt gazdálkodó nagycsaládokat felváltotta a szülőket, gyermekeket (esetenként nagyszülőket) magában foglaló kiscsalád. Ebbe az oldalági leszármazottak már nem tartoztak bele, így létszámuk is jóval alacsonyabb, általában 2–15 fő volt. A következmények súlyosak, pl. terjedt az egykézés, aminek anyagi háttere is volt. A népi írók a múlt század húszas-harmincas éveiben már felfigyeltek a nemzet fogyására, e súlyos nemzeti bajra. A család nem akarta, hogy a vagyon feldarabolódjék. Jobbára csak a szegényebb családokban volt több gyermek, de több is halt meg az akkoriban még gyógyíthatatlan betegségek következtében kiskorában.

A polgárosodással, a gyárak táj- és településromboló hatásával, az ipari tömegtermelés térnyerésével a hagyományos paraszti világ fokozatosan eltűnik. „Az első világháború után nagy iramban megindult a *kivetkezés*, a hagyományos paraszti életforma átalakulása, kultúrák keveredése és a paraszti ismeretek kopása. Ez a folyamat meggyorsult az utóbbi fél évszázadban, amikor megszűntek az olvasókörök, gazdaegyletek, gazdabálok, egyszóval a gazdaközösség találkozóhelyei, és szétesett a több nemzedék együttélését szolgáló nagycsalád.”²⁴

„A mi ellenmégünk csakis az lehet – írta Féja Géza 1937-ben –, hogy új történelmi-társadalomtudományi gondolkodás alapköveit rakjuk le. Gondosan megvizsgáljuk azokat az építményeket, melyeket igazolásként rántanak elő az uralkodó rendszerek. Megvizsgáljuk, hogy milyen emberi és nemzeti sors jut az általuk szentesített szervezetekben, gazdasági és társadalmi keretekben a nép egészének. Megvizsgáljuk, hogy melyik réteg akart ösztönösen szerepet biztosítani a magyarságnak Közép-Kelet-Európában. Egyszóval a magyar történelem műhelyébe igyekezzünk bevilágítani. Bepillantunk az örök magyar történelem »műhelyébe«, igaz, hogy csak egy pillanatra, de ez a világos pillanat, mely igyek-

²⁴ Szentí Tibor: *Paraszttvallomások. Gazdák emlékezése Hódmezővásárhelyről*. 2. jav. és teljes kiad., 2004, 24. (digitális kiadás)

szik megragadni a szellem és a megérzés minden fegyverét, talán némi világosságot vet az egész népsorsra.”²⁵

De hát nem is kell nekünk olyannyira elméletieskednünk. Nemzetünk bölcsessége közmondásokban, szólásokban, mesékben, dalokban, költészetben tárja elénk kincseit, az évszázadok során felhalmozott közösségi tapasztalatokat, és közöttük számosan vannak olyanok, amelyek a családi életre, az emberek közötti kapcsolatokra vonatkoznak, és figyelmeztetnek a helytelen magatartásra. Ezeknek a vizsgálata bőven ad támpontokat számunkra ahhoz, hogy a többnemzedékes nagycsaládok előnyeit is felismerhessük.

Az ipari munkahelyekre bejárók számának a növekedése a hagyományok pusztulását hozta a falvakban. Más lett a család feladata, a nagycsalád helyébe a kiscsalád lépett. „Juhászokat, cselédeket, napszámosokat, kisparasztokat, vályogvetőket, favágókat lehetett találni a bejáró dolgozók apjai között. Foglalkozásaik és átmeneti munkatársulásaik egyre homályosodó emlékké váltak jelenkorunkban.”²⁶ S egyéb kellemetlen változásokat, betegségeket is hoztak a társadalmi átrendeződések a falusi családokban. A kommunisták parancsára végrehajtott mezőgazdasági termelőszövetkezet-szervezés a falusiak neurotikus megbetegedéseinek az elszaporodását vonta maga után – amint ezt Juhász Pál 1965-ös és későbbi vizsgálatai a szabolcsi Csengersima községben kimutatták.²⁷ A családi gazdálkodás esztendeiben a faluban nem volt szorongó, levert, iszákos ember. Viszont néhány évvel a termelőszövetkezet durva megszervezése után Csengersima lakóinak egyharmada már lelki panaszoktól szenvedett. A neurózis többek között ama parasztcsaládoknál jelentkezett, amelyek – mielőtt a termelőszövetkezetbe kényszerítették őket a kommunisták – közepes nagyságú földbirtokkal rendelkeztek, majd aztán a „téesz”-ben a jövedelmük ténszerűen csökkent. Más családoknál nem a sanyarú sors volt a betegséget kiváltó tényező, hanem a saját gazdaság és az arról dédelgetett álmok szertefoszlása. Főképpen az idősök lelkét törte össze az, hogy a máséban kell dolgozniuk, elveszítették a függetlenségüket és azzal együtt a büszkeségüket, emberi tartásukat. Azok, akik korábban cselédsorban éltek, az uradalomban elszenvedett megaláztatás

²⁵ Féja Géza: *Viharsarok. Az alsó Tiszavidék földje és népe*. Budapest, [1937.] Athenaeum, 8.

²⁶ Szabó László: *A munka néprajza. Tanulmányok a magyar paraszti munka- és üzemszervezetről a XVIII–XX. századból*. Debrecen, 1997, Ethnica Kiadás.

²⁷ Juhász Pál: Egy kelet-magyarországi falu lakói neurózisának szociogén kórokai. *Magyar Tudomány*, 1970, 90–103.

és bizonytalanság újjáéledését látták a „szocialista mezőgazdasági nagyüzemben”. Mások ama változást nem tudták elfogadni, hogy míg a sajátjukban maguk irányították a munkát, a termelőszövetkezetben parancsoltak nekik. A parasztság tömegei veszítették el azt az érzést, hogy a sorsukért saját maguk a felelősek. Sokan a közeli városban vállaltak munkát, ingázók lettek.

Most néhány szomorú kiscsaládi esetet ismertetünk röviden, az okok boncolgatása nélkül, amelyek nem történhetek volna meg, ha *a szereplők többnemzedékes nagycsaládban éltek volna*. Egy dolgot megemlítünk azonban mégis. A nyugati társadalmakban már régóta, mintegy kétszáz éve, a nagy tőkével bíró egyének szorgalmazta, minél nagyobb haszon elérését célzó (harácsoló) tömegtermelés hatására terjed az az egyelőre kiirthatatlannak tűnő agyi vírus, ami arra ösztönzi az egyébként halódó kiscsaládban felnövekvő gyermekeket (persze az egyéb társadalmi körülmények is fertőzik az agyakat), hogy költözzenek külön a szüleiktől, építsenek saját házat vagy vásároljanak saját lakást maguknak – többnyire banki hiteltől. Ez az igencsak torz gondolkodási és cselekvési irányultság teszi tönkre a nyugati társadalmakra olyannyira jellemző tömegtermel-

Balogh tanító családja az 1920-as években Zabolán

léssel és az ahhoz társuló, mély társadalmi igazságtalanságokkal a kiscsaládokat és az egyéneket, és okozza a legkülönbébb civilizációs betegségeket.

Jellemző e torz gondolkodásra, amit nyugodtan nevezhetünk betegesnek is, hogy a hirdetői – a magazinpszichológusok és nyomukban az ügyben járatlanok is – „szociálisan éretlennek” nevezik ama fiatal férfiakat és nőket, akik a húszas éveik végén, vagy később is, még a szüleikkel, az édesanyjukkal laknak a szülői házban vagy lakásban, nem költöznek albérletbe, vagy nem bérelnek lakást maguknak; nem siettetik „felnőttté válásukat”, mert – e fertőzött gondolkodású pszichológusok szerint – kényelmesebb „örök gyerekként, felelősségvállalás nélkül” éldegélni. Az életkoruk szempontjából felnőttek, az önálló család alapítása szempontjából viszont gyermeknek tartják az ilyeneket a televíziókban, a rádiókban és a bulvárlapokban a pszichológusok. Nevet is adtak e jelenségnek: Pán Péter-szindrómaként emlegetik, és „pszichoszociális fejlődészavarnak” bélyegzik.²⁸ Ám ha a nagycsaládi közösség felől nézzük e jelenséget, akkor lehetségesnek véljük, hogy talán éppen ez tereli egyszer csak, egy-két nemzedéken belül az emberek gondolkodását abba az irányba, hogy mégis csak jobb egy nagyobb családban, közösségben élni, hiszen úgy jobb az egyének és a családi közösségek esélye arra is, hogy a mai világ romboló hatásai, agyi vírusai, banki elnyomórításai ellen sikeresebben védekezhessenek.

Most már ismerjük e memetikai vírusnak, az újabb és újabb halódó kiscsaládok létesítésének – e kényszerbetegségnek – az ellenszerét: s ez nem más, mint *a többnemzedékes nagycsaládok visszaszervezése a nemzet életébe, a többnemzedékes nagycsaládokban való létezés*. Amíg azonban nem kezdünk hozzá a „védőoltásokhoz”, a kényszer megtöréséhez, vagyis a nemzet tagjai gondolkodásának, szemléletének a többnemzedékes nagycsaládok létesítése felé való átírányításához, addig maradnak a szokásos kiscsaládi veszekedések, a családi erőszak, a család kiirtása, a válások, a csonka családok, az élettársi kapcsolatok, a népességcsökkenés, az elhanyagolt, szegény gyermekek, a sodródás, a viselkedési zavarok, a nemi fogyatékosok „házassága”, a „társadalmi nem” (a dzsender) kényszerítése, az egyedüllét, a magány, a bizonytalanság, az idegeskedés, a gyomorfekély, az alkoholizmus, a drog- és gyógyszerfogyasztás, az immunrendszer további gyöngülése és a legkülönbébb népbetegségeknek a terjedése.

²⁸ Sir James Matthew Barrie (1860–1937) skót író mesehőséről – Peter Panról – kapta a nevét a jelenség.

Tudjuk, hogy ennek nem kell így lennie, és hogy okosan változtatni lehet mindezen – bölcs, messzelátó államférfiakkal és polgárokkal együtt.

* * *

I. történet. Két, ötvenes éveiben járó fiútestvér, az egyiknek kettő, a másiknak három nagy gyermeke van. Mindketten kitűnő anyagi körülmények között, nagy városi lakásban élnek. Szüleik panellakásban laknak, jóval túl vannak a nyolcvanon. Egyedül magukat ellátni már nem képesek. A két fiú ugyan rendszeresen látogatja az öregeket, és az unokák is néha, ám magukra hagyni őket veszélyes. Bármelyikük családja magához vehette volna őket, ám mivel még dolgoznak, az unokák meg felsőbb iskolákba járnak, senki sem vigyázott volna rájuk napközben. A két fiú végül is öregek otthonában helyezte el a szüleit, ott is haltak meg.

II. történet. A kétszobás panellakásból kirepültek a gyermekek, mindketten új kis családot alapítottak. Családi házat építettek saját maguknak. Édesapjuk viszonylag fiatalon, már az ők elköltözésük után, elhalálozott. Édesanyjuk immáron másfél évtizede egyedül, magányosan él. Két gyermeke és három unokája néha meglátogatja őt, a nagyobb családi ünnepeket mindig valamelyik gyermekénél tölti. Mindkét gyermeke átlagon felüli keresettel bír, mindkettőnek van személygépkocsija és nyaralója a Balaton mellett. Négy házat és egy lakást tart fenn a család, a nagymama a csekély nyugdíjából alig bírja az övét.

III. történet. Az édesanya egyedül neveli értelmi fogyatékos fiát, férje elhagyta (éppen amiatt, mert a gyermek fogyatékosnak született). Az anya szülei meghaltak, rokonsága nincs. 33 ezer Ft ápolási díjból élnek ketten, igen-igen szűkösen, egy kis hegyi faluban. Az önkormányzattól kapnak néha segílyt.

IV. történet. Az asszonynak öt fia van, mindegyiknek jó szakmája és viszonylag jó keresete. Családi házban laknak a saját gyermekeikkel. Anyjuk 35 éve vált el az apjuktól. Lakótelepi, II. emeleti panellakásban élt. 76 éves korában gutaütést kapott, felügyelet nélkül nem lehetett hagyni. Öt gyermeke úgy döntött, egyikük sem veszi magához az édesanyjukat. Berakták egy szociális otthonba. Néha-néha meglátogatja valaki a gyermekei közül. Az unokái szinte sohasem. Egyébként az öt testvér sem tart szoros kapcsolatot egymással, s a gyermekeik, mint unokatestvérek, 13-an vannak, alig ismerik egymást.

V. történet. A fiatalember szüleinek a házassága elhibázott volt. A lángoló szerelem az összeköltözéssel szinte azonnal elmúlt. A bíróság a bátyját édesanyjának, őt magát édesapjának ítélte. A fiatalember a testvérét alig ismeri, kiskorukban elszakadtak egymástól, anyjával sem tartja a kapcsolatot. Amikor kiskamasz lett, elkezdett csavarogni, rászokott a kábítószerre. A gyámügy állami nevelésbe vette, ám ott is folytatódott nyomorult élete. Nagyszülei mostak rá, etették. Túl volt már a 18. életévén, és még mindig csak a kilencedik osztályba járt a szakiskolában. A sok igazolatlan hiányzása miatt onnan is kizárták. Csavargott, bandákhoz csapódott, lopott, kábítószeres cigarettát szívott, előzetes letartóztatásba került, elítélte a bíróság. Apja kitagadta, a nagyszüleihez sem járhat – csalódtak benne. A gyermekvédelemből, mivel utógondozott volt, kidobta a rendszer. Hajléktalanként járja az utcákat.

VI. történet. A férjétől két fiúgyermeke kiskorában elvált anyja csonka családban küszködött. Fiai egyetemet végeztek, ám nem találták a helyüket a társadalomban. Mindketten családot alapítottak, két-két gyermekük született. Az anyjukat egyedül hagyták a 10. emeleti, kétszobás panellakásban. Az idősebbik fiú tizenkét évi alkoholizálás után, egészségileg teljesen tönkremenve, felakasztotta magát; a fiatalabbik, akinek a házassága szintén igen zűrös volt, ugyancsak öngyilkos lett. Az édesanya belebolondult a fiai elvesztésébe és az egyedüllétbe.

VII. történet. A két szülőnek rossz volt a házassága. Az anyja kényszerűségből, apja kívánságára ment hozzá férjéhez, ám hosszú éveken keresztül szeretőt is tartott. Alkoholista lett, s a lassú önpusztításba 53 éves korában halt bele. Férje 5 évvel élte őt túl, magányban, szegénységben. Egy fiúgyermekük született, akit a családdal együtt lakó, a II. világháború óta özvegy nagymama nevelt fel, mivel a szülei nem törődtek vele. Közben a nagymama a lányát, a fiát és a vejét is eltemette. Az unokája – a nagymama minden erőfeszítése ellenére – szintén alkoholista lett, a család megmaradt vagyontkáját elherdálta, feleségétől elvált, gyermekét elhagyta.

VIII. történet. A 88 éves apa egyedül él háromszobás, lakótelepi panel-lakásában. Két fia nem törődik vele, nem látogatja. Anyjuk halála után, 30 évvel ezelőtt, csúnyán összevesztek apjukkal. Bár az öreg a viszonylag jó nyugdíjából tisztességesen meg tud élni, számos betegség kínozza. Az egyedüllét már régóta kikezdte a lelkét; unokái sem látogatják. Ha a lépcsőházban találkozik egy-egy rokonszenvező lakóval, csupa panasz, csupa szomorúság.

IX. történet. A tanárnő egyedül neveli két nagykamasz, gimnazista gyermeket. Durva férjétől évekkel korábban el kellett válnia, kapcsolata vele nincs. Idős szülei vidéken élnek, közvetlen segítséget nem tudnak nyújtani neki, inkább ők szorulnának támogatásra. A tanárnő gyermekei, egy fiú és egy leány, meglehetősen rosszul neveltek lettek. Dohányoznak, gyengébb hatású kábítószereket fogyasztanak. Az iskolában sorozatosan panaszkodnak rájuk a tanárok, tanulmányi eredményük közepes, elégséges. A tanárnő bánatában igencsak elhízottá vált, holott egy csinos, szép nő volt fiatal korában. Több betegség is kínozza (fejfájás, magas vérnyomás, reflux, pánik, alvászavar, hátfájás stb.). Arra, hogy újból férjhez menjen, megbízható, kedves társat találjon magának, nincs már lehetősége.

X. történet. A férj tehetséges volt, ám a két gyermeke eltartása miatt mérnöki tanulmányait nem tudta befejezni, bányában kellett munkát vállalnia. Az ő és a felesége szülei falun laktak, kisebb élelmiszer csomagokkal segítették a kiscsaládot. Noha a bányában viszonylag jól keresett az operettkommunisták önkényuralmi rendszerében, ám 30 éves korában baleset érte: rádőlt egy csille, súlyosan megsérült a gerince. Rokkantnyugdíjas lett, megkeseredett emberré vált, és az alkoholhoz menekült.

Nagycsalád a XX. század elején

XI. történet. Az asszony szülei meglehetősen tehetős emberek voltak, édesapja egy „szocialista nagyvállalat” igazgatója volt. Mivel csípőficammal született, házassága nem úgy sikerült, ahogyan a szülők tervezték. Egy állami gondozott vette el, két leányuk született, majd a férj Nyugat-Németországba disszidált. Az asszony a szülei által vásárolt, háromszobás panellakásban egyedül maradt a két gyermekével, majd amikor a szülei meghaltak, az anyagi támogatás is elmaradt. A két leány férjhez ment, külön kiscsaládokat alapítottak, anyjuk magára maradt. A ma már idős asszony egyre nehezebben mozog, és egyéb betegségek is keserítik az életét.

XII. történet. Miután szeretett férje meghalt, az idős hölgy egyedül maradt a háromszobás családi házban. Két fia is nagy családi házban élt, külön-külön a saját családjával és a két-két gyermekével, azaz az unokákkal. fiai hetente látogatták felváltva az édesanyjukat, aki oly rossz egészségi állapotba került az évek során, hogy kénytelenek voltak szociális otthonba elhelyezni, ahol hamarosan meghalt. Ámbár mindegyik fiának a családja képes lett volna arra, hogy az édesanyját befogadja, gondozza és ápolja őt.

* * *

Sokan tudnának hasonló kiscsaládi történeteket mesélni. Ha e személyek nem kiscsaládban, hanem többnemzedékes nagycsaládban éltek volna, biztosan nem kellett volna az idős szülőket öregek otthonába rakni; az öreg édesanyát egyedül hagyni; a fogyatékos gyermekét egyedül nevelő anyát kiszolgáltatottá tenni; a gutaütést kapott anyát szociális otthonba felvetetni; a fiatalembernek hajléktalanná válnia; a két fiúnak öngyilkosnak lennie; a nagymamának a gyermekeit eltemetnie; az öreg apának magára maradnia; a tanárnőnek egyedül küszködnie; a mérnökhallgatónak bányásznak állnia; a csípőficamos asszonynak öregségére egyedül maradnia; az idős és beteg hölgynek szociális otthonba kerülnie. Vegyük végre ismét tudomásul: *kötelesek vagyunk a gyermekeinket tisztességesen felnevelni, az idős szüleinket, rokonainkat gondozni, eltartani, ápolni.* A nemzeti közösségnek pedig erkölcsi kötelessége eme nemes feladataink el látásához az adó- és jogrendszeren és a megtermelt javak újraelosztásán keresztül segítséget adni.

A múlt század 30-as éveiben Gömörben még 40 fős nagycsalád is volt. Faluhelyt régen elárvult ismerősöket (nem rokonokat) is befogadott egy-egy

többnemzedékes nagycsalád. Nem hagyták őket éhen halni vagy megfagyni, mint ma. „A palócz legény... ha megnősült, nem alapított magának külön tűzhelyet, hanem hazavitte az új menyecskét az ősi szülői hajlékba, és ez általánosan elterjedt szokásból kifolyólag nagyon gyakori eset volt, hogy egy-egy öreg palócz pár három-négy, feleséges fiával, ezek gyermekeivel – s nem ritkán déd-unokaival – egyugyanazon közös hajlékban, közös háztartás mellett élte át az életet. Az ilyen palócz famíliák aztán természetesen népesek is voltak, egy-némely helyen 35-40-en is laktak egy föld alatt.”²⁹

Egy 1848-ból származó leírásra hivatkozva említi Manga János, a palócság kutatója, hogy némely faluban akár 30-40 tagból álló család tartózkodik egy fedél alatt, együtt lakoznak, minden családtag kész köteles hódoló szolgája a választott gazdának. Ő köti az üzleteket, ő vesz a családtagoknak ruhát és egyéb szükséges tárgyakat, s ő szemeli ki a házasulandó suhancnak a jövődöbeli-jét. Az egy községben lakó, egy vezetéknevet viselő palócok, ha különálló családban laknak is, hadakba tömörülnek. A hadhoz tartozás tudata az élet számos eseményében megnyilvánul. Ha valamelyik család házat épít, a hadhoz tartozó többi család is részt vesz az építési anyagok hordásában; a betakarítást úgy tervezik, hogy arra családonként egymás után kerüljön sor; a gyermekágyas asszonyoknak egy-két alkalommal mindegyik hadbéli család ebédet visz; s lakodalmkor az egy hadba tartozókból kerülnek ki a vőfélyek, temetéskor a halottvivők.³⁰

Gecse Annabella említi,³¹ hogy Szabó László több évtizedes kutatómunkáját összefogó tanulmányában az ország egész Dunán inneni részén megrajzolta a különféle családfajtákkal jellemezhető területek határait, megállapítván, hogy az Északi-középhegység területén elkülöníthető öt kisebb egység közül a legnagyobb az Ipoly–Duna vonalától a Sajóig terjedő nagycsaládos terület, mely Nógrád, Heves és Nyugat-Borsod hegyvidéki részeit foglalja magába.³² Egy mai jászdózsai lakos pedig ezt jegyzi meg: „Édesanyám mesélte, hogy a Rákóczi

²⁹ Istvánffy Gyula: Újabb adalékok a palócok néprajzához. *Ethnographia*, 1898, 305. o.

³⁰ Lásd Manga János: *Palócföld*. Budapest, 1979, Gondolat Kiadó.

³¹ Gecse Annabella: *Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömöri falu XX. századi életében*. Komárom-Somorja, Fórum Kisebbségkutató Int., Etnológiai Központ, 2007, 27.

³² Szabó László: Család- és üzemszervezet Magyarország Dunán inneni részén. In Szabó László: *A munka néprajza. Tanulmányok a magyar paraszti munka- és üzemszervezetről a XVIII–XX. századból*. Debrecen, 1997, Ethnica Kiadás, 123.

utca közepe táján lévő »Kiss« család 42 személyt számlált a két db négyosztatú parasztházban – fiatalok, házasok, öregek és sok gyerek... A XX. sz. második felében már az is ritkaság volt, ahol három gyereket neveltek, az pedig szinte országos csoda, ha az utódok száma a tízet meghaladta.”³³

Az archaikus társadalmakat vizsgálva a családdal is foglalkozik Várkonyi Nándor, a XX. század 2. harmadának neves pécsi polihisztorja és irodalomszervezője: „a nevelésben nagy szerep jut a nagyszülőknek, minthogy jobban ráérnek és tapasztaltabbak: szabályszerű pedagógiai feladataik vannak. A gyakorlati oktatás persze inkább a szülőkre hárul. A másik fontos jelenség a gyermekek viszonylagos önállósága, sőt teljes vagyoni egyenlősége. [...] A szülők természetesen parancsolnak gyermekeiknek, és ez az egyetlen parancs-hatalom, amit az őskultúra ismer. (A zsarnoki öreg hím a századvégi kispolgári biedermeier-agyvelők szüleménye, az ideát aztán Freud egy egész kultúraelmélettel »tülkompenzálta.«) [...] A család terjeszkedése exogámia útján történik, a házasulandó idegen és távol élő családból választ társat. A leány a férfi családjának tagja lesz, s az utódok szintén (patrilokális exogámia), de a rokoni viszonyt fenntartják, így jön létre a nagycsalád... Ez tehát a szülőkből, a gyermekekből és a házas fiúk családjaiból áll, de egyes távolabbi vérrokonok is csatlakozhatnak hozzá (laza nagycsalád). [...] A nagycsaládi szervezet fő jelentősége abban áll, hogy nem csupán az egyes emberek, de a [nagycsaládokon belüli] egyes kiscsaládok sem önállóak, függetlenek, hanem szoros kötelékben élnek egymással és egymásért, a szervezet pontosan megjelölt helyén. [...] Nem herdálják a vagyont, gondolnak a jövőre, az utódokra. [...] A kiscsaládok másik kötöttsége abban áll, hogy a munkaképtelen öregeket (szülőket) eltartani kötelesek, s hogy a gyengék, betegek és sokgyermekes családok támogatásához hozzá kell járulniuk.”³⁴

Valljuk: a nemzet, egy-egy közösség – pl. a többnemzedékes nagycsalád – érdekei és jogai előbbre valók, mint az egyének érdekei és ún. emberi jogai, amiknek a túlhajtásait a beteg nyugati társadalom zavaros, urbánus-liberális gondolkodói hirdetnek egyre nagyobb hanggal a szennyes II. világháborújuk óta. Legfőbb ideje ennek a rosszízű individualizmusnak véget vetni, és alaposan kidolgozni a többnemzedékes nagycsalád és a közösségek elidegeníthetetlen

³³ Gulyás János: Egyetemről küldték – örökre Dósán maradt. *Dósai Hírek. Jászdózsa község időszaki lapja*. XV. évf., 1. sz., 2009. február, 13.

³⁴ Várkonyi Nándor: *Az elveszett paradicsom*. Pécs, 1998, Baranya Megyei Könyvtár, 103.

nemzeti alkotmányos jogait. A matematikai káoszelmélet, a rendszerelmélet, a szimmetriaelmélet stb. éppen arra tanítanak bennünket – nemzeti gondolkodókat, a nemzetet az erkölcsi és gazdasági zülléstől féltőket, a sorsáért aggódókat és tevőket –, hogy *rendszerben kell gondolkodnunk és cselekednünk* a nemzeti közoktatásban, egészségügyben, a nemzet felemelésében, figyelve az arányokra (szimmetriaelmélet), az egyén közösségbe, többnemzedékes nagycsaládba való beágyazottságára (holonisztikus szemlélet), a jó és hatékony módszerek keverésére (transzdiszciplináris szempont) és a többnemzedékes nagycsaládok, egyének közötti különbségekre (transzkulturális megközelítés).

Erős érzelmi kötődést és erkölcsi tartást, szilárd közösségi és nemzeti kapcsolatokat, szokásokat, hagyományokat létrehozó és fenntartó többnemzedékes nagycsaládok nélkül aligha lehet a nemzet felemeléséről elmélkednünk, aligha érhetünk el eredményeket az erkölcs, az egészség, a nemzetgazdaság, a közoktatás stb. javításá-

Paraszi többnemzedékes nagycsalád (Ecser, Pest vármegye, 1910 körül)

ban, aligha leszünk képesek az idegen eszmék képviselői és az idegenek által megalázott nemzetünket az utódkommunisták és liberálisok maradvány-diktatúrájából kiemelni.

Ugyanis ez a hathatós megelőzés az iskolai konfliktusok, az iskolai agresszió, a rossz tanulmányi eredmények, a felosztott házasságok ellen, a bűnözés, az alkoholizmus, a családkiiirtás, a narkománia, a prostitúció, az öngyilkosságok számának stb. mérséklésére, a nemi fogyatékoságok, a pszichoszomatikus kórképek ellen, a tünetváltások és tünetvándorlások megelőzésére, a liberális-urbánus és egyéb hazudozások, a nemzet erkölcsi romlása és a nemzetünkől idegen, romboló mémek, a gondolkodás tartalmi zavarai ellen. Viták, összetűzések nyilván, *természetszerűleg*, a többnemzedékes nagycsaládban élők között is voltak³⁵, és lesznek is, azonban ha az egyén többnemzedékes nagycsaládban való létezésének, fölnövekedésének a „nyereségét” vesszük, *az törvényszerűen sokszorta nagyobb*, mint az, ha „egymáshoz nincs közünk” emberek között, halódó kiscsaládban élne, elmagányosodva, szomorúan, bizonytalanságban: a következő betegségére és a halálára várva, a kitaszítottság miatt a jó családi közösség melegsége után sóvárogra.

Az emberiség túlszaporodása miatti iparosodás, tömegtermelés a kultúrák, a tömegtársadalmak egyre súlyosabbá váló, elkerülhetetlen működési zavarait is kitermeli, s az egyének, akik már régen kikerültek a többnemzedékes nagycsalád védelme alól, a létezés e satnya folyamában beteg emberként tengetik egyre boldogtalanabbá váló életüket. A mentálhigiénés szakma pedig, amelyik a saját működési logikáját követve csapdába esett (miközben maga is tele van beteg szakemberekkel), pszichoterápiás túlbuzgóságát mindenkire ki óhajtja terjeszteni, és a tömegtársadalom súlyos működési zavarait, a tömeges megbetegedéseket a már beteg egyének gondolkodásának a megváltoztatásával akarja felszámolni. Fából vaskarika! Mintha attól, hogy a magas vérnyomásos vagy a gyomorfekélyes páciensnek elmagyarázzuk a vérkeringés vagy az emésztés fiziológiáját, az meggyógyulhatna.

A „szép szóval” megállíthatatlan túlnépesedés és eltömegesedés okozta igen komoly társadalmi feszültségek, zavarok futószalagon termelik a társadalmi igazságtalanságokat, a lelki betegeket, aztán a testileg is beteggé váló egyének százmillióit. E legalább kétszáz esztendeje tartó satnyulásban egyre jelentősebb

³⁵ Ezekről közmondásainkban, szólásainkban bőven lelünk bizonyítékot.

szerepet kap az amúgy meg tehetetlenné váló pszichoszomatikus orvoslás és „mentálbetegségügy”. Holott e senyvedésnek éppenséggel *a többnemzedékes nagycsalád visszaszervezésével véget kéne vetni már!* A „betegségügy” fejlesztésével ez nem lehetséges.

De miért is a többnemzedékes nagycsalád szervezete? A *Homo sapiens sapiens* – vagyis a mai ember – elődei (és a mai primáták ősei is) csoportlények voltak. Az ember a mintegy 30-40 ezer éve kezdődött és gyakorlatilag az írás – vagyis a csoport, a közösség számára fontos adatok, értesülések külső eszközökön, azaz nem az emberi agyban való tárolásának – megjelenése óta tartó kulturális evolúcióban természeti csoportlénnyből kényszerűen-törvényszerűen *kulturális közösségi lénné* változott. Ezt a csoportszelekció és az agresszió visszaszorulása tette lehetővé. Ezért „nőstény” őseinknek tartozunk köszönettel, hiszen ők válogatták ki a szelídebb, a kevésbé erőszakos hím egyedeiket az utódnemzéshez, fajunk fenntartásához, és tartós, időtálló párkapcsolatra ösztönözték őket. (A hím egyed – feltehetőleg – csak akkor mehetett el nyugodtan vadászni a többiekkel, ha nem kellett attól félnie, hogy párját más hím termékenyíti meg. A csoport létezésének az egyik igen fontos előfeltétele, hogy megbízható párkapcsolatok alakuljanak ki.) Kedves és szeretetűnkre, gyámolításunkra igencsak méltó unokatestvéreink – a csimpánzok, bonobók, gorillák és orángutánok – ma is csoportszervezetben, azaz „többnemzedékes nagycsaládban” élnek, csak és kizárólag így képesek fajként fennmaradni. (Amíg az „ember” ki nem irtja őket).

A természetes közösségre jellemző főbb ismérvek:

- * alá- és fölérendeltség, tagolt besorolási rend, mindenki tudja, hol a helye és mi a szerepe a közösségben;
- * a közösség vezetője természetesen választódik ki (szükség esetén cserélődik), a vezetők (domináns egyedek) példaképei a közösség tagjainak;
- * a feladatokat, a munkát ésszerűen, képességek szerint osztják meg egymás között;
- * a tagok egymást személyesen (!) és jól ismerik, tudják, kitől mikor, mire számíthatnak;
- * közös érzelmek, értékek, érdekek, célok mentén szerveződik, munkálkodik, gyarapodik, és marad egyben, javait, jogait védi;
- * tagjainak a viselkedését szabályozza, korlátozza (pl. az agressziót), erkölcsi tartást ad;

- * tagjait támogatja, segíti, védi, óvja, kicsinyeit gondozza, neveli, az időseket ápolja;
- * a többnemzedékes nagycsalád tagjai kedvelik, szeretik egymást és
- * segítenek más többnemzedékes nagycsaládoknak, közösségeknek.

Különben is: a többnemzedékes nagycsalád – a had – időben jóval megelőzi a népesség növekedése miatt a nemzetségek szállásterületén hatalmi és elnyomó szervezatként kialakuló és rátelepülő államot. A többnemzedékes nagycsalád közösségi jogait a XXI. század elején újra kell fogalmazni! Ez nyilván nem fog tetszeni a liberális állam- és alkotmányelméletet szajkózó, maradi jogtudoroknak. Ám tudomásul kell venniük: idejük lejárt, vakvágányra hajtottak. Felnőtté, felelősségteljes, erkölcsös, egészséges, bölcs emberré válni, mégpedig nemzeti méretekben, kizárólag és csakis többnemzedékes nagycsaládban lehet. *Az ember természetes létezési közege a többnemzedékes nagycsalád, nélküle elveszett, beteg, bizonytalan lény lesz.* A töméntelen hibával működő, rosszul teljesítő, halódó kiscsaládok vagy egyáltalában a család hiánya okozzák a mai („nyugati, keresztény”) társadalmak rengeteg mentális és testi problémáját, sorolunk még egy párat:

- * öngyilkosságok, öngyilkossági kísérletek,
- * a pszichoszomatikus kórképek tömkelege (fekélyfélék, szívinfarktus, fejfájások, migrén, érrendszeri betegségek, derék- és hátfájás, porckorong leválás, az immunrendszer hibás működése, magas vérnyomás, magas vérzsír szint, emésztési betegségek, a rákbetegségek 95%-a, cukorbetegség [ebből a II-es típusú], alvászavarok, krónikus fáradtságérzet stb.),
- * hangulati ingadozás, rossz közérzet, pánikbetegség, agorafóbia, alvászavarok,
- * dohányzás, alkoholizmus, narkománia, kisebbségérzés,
- * neurózis, depresszió, autizmus,
- * allergia, autoimmun betegségek, elhízás, fog- és szájbetegségek, foghiány,
- * a váz- és izomrendszer szaporodó rendellenességei, mozgásszervi betegségek, csonttritkulás, légúti megbetegedések,
- * párkapcsolati és szexuális zavarok, a férfiak terméketlensége, rossz házasságok, válások, homoszexualitás (nagy részben!), pedofília,
- * sok szülési rendellenesség, „asszisztált reprodukció” (inszemináció és lombik bébi), testi és értelmi fogyatékoságok,

- * elbutulás, korai mentális leépülés,
- * hivatásbeli kiégés, elszikesezés, megcsömörlés,
- * tanulási nehézségek, iskolai viselkedési zavarok, idétlen „sztárkultúra”,
- * kóros nárcizmus, infantilizálódás,
- * a bűnözés legváltózatossabb fajtái, gyilkosságok, prostitúció, zsarolás, vesztegetés és így tovább.

Rengetegféle van, az egészségügyi és egyéb statisztikákban csak úgy sorjáznak a kedvezőtlenebbnél kedvezőtlenebb adatok. *Ezek mind-mind az egyén közösségnélküliségének, tartós elbizonytalanodásának a következményei.* A többnemzedékes nagycsaládban való fölnevelődés hiánya miatt van oly sok *pszichés beteg, felnőttnek látszó, ám gyermekes viselkedésű, felelőtlen, erkölcstelen, beteges vagy beteg egyén.* Azért van tömérdek belőlük, mert nem közösségek kereteiben nőnek fel, ahol az óhatatlanul keletkező nézeteltéréseket, ellentéteket, összetűzéseket, viszályokat általában jól szabályozzák, jól oldja meg a közösség, különösen a többnemzedékes nagycsaládokban. A nemzet erkölcsi romlása is a többnemzedékes nagycsaládok hiánya miatt lett immáron elviselhetetlen mértékű. S a többnemzedékes nagycsaládban való fölnövekedés, fölnevelődés hiánya (a kiscsaládban vagy a csonka családban való hányódás, sínylődés) miatt hiszi el az egyén – hiszen kapaszkodót, fogódzót keres a szerencsétlen – az idétlen és idegen tömegtájékoztatási eszközökből ömlő, sok kommunista-liberális szennyet meg a hülye reklámokat, s fertőződik meg a fogyasztóinak nevezett, tkp. velejéig beteg társadalom memetikai vírusaival.

Önmagát megalkotni az egyén *csak többnemzedékes nagycsaládban, közösségben képes.* A nélkül – amint ezt az utóbbi száz esztendő sok-sok kedvezőtlen nemzeti és társadalmi történése, statisztikai adata alátámasztja – egyre inkább viselkedési zavarokban, testi betegségekből, szellemi-erkölcsi bizonytalanságban szenved, és mindezek folyományaként a mindennapi teljesítménye egyre rosszabb lesz az élet minden területén: a munkahelyen, a közoktatásban, a tudományban, a művészetben stb.

A többnemzedékes nagycsaládok visszaszervezése tehát *nemzeti kényszer és nemes kötelességünk.* Ha újrászervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat, az együtt élő nemzedékeket, az élő közösségeket, a falvakat, a hadas településeket, akkor nem kell majd annyi bölcsőde, óvoda, öregek otthona, segély, menedék, állami nevelőotthon, átmeneti szállás a bántalmazott anyáknak és gyermekeik-

nek; nem kellene kórházi elfekvők (ahová haldokló, öreg szüleinket lelkiismeret-furdalás nélkül bedugjuk), nem lesznek hajléktalanok (ez is nagy szégyene a magát kereszténynek láttatni akaró Európának!), nem fognak halálra fagyni emberek sem az utcán, sem a házukban, mert nincs tüzelőjük, vagy mert nem képesek már tüzet rakni. És a harácsoló bankvezérek sem lakoltathatják ki a szerencsétlen, ma még megnyomorított családokat. Csökkenni fognak a társadalombiztosítás és az egészségbiztosítás költségei is. Mindehhez a nemzetgazdasági feltételeket is újjá kell szervezni, adókedvezményeket kell adni, jogi környezetet változtatni, alkotmányt módosítani, szemléletet váltani!

Nem kell majd meddő szociálpolitikai rendszert, hatástalanul működő, csupán a pénzt nyelő családsegítő és gyermekjóléti szolgálatokat fenntartani; nem kell gyermekgondozási segély (gyes), gyermekgondozási díj (gyed), gyermeknevelési támogatás (gyet), hiszen ezeket a többnemzedékes nagycsaládoknak adandó adókedvezménnyel vagy családi adózással ki lehet váltani); nem lesz annyi válási árva, csonka család, nem kívánt gyermek, nem lesznek álmatlan-

Kötcsei többnemzedékes nagycsalád (1934)

ságban szenvedő kisgyermekes szülők; nem lesz annyi veszekedés az örökség körül, nem kell eltartási szerződést kötni egyedül maradt, idős szüleinknek; nő a népesség, gyarapodik a nemzet. Meg aztán hagyjuk a többnemzedékes nagycsaládokra, hogy a gyermekek gondozását-nevelését természetesen végezzék; hogy az elsőgyermekes szülőknek ne kelljen az amerikai dr. Benjamin Spock csecsemő- és gyermekgondozási könyvéből megtanulni (azt hagyjuk meg az amerikaiaknak), hogy miképpen kell például a szoptatáskor vagy fürdetéskor a csecsemőt tartania az anyjának. Ezt majd a nagymamák és a család többi, idősebb nő tagja megtanítják a kismamának.

Családanyáknak manapság gondot okozhat a munkahelyről való távollmaradás, amikor beteg lesz a gyermekük. Általában az édesanyák maradnak otthon, hogy ápolják, gondozzák beteg gyermeküket. Ha az anya netán sokat hiányzik emiatt a munkahelyéről, esetleg ő lesz az, akit „létszám-leépítéskor” elbocsát a munkahelyi főnök. E kellemetlen helyzetet a többnemzedékes nagycsaládban egyszerűen meg lehet oldani. Tehát az anyák nyugodtan dolgozhatnak, mert biztonságban tudják a beteg gyermeküket a nagymamával, a komasszonnyal vagy a nagynénivel. Hogy ki maradjon otthon a gyermekkel, ha beteg? E kérdés ama családokban, amelyek többnemzedékes nagycsaládok lesznek, értelmetlenné válik.

Hasonló az iskolai szünetek esete is. Az őszi, téli, tavaszi és nyári szünetekben sem kell a családnak azon gondolkodnia, hogy mit fognak ebédelni a gyerekek, nem esik-e valami bajuk, amíg a szülők nincsenek otthon; vagy melyik napközis táborba fizessék be a gyermeküket. A többnemzedékes nagycsaládban nyilván ez sem gond. Újabban családi napközik szervezésével óhajtják egyesek e problémákat áthidalni. Ez sem rossz ötlet manapság, de azért a többnemzedékes nagycsalád sokkal jobb.

A többnemzedékes nagycsaládok elterjedésével mérséklődik az előítélet, a kirekesztés is. Megszűnni nem fognak, hiszen ezek evolúciós (humánetológiai) sajátosságai az embernek, a mértékük viszont jóval csekélyebb lesz. Csökkenni fog a bűnözés, a prostitúció, a narkománia, az alkoholizmus, a gyermekbántalmazás stb. Ezúton is rengeteg pénzt lehet majd megtakarítani, mert nem kell annyi börtönhelyet fenntartani, kevesebb táppénzt kell kifizetni, mérséklődnek az orvoslás költségei, az egészségügyi kiadások, kevesebbet kell fordítani gyógyszerekre, kórházi kezelésekre. Mert a többnemzedékes nagycsaládok tagjai visszatanolják az ápolást, a betegségek megelőzését, a gyógynövények használa-

tát, a kenést, a borogatást, a pakolást, a kevésbé súlyos betegségek kezelését stb. Amiképpen az régen is volt. Előnyére változhat majd a családorvoslás és a házi-orvosok, házi gyermekorvosok szerepe, az egészséget megőrző, a betegségeket megelőző szakmai tevékenységük. Lényegesen kisebb lesz a nemzeti egészség-biztosítási pénztár és a gyógyszerkassza kiadása. És jelentősen csökkenteni lehet majd a pszichiátriai ágyak számát is!

A többnemzedékes nagycsaládban mindig van valaki otthon, a nagycsalád a mindennapi létezését, a működését, a napi feladatait, az ünnepeit, a szokásait, a hagyományait ésszerűen képes megszervezni, fenntartani, a bevételeit okosan tudja beosztani, együttműködik a javak megszerzésén, előállításán stb. Lényegesen olcsóbb fenntartani a közös javakon osztozó nagycsaládot, hiszen az ésszerű gazdálkodás révén jelentősen javul a megtakarítás, a javak megbecsülése, nincs pocsékolás.

Például, ha eddig öt különálló, vérrokonságban lévő kiscsalád egybe-költözik, nem kell öt vízmelegítőt, öt kazánt, öt autót, öt mosógépet, öt mosogatógépet, öt falfűrőt, öt kenyérsütőt, öt gáztűzhelyt stb. venni, öt disznó-ólat, öt istállót, öt garázst, öt gépkocsi feljárót stb. építeni. S csak egy fenyőfát kell körbeállnia karácsonykor a nagycsaládnak! Hatalmas pénzeket, óriási összegeket lehet ekképpen megtakarítani nemzetgazdasági szinten is. Amiket aztán nemzetünk gazdasági felemelésére, a magyar tudomány fejlesztésére, az iskolák felújítására, az orvosok és a pedagógusok megalázóan alacsony fizetésének az emelésére stb. lehetne fordítani. Takarékoskodás az is a több-nemzedékes nagycsaládokban, hogy a nagyobb gyermekek kinőtte ruhákat, cipőket örökölhetik a kisebbek, s a család felsőbb osztályos gyermekeinek a tankönyveit a kisebbek kaphatják meg. S ami még a kiscsaládokban a kis-mamákra jellemző, jelesül a gyes-neurózis, az a többnemzedékes nagycsaládban feledhető lesz.

Nem szólva bővebben most ama, *a mai „individualizált” ember számára felfoghatatlan „nyereségről”*, amit a többnemzedékes nagycsaládok, az együtt élő nemzedékek az új jövevényeiknek a nevelése-képzése, erkölcsi tanítása érdeké-ben tenni képesek (a szülők, az idősebbek tisztelete, a munka szeretete és becsülete, a másik ember tisztelete, az emberi gondok, bajok iránti érzékenység, a tudás tisztelete stb.). Nem lesz a testvérsorrend akkora „személyiségfejlődési probléma” a gyerekeknél, amint az a halódó polgári kiscsaládokban manapság oly divatossá vált beszédtema a rádiókban és televíziókban. A többnemzedékes

nagycsalád tagjainak nem kell klinikai pszichológushoz menniük a belső ellentétek, a nézeteltérések megoldásához, mert azt együttesen teszik meg a családtagok, és más, ugyanazon a helyen, településen lakó nagycsaládok, rokonok is segítenek abban.

Gyökeresen megváltozik a megroggyantott, legatyásított, beteg iskola is, ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat, mert hiszen az iskolába már egy jól működő közösségből jönnek a gyermekek. Vagyis elsajátították a nagycsaládi közösségben való viselkedés szabályait, a kötelező együttműködést, a viszályok megelőzését és megoldását, a társak segítségét. Nem pszichopaták, szociális fóbiások, közösségellenesek, lelki betegek vagy már eleve pedaszténiasok jönnek be az iskolába. Tehát könnyebb lesz őket tanítani!

Na, és a „szocialista lakótelepek”, a zsúfoltság, a kis lakások! Mindegyiket fel lehet majd számolni szép lassan, ha beindul a többnemzedékes nagycsaládok visszaszervezése, mert fölöslegessé fognak válni már a megépítésük idején is el-

Madéfalvi többnemzedékes nagycsalád a múlt század elején

avult lakótelepi panellakások. És egészséges, korszerű, energiát megtakarító, megfelelő alapterületű, de mindenképpen nagy lakásokat vagy házakat lehet építeni helyettük a szerveződő többnemzedékes nagycsaládok számára. Már maga ez a lehetőség is jelentősen megnövelné a belső fogyasztást, fellendítené az építőipart, a bútortipart, az épületgépészetet, a gépgyártást stb.

Vegyünk egy példát. Egy szorosabb rokoni kapcsolatban lévő, ám nem együtt, egy háztartásban, nem egy kenyéren élő, de rendszeresen, nem csupán a jeles napokon összejáró családok, legyenek – mondjuk – 21-en, hét korszerűtlen lakásban, zsúfolt lakótelepen laknak. Külön-külön a feleség és a férj szülei (1-1 lakás), a feleség kettő és a férj egy testvére a családjukkal (3 lakás), a feleség anyjának a nővére (1 lakás) és a férj-feleség a gyermekekkel (1 lakás); összesen 7 lakás. Egy-egy lakás legyen 50 m²-es, kétszobás, összkomfortos panellakás; együtt 350 m²-t tesznek ki. Egy-egy lakás havi fenntartása legyen átlagosan 50 ezer Ft (nem számolva a váratlan meghibásodások okozta családi kiadásokkal); mindez együtt havi 350 ezer Ft-ot tesz ki. Holtbiztos, hogy ha ez a 21 ember egy nagy lakásban vagy házban élne, annak a fenntartási költsége nem tenné ki a havi 350 ezer Ft-ot.

Továbbá: a feleségnek és a férjnek a szülei, ill. a feleség édesanyjának a nővére előbb-utóbb gondozásra-ápolásra szorulnak. Ha az egyik szülőjük egyedül marad, nehezen vagy nem tudja majd a lakását fenntartani, a nagynéni sem. Gyermekeik nem vehetik magukhoz őket, mert ahhoz a lakásuk kicsi. Szociális otthon a megoldás, öregek otthona? Vagy nyugdíjasok háza, ahol szintén idegenek között kell élniük? Netán a szülők már családos gyermekei vállalják az idősek ápolását? Aztán majd később az unokák? Nehezen elképzelhető a mai társadalmi valóság és elfajult gondolkodás talaján. A megoldás számukra a többnemzedékes nagycsalád megalapítása, az együvé költözés, a közös háztartás. Ehhez persze eme elképzelt kiscsaládoknak sok mindent át kell gondolniuk, el kell tervezniük ahhoz, hogy a döntésüket, miszerint egy kenyéren fognak élni, meghozzák. És ehhez tervezési segítséget, „módszertani füzeteket” kell kapniuk a nemzeti kormánytól vagy szakmai szervezetektől.

Tegyük fel, hogy a nemzeti kormány megalkotja a törvényeket, rendeleteket a többnemzedékes nagycsaládok alapításához (kedvezményes házépítési, telekvásárlási hitel, rendezett vagyoni jog stb.), és tegyük fel: e családok úgy döntenek, hogy többnemzedékes nagycsaládot fognak alapítani, azaz egy nagy házban, egy háztartásban élnek együtt, vagyunközösségben. Mindenféle számí-

tás alátámaszthatja, hogy olcsóbban tarthatja fenn magát a többenemzedékes nagycsalád, mint a hét kiscsalád külön-külön. És biztonságosabban. Nem kell a család idős tagjainak idegen helyre, szociális otthonba vagy nyugdíjasházba kerülni. Az új lakóhelyen van konyhakert, állatokat is tarthatnak, kisebb gyümölcsös, garázs, műhely, udvar, nagy konyha, éléskamra, pince, padlás, étkező, elegendő és megfelelő nagyságú helység a családtagoknak a pihenésre, tisztálkodásra, a közös együttlétre, az ünnepekre. A háztartás vezetését, a ház körüli munkákat, a kert művelését, az állatok ellátását a család megosztja, a családi, közösségi és nemzeti ünnepeket megüli, és természetesen beilleszkedik a településen a nagycsaládot körülvevő, közvetlen – nagycsaládi – szomszédságba. Aztán ha a gyermekek felnőnek, és feleséget vagy férjet hoznak a családba, akkor a nagy házat hozzáépítéssel bővíteni lehet. Ami új építésű ún. ökoház, fenntartása olcsó. A nagycsalád munkaképes tagjai a települési önkormányzat tulajdonában lévő, különféle ipari vagy mezőgazdasági üzemekben, műhelyekben vállalhatnak munkát, de a közeli városba is bejárhatnak dolgozni. A család idősei pedig kellemes, szép, zöld, egészséges környezetben, az övéik között, szeretetben tölthetik napjaikat, segítenek a háztartásban, a ház körüli munkákban, a kertben, nevelik az unokákat, tanácsokat adhatnak a fiatalabbaknak stb. És nem csak – bár kedves társaink – a kutya és a macska jut nekik öregkorukra.

Persze sok háttér tanulmányt, számítást kell még készíteni, vizsgálatot, kutatást végezni a többenemzedékes nagycsaládok visszaszervezése tárgyában. Statisztikai idősorokkal, szerkesztett táblázatokkal is alá tudnánk támasztani, hogy nemzeti, társadalmi, önkormányzati, pénzügyi, gazdasági szempontból a többenemzedékes nagycsalád a leghatékonyabb módja az idősekről – a szüleinkről – való gondoskodásnak és a gyermekek felnevelésének, ellátásának, ill. a népesség növekedésének.

Manapság a háztartásoknak több mint a fele egy nemzedéken belül is csonka, és csupán minden 20. gyermek él együtt a szülőjével. Háromból két polgárnak (sajnos) nagy esélye van arra, hogy egyfős háztartásban érje meg a nyugdíjkorhatárt, és majd egyedül, szorongásban, bizonytalanságban, nehéz vagy nehezebb anyagi körülmények között, esetleg idegenek segítségére szorulva élje le a még hátralévő esztendeit. Ez nemcsak az idős emberek – édesanyáink, édesapáink – elszigetelődéséhez vezet, hanem fajlagosan magasabbak lesznek, mintegy 15-20%-kal, a háztartási és általában a létfenntartási kiadásai, mint azoknak az időseknek, akik még a gyermekeikkel élhetnek együtt, egy családban.

Ha megvizsgálánk a mai kiscsaládok és a még hébe-hóba létező többnemzedékes nagycsaládok tagjait egészségi állapot, iskolai tanulmányi eredmény, magatartás, fegyelem, háztartási munkaszervezés, fenntartási költségek, alkoholizálás, hagyománytisztelet, összetartás, egység, nemzeti tudat, nemzeti érzelmek, öngyilkosság stb. szempontjából, a kutatás eredményei a többnemzedékes nagycsaládok javára hoznának kedvező adatokat. Már csak a szüleinkkel való tisztességes bánásmód és a gyermekeink szép kilátásokat biztosító jövője miatt is sürgősen meg kell valósítani a többnemzedékes nagycsaládok visszaszervezésének nemzetmentő tervezetét.

Az emberi lény közösségi tudata és a közösség, a rokonság, a család utáni vágyakozása, a biztonságban, bizalomban, bizonyosságban és bizonyításban való létezés utáni vágyódása azért maradt meg a kommunisták, a liberálisok és az idegenek sok-sok nemzetrombolása ellenére is, mert az genetikailag kódolva van. És a nukleinsavak (guanin, timin, adenzin, citozin) rendkívül szilárdan kapcsolódnak meghatározott sorrendekben egymáshoz. (Bár a radioaktivitás roncsolhatja a genom szerkezetét.) Az ember közösségi tudata, a közösség, a rokonság, a többnemzedékes nagycsalád utáni vágyódása csak akkor tűnne el, ha azok a szekvenciák, amik a központi idegrendszer és benne a tudatot kódolják, sérülnének vagy mutálódnának valamiképpen, és a hibás gének öröklődhetnének. *Ám a közösség és az egyének képességei, tulajdonságai nincsenek mind a génekben adatolva.* A társas környezet és benne a tanulás kiemelkedően nagy változásokat, fejlődést hozhatnak létre a közösség és annak tagjai viselkedésében. Kétségtelen azonban, hogy a közösség és az egyén viselkedését genetikai tényezők is alakítják, és a közösség meg az egyén az élet evolúciójának és a kulturális evolúciónak a terméke is, az egyénnek a közösséghez, a környezethez való alkalmazkodásának az eredménye is. A közösség és az egyén életében igen nagy szerepet játszanak a szokások és a tanulás. A kultúra is evolúciós áramlatok eredménye, és *a lehetséges kultúrák szerkezete és működése csak és kizárólag genetikai korlátok között alakulhat ki!*

Minekünk, nemzetben gondolkodóknak, az a nemes és magasztos feladatunk, hogy (felismervén a nemzetrontók miatt bekövetkezett fölöttébb káros társadalmi, erkölcsi, iskolai, nemzetgazdasági, egészségügyi stb. folyamatokat) a beteg, haldokló kiscsaládokban élő honfitársaink szemléletének a befolyásolása révén a gondolkodásukat, az ismereteiket a helyes irányba – a többnemzedékes nagycsaládok visszaállítása, visszaszervezése felé – tereljük, és annak helyes és

nemes cselekvések legyenek a következményei. *Az egyén természetes létezési módja a többnemzedékes nagycsaládban való létezés*, és ehhez könnyebb visszavezetni őt, mintha továbbra is a többnyire elégtelenül működő intézményeket sulykoljuk beléjük megoldásként (pl. lakótelep, lakópark, nyugdíjas otthon, szociális otthon, öregek otthona, nyugdíjasház, önismereti csoport, „hoszpisz ház” gyermekeknek és felnőtteknek, „anonim” alkoholisták klubja, „anonim” narkománok klubja meg ilyen-olyan, meg amolyan „terápiás” csoportok). Első a család, mégpedig a többnemzedékes nagycsalád, azután jöhet minden más egyéb közösség, csoport, pl. munkahely, baráti kör, ismeretségi kör, sport-egyesület, polgári kezdeményezés, mozgalom, a legkülönbözőbb egyesületek stb.

Ezért kell (kanti kategorikus imperatívusz) ekképpen gondolkodnunk, s szóban és nemes tettekben támogatnunk a nagycsaládok, az együtt élő nemzedékek visszaállításának nagy nemzeti programját (nagy lakások építése, panel lakások egybenyitása, visszatelepülés a falvakba, kis üzemek alapítása ugyanoda, adókedvezmények a többnemzedékes nagycsaládot alapítóknak, a falusi iskolák, posták újraindítása, családi gazdaság, nagy lakóházak mezőgazdasági telekkel, állatokkal, a járások felélesztése stb.). *Ha többnemzedékes nagycsaládok alkotnák a nemzet alapvető szövetét, számos mai megoldhatatlan gondot elfeledhetnénk.*

Az erdélyi Kercsó család 1910 körül

Amint már pl. említünk fentebb, nem kellene „elfekvőket” (ápolási osztályt) a kórházakban fenntartani, mert a többnemzedékes nagycsalád tagjai ápolják idős és beteg rokonaikat. Nem kell az öregeket, idős szüleinket „szocotthonba” berakni, hogy idegen helyen, idegenek között, félelemben haljanak meg. Más lenne a halálhoz való viszonyunk is.³⁶ Nem kellene ápoldákat („hoszpisz” házakat) a ma még gyógyíthatatlan gyermekeknek és felnőtteknek felépítenünk és fenntartanunk. Nem kellene annyi bölcsőde, óvoda sem, hiszen a többnemzedékes nagycsaládok megszervezik a kicsik felügyeletét, ellátását (pl. nagynéni, nagymama, dédnagymama, komaasszony s a többi nagycsaládok segítségével).

Új divat lett az idegen kultúrából származó ún. hospisz ellátás. Persze ez is – mint annyi más hatástalan intézmény – a beteg Nyugatról érkezett hozzánk. Mert hát ott sincsenek többnemzedékes nagycsaládok. Ha ugyanis lennének, ilyen ápoldákat bizonyára nem hoztak volna létre, hiszen feleslegesek lennének. E *menedékház mozgalomnak* az az elképzelése, hogy tagjai, önkéntesei segítenek a haldoklónak az utolsó hónapjait, napjait – úgymond – emberibbé tenni. Hát mit keresnének egy többnemzedékes nagycsaládban idegenek a végső búcsúzáskor? Vagy minek menne egy családtag egy efféle menedékbe? Ha mi többnemzedékes nagycsaládban élünk, a mi szeretteink – gyermekeink és unokáink meg az egész rokonság –, ha úgy hozza a sors, gondozni és ápolni fognak minket (lehet szakemberek tanácsát igénybe venni), és majd átsegítenek a másik oldalra, és kikísérnek a családi sírboltba. Ilyen egyszerű. Ha netán gyógyíthatatlan gyermek lenne a közösségben, a szülők mérhetetlen lelki szenvedését az enyhítené valamelyest, ha többnemzedékes nagycsalád kebelében ápolhatnák kis betegüket. A nagycsaládban megoszlik a fájdalom és a gyermek hosszú ápolásával együtt járó teher, őszinte vigasz és mély együttérzés árad szeretteinktől, és elviselhetőbbé válik az elkerülhetetlen: az ártatlan elvesztése.

Megjegyezzük, és ez igen fontos, hogy a különféle fogyatékosok éppúgy vágnak *a biztonságra, bizalomra, bizonyosságra és bizonyításra*, mint bármelyik – úgymond – egészséges egyén. E négy alapképesség alkotja az ember ún. *négy B-s* vagy *bizonikai rendjét*. Földrajzi helytől és kultúrától függetlenül mindenkiét. A fogyatékosok négy B-s rendje ugyanúgy működik, mint bárkié. A különbség a rendes, egészséges életvitelt folytatók és a fogyatékosok között a négy B-s rendnek a családra, a közösségre, a természeti és a társadalmi környezetre való

³⁶ Erről lásd Balázs Lajos: i. m.

kiterjesztésének a képességében van. A négy B-s rend mindenkiben ugyanaz, a szerkezete azonban családonként és egyénenként változik.

S ugyanígy vizsgálhatnánk az öngyilkosságokat, a bűnözést, a prostitúciót, a narkomániát, az alkoholizmust, a pszichopátiát, az iskolai agressziót, a tanulási nehézségeket stb. Minden esetben a többnemzedékes nagycsalád javára dőlne el a vizsgálat eredménye. A többnemzedékes nagycsaládban nem fordulhatna elő az, hogy fia megkéseli a nyugdíjas anyját, mert nem ad neki pénzt alkoholra; vagy újszülött gyermekét az árnyékszékbe fojtja fiatalkorú anyja, aki nem tudta (!), hogy terhes. Mert hát a többnemzedékes nagycsaládban figyelnek egymásra a családtagok! Ilyesmi meg sem történhetne!

A többnemzedékes nagycsaládok összefognak a „hadas” településeken az érdekeik védelmében. Amiképpen az régebben is volt. Alkothatnak termelési és értékesítési szövetkezetet, véd- és dacszövetséget, fenntarthatnak iskolát a gyermekeiknek, bevezethetnek saját elszámolást a családok között a munkájuk után, létesíthetnek kisebb üzemeket, saját pénzt vezethetnek be, kalákában dolgozhatnak és így tovább. Érdemes bevezetni a helyben, a lakóhelyeken szerveződő, a természetes gazdasági-társadalmi rendet tartó közösségek együttműködését szolgáló termelési és közösségi pénzrendszert. Volt és van rá több példa. Lásd a nyugatiak LETS-mozgalmát³⁷ vagy az idődollárt³⁸. Náluk néhány városban működik, s ez ott kivételesen jó. Mifelénk is működhetne egy-egy településen, járásban, városrészben! (A tőkepénzesek és a bankvezérek szinte korlátlan uralmának a visszaszorítására, ill. más nemzetgazdasági, világgazdasági alakzatoknak az elterjesztésére számos elképzelés, tervzet született, ám megvalósulni ez ideig nem tudtak.³⁹) Az önkéntesek szívesen ajánlják fel tudásukat, munkáerejüket. Magától értetődően ered az ember csoportlány mivoltából, közösségi természetéből a másokon való segítség. A nemzetnek pedig adó- és egyéb kedvezményeket kell adnia ama kiscsaládoknak, amelyek az ilyen „visszatelepülésbe”, többnemzedékes nagycsaládok alapításába belefognak.

És a többnemzedékes nagycsalád megtermeli majd magának az élelmi szükségleteinek a nagy részét, hiszen van telke, földje, állata (a falusi nagycsaládoknak). Nem feltétlenül lesz a mostani, a többnemzedékes nagycsaládba

³⁷ LETS: Local Exchange Trading System = helyi cserekereskedelmi rend

³⁸ A közösség kereteiben minden egyes ember munkaórája ugyanannyit ér.

³⁹ Lásd például Gesell, Silvio: *A természetes gazdasági rend szabadföld és szabadpénz révén.* Budapest, 2004, Kétezeregy Kiadó. Az eredeti mű 1916-ban jelent meg!

vissza- vagy beköltöző értelmiségi paraszt, hiszen nem a korábbi paraszti társadalom visszaállítása a cél. Ám nem fog leesni az értelmiséginek sem a karikagyűrű az ujjáról, ha rendszeresen forgatja az ásót, megmetszi a barackfát, kihordja a trágyát stb. Biztosan egészségesebb lesz ő is. És a városokban is vissza lehet szervezni a többnemzedékes nagycsaládokat, pl. a jelenlegi panelkuckók egybenyitásával.

A többnemzedékes nagycsaládok közösségei pedig felismerik majd, hogy ha egymásnak és a falunak vagy a településrésznek önkéntes munkával segítenek, akkor megszűnik a pénzhány is, és be fog köszönteni a közösségek jóléte. Ami különbözik a pénzbőség szolgáltatja jóléttől, hiszen ismert, hogy azok, akiknek már sok pénzük van, mindig azoknak a költségére, kárára gazdagodnak, akiknek kevés pénzük van. A dolgokban való, a pénz bősége által lehetővé tett dúskálás és a közösségi-társadalmi jólét közötti alapvető különbség megértése – egyetértve David Kortennel⁴⁰ – igen fontos annak a megértéséhez is, miért igaz az, hogy minél több pénz forog a gazdaságban, annál kevesebb valós dolog és emberi érték felett rendelkezünk. Az egészséges nemzetgazdaságban nem a pénz a mindennek felett álló, legfőbb érték, s nem is a pénz az egyetlen eszköze a cserének. Az egészséges, jól működő nemzetgazdaság egyik legalapvetőbb jellemzője az egymás segítésében megmutatkozó elkötelezettség és viszonyosság. Tudniillik egy valóságos közösség tagjai számos szívességet tesznek meg egymásnak anélkül, hogy a jótett helyébe pénzt várnának. Jót igen. Az efféle önkéntesség teremti meg és tartja fenn a bizalom és a kölcsönös gondoskodás rendszerét, amiből bármely egészséges többnemzedékes nagycsalád, közösség vagy nemzet értékrendje képződik. Beteggé akkor válik a nemzetgazdaság, amikor a tőkepénzesek szétverik a közösségeket, és a pénz az egyének és a társadalom céljainak a szinte kizárólagos alakítójává válik. Ha a pénz és a pénzügyi műveletek gyorsabban szaporodnak, mint a tisztességes munkával teremtenendő, valódi dologi, szellemi-lelki, erkölcsi javak, az annak a félreismerhetetlen tünete, hogy a nemzetgazdaság és a társadalom beteg.

Gondoljuk csak meg: ha azt az iszonyatos mennyiségű pénzt, amit csak az utóbbi 22 esztendőben szociális otthonok, öregek otthonai és napközi otthonok, ápolási osztályok, hajléktalanokat ellátó alapítványok, pszichiátriai ambulanciák, kórházi ágyak, foglalkoztatók, házi gondozó szolgálatok, „otthonközeli” ellátás, lakóotthonok, nevelési tanácsadók, családsegítő és gyermekjóléti

⁴⁰ Kortén, David C.: Pénzkörtán. *Ökotáj*, 1997/2., 16–17. sz. (digitális változat)

szolgálatok, kihelyezett babamentő inkubátorok, nevelőotthonok, utógondozói házak vagy lakások, börtönök, családok átmeneti otthonai, félutas házak, értelmi fogyatékosok otthonai, droggözpontok, alkoholelvonók, iszákosmentők, telefonos segítő szolgálatok, többcélú járási („kistérségi”) társulások, mentőállomások, pedagógiai intézetek stb., stb. fenntartására, ilyen-olyan szociális támogatásokra, az Európai Unió „szociális” pályázataira és pszichológusok, pszichiáterek, mentálhigiénikusok, szociális munkások képzésére elherdáltak a kormányok – szóval, ha e töméntelen pénzt, *e sok ezer milliárd forintot*, a többnemzedékes nagycsaládok visszaszervezésére, visszaállítására fordította volna a nemzet, sokkal előbbre lennénk a nemzetrombolás felszámolásában, a szociál- és családpolitikában, a társadalmi devianciák csökkentésében, a nemzet felemelésében.

ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZATOK

Ha a többnemzedékes nagycsaládok elterjedtek lennének Közép-Európában, gyökeresen megváltoznának az itteni nemzetek mindennapjai – jó irányba, kedvezően. Az alábbi táblázatokban *néhány* tényezőt, jelenséget hasonlítunk össze azok várható állapotára, helyzetére nézve, két szempontból: 1. ha nem történik semmi, azaz egyeduralkodó marad a halódó kiscsalád, és 2. ha a nemzeti kormányok politikája nyomán lassan visszaszerveződnek a többnemzedékes nagycsaládok.

Statisztikai jelenségeket becsülünk anélkül, hogy számszerűsíteni tudnánk a többnemzedékes nagycsaládokban történeteket. A népszámlálási fogalmak között a *többnemzedékes nagycsalád* nem is szerepel, számszerű adatokat összegyűjteni róluk bajos. A kiscsaládok halódására viszont számos statisztikai adatból, idősből lehet következtetni, s szerkesztett táblázatok, felvételek, tanulmányok, másodelemzések állnak a kutatók és az érdeklődők rendelkezésére. Így tehát a két családfajta összevetésére a gondolatkísérlet marad. Ez a természet-tudományokban általánosan elfogadott módszer. Most a többnemzedékes nagycsaládok jövőbeli szerepének, a visszaszervezése után várható igen kedvező állapotoknak, folyamatoknak a megítélésére alkalmazzuk.

A minősítéseink, előrejelzéseink, jóslataink persze megkérdőjelezhetők, vitathatóak – kinek-kinek a vérmérséklete, a tárgykörrel való előzetes ismerete, tudása, képzelete szerint. Egy dolog azonban nem. És ez a nemzetünk megmaradása és boldogulása iránt érzett elkötelezettségünk, felelősségünk és tenni akarásunk.

CSALÁDI ÉLET		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kis családok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Gyermekszám	csökkenő	növekvő
Családnagyság	2–4 fő	10–15 főnél több is lehet
Gyermekevelés	nemtörődöm	javul
Testvérsorrend	számít	jelentéktelenné válik
Felnőtté válás	problémás	elfogadható
Művi vetélés	jelenlegi szinten marad	csökken
Lakás- vagy háznagyság	viszonylag kicsi	igazodik a nagycsalád méretéhez
Munkamegosztás	a teher az anyára hárul	természetes és képességek szerint
Gazdálkodás	sorvad	erősödik
Az anya túlterhelése	megmarad	a feladatok eloszlanak
Családon belüli erőszak	növekszik	elhal
Gyermekebántalmazás	növekszik	elhal
Idősek a családban	nincsenek	együtt élnek a gyermekeikkel
Rokonok a családban	nem számottevő	együtt élnek a többivel
Hagyományok	alig vannak	megegyezhetnek
„Népi kultúra”	sorvad	erőre kap
Együttműködés másokkal	csökken	növekszik
Csonka családok száma	növekszik	csökken
Válások száma	növekszik	csökken
Individualizmus	növekszik	csökken
Hajléktalanok	többnek lesznek	számuk jelentősen csökken
...

CSALÁDPOLITIKA		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kis családok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Népesség	csökken	növekszik
Segélyek	növekszenek	csökkennek
Családi adózás	nincs	van
GYES	van	szükségtelen
GYET	van	szükségtelen
GYED	van	szükségtelen
...

SZOCIÁLPOLITIKA		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kiscsaládok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Fogyatékosok ellátása	problémás	javul
Idősek ellátása	félresikerült	jelentősen javul
Segélyezés	növekszik	csökken
Nyugdíjrendszer	problémás	javul
Egészségügyi kiadások	növekszenek	csökkennek
Nyugdíjkiadások	növekszenek	csökkennek
...

TÁRSADALMI DEVIANCIÁK		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kiscsaládok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Bűnözés	növekszik	mérséklődik, csökken
Kábítószer-fogyasztás	növekszik	mérséklődik, csökken
Prostitúció	növekszik	mérséklődik, csökken
Korrupció	növekszik	mérséklődik, csökken
Alkoholizmus	növekszik	mérséklődik, csökken
Homoszexualitás	terjed	visszaszorul
Pedofília	terjed	visszaszorul
Egyéb nemi fogyatékoságok	terjednek	visszaszorulnak
Szexuális szabadság	terjed	visszaszorul
Pornográfia	terjed	visszaszorul
Ízléstelen sajtó, TV	terjed	visszaszorul
...

GONDOLKODÁSMÓD		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kiscsaládok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Erkölcsei állapot	problémás	javul
Vallási élet	sorvad	kíváncsatos lesz
Nemzeti összetartozás	gyenge	felderősödik
Idegen hatások	terjednek	visszaszorulnak
Törvénytisztelet	senyved	természetes
...

EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kiscsaládok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Szív- és érrendszeri betegségek	növekszenek	csökkennek
Rákos betegségek	növekszenek	csökken
Emésztőrendszeri fekélyek	növekszenek	csökkennek
Allergiafajták	növekszenek	csökkennek
Immunrendszer	romlik	javul
Nemzőképesség	csökken	növekszik
Mentális állapot	romlik	jelentősen javul
Pszichopáták	számuk nő	számuk csökken
Öngyilkosság	növekszik	csökken
Gyógyszerfogyasztás	növekszik	csökken
„Varázsszerek” fogyasztása	növekszik	csökken
Szülési rendellenességek	növekszenek	csökkennek
Szexuális problémák	növekszenek	csökkenhetnek
Táppénzes napok száma	növekszik	csökken
Egészségbiztosítási kassza	hiányos	elégéses
Egészséges életmód	romlik	javul
Pszichológiai ipar	még nagyobb teret nyer	visszaszorul
...

NEMZETGAZDASÁG		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kiscsaládok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Munkanélküliség	hullámozóan változó	csökken
Fejlődés, növekedés	hullámozó, alacsony	biztonságos, elviselhető
Környezet	romlik	javul
Távmunka	esetleges	jól megszervezhető
Építőipar	pang	felfut
„Ökoházak”	nem számottevő	kívánatos lesz
...

KÖZOKTATÁS		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kiscsaládok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagy családokat</i>
Tanulmányi eredmény	romlik	javul
Iskolai viselkedési zavarok	szaporodnak	csökkennek
Bukás	növekszik	csökken
Évisméltés	növekszik	csökken
Lemorzsolódás	növekszik	csökken
Iskolai közösségek	csökevényesednek	fejlődhetnek
A pedagógusok tekintélye	továbbra is csökken	növekszik
Műveltség	romlik	javul
...

SZÉPIRODALOM, MŰVÉSZETEK		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kiscsaládok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagy családokat</i>
Népművészet	sorvad	feléledhet
Népzene	sorvad	feléledhet
Népköltészet	nincs	feléledhet
Népdal	nincs	feléledhet
Néptánc	nincs	feléledhet
Szólások, közmondások	nincs	feléledhetnek
Líra	jobbára érthetetlen	közösségi indíttatású, közérthető
Epika	silány történetek	közösségi indíttatású, közérthető
Dráma	alig van	közösségi indíttatású, közérthető
Festészet	mázolmányok	közösségi indíttatású, közérthető
Szobrászat	torzók	közösségi indíttatású, közérthető
Zene	diszharmonikus	közösségi indíttatású, közérthető
Film	sekélyes	közösségi indíttatású, közérthető
...

VIDÉKFEJLESZTÉS		
<i>Tényező, jelenség</i>	<i>Ha maradnak a halódó kis családok</i>	<i>Ha visszaszervezzük a többnemzedékes nagycsaládokat</i>
Falvak fejlődése	megreked	erőteljes
Iskolák	csökken a számuk	újra alapíthatóak
Posták	csökken a számuk	visszatelepíthetőek
Kis ipari üzemek	alig vannak	telepíthetőek
Családi gazdaság	elerőtlenedik	megerősödik
Mezőgazdaság	sorvad	megerősödik
Kertgazdálkodás	alig	újra feléledhet
Földtulajdon	sok marad műveletlen	művelésbe vonva
Szövetkezés	alig	erőre kap
Falusi vendéglátás	szegényes	fejlődhet
...

A táblázatos összehasonlítások persze még szaporíthatóak, de már ezekből is látható, hogy a többnemzedékes nagycsaládok igen kedvező változásokat hozhatnának a nemzetek életében, ha a nemzeti kormányok végre felismernék a bennük rejlő óriási lehetőségeket. A mai kor technikai, informatikai, nemzetgazdasági stb. körülményei között másképpen – biztonságosan, jobban – élhetnének a többnemzedékes nagycsaládok, mint 100 évvel ezelőtt.

MI SEM VAGYUNK ÖNGYILKOS NEMZET...

Megengednéd-e, hogy gyermekeink
gyermekai, gonosz új iskolák
neveltjei már nevét is elfelejtsék
annak ami előttünk szent ma még
s amiért annyit küzdenek apáink?

Babits Mihály: *Talán a vízözön...*

Az „öngyilkosság kultúrája” – a szerfölött rossz példa – Nyugat-Európából, német közvetítéssel érkezett hozzánk tkp. a XVIII. század végétől.¹ Tőlük tanultuk el ezt az igen helytelen konfliktusmegoldási módot. De azért tehettük meg, mert a Magyar Királyságban is megteremtődtek az öngyilkosság utánzásának a szükséges és elégséges feltételei: a viselkedést jól szabályozó közösségek fokozatos szétesése, a lelki elszikesedés, az egyedüllét, az elmagányosodás stb. Amiképpen a dohányzást vagy a kukorica- meg burgonyafogyasztást spanyol közvetítéssel eltanultuk az indiánoktól, úgy vettük át az öngyilkolást is a „fejlett” és magasztalt Nyugattól, attól a Nyugat-Európától, amelynek napja már akkor leáldozóban volt.²

A magyar nemzet mintegy fél évszázad alatt, 1860 és 1910 között kényszerült egy igen gyors, a nemzetet felbolygató és a társadalmat felforgató gazdasági változáson keresztül menni. Idegen tőkepénzesek szabadultak rá az osztrák

¹ Zonda Tamás: *Öngyilkos nép-e a magyar?* 2. átd. kiad. Budapest, 2004, Püski Kiadó, 60., 103–105.

² Egy kultúra hanyatlása, halódása akár több évszázadig is eltarthat. Lásd a Római Birodalom négy évszázados halódását. A nyugati kultúra a XIX. század során kezdett hanyatlani. Lásd például Spengler, Oswald: *A Nyugat alkonya. I–II.* Budapest, 1994, Európa Könyvkiadó.

elnyomás miatt évszázadok alatt meggyöngült országunkra, s gazdasági erőfölényük, tőkebefektetések révén félig-meddig az irányítást is megszerezték felette. Egy effajta kényszerű, mély – és tegyük hozzá – meglehetősen előnytelen társadalmi átalakulásra Angliának két és fél évszázad állt a rendelkezésére. És bizony az angolok is megszenvedték az ők társadalmi-gazdasági változásait, s erős a gyanúnk, szenvedik ma is a következményeit: akár a jelenlegi öngyilkossági mutatószámaikat, akár a népmozgalmi adataikat vesszük górcső alá.

Kedvezőtlen volt e gyökeres, a tőkepénzesek által irányított kapitalista gazdaságra való áttérés mégpedig azért, mivel a természetes szerveződésű közösségeket, mindenekelőtt a nagycsaládokat felbomlasztotta. Ezen kívül e kétes folyamatnak (fejlődésnek, polgárosodásnak, modernizációnak, westernizációnak, gazdasági növekedésnek) még számos kellemetlen következménye is keletkezett, amikkel a mai (posztindusztriális, posztmodern) államok és társadalmak képtelenek megbirkózni. Ilyenek a civilizációs betegségek, a testi satnyulás, a népesség fogyása és elöregedése, a politikai manipuláció, az agymosás; a pénz imádata, a „piac”, a „befektetők”, a „kötvénypiacok”, a bankárok és a nemzetközi nagyvállalatok vezéreinek cinikus uralma a társadalom és az állam felett; meg az értelmiségi bűnözés, az írástudók árulása és így tovább. Az ún. nyugati kultúra évtizedek óta (talán már egy-két évszázada?) szakadatlan válságban él, megoldhatatlannak tűnő gondokkal küzd. Megérett a bukásra.

A mérce minálunk is a „növekedés” lett, az idegenektől átvett „dzsidípi”, s a pénz az Isten. Pedig a nemzet állapotát azzal is mérhetnénk, mennyi a többnemzedékes nagycsaládok száma; miképpen, milyen minőségben élnek minden napjaikat e többnemzedékes nagycsaládok, boldogok-e, egészségesek-e a család tagjai; hogyan segítik egy-egy közösség egymást személyesen (!) jól ismerő tagjai... Ezekre is kidolgozhatók új és hatékony mutatók, s a mérésük nem is oly bonyolult.

A nyugati kultúra túlságosan is pénzügyi alapon szemléli, befolyásolja, és irányítja a világot. A demokrácia hatalmasai erre idomították az egyéneket, akiket fondorlatosan gyakorolt uralkodásuk alattvalóivá tettek. Mi sokkal fontosabbnak tartjuk a szellemi-lelki indítatást és ösztönzést, mint a pénz utáni hajszát, a gazdasági növekedés erőltetését. Ám nem becsüljük le a társadalom megjavítása gazdasági megalapozásának a szükségességét, az egészségügyi, közoktatási, közigazgatási, környezetvédelmi, vidékfejlesztési stb. tényezőket sem. Sőt a táj, a vidéki és a városi élet helyreállítása is elengedhetetlen! Mert

amiképpen ma van a világban, az mindenképpen humanitárius katasztrófához vezet. A nyugati tőkepénzesek által a belföldi kiszolgálóik segédletével csalárdul trianonizált nemzetgazdaságunkat pedig sürgősen helyre kell állítanunk!

A nyugati társadalmakat – mert polgáraiknak a fejébe évtizedek óta ezt sulykolják a közgazdászok – az állandó gazdasági növekedésre rendezték be a nemzetközi vállalatok egyre nagyobb hatalmú „menedzserei”, a korlátlan uralmat megcélzó bankok vezérei és az általuk pórázon tartott politikusok nemzetközi törvényhozások. A növekedési kényszernek – a „sikernek” – azonban igen nagy ára van. Ugyanaz az ördögi kör, ami az emberi szervezet és a rákos sejtek viszonya. Eleinte a rákos sejtek is egyfajta „siker modell” szerint szaporodnak, ám e kezdeti siker alapozza meg a későbbi pusztulásukat: nyakló nélküli osztódásuk a gazdaszervezet romlásához, halálához vezet. S e hasonlatosság a gazdasági életre is kiterjeszthető. A növekedés hajszolása törvényszerűen összeomláshoz fog vezetni, mert a természet és a társadalom több százezer éves egyensúlya mára véstesen megbomlott.

Ha a nyugati társadalmak gazdasága nem növekedik évente egy elvárt százalékkal, már válsághangulatot gerjesztenek a farizeusok. Ám ha tovább növekedtetik a gazdaságot, akkor meg közelebb kerülünk az összeomláshoz. De hát a liberális közgazdászok hajthatatlanok: ragaszkodnak a rombolás fenntartásához, s vonakodnak az egyensúly elvesztésének a felismerésétől.³ S ekképpen vannak ezzel a politikusok is. Egy súlyosan megbetegedett, értéket vesztett, ócska tömegtársadalomban élünk! A romlás kifejeződik az anyanyelvben, a szépirodalomban, a képző-, a zene- és a filmművészetben, a bölcsелеmben, a tömegtájékoztatásban, a népegészségügyben, a jogalkotásban, a közoktatásban, a szociális politikában, a tudományos kutatásban stb.

A harácsoló-kizsákmányoló tőkés termelés elterjedése következtében gyökeresen megváltozó életkörülmények miatt kialakuló rengeteg gond, baj hatványozott növekedést mutat, ami – a szerves, kiegyensúlyozott növekedéssel ellentétben – társadalmi robbanáshoz fog vezetni. Hatványfüggvénnyel írhatjuk le a baktériumok, vírusok, rákos sejtek szaporodását is, s jól tudjuk, hogy az efféle növekedés mire vezet. Ugyanígy: a számos pszichoszomatikus kór, a szociálpolitikai jellegű bajok, az idős emberek tömeges elmagányosodásának vagy egy járváynak a terjedése stb. is hatványgyörbével írható le. S elképzelhetjük,

³ Lásd erről például Dahlke, Ruediger: *Mitől beteg a világ? A modern mítoszok jövőjét veszélyeztetik*. Budapest, 2002, Magyar Könyvklub.

mi lesz e kedvezőtlen folyamatoknak a vége, ha nem leszünk képesek a hatásos közbeavatkozásra. Márpedig úgy tűnik: nem.

A növekedési szemlélet ösztönözte állami-önkormányzati cselekvés átragadt a nemzetgazdaságon kívüli életterekre is. Sok a felosztott házasság? Több házasságterápiát, több pszichológust! Sok a beteg? Több pénzt az egészségügynek meg a gyógyszerkasszába! Sok a szegény ember? Több szociálpolitikai támogatást! Sok a bűnöző? Több börtönt, szigoríttassanak meg a törvények! Gond van az idős emberekkel? Építsünk több öregotthont nekik! Sok a kezelhetetlen gyerek az iskolákban? Több iskolapszichológust! Sok ember depressziós? Több pszichiáter! – És így tovább.

E régi, hagyományos intézkedésekkel éppenséggel alig lehet elérni valamit. Más esetekben meg, ahol nagyon is kellene, nem képes intézkedni az állam, mert a sunyi farizeusok szándékosan meggyengítették, hogy liberális hazugságait könnyebben érvényesíthessék a maguk javára és a közös tetemes kárára. A polgári közösségek úgyszintén gyengék, szervezetlenek.

Éppen így állunk az öngyilkossággal is. Minden valamirevaló európai állam kormányának van öngyilkosság-megelőzési stratégiai programja.⁴ Tanulmányozva néhányat, nem vagyunk elégedettek. Lehet persze csökkenteni az öngyilkosságok évi arányát egy-egy államban például azzal, hogyha időben ér a mentőkocsi az észlelt öngyilkossághoz, és megmenti az illetőt; vagy ha túlélő csoportokat szerveznek. Ám az arányszámok hosszú távon érvényesülő, tartós és valós csökkenését a többnemzedékes nagycsaládoknak és a hajdani falusi és városi közösségi szervezeteknek (a tizesnek, a negyedmesterségnek) a nemzet életébe való visszavezetése révén lehetne elérni. E régi szervezetek ugyanis figyeltek a tagjaikra, és fegyelmet tartottak a területükön. A tizeseknek meg kiváltképpen nagy hagyományai vannak a Székelyföldön, amit fel kellene éleszteni. Minő kár, hogy a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk elfelejtette a tizesnek és a negyedmesterségnek mint társadalmi, nem hivatali, nem „hivatalnokok” alkotta szervezetnek a községek életében való részvételi lehetőségét felvetni. De hát ez ma is pótolható. A keleti közép-európai nemzeteknek és államoknak éppen abban is össze kellene fogniuk,

⁴ Csak a példa kedvéért említünk párat: National Suicide Prevention Strategy for England (2002) – Nationales Suizidpräventionsprogramm für Deutschland (2009) – Programme national d'actions contre le suicide en France (2011–2014) – WHO SUPRE: A Worldwide Initiative for the Prevention of Suicide (2000) pedig az Egészségügyi Világszervezeté.

hogy segítsék társadalmaikban a többenemzedékes nagycsaládoknak és a hatékony polgári-közösségi szervezeteknek a megerősítését.⁵

Mi sem vagyunk öngyilkos nemzet. Erre az is fényes bizonyíték, hogy a trianonizált magyarság körében az igen magas öngyilkossági arány a mai Magyarország területén képes volt az 1984-es csúcs felére lecsökkenni. Megállapításunk helytállóságát az sem rontja, ha az elszakított nemzetrészeknél időlegesen akár még emelkedik is valamelyest az öngyilkossági arány (aminek tanúi vagyunk jelenkorunkban, sajnos). S nem azért mérséklődött az arány a II. évezred végén, mert oly nagyon javult volna az egészségügyi ellátás; vagy annyira javultak volna a megélhetési körülmények. Hanem mert lassan-lassan felszabadulunk lelkileg és szellemileg is – a keleti Közép-Európa népei mind – a kommunisták sok évtizedes diktatúrája alól. S nem azért fog emelkedni majd az előttünk lévő évtizedekben sem az öngyilkossági arány a Kárpát-medencei magyarság körében – ha egyáltalán megtörténik –, mert az egészségügyi ellátás rosszabbodni fog.

Azt azért óhatatlanul meg kell jegyeznünk, hogy az 1930-as évek népi-nemzeti íróinak a nemzet felemeléséről szóló elképzeléseitől nemigen jutottunk messzebb.⁶ Lényegében ugyanott toporgunk ma is. Idestova száz esztendő tűnt el hőn szeretett nemzetünk életéből; 100 esztendőtlől fosztottak meg bennünket

⁵ Erről lásd például: Breznay Imre: *Az egri fertálmesterségről*. Eger, 1939.

Csizmadia Andor: Fertálmesterek és tizedesek szerepe a magyar városok gazdasági és szociális életében. *Szociális Szemle*, III. évf., 1942/4–6. sz., 77–81.

–: Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálmesteri intézménye. A győri hadnagyok, tizedesek és fertálmesterek. In *Győri Tanulmányok*, V. köt., Győr, 1983, 45–73.

Csортán Márton: A kolozsvári Tízes Szervezet. *Hitel*, 1943/4. sz., 164–177.

Kemény Bertalan: A területi autonómia elemi egységének történeti modellje: a tizedesi intézmény. In Köles Sándor – Varga Csaba (szerk.): *A helyi cselekvés*. Budapest, 1988, Magvető Könyvkiadó, 48–61.

Milleker Rezső: A székely tizedesek. *Debreceni Szemle*, XIII. évf., 1939. január 1. (128.) sz., 1–40.

Puskás Lajos: *Tizedesség és a kolozsvári tizedesek*. Kolozsvár, 1942.

–: *Tizedesi egyéniség: tizedes és tizede*. Kolozsvár, 1943, Tízes Szervezet.

Vincze Gábor: Puskás Lajos és a Kolozsvári Tízes Szervezet. *Korunk*, 1996/4. sz., 100–117.

Zoltai Lajos: Debreceni utca kapitányok, tizedesek és tízházgazdák. *Debreceni Szemle*, XII. évf., 1939/3. sz., 101–113.

⁶ Lásd Szárszó. *Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-Tábor előadás-és megbeszéléssorozata*. Budapest, 1993, Püski Kiadó.

belső és külső ellenségeink. Az eltűnt-ellopott évszázadot is újra meg kell teremtenünk. Mert hiszen „a múltat is teremteni kell. [...] Valamirevaló múlt megteremtéséhez néha nagyobb erő kell, mint a jövőendőéhez: mindent pontosan a helyére kell tenni. A rosszul elrendezett, rosszul megírt múlt föltámad, visszajár, állandóan zavarja az embert. [...] Barbár, mint a teremtés előtti sötétség.”⁷ Újra föl kell hát kerekednünk, határozott léptekkel, s megtenni ama fontos, a jelen társadalmi, politikai és európai körülményeire alkalmazható intézkedéseket, amiket jeles nemzeti eleink ajánlottak jó szívvel nekünk. És azokba mi mostantól beleértjük a többnemzedékes nagycsaládoknak és a hajdanvolt tizes szervezeteknek a nemzet életébe való visszavezetését is. Amiktől azt reméljük, hogy a szellemi-lelki-erkölcsi megújulástól kezdve a nemzetgazdaság kiteljesedésén át a nemzeti közösségek újjáéledéséig sok minden előnyére változik majd kies Kárpát-medencei hazánkban.

Szolgáld nemzetedet ott, ahol vagy, s úgy, ahogy lehet.

Roppant fontosnak tartjuk azt, hogy Ön is, kedves Olvasó, megértse: a XXI. századnak nem pusztán valamiféle szellemi-erkölcsi megnemesedést és gazdasági újjáéledést kell elhoznia számunkra. Ennél jóval többről van szó: *magának a magyar nemzetnek a föltámadásáról.*

⁷ Illyés Gyula: *Iránytűvel*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975, 398–399.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. *Az Egyházi Törvénykönyv.* (<http://www.ppek.hu/konyvek/cic01.hlp>)
2. *A katolikus egyház katekizmusa. A Római Katolikus Egyház tanításának összefoglalása.* (www.katolikus.hu/kek/)
3. A II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról. III. fejezet. A többi szentség és a szentelmények. A temetés.
4. A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzal a mai világban. II. fejezet. Az emberek közössége. 27. Tisztelet az emberi személy iránt.
5. Adams, John: *An Essay Concerning Self-Murther.* London, 1700, k. n.
6. Ambrus Tünde: *A székel falutízesek. Egy sajátos településrendszer mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete.* Pécs, 2010, PhD-értekezés.
7. Andrásfalvy Bertalan: *Hagyomány és jövő. Népművelési tanulmányok.* Lakitelek, 2004, Antológia Kiadó.
8. Angyal Lajos: *Beszámoló az 1941. február 9-én tartott fertálymesteri eskütételi ünnepélyről és az egeri negyedmesteri testület díszközgyűléséről.* Eger, 1941, k. n.
9. Balassa Iván – Ortutay Gyula: *Magyar néprajz.* 2. kiad. Budapest, 1979, Corvina Kiadó.
10. Balázs Lajos: Szent János-napi angyalozás Csíkszentdomokoson. *Néprajzi Látóhatár*, 1993/1–2. sz., 1–27.
11. –: *Menj ki én lelkem a testből... Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson.* Csíkszereda, 1995, Pallas-Akadémia Kiadó.
12. –: Az egybetartozó család képe a csíkszentdomokosi temetőben. *Néprajzi Látóhatár*, 1997/1–4. sz., 580–583.
13. –: „Az öngyilkos az ördög cimborája.” Az öngyilkosság mint feltételezett archetipikus cselekvés. *Székel föld*, 2007/2. sz., 104–114.
14. Ballagi Mór: *Magyar példabeszédek, közmondások és szólások gyűjteménye.* 2. kiad. Pest, 1855, Heckenast Gusztáv kiadása.
15. Balogh Edgár – Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon. I–IV.* Bukarest – Kolozsvár, 1981–2002, Kriterion – Erdélyi Múzeum-Egyesület.
16. Bartha Miklós: Kazárföldön. In Samassa János et al. (szerk.): *Bartha Miklós összegyűjtött munkái. I–VI.* Budapest, 1908, k. n.
17. Bartsch, Christian: *Historie der alten Burg und Städtgens Dohna, derer daher benahmten Burggrafen, und aller dahin eingepfarnten Dörffer, nach Anleitung verschiedener beygefügten raren Urkunden verfertigt.* Dresden und Leipzig, 1735, k. n.

18. Bárh János: *Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi tizesek működése a XVII–XX. században.* Kecskemét, 2007, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.
19. Belényi Gyula: Paraszti sorsfordulók a 20. században. *Tiszatáj*, 1993. március, 43–54.
20. Belia György (szerk.): *Ady Endre levelei. I–III. köt.* Budapest, 1983, Szépirodalmi Könyvkiadó.
21. Besenyei József (szerk.): *Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578).* Roma–Budapest, 2002, Római Magyar Akadémia Fraknoi Vilmos Történeti Intézete – Országos Széchenyi Könyvtár.
22. Biró A. Zoltán – Biró Albin: Elszegényesedési folyamatok a Csíki-medencében. In Bodó Julianna – Oláh Sándor (szerk.): *Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön.* Csíkszereda, 1997, KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó.
23. Bitskey István (szerk.): *Magyar emlékirók. 16–18. század.* Budapest, 2000, Neumann Kft. (digitális kiadás)
24. Bod Péter: *Szent írás értelmére vezérlő leksikon...* Kolozsvár, 1746. k. n.
25. Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia.* Hága – Budapest, 2006, Mikes International – Országos Széchenyi Könyvtár.
26. Bornemisza Péter: *Ördögi kísértetek.* Budapest, 1955, Akadémiai Kiadó.
27. Botár István: Falvak, szegek, tízesek. Megjegyzések Csík középkori településtörténetének kérdésköréhez. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, VII.* Csíkszereda, 2011, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Könyvkiadó.
28. Bódán Zsolt: A gyimesi csángók öngyilkosságához kapcsolódó hiedelmeinek vázlata. *Ethnica*, V. évf., 2003/2. sz., 121–125.
29. –: Az önakasztottak látomásai. Gondolatok a néprajz és a pszichológia határterületéről. *Ethnica*, VII. évf., 2005/3. sz., 103–106.
30. –: „Nem szabad a szentelt földbe bétenni.” Az öngyilkossághoz kapcsolódó attitűd viselkedésben megnyilvánuló elemei Gyimesközéplekon. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, 2007–2008. Humán és természettudományok.* Csíkszereda, 2008, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Kiadó, 101–125.
31. –: Az öngyilkosságához kapcsolódó hiedelmek Gyimesközéplekon. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, II. Néprajz, muzeológia, természettudományok.* Csíkszereda, 2009, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Kiadó. (digitális kiadás)
32. –: A magyar parasztság és az öngyilkosság. In Gecse Annabella et al. (szerk.): *Tisicum: a Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok évkönyve, XVIII.* Szolnok, 2009, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 321–329.
33. Bóhm Károly: Az öngyilkolástról. *Tudományos Gyűjtemény*, 1835/6., 72–90.; 1835/7., 43–63.; 1835/8., 27–44.
34. Breznay Imre: *Az egri fertálmesterségről.* Eger, 1939, k. n.
35. Buda Béla: *Az öngyilkosság. Orvosi és társadalomtudományi tanulmányok.* Budapest, 1997, Animula Egyesület.
36. Burrows, George: *An Inquiry into certain Errors relative to Insanity; and their Consequences; phisical, moral, and civil.* London, 1820, k. n.

37. Burton, Robert: *The Anatomy of Melancholy*. Oxford, 1621, k. n.
38. Callaghan, Caitlin G.: Seven Shillings and a Penny: Female Suicide in Late Medieval England. *Medieval Feminist Forum*, vol. 43, 2007/1. sz., 88–107.
39. Cheyne, Georga: *The English Malady*. London, 1733, k. n.
40. Cockburn, John: *A Discourse of Self-Murder. In which the heinousness of the sin is expos'd*. London, 1716, k. n.
41. *Codex iuris canonici* (CIC [1917]) idevonatkozó kánonjai: XII. cím, 1203–1242. kánonok.
42. *Constitutio Criminalis Carolina*. 1532. (Peinliche Halsgerichtsordnung Kaiser Karls V.)
43. *Corpus Juris Hungarici*. Magyar törvénytár, 1000–1526. Válogatás. (digitális kiadás)
44. Csáky Károly: Az egyházi anyakönyvek halállal kapcsolatos feljegyzései az Ipoly mentén. *Néprajzi Látóhatár*, 1998/3–4. sz., 145–157.
45. Csizmadia Andor: Tizedesek és fertálymesterek. *Dunántúli Szemle*, 1942/1–2. sz., 4–20.
46. –: Fertálymesterek és tizedesek szerepe a magyar városok gazdasági és szociális életében. *Szociális Szemle*, III. évf., 1942/4–6. sz., 77–81.
47. –: *Tizedesek a régi Kolozsváron*. Kolozsvár, 1942, Kolozsvár thj. sz. kir. város kiadása.
48. –: A kolozsvári tizedesek. *Nép- és családvédelem*, II. évf., 1942/8. sz.
49. –: Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye. A győri hadnagyok, tizedesek és fertálymesterek. In *Győri Tanulmányok*, V. köt., Győr, 1983, 45–73.
50. Csoóri Sándor: Az utolsó remény. A 75 éves Sütő Andrásnak. *Kortárs*, 2002/7. sz.
51. Csortán Márton: A kolozsvári Tízecs Szervezet. *Hitel*, 1943/4. sz., 164–177.
52. Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára. I–VI. köt.* Pest és Budapest, 1862–1874.
53. Dahlke, Ruediger: *Mitől beteg a világ? A modern mítoszok jövőnkét veszélyeztetik*. Budapest, 2002, Magyar Könyvklub.
54. Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény. II. köt.* Pest, 1858, Szent-István-Társulat.
55. Demeter György: Halállal végződött veronal és luminal mérgezések. *Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából*. XXXIX. köt., 1917/1. füzet, 74–79.
56. Dobránszky Péter: *Társadalmi bajaink, különös tekintettel az öngyilkosságra*. Kolozsvár, 1872, k. n.
57. Donne, John: *Biathanatos*. London, 1644, k. n.
58. Dósa Elek (szerk.): *Erdélyhoni jogtudomány. I.–II.–III.* Kolozsvártt, 1861, k. n.
59. Dömötör János: Öngyilkos költőinkről. In Baráth Ferenc et al. (szerk.): *Dömötör János munkái*. Budapest, 1878, Franklin-Társulat, 166–173.
60. Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz, VII. köt. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó.
61. Dsida Jenő: *Összegyűjtött versek és műfordítások*. Budapest, 1983, Magvető Könyvkiadó.
62. Ecsedi István: Az utca kapitányok Debrecenben. *Népünk és nyelvünk*, 1930/2. sz., 191–194.
63. Elek Péter et al.: *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete*. Budapest, 1936, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet.
64. Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Káson-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1937, a szerző kiadása. (Az Akadémiai Kiadó 1994-ben hasonmás kiadásban megjelentette.)

65. Endrődi Sándor: *Századunk magyar irodalma képekben. Széchenyi föllépésétől a kiegyezésig.* Budapest, 1900, Athenaeum Irod. és Nyomdai R. T. kiadása.
66. Erdélyi János: *Magyar közmondások könyve.* Pest, 1851, k. n.
67. 1000 [ezer] év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php>
68. F. Almási Éva (szerk.): *Kortárs magyar írók. 1945–1997.* Budapest, 1998–2000, Enciklopédia Kiadó.
69. Falret, Jean Peirre: *De l'hypochondrie et du suicide.* Paris, 1822, k. n.
70. Fazekas Csaba (szerk.): *Kossuth Lajos: Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz. I. köt. 1841.* Miskolc, 2003, k. n.
71. Fekete Gyula: *Véreim, magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról.* Budapest, 1992, Magvető Könyvkiadó.
72. Fekete Sándor: *Öngyilkosság és kultúra.* Budapest, 2004, Új Mandátum Könyvkiadó.
73. Fekete Sándor – Osváth Péter: *Az öngyilkosság. Az öröklődéstől a kultúráig.* Pécs, 2004, Pro Pannonia Kiadó.
74. Ferenczy Jakab – Danielik József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény.* Pest, 1856, Szent-István-Társulat.
75. Ferenczy József: Társadalmi problémák. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1911/2. sz., 107–123.
76. Féja Géza: *Viharsarok. Az alsó Tiszavidék földje és népe.* Budapest, 1937, Athenaeum.
77. Fél Edit: A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson. In Fél Edit – Hofer Tamás (szerk.) *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai.* Pozsony, 2001, Kalligram Kiadó.
78. Fényes Elek: *Magyarország statistikája.* I. köt., Pest, 1842, k. n.
79. –: *Magyarország statistikája.* II. és III. köt., Pest, 1843, k. n.
80. –: *Magyarország hátramaradása ügyében. Felelet dr. Wildner Ignác urnak.* Lipcse, 1844, k. n.
81. –: *Magyarország leírása. I. rész. Magyarország általánosan.* Pest, 1847, k. n.
82. –: *Az ausztriai birodalom statistikája és földrajzi leírása.* Pest, 1857, k. n.
83. Fleming, Caleb: *A Dissertation upon the unnatural Crime of Self-Murder.* London, 1773, k. n.
84. Fónod Zoltán (szerk.): *A csehszlovákiai magyar irodalom lexikona. 1918–2004.* 2. jav., bőv. kiad. Pozsony, 2004, Madach – Posonium Kiadó.
85. Garda Dezső: Életmód és communitas. *Korunk*, 1983. május.
86. –: A nemzeti szervezeti maradványai Gyergyóban. A székely tízesek és a székely identitás. In Eperjessy Ernő – Krupa András (szerk.): *Nemzetiség – identitás. A IV. Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai.* Debrecen, 1991, k. n., 189–192.
87. –: *Székely hadszervezet és faluközösség.* Gyergyószentmiklós, 1994, Mark House Kft.
88. *Gaudium et spes* kezdetű lelképásztori konstitúció az Egyházzal a mai világban. II. fejezet. Az emberek közössége. 27. Tisztelet az emberi személy iránt. II. Vatikáni Zsinat.
89. Gárdonyi Géza: A novaji asszony. In uő.: *Krisztus bankója.* 2. kiad., Budapest, 1927, Dante Kiadás.
90. Gecse Annabella: „A koma a rokonnál is előbbrevaló...” Baraca családszervezete és rokonsági rendszere a 20. század első felében. *Gömörország*, VI. évf., 2005/1. sz.
91. Geőcze Sarolta: Társadalmi tényezők az erkölcs fejlődésében. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1908/8. sz., 783–789.

92. Gerold László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon. 1918–2000*. Újvidék, 2001, Fórum Könyvkiadó.
93. Goethe, Johann Wolfgang von: *Az ifjú Werther szenvedései*. Budapest, 1962, Magyar Helikon.
94. Graunt, John: *Natural and Political Observations mentioned in a following Index, and made upon the Bills of Mortality*. London, 1662, k. n.
95. *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. Halle – Leipzig, 1732–1754, Verl. Johann Heinrich Zedler.
96. Hargittay Emil (szerk.): *Régi magyar levelestár. XVI–XVII. század. I–II. köt.* Budapest, 1981, Magvető Könyvkiadó. (digitális kiadás: Budapest, 2002, Neumann Kht.)
97. Heller, Heinrich Wilhelm: *Ueber den Selbstmord in Teutschland*. Frankfurt am Main, 1787.
98. Holzhauer, Heinz: Suizid. In Hadding, Walther (Hrsg.): *Festgabe Zivilrechtslehrer 1934–1935*. Berlin, 1999, de Gruyter, 207–221.
99. –: Der Suizident in der Rechtsgeschichte. In *Beiträge zur Rechtsgeschichte*. Berlin, 2000, Erich Schmidt Verlag, 60–73.
100. Hey, Richard: *A Dissertation on Suicide*. Cambridge, 1785, k. n.
101. Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *A magyar nemzet története*. CD-ROM. Budapest, 2002, Arcanum Adatbázis Kft.
102. Hume, David: Of Suicide. In *The Philosophical Works of David Hume*. Vol. IV. Edinburgh, 1826, k. n.
103. Illyés Gyula: Pusztulás. *Nyugat*, XXVI. évf., 1933/17–18. szám.
104. –: Magyarok megmentése. *Nyugat*, XXVII. évf., 1934/8. sz.
105. –: *Iránytűvel*. Budapest, 1975, Szépirodalmi Könyvkiadó.
106. Imreh István: *A rendtartó székely falu*. Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó.
107. Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*. Pest, 1854, Heckenast Gusztáv kiadása.
108. Istvánffy Gyula: Újabb adalékok a palócok néprajzához. *Ethnographia*, 1898, 305.
109. Jánosi Csaba – Péter Éva – Berszán József – Jánosi Kincső: A Felcsíki-medence és Gyimes ásványvizei és gázömlései. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, 2007–2008. Humán és természettudományok*. Csíkszereda, 2008, Csíki Székely Múzeum – Pro-Print Kiadó.
110. Jókai Mór: *Mire megvénülünk*. Budapest, 1909, Franklin-Társulat.
111. Jones, Hugh R.: The Perils and Protection of Infant Life. *Journal of the Royal Statistic Society*, Vol. LVII., March, 1894, 1–98.
112. Juhász Pál: Egy kelet-magyarországi falu lakói neurózisának szociogén kórokai. *Magyar Tudomány*, 15. (77.) köt., 1970/2. sz., 90–103.
113. Jung Károly: Bányadémon és bergmandl. Ismeretlen fel- és délvidéki adatok a bányaszellemek kérdéséhez. In *Néprajzi Látóhatár*, 1998/3–4. sz., 80–83.
114. Kalapis Zoltán: A változó életmóddal kivesző szokásokról és hiedelmekről Tóbán. *Létünk*, 1989/5–6. sz., 639–683.
115. –: *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. I–II. köt.* Újvidék, 2002, Fórum Könyvkiadó.
116. Kapronczay Károly: *Magyar orvoséletrajzi lexikon*. Budapest, 2004, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.

117. Kászony, Daniel von: *Felo-de-se. Das Verbrechen des Selbstmordes. Anthropologisch-psychologische Studien, illustriert durch Beispiele der interessantesten Selbstmordfälle der Gegenwart.* Leipzig, 1870, Verlag von Th. Lißner.
118. Kászonyi Dániel: *Magyarhon négy korszaka.* Budapest, 1977, Szépirodalmi Könyvkiadó.
119. Kemény Bertalan: A területi autonómia elemi egységének történeti modellje: a tizedesi intézmény. In Köles Sándor – Varga Csaba (szerk.): *A helyi cselekvés.* Budapest, 1988, Magvető Könyvkiadó, 48–61.
120. Kenéz Béla: A városok lelkéről. *Magyar Társ.-tudományi Szemle*, 1909/4. sz., 363–374.
121. Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar életrajzi lexikon. 1000–1990.* I–IV. köt. Budapest, 1967–1994, Akadémiai Kiadó.
122. Keszeg Vilmos: A piritisták. A hiedelmek fejlődésének egy esete. In Zakariás Erzsébet – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 2. Kolozsvár, 1994, Kriza János Néprajzi Társaság. (digitális kiadás)
123. Kézdi Balázs: *A negatív kód. Kultúra és öngyilkosság.* Pécs, 1995, Pannónia Könyvek.
124. Klingler, Anton: *Selbst-Mord Oder Nothwendiger Bericht von dem Greuel des Selbst-Mords zum Schrecken/Warnung/Erinnerung und Trost / samt beygefügeten Herzens-Seufzen und Gebettern / für Betrübte / Angefochtene / und zum Selbstmord versuchte und gereizte Seelen: Auch zweyen Predigten von der vergeblichen Lästung wieder den Heil Geist.* Zürich, 1691, k. n.
125. Kodolányi János: *A hazugság öl.* Budapest, 1987, Magvető Könyvkiadó.
126. Konek Sándor: A magyar birodalom népesedési mozgalmái. In *Statisztikai közlemények.* III. köt., 1. füz. Pest, 1862, 65–142.
127. –: *Az ausztriai birodalom jelesen a magyar korona országainak statisztikai kézi-könyve.* Pest, 1865, Heckenast Gusztáv.
128. Kossuth Ferenc (szerk.): *Kossuth Lajos munkáiból.* Budapest, 1902, Franklin-Társulat.
129. *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei.* (<http://mek.niif.hu/00700/00753/>)
130. –: Az öngyilkos. *Pesti Hírlap*, IV. évf., 241. sz., 1933. okt. 22., 8.
131. Kovács Alajos: Az öngyilkossági esetek szaporodása az utóbbi években. *Magyar Statisztikai Szemle*, IV. évf., 1926/6. sz., 346–347.
132. Kovács Norbert: Az új öngyilkossági adatgyűjtés első eredményei. *Magyar Statisztikai Szemle*, VII. évf., 1929/9. sz., 953–977.
133. Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története.* I–III. köt. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó.
134. –: *Brenner Domokos, a Rákóczi-szabadságharc és a bujdosás diplomatája és publicistája.* Budapest, 1996, Akadémiai Kiadó.
135. Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény.* Bukarest, 1975, Kriterion Könyvkiadó.
136. Krose, Hermann Anton: *Der Selbstmord in 19. Jahrhundert nach seiner Verteilung auf Staaten und Vervaltundbezirke.* Freiburg im Breisgau, 1906, Herdersche Verlagshandlung.
137. Kunt Ernő: *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe.* Budapest, 1987, Gondolat Kiadó.
138. L. Juhász Ilona: *Rudna, I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században.* Dunaszerdahely–Komárom, 2002, Fórum Társadalomtudományi Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.

139. L. Juhász Ilona: A halállal, a halottakkal kapcsolatos hiedelmek és temetkezési szokások. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány, I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, 2006, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 431–476.
140. Lányi Károly: *Magyarföld egyháztörténete. I. köt. 1526-tól 1604-ig*. Nagyszombat, 1844, k. n.
141. Lisle, Pierre-Égiste: *Du suicide. Statistique, médecine, histoire et législation*. Paris, 1856, k. n.
142. Lőrincz Sándor: A kézfogó haszna. Interjú dr. Csedő Csaba Istvánnal, Csíkszereda polgármesterével. *Somogyi Néplap*, 1996. december 15.
143. Madách Imre: Az ember tragédiája. Drámai költemény. In Kormos István (szerk.): *„Küzdés az élet...” Madách Imre válogatott művei*. Versek, dráma, értekezések, vegyes feljegyzések, levelek. Budapest, 1989, Móra Ferenc Könyvkiadó, 43–231.
144. Magyar Társadalomtudományi Egyesület közegészségügyi értekezlete. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1912/3. sz., 236–255.
145. Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest, 1896, Kókai Lajos kiadása.
146. Masaryk, Thomas Garrigue: *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*. Wien, 1881, Verlag von Karl Konegen.
147. Mályusz Elemér: *A vörös emigráció*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006, Attraktor Kft. (eredeti kiadás: Budapest, 1931)
148. Mikszáth Kálmán: *Szent Péter esernyője*. Budapest, 2005, Mercator Stúdió.
149. –: Galandáné asszonyom. In uő: *A jó palócok*. Szentendre, 2005, Mercator Stúdió.
150. Milleker Rezső: A székeley tízesek. *Debreceni Szemle*, XIII. évf., 1939. január 1. (128.) sz., 1–40.
151. Minois, Georges: *Histoire du Suicide. La société occidentale face à la mort volontaire*. Paris, 1995, Fayard.
152. Moore, Charles: *A full Inquiry into the Subject of Suicide*. Vol. I–II. London, 1790, k. n.
153. Morus Tamás: *Utópia*. (Ford. Kardos Tibor) Budapest, 2002, Szent István Társulat.
154. Morvay Judit: *Asszonyok a nagycsaládban. Mátraaljai palóc asszonyok élete a múlt század második felében*. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó.
155. Nagy Ferenc (szerk.): *Mentor. Erdélyi népkönyv. Közhasznú ismeretek tára a' honi szorgalom, s' értelmesedés előmozdítására*. Kolozsváratt, 1842, k. n.
156. Nemeskürty István: *Magyar századok. Gondolatforgácsok a nemzet életrajzához*. 2., átdolg. kiad., Budapest, 2009, Szent István Társulat – Szabad Tér Kiadó.
157. Németh László: *Égető Eszter*. Budapest, 1977, Szépirodalmi Könyvkiadó.
158. –: *Sorskérdések*. Budapest, 1989, Magvető Kiadó – Szépirodalmi Kiadó.
159. –: *Életmű szilánkokban*. I.–II. köt. Budapest, 1989, Magvető Könyvkiadó – Szépirodalmi Könyvkiadó.
160. Nyíró József: Gyónom a mindenható Istennek. *Nyugat*, 1930/11. sz.
161. –: *Kopjafák*. Kolozsvár, 1933, Erdélyi Szépmíves Céh.
162. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 4. kiad. Budapest, 1985, Gondolat.
163. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból*. Budapest, 1986, Helikon Könyvkiadó. (használt kiadás)
164. Orosz József: A folyóirások statistikája. In uő: *Századunk. I. köt.* Pest, 1832.

165. Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. I–V. köt. Budapest, 1977–1982, Akadémiai Kiadó.
166. Ö. Bartha Júlia: A temetkezés rendje Bölcskén. In Szabó Géza: *Múlt és jelen Bölcskén*. Bölske, 1994, Bölske Községi Önkormányzat Képviselő-testülete.
167. Páldi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar néprajz*. I–VIII. köt. Budapest, 1988–2011, Akadémiai Kiadó.
168. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek*. Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó.
169. Pázmány Péter összes munkái. I–VII. Budapest, 1894–1905, Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara.
170. Peseschkian, Nossrat: *Positive Psychotherapie. Theorie und Praxis einer neuen Methode*. Frankfurt am Main, 1977, S. Fischer Verlag.
171. Peseschkian, Nossrat: *Psychotherapy of Everyday Life. Training in Partnership and Self-Help. With 250 Case Histories*. Berlin, 1986, Springer-Verlag.
172. Petőfi Sándor összes költeményei. (<http://mek.niif.hu/01000/01006/>)
173. Petz Vilmos (szerk.): *Ókori lexikon*. I–IV. köt. Budapest, 1902–1904, Franklin-Társulat.
174. Pintér István (szerk.): *Szárszó, 1943. Előzményei, jegyzőkönyve, utóélete. Dokumentumok*. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó.
175. Pócs Éva (szerk.): *Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások*. Budapest, 2000, Neumann Kht. (digitális kiadás)
176. –: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán*. Budapest, 2002, L'Harmattan Kiadó. (digitális kiadás)
177. –: Boszorkányság és boszorkányok Közép-Kelet-Európában. *Korunk*, 2005/5.
178. Puskás Lajos: *Tizedesség és a kolozsvári tizedesek*. Kolozsvár, 1942, k. n.
179. –: *Tizedesi egyéniség: tizedes és tizede*. Kolozsvár, 1943, Tizes Szervezet.
180. –: *Kolozsvári Thj. Sz. Kir. város tízes szervezetének szervezeti szabályai*. Kolozsvár, 1944, k. n.
181. Quetelet, Lambert Adolphe Jacques: Sur la Statistique morale et les principes qui doivent en former la base. In *Nouveaux mémoires de l'Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres de Belgique*. t. XXI, Bruxelles, 1848, M. Hayez, 1–112.
182. Repgow, Eike von: *Der Sachsenpiegel*. II. könyv, XXXI. cikkely.
183. Rédei Botond: Öngyilkosok temetése: enyhített a katolikus egyház. *Székelyhon* internetes portál, 2007. november 1.
184. *Révai nagy lexikona*. Budapest, 1911–1935, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt.
185. *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúció a szent liturgiáról. III. fejezet. A többi szentség és a szentelmények. A temetés. II. Vatikáni Zsinat (1962–1965)
186. Rost, Hans: *Der Selbstmord als sozialstatistische Erscheinung*. Köln, 1905, Kommissions-Verlag.
187. Seabourne, Alice – Seabourne, Gwen: Suicide or accident – self-killing in medieval England: series of 198 cases from the Eyre records. *British Journal of Psychiatry*, 2001/1. sz., 42–47.
188. Sánta Ferenc: *Sokan voltunk*. Elbeszélés. *Irodalmi Újság*, 1954. március 13.
189. Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon*. I–III. köt. Budapest, 1929, Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete.
190. Schopenhauer, Arthur: *Parerga und Paralipomena: kleine philosophische Schriften*. Zweiter Band. Berlin, 1851, k. n.

191. Schwartner, Martin: *Statistik der Königreichs Ungern*. I. Theil. 2. vermehrte und verbesserte Ausgabe. Ofen, 1809. és *Statistik der Königreichs Ungern*. II. und III. Theil. 2. vermehrte und verbesserte Ausgabe. Ofen, 1811, k. n.
192. Sédá Ernő: *Az öngyilkosság – fejtegetve vallási, bölcsészeti, jogi, lélektani, erkölcsi és társadalmi szempontokból*. Budapest, 1877, k. n.
193. Sőtér István (szerk.): *A magyar irodalom története*. I–VI. köt. Budapest, 1964–1966, Akadémiai Kiadó.
194. Spengler, Oswald: *A Nyugat alkonya*. I–II. Budapest, 1994, Európa Könyvkiadó.
195. Spiess, Chr. Heinrich: *Biographien der Selbstmörder*. I. Bändchen. Leipzig, 1785, k. n.
196. Stäudlin, Carl Friedrich: *Geschichte der Vorstellungen und Lehren vom Selbstmorde*. Göttingen, 1824, k. n.
197. Sym, John: *Lifes preservative against self-killing*. London, 1988, Routledge.
198. Szabolcsi Miklós (szerk.): *A magyar sajtó története*. I–II/1.–II/2. köt. Budapest, 1979, 1985, Akadémiai Kiadó.
199. Szabó Dezső: *Az elsodort falu*. 3. kiad. Budapest, 1919, Genius Kiadás.
200. Szabó László: A jászdózsa rokonsági rendszer. In Szabó László (szerk.): *Jászdózsa és a palócság*. Tematikus és lokális monográfiák, 1. Eger–Szolnok, 1973, Damjanich János Múzeum, 309–327.
201. Szabó László: Család- és üzemszervezet Magyarország Dunán inneni részén. In Szabó László: *A munka néprajza. Tanulmányok a magyar paraszti munka- és üzemszervezetről a XVIII–XX. századból*. Debrecen, 1997, Ethnica Kiadás.
202. Szalay József – Baróti Lajos: *A magyar nemzet története*. Budapest, 1896, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) kiadása. (digitális kiadás)
203. Szauder Józsefné – Szauder József (szerk.): *Kölcsey Ferenc összes művei*. Budapest, 1960, Szépirodalmi Kiadó.
204. Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, 1989, ÁKV és Maecenas Könyvkiadó. (reprint kiadás)
205. –: „*Valahol utat veszítettünk*”. Budapest, 2000, Holnap Kiadó.
206. Szenteleky Kornél: Diákkisasszonyok. *A Hét*, 1918. június 9., 355–356.
207. Székely György (szerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*. Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó.
208. Szél Tivadar: Az öngyilkosok demográfiája. I–II. rész. *Magyar Statisztikai Szemle*, VI. évf., 1928/7. sz. 715–734. és 1928/8. sz., 847–868.
209. –: Öngyilkosság és gazdasági válság. *Magyar Statisztikai Szemle*, XV. évf., 1937/12. sz., 1039–1055.
210. Szendrey Zsigmond: Népbabonák Jókai műveiben. *Ethnographia*, XXX. évf., 1919, 115–127.
211. Sziájtó István (szerk.): *Sodródás helyett. A Százak Tanácsának ajánlásai a politikának*. Budapest, 2006, Százak Tanácsa.
212. Sziklay János – Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Abauj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest, 2004, Arcanum Adatbázis Kft. (digitális kiadás, eredeti: Budapest, 1896, Apollo Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság)
213. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Budapest, 1891–1914, Hornyánszky V. Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája.

214. Tábori Kornél: A ponyvairódalom társadalmi hatása. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1909/2. sz., 122–134.
215. Tormay Cecile: *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből*. Budapest, 2009, Lazi Könyvkiadó.
216. Tóth Vilmos: A kerepesi úti temető. I. rész. *Budapesti Negyed*, VII. évf., 1999/2. sz. (internetes változat)
217. Török Damascenus: *Önnön gyilkosságról – észre vételek a józan észnek és a keresztény erkölcsi tudománynak úttyán*. Miskolc, 1818, k. n.
218. Vadas Gyula: *Jövönek: a többnemzedékes nagycsalád. Nemzetmentő tervezet*. I. rész. Pécs, 2010. (digitális kiadás)
219. Vadas, Gyula – Veress, Albert: Deprivația și modelul „bizonic” al relației medic-bolnav. *Buletinul Asociației Balint*, vol. IX, numărul 33, martie 2007, 7–10.
220. *Vajda János összes költeményei*. (<http://mek.niif.hu/01100/01113/>)
221. Vasas Samu: Ősi elemek a kalotaszegi temetkezésben. *Néprajzi Látóhatár*, 1993/4. sz., 87–90.
222. Vámszer Géza: *Csik vármegye településtörténete*. Csíkszereda, 2007, Pallas–Akadémia.
223. Várnai Péter: *Operalexikon*. Budapest, 1975, Zeneműkiadó.
224. Veress Albert – Vadas Gyula: Alkoholbetegek részaránya az 1992-es Hargita megyei öngyilkossági jelenségben. In Kerekes Medárd Ferenc – Török Tivadarné (szerk.): *Az alkoholizmus közös gondja*. Budapest, 1994, Országos Alkoholológiai Intézet, 79–90.
225. –: Öngyilkosság Hargita megyében három év felmérésének tükrében (1991–1993). *Orvostudományi Értesítő*, 69, 1997, 252–256.
226. –: Öngyilkosság Hargitában (1991–1996). *Sétatér*, 1998/3–4. sz., 235–247.
227. –: Öngyilkosság Hargitában (1991–1996). *Korunk*, 1998. dec., 87–95.
228. –: Öngyilkosság Hargita megyében (1991–1996). In Ábrahám Zoltán (szerk.): *Életmód – egészség*. Marosvásárhely, 2000, 13–23.
229. –: A Hargita megyei öngyilkosság 6 éves epidemiológiai felmérésének néhány vonatkozása (1991–1996). *Székelyföld*, 2001/11., 62–78.
230. Veress Albert – Vadas Gyula – Rédei Géza – Rémán István – Rus Mariana: Öngyilkosság és alkoholizmus Hargita megyében, 1991–1992. In Papp Zoltán – Benedek István (szerk.): *Orvostudományi Értesítő*. 67. köt. Kolozsvár, 1995, Erdélyi Múzeum-egyesület, 67. kötet, 1994, 297–305.
231. Veress, Albert – Rédei, Géza – Rémán, István – Vadas, Gyula – Puskás, Antal: Epidemiologia fenomenului suicidal în județul Harghita, 1991–1999. In Veress, Albert (red.): *Conduitele autolitice. Devianțele de personalitate. Recuperare în neurologia Pediatrică*. Miercurea-Ciuc, 2000, Editura Status, Ediția I. și II., 103–114.
232. Veress, Albert – Rédei, Géza – Rémán, István – Vadas, Gyula – Puskás, Antal – Veress, Réka: Suicide in County Hargita. Epidemiological Research, 1991–2000. In Veress, Albert (ed.): *Tulburări afective – comportament autolic*. Miercurea Ciuc, 2002, Editura Status, 203–215.
233. Veress, Albert – Vadas, Gyula: Suicidul în județul Harghita, 1991–1993. Cercetare epidemiologica. In *Sesiunea științifică omagială 35 de ani de asistentă psihiatrică în Botosani*, vol. I., 1997, 79–88.

234. Veress, Albert – Vadas, Gyula: Burnout in Doctor's Consulting-Room. *Buletinul Asociației Balint*, Vol. 11, Nr. 36, decembrie, 2007.
235. Veress, Albert – Vadas, Gyula – Rus, Mariana: Suicidul în județul Harghita între 1991–1993. Aspecte epidemiologice. *Buletin de Psihiatrie Integrativă*, II. (1), 1996, 94–104.
236. Veress, Albert – Vadas, Gyula – Veress, Réka: Suicide in Hargita County. Epidemiological Research (1991–2000). *Psychiatria Hungarica*, 2002/6., vol. 17, 645–660.
237. –: Suicide in Hargita County (Romania). Epidemiological Research, 1991–2000. In *Revista Medico-Chirurgicală*, Vol. 108/2004. Nr. 2, supliment 2, 108–117.
238. Zoltai Lajos: Debreceni utca kapitányok, tizedesek és tizedházigazdák. *Debreceni Szemle*, XII. évf., 1939/3. sz., 101–113.
239. Wagner, Adolph: *Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkührlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkte der Statistik. Erster oder allgemeiner Theil. Statistisch-anthropologische Untersuchung der Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkührlichen menschlichen Handlungen*. Hamburg, 1864, Boyes & Geisler.
240. –: *Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkührlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkte der Statistik. Zweiter oder specieller Theil. Statistik willkürlicher Handlungen. I. Statistik der Selbstmorde*. Hamburg, 1864, Boyes & Geisler.
241. Walford, Cornelius: On the Number of Deaths from Accident, Negligence, Violence, and Misadventure in the United Kingdom and some other Countries. *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. XLIV, September 1881, 444–521.
242. Wappäus, J. E.: *Allgemeine Bevölkerungsstatistik*. Zweiter Theil. Leipzig, 1861, Verlag der J. C. Hinrichs'schen Buchhandlung.
243. Werbőczy István: *Hármaskönyv*. 1514. (http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm)
244. Winslow, Forbes: *The Anatomy of Suicide*. London, 1840, k. n.
245. Zoltai Lajos: Debreceni utca kapitányok, tizedesek és tizedházigazdák. *Debreceni Szemle*, XII. évf., 1939/3. sz., 101–113.
246. Zonda Tamás: *Az öngyilkosság kultúrtörténete*. Budapest, 1991, Végeken Alapítvány.
247. –: *Öngyilkos nép-e a magyar?* Budapest, 1995, Végeken Alapítvány.
248. –: *Öngyilkosság, statisztika, társadalom*. Budapest, 2006, Kairosz Kiadó.
249. –: A magyarországi öngyilkossági szcénák kérdőjelei. In Mészáros József – Harcsa István (szerk.): *A krízis mint esély*. Budapest, 2010, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 91–113.
250. Zonda Tamás – Veres Előd – Juhász Judit: Az öngyilkosság mint a társadalmi anomia területi konzekvenciái. *A falu*, 2010/4. sz., 57–69.
251. Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav., bőv. kiad. Budapest, 1977, Magyarországi Református Egyház zsinati irodájának sajtóosztálya.

KÉPEK JEGYZÉKE

oldalszám szerint

A képek internetes forrásokból származnak.

Elülső borító: Zichy Mihály: *A paradicsomon kívül*. Illusztráció Madách Imre: *Az ember tragédiája* című művéhez (XV. szín).

8. Régi képeslapok felcsíki falvakról – Szentdomokos, Karcfalva, Dánfalva és Madaras
22. A valamikori öngyilkosok temetője Csíkszentsimon és Csátószeg között
Káté Antónia felvétele
32. A felcsíki járás egy része 1910-ben. A térkép Elekes Tibor nyomán készült.
84. Cordelia öngyilkossága (fametszet). In Holinshed, Raphael: *Chronicles of England, Scotland, and Ireland*. London, 1577.
70. Többnemzedékes nagycsalád (Lövéte). In www.lovete.ro
85. Morus: *Utópia* (fametszet). A Seholsincs-sziget
86. Az öngyilkos testének végigvonszolása a városon. In Vandekerckhove, Lieven: *On Punishment. The Confrontation of Suicide in Old-Europe* (Leuven, 2000, Leuven University Press) c. könyv borítóján található metszet.
88. A *Biathanatos* címlapja
89. Burton „melankóliájának” oxfordi kiadása
91. Sym könyvének címlapja
93. John Graunt nagyszerű könyve
94. A londoni halálozási jegyzék 1665-ös kiadásának címlapja
95. Az „angol betegség” címlapja
96. Az alkohol hatásai. William Hogarth: *Gin Lane* (a szesz sikátor, rézmetszet, 1751)
98. William Hogarth: *A grófnő öngyilkossága* (1743)
102. *A szegény hajléktalan, magányos, elhagyatott, nyomorgó és részeg lány öngyilkosságot követ el* (George Cruikshank rajza, 1848)
102. Hablot Knight Browne: *A folyó* (1850, rézkarc) Martha öngyilkosságot fontolgat. Illusztráció Charles Dickens: *Copperfield Dávid* c. regényének 47. fejezetéhez.
105. *A társadalmi szerződés* címlapja
106. A *Candide* 1759-es párizsi kiadás címlapja
107. Az *Enciklopédia* első, 1751-es kiadása I. kötetének címlapja

108. *Madame de Staël* (ismeretlen festő; olaj, vászon; 1810 körül)
114. Eduard Manet: *Az öngyilkos* (1871)
118. A *Zedler* első kötetének címlapja (1732)
120. *Werther halála* (ismeretlen grafikus, fametszet, 1880 körül)
130. Barcsak Andris tanulságos históriája. Eredeti elbeszélés egy romániai magyar életéből. In Poliány Zoltán (szerk.): *Romániai magyarok nagy képes naptára. 1906.*
133. Werbőczy *Hármaskönyvének* címlapja
134. A *Postillák* negyedik része, az *Ördögi kísértetek* első kiadása
136. Pázmány Péter *Kalauza*
138. Bethlen Miklós ifjúkori élete és Erdélyország leírásának 1804-es kiadása
142. Az *Erdélyi Magyar Hír-Vivő* (Mind-Szent havának 21-kén, 1790., 46. szám)
143. Az első magyar nyelvű újság, a pozsonyi *Magyar Hírmondó* (1780/1. szám)
147. Az 1872-es „fenyítő” törvénykönyv
149. *Mentor. Erdélyi népkönyv* (1842)
151. Török Damascenus könyvének címlapja
155. Bod Péter: *Magyar Athenas*
160. Kászonyi Dániel: *Felo-de-se. Das Verbrechen des Selbstmordes*
161. Dobránszky Péter: *Társadalmi bajaink...*
167. Séda Ernő: *Az öngyilkosság...*
192. Karádi Katalin és Jávör Pál a *Valamit visz a víz* c. 1943-as filmben
194. Fényes Elek (Pollák Zsigmond litográfiája). „Vasárnapi Ujság, 1876. július 30.”
199. *Öngyilkosság* (Jankó János rajza, XIX. sz. III. harmada) In Tarr László: *Délibábok országa.* Budapest, 1976, Magyar Helikon, 190.
205. Szekfű Gyula híres könyve, amit minden magyarnak olvasnia kell
212. Háromnemzedékes nagycsalád a II. világháború idején (Mözs) In <http://mozs.blogspot.com/2011/04/regi-mozsi-fenykepek.html>
214. Együtt a nagycsalád az 1950-es évek közepén (A fénykép eredete ismeretlen)
217. Székely többnemzedékes nagycsalád
221. A Mészáros család 1914-ben. In Erdmann Gyula (szerk.): *Mártély.* Budapest, 2000, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht.
224. Négynemzedékes matyó nagycsalád a korosztályokhoz illő öltözetben, 1906-ban. Mezőkövesd, Borsod vármegye. Kóris Károly felvétele. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
227. Székely Sándor családja 1910-ben. In Major Miklós: *Szilágynagyfalu.* Budapest, 2000, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht.
230. Többnemzedékes matyó nagycsalád a múlt század elején. In Balassa Iván – Ortutay Gyula: *Magyar néprajz.* 2. kiad. Budapest, 1980, Corvina Kiadó, 46.
232. Csíkmenasági nagycsalád (1940-es évek). Károly Veronka gyűjtése (Csíkmenaság)
234. Ünneplőbe öltözött többnemzedékes nagycsalád az 1920-as években. In Gaál Zsuzsanna: *Sióagárd.* Budapest, 2000, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht.
237. Váli többnemzedékes református család 1920-30 körül. Gránitz Györgyné — Pogány Mária (szerk.): *Vál. Fejezetek a község történetéből és néprajzából.* Vál, 1997, Vál Önkormányzati Testület.
240. A nemzet nagy családja Csíksomlyón, 2008 pünkösdjén. A fénykép eredete ismeretlen.

244. Többnemzedékes nagycsalád Bakon, 1900 körül. In Bíró Friderika: *A szegek világa. Göcsej néprajza a 19–20. században*. [Zalaegerszeg,] 2003, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága.
246. Moldvai csángó többnemzedékes nagycsalád. Kallós Zoltán felvétele, 1964.
250. Balogh tanító családja az 1920-as években. In Pozsony Ferenc: *Zabola*. Budapest, 2000, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht.
254. Nagycsalád a XX. század elején. A fénykép eredete ismeretlen.
260. Paraszti többnemzedékes nagycsalád (Ecser, Pest vármegye, 1910 körül). In Gerő András – Jalsovszky Katalin – Tomsics Emőke (szerk.): *Volt egyszer egy Magyarország*. Budapest, 1996, Balassi Kiadó – Magyar Nemzeti Múzeum, 195. kép.
263. Kötcsi többnemzedékes nagycsalád. Halász Pál kötcsi tanító *Kötcsi* monográfiájából. 1934, kézirat.
266. Madéfalvi többnemzedékes nagycsalád a múlt század elején (ismeretlen eredetű kép)
270. Az erdélyi Kercsó család (<http://kercso.com/erdely.html>)

FÂRTATUL DIAVOLULUI

Autorii realizează o scurtă trecere în revistă a datelor etnologice legate de suicid urmată de prezentarea ultimelor cercetări realizate în acest domeniu. Ei au studiat concepția oamenilor din zona Ciucului de Sus legată de fenomenul suicidar, de prevenția suicidului, opinia lor despre cei care se sinucid și despre obiceiurile de înmormântare al sinucigașilor în zona Ciucului de Sus.

Fac referiri la istoria suicidului în secolele XVI–XIX în Europa de Vest (Anglia, Franța, Germania) prezentând opiniile preoților, medicilor, filozofilor din epoca respectivă. Investighează suicidurile de odinioară din Regatul Ungar cercetând codexe de legi, zicători, lucrări lingvistice, biografii, opere literare, ziare și reviste, citând opiniile unor statisticieni, literați sau predicatori ai acelor timpuri.

Folosându-se de aceste izvoare istorice, autorii arată că până la sfârșitul secolului al XVIII-lea în Regatul Ungar suicidul apare sporadic – sunt relatate doar câteva cazuri – pe când în Germania, Franța, Anglia acelor timpuri suicidul devine o serioasă problemă socială. Primul studiu despre un caz de suicid apare în Ungaria în anul 1818 – descris de un călugăr minorit – cu 200 de ani mai târziu decât primele relatări din Anglia.

Există o „cultură a fenomenului suicidar” care a migrat de la nord spre est. Urmând firul acestei migrații, autorii lucrării consideră că acest fenomen negativ a apărut la unguri sub influența culturii germane. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea se înregistrează o creștere sporadică – după care s-a înregistrat o creștere continuă a cazurilor de suicid și în Ungaria, unde se înregistrează apoi o creștere continuă. La începutul secolului al XX-lea Ungaria se apropie vertiginos de Austria – în ceea ce privește rata suicidului – ca să atingă apogeul în perioada dictaturii comuniste, când dobândește un titlu de întâietate.

Autorii consideră, că în viitor, o prevenție eficientă a suicidului s-ar realiza prin reintegrarea familiilor mari, multigeneraționale în viața națiunii.

DER KUMPEL DES TEUFELS

Die Autoren stellen zuerst die ethnografischen Aspekte des Selbstmordes kurz vor, dann berichten sie über ihre letzte Feldforschung: in der Gegend Felcsík befragten sie Bewohner nach der Beurteilung und Prävention des Selbstmordes, bzw. nach den dörflichen Gewohnheiten der Beerdigung von Selbstmördern.

Sie beschäftigen sich mit der westeuropäischen Geschichte des Selbstmordes zwischen dem XVI. und dem XIX. Jahrhundert (in englischer, französischer, deutscher Relation) und mit dessen Beurteilung – anhand der Zeugnisse von zeitgenössischen Pfarrern, Schriftstellern, Philosophen, Ärzten. Dann forschen sie in alten Gesetzbüchern, Sprichwörtern, sprachgeschichtlichen Wörterbüchern, biographischen Lexiken, Zeitungen nach – wobei sie Prediger, Schriftsteller, Statistiker zu Wort kommen lassen.

An diesen Quellen angelehnt, beweisen sie, dass bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts Selbstmord nur sporadisch im Königreich Ungarn vorkam, er ist bloß einige Mal nachgewiesen, während der Selbstmord in dem damaligen England, Frankreich und Deutschland schon ein sehr ernstzunehmendes gesellschaftliches Phänomen ist. Die allererste ungarische Studie über den Selbstmord erschien erst in 1818 in Erlau aus der Feder eines Minoriten-Mönches, zwei Jahrhunderte später, als die ersten englischen Traktate.

Die Migration der „Selbstmord-Kultur“ von Westen nach Osten nachvollziehend, stellen die Autoren fest, dass das „böse Beispiel“ durch die Vermittlung der deutschen Kultur zu den Ungarn gelangt war. Ab der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts stieg die Zahl der Selbstmorde im Königreich Ungarn steil an, holte im ersten Jahrzehnt des XX. Jahrhunderts Österreich in Bezug auf die Zahl der Selbsttötungen ein, bis das verstümmelte – „trianonisierte“ – Ungarn in der Diktatur der Kommunisten Spitzenwerte auf Weltebene erreichte.

Zur wirksamen Prävention der Selbstmorde schlagen die Autoren die stufenweise Wiedereinführung der Großfamilien mit mehreren Generationen als Grundzelle der Nation vor.

THE DEVIL'S CHUM

In the introductory part the authors briefly present the ethnographic-related aspects of suicide, and afterwards they present the data report on their latest research – inquiries conducted in Felcsík region of Szeklerland on how suicide was perceived. Additional data were collected on suicide-prevention and on rural funeral customs in cases of suicide.

When dealing with the history of suicide and its societal perception in the XVI–XIX centuries in Western Europe (English, French and German states), the authors are presenting the opinions of contemporary clergymen, physicians, writers, and philosophers. A careful search for evidence of past cases of suicide in the Kingdom of Hungary was done by searching statute books, historical linguistics dictionaries, biographical encyclopaedias, literary works and newspapers, even famous proverbs, and the memorable quotations of preachers, literary authors and statisticians are cited.

The authors' conclusion extracted relying on these sources suggests that suicides occurred only sporadically in the Hungarian Kingdom until the end of the XVIIIth century, while in the former English, French and German states the suicidal phenomenon was causing more serious social problems. The first ever Hungarian study on suicide appeared only in 1818 out of a Minorite monk's pen in the town of Miskolc, two hundred years after the issue of the first suicide-focused English study.

Following the migration of the “suicide culture” from west to east, the authors conclude that the “bad example” reached Hungary through the German culture. However, the number of suicides rose steeply in the Hungarian Kingdom starting with the mid XIXth century. The Kingdom of Hungary almost caught up with Austria by the early XXth century regarding the self-destruction quotas, while truncated – “trianonized” – Hungary became a world leader in the matter during dictatorship of the communists.

As a future more efficient suicide-deterrent measure, the authors suggest coming back to the several-generation extended family system, claiming its beneficence for improving the life of the nations.

A kiadásért felel Birtók József, a Státus Kiadó igazgatója

A borító, a tipográfia és a tördelés Vadas Gyula munkája

Megjelent B/5-ös alakban
Terjedelem 19 (B/5) ív

Nyomta a Státus Nyomda Madéfalván
Felelős vezető Birtók József igazgató

ISBN 978-606-8052-58-8

LUCIFER

S ki lajstromozza majd a számokat,
Következetes voltán bámuland
A sorsnak, mely házasságot, halált,
Bűnt és erényt arányosan vezet,
Hitet, örülést és öngyilkolást. –

ÁDÁM

Megállj! mi eszme villant meg fejemben –
Dacolhatok még, Isten, véled is.
Bár százszor mondja a sors: Eddig élj,
Kikacagom, s ha tetszik, hát nem élek.
Nem egymagam vagyok még e világon?
Előttem e szirt, és alatta mély:
Egy ugrás, mint utolsó felvonás...
S azt mondom: vége a komédiának. –
[...]

ÉVA

Ha meghallgatsz, még könnyebb lesz talán,
Mert ami eddig kétséges vala,
Most biztosítva áll már: a jövő. –

ÁDÁM

Hogyan? – – –

ÉVA

Tudom, fel fog mosolygni arcod,
Ha megsugom. De jőj hát közelebb:
Anyának érzem, óh, Ádám, magam.

ÁDÁM *térdre esve*

Uram, legyőztél. Ím, porban vagyok
Nélküled, ellened hiába vívok:
Emelj vagy sújts, kitárom keblemet.
[...]

AZ ÚR

Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!

Madách Imre: *Az ember targédiája*, XV. szín